

การศึกษาวិเคราะห์งานหัตถกรรมผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวน
บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ปริญญาานิพนธ์

ของ

จรรยา รอดจันทร์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา

พฤษภาคม 2552

การศึกษาวิเคราะห์งานหัตถกรรมผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวน
บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ปริญญาานิพนธ์

ของ

จรรยา รอดจันทร์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา

พฤษภาคม 2552

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การศึกษาวเคราะห์งานหัตถกรรมผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวน
บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

บทคัดย่อ

ของ

จรรยา รอดจันทร์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา

พฤษภาคม 2552

จริยา รอดจันทร์. (2552). การศึกษาวิเคราะห์งานหัตถกรรมผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวน บ้านหมี่
จังหวัดลพบุรี. ปริญญาโท กศ.ม. (ศิลปศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ คณะกรรมการควบคุม: รองศาสตราจารย์ พงษ์ศักดิ์ ศุภเศรษฐศิริ,
รองศาสตราจารย์ วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ.

การศึกษานี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์งานหัตถกรรมผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวน บ้านหมี่
จังหวัดลพบุรี ในประเด็น กระบวนการผลิต ลวดลายและการใช้สี การแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ และการ
ถ่ายทอดภูมิปัญญา โดยพิจารณาเปรียบเทียบข้อมูลจากสามแหล่งผลิตใหญ่จาก 3 ตำบล ประกอบด้วย
กลุ่มทอผ้ามัดหมี่ “บ้านพวน” ตำบลหินปัก กลุ่มทอผ้าบ้านกล้วย ตำบลบ้านกล้วย และ ศูนย์ผ้ามัดหมี่
“ป่าณรงค์” ตำบลบ้านทราย กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คือ ผ้าทอมัดหมี่จากทั้ง 3 กลุ่ม กลุ่มละ
100 ผืน

กระบวนการผลิตผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวน บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ประกอบด้วยปัจจัย
สำคัญ 3 อย่าง คือ 1) การเตรียมเส้นด้าย และการทอ 2) วัสดุ และ 3) อุปกรณ์ที่ใช้ในการทอ การเตรียม
เส้นด้ายและการทอสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ยุค คือ ในอดีต และปัจจุบัน ซึ่งมีความแตกต่างกันใน
เรื่องของกระบวนการ ระยะเวลา และวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิต ในอดีตช่างคนเดียว จะต้องเป็นผู้ทำเอง
ในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การเตรียมเส้นด้ายจนถึงขั้นการทอเป็นผืนผ้า ในปัจจุบันช่างไม่ต้องทำเองในทุก
ขั้นตอน โดยจะมีผู้รับผิดชอบทำตามที่ตนเองถนัดจึงทำให้ผ้าที่ทอในแต่ละผืนใช้เวลาในการทอเร็วขึ้น
กว่าในอดีต

การศึกษาลวดลายผ้าทอมัดหมี่พบว่าทั้ง 3 กลุ่มทอผ้ามีการแบ่งลักษณะของลายออกเป็น
2 ลักษณะ คือ ลายโบราณ และ ลายประยุกต์ จากการศึกษาลายชื่อลายของกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ ของชาว
ไทยพวน บ้านหมี่ จากทั้ง 3 แหล่งที่ศึกษาพบว่าชื่อลาย ที่จัดอยู่ในกลุ่มของลายโบราณ แบ่งเป็น 19 กลุ่ม
ได้แก่ ลายกระจับ ลายขลุ่ยตีหมา ลายขาเป๋ ลายข้าวหลามตัด ลายตาข่าย ลายบัวคว่ำบัวหงาย
ลายปล้องอ้อย ลายหมาตุ้ม ลายหมี่กงหรือหมี่วง ลายหมี่กล้วย ลายหมี่ขอ ลายหมี่คั่น ลายหมี่โคป
ลายหมี่นาค ลายหมี่บัวเครือ ลายหมี่เปียง ลายหมี่ย้อย ลายหมี่ร้าย และลายหมี่เอี้ยสองคลอง สำหรับ
ลายโบราณ พบว่ากลุ่มทอผ้าบ้านพวน และบ้านกล้วย ลายหมาตุ้ม ได้รับความนิยมจากผู้บริโภคมาก
ทำให้มีการผลิตและพบในร้านเป็นจำนวนมากซึ่งต่างจากศูนย์ผ้ามัดหมี่ “ป่าณรงค์” โดยหมี่ลายได้รับ
ความนิยมสูงสุด

ในส่วนของลายประยุกต์ สามารถแบ่งลายประยุกต์ออกเป็น 4 กลุ่มลายคือ ลายที่ประยุกต์
มาจากลายโบราณ ได้แก่ ลายกุญแจล็อก ลายขุมทรัพย์น้อย ลายเชิงเทียน ลายพันเครือ ลายพันหลัก
ลายพันหลักประยุกต์ ลายหมาตุ้มประยุกต์ ลายหมี่ประยุกต์ ลายหมี่ปล้อง ลาย

โคมตั้ง ลายแจกันแก้ว ลายพันหลัก ลายกระโจม ลายกัญญา ลายเกี่ยวก้อยน้องนาง ลายขอเขมร ลายขอเบ็ด ลายขอพระเทพฯ ลายขุมทรัพย์ ลายเครื่องบิน ลายแค่ม้า ลายดอกข้าวสาร ลายดาวล้อมเดือน ลายม่านสนธยา ลายสี่ตะกรอ ลายหน้าต่าง ลายหมี่พันเครือ และลายเหลี่ยม ลายที่นำส่วนต่าง ๆ ของสัตว์หรือชื่อของสัตว์มาตั้งเป็นชื่อลาย ได้แก่ลายกำมปู ลายไก่ ลายนกยูง ลายนกยูงลำแพน ลายผีเสื้อ ลายหงส์ ลายหอยโข่ง ลายเต่า ลายปลาหมึก ลายม้าน้ำ ลายแมงมุม ลายหางนกยูง ลายที่นำส่วนต่าง ๆ ของพืชหรือชื่อของพืชมาตั้งเป็นชื่อลาย ได้แก่ ลายดอกทานตะวัน ลายต้นสน ลายช่อฝกา ลายดอกพิกุล ลายมะเฟือง และลายที่นำรูปทรงเรขาคณิตมาตั้งเป็นชื่อลาย ได้แก่ลายกระดุก ลายเรขาคณิต ลายสก็อต ลายสายรุ้ง ลายขนมเปียกปูน ลายสาว สำหรับลายประยุกต์ ความนิยมในการผลิตแตกต่างกันไปใน 3 กลุ่ม โดยปัจจัยสำคัญเนื่องจากรูปแบบของลายประยุกต์ขึ้นอยู่กับช่างทอ ทำให้รูปแบบลวดลายสีเส้นและชื่อทำให้ได้รับความนิยมแตกต่างกันไป

การใช้สีผ้าทอมัดหมี่ของทั้ง 3 กลุ่มทอผ้าสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ เช่นเดียวกันคือ การใช้สีตามวรรณะ การใช้สีตามความกลมกลืน และการใช้สีตัดกัน จากการศึกษาทำให้พบว่าการใช้สีสำหรับลายโบราณไม่ได้เน้นที่สีขรึมทึมเป็นหลัก เนื่องจากทั้ง 3 กลุ่มทอผ้ามีการใช้สีในวรรณะร้อนมากที่สุด

ผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากผ้าทอมัดหมี่สามารถแยกออกได้เป็น 10 กลุ่ม ได้แก่ ปลอกหมอน หมอน ผ้าพันคอ ชุดสุภาพสตรี ชุดสุภาพบุรุษ ชุดประจำชุมชน กระเป๋าถือสตรี กระเป๋าสะพายสตรี พวงกุญแจ และรองเท้าผ้า นอกจากนี้ที่กล่าวมาแล้วพบว่ารูปแบบของผลิตภัณฑ์มีลักษณะคล้าย ๆ กัน แสดงให้เห็นถึงความคิดและความเป็นอยู่ที่คล้าย ๆ กัน และเป็นการแบ่งปันความคิดซึ่งกันและกันของคนในชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงกัน

การถ่ายทอดภูมิปัญญาในการทอผ้า เป็นการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษให้กับรุ่นลูก หลาน เหมือนกันทั้ง 3 กลุ่มทอผ้า โดยมีวิธีการคือ สอนให้เรียนรู้โดยการฝึกหัดทดลองทำ การคลุกคลีอยู่กับช่างจนเกิดความเข้าใจ การช่วยเหลือหยิบจับสิ่งของต่าง ๆ และเห็นการทำงานของบรรพบุรุษทุก ๆ วัน จนเกิดความชื่นชม อยากทดลองฝึกหัด ซึ่งวิธีการเหล่านี้ยังมีให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน

AN ANALYTICAL STUDY OF LKAT CLOTHS OF THAI PUAN LIVING IN BANN MEE,
LOPBURI PROVINCE

AN ABSTRACT
BY
JARIYA RODJUN

Present in Partial Fulfillment of the Requirements for the
Master of Education Degree in Art Education
at Srinakharinwirot University
May 2009

Jariya Rodjun. (2009). *An Analytical Study of Ikat Cloths of Thai Puan Living in Bann Mee, Lopburi Province*. Master Thesis M.E.d. (Art Education). Bangkok: Graduate School Srinakharinwirot University. Advisor Committee: Assoc. Prof. Phrit Supasetsiri, Assoc Prof Wanarat Tangcharoen.

This is an analytical study of Ikat cloths of Thai Puan people living in Lopburi province in term of production process, design, color, product, and wisdom transfer. The data from 3 major groups of producers including “Bann Puan Group” located in Tumbon Hinpak, “Bann Gluay Group” located in Tumbon Bann Gluay, and “Aunt Narong Center” located in Tumbon Bann Sai was compared. Samples were Ikat cloths from 3 producers, 100 cloths each.

Production process of Thai Puan people living in Bann Mee, Lopburi province included 3 major factors which were 1) thread preparation and weave process, 2) materials, and 3) equipments. Thread preparation and weave process could be divided into 2 periods. These included process in the past and present and there were differences between the periods in term of process detail, time spent, and materials and equipment used. In the past, each craftsman had to complete all process to get the cloth. Presently, the craftsman needs not to complete all step since there are groups of people who perform specific work to serve weave process. Therefore, time taken in the process is shorter than that in the past.

Designs of cloths from 3 producers could be divided into 2 groups including basic or ancient design and developed or applied design. Names of basic or ancient design from 3 producers could be classified as 19 groups including Kra Chab, Kha Yum Teen Ma, Kha Pia, Khao LhamTud, Ta Khai, Bua Kwam Bua Ngai, Plong Oiy, Mha Tum, Mee Khor, Mee Khun, Mee Kope, Mee Nak, Mee Bua Krue, Mee Piang, Mee Yoi, Mee Lai, and Mee lang Song Klong. It was found that Mha Tum was the most popular design found in Bann Puan and Bann Gluay Groups. For Aunt Narong Center, Mee Lai was the most popular design.

For developed or applied designs, they could be classified as design developed from basic or ancient, design developed from animals, designed developed from plants, and design developed from geometry symbols. The popularity for producing cloths with

developed or applied design varied between 3 producers. This was the result of variation of designs and colors initiated by craftsmen in each groups and reflected consumer demand.

Colors used in cloths from 3 groups could be divided into 3 types including tone, compatibility, and contrast. The result showed that most of basic or ancient design cloths were in warm tone.

Products developed from Ikat cloths could be classified in 10 groups including pillow slip, pillow, scarf, dress, suit, local dress, purse, pouch, key ring, and slippers. In addition, styles of the products were similar among groups of producers. This revealed the similarity of survival and communication of neighborhood.

Wisdom was transferred from the old to new generation and found in all 3 producers. The process of wisdom transfer included learn by doing, be familiar with the craftsman life and get knowledge, be the craftsman's assistance, and live in craftsman environment and get inspiration.

ปริญญานิพนธ์

เรื่อง

การศึกษาวិเคราะห์งานหัตถกรรมผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ของ

จริยา รอดจันทร์

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา

ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(รองศาสตราจารย์ ดร. สมชาย สันติวัฒนกุล)

วันที่.....เดือน พฤษภาคม..พ.ศ...2552.....

คณะกรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์

คณะกรรมการสอบปากเปล่า

..... ประธาน

(รองศาสตราจารย์ พงษ์ สุภเศรษฐศิริ .)

.....ประธาน

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาธิต ทิมวัฒนบรรเทิง)

.....กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ วรณรัตน์ ตั้งเจริญ)

.....กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ สมศิริ วิโรทัย)

.....กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ พงษ์ สุภเศรษฐศิริ)

.....กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ วรณรัตน์ ตั้งเจริญ)

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์งานหัตถกรรมผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวน บ้านหมี จังหวัดลพบุรี ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความสามารถของรองศาสตราจารย์พฤทธิ ศุภเศรษฐศิริ ประธานปริญญานิพนธ์ และรองศาสตราจารย์วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ กรรมการปริญญานิพนธ์ ที่กรุณาให้คำปรึกษาชี้แนะแนวทางที่ถูกต้องในการทำวิจัยและให้ความช่วยเหลือทุกด้านเป็นอย่างดี ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณคุณวนิดา รักพรหม ผู้นำกลุ่มทอผ้า”บ้านพวน” คุณวัฒนา มีมั่งคั่ง ผู้นำกลุ่มทอผ้าบ้านกล้วย คุณณรงค์ ตางาม ผู้นำกลุ่มศูนย์ผ้ามัดหมี่”ป่าณรงค์” และช่างทอผ้ามัดหมี่ของทุก ๆ กลุ่มทอผ้า ที่ให้ข้อมูลและความรู้เกี่ยวกับการทอผ้ามัดหมี่

ขอขอบพระคุณผู้อำนวยการเสริม หอมสุวรรณ ผู้อำนวยการวิทยาลัยอาชีวศึกษาพระนครศรีอยุธยา ที่กรุณาให้คำปรึกษา แนะนำสิ่งต่าง ๆ และให้โอกาสผู้วิจัยได้ศึกษาต่อในระดับบัณฑิตศึกษา พร้อมทั้งให้โอกาสในการไปศึกษาหาข้อมูลเกี่ยวกับการวิจัย และผู้วิจัยขอขอบพระคุณทุก ๆ ท่านที่มีส่วนช่วยเหลือในการทำวิจัยครั้งนี้ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ในที่สุด

จริยา รอดจันทร์

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	1
จุดมุ่งหมายของการวิจัย.....	5
ความสำคัญของการวิจัย.....	5
ขอบเขตของการวิจัย.....	5
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	6
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	7
ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดลพบุรี.....	8
ข้อมูลทั่วไปของอำเภอบ้านหมี่.....	11
ข้อมูลทั่วไปของตำบลหินปัก.....	12
ข้อมูลทั่วไปของตำบลบ้านกล้วย.....	14
ข้อมูลทั่วไปของตำบลบ้านทราย.....	14
ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชาวไทยพวนบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี และการทอผ้ามัดหมี่.....	15
ความเป็นมาของชาวไทยพวน อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี.....	15
ผ้าทอในประเทศไทย.....	26
ความเป็นมาของผ้าทอมัดหมี่.....	30
กระบวนการผลิต การเตรียมเส้นใย และผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวน.....	36
ข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี.....	40
ความเป็นมาของกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี.....	40
ตำบลหินปัก.....	40
ตำบลบ้านกล้วย.....	41
ตำบลบ้านทราย.....	42
ข้อมูลเกี่ยวกับการถ่ายทอดทางภูมิปัญญาชาวบ้าน.....	43
ข้อมูลเกี่ยวกับลวดลาย.....	44
ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้สี.....	47
ข้อมูลเกี่ยวกับการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์.....	51
ข้อมูลเกี่ยวกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	58

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
3 วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า.....	60
การกำหนดประชากร.....	60
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	60
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	61
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	62
5 สรุปอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	148
อภิปรายผล.....	157
ข้อเสนอแนะทั่วไป.....	161
บรรณานุกรม.....	163
ภาคผนวก.....	169
ภาคผนวก ก.....	170
ภาคผนวก ข.....	181
ภาคผนวก ค.....	190
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	201

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 กระบวนการเตรียมเส้นด้ายและผลิตผ้าทอมัดหมี่.....	77
2 ลายของผ้าทอมัดหมี่ที่พบจากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 100 ผืนของ กลุ่มทอผ้ามัดหมี่ บ้านพวน.....	114
3 ลายของผ้าทอมัดหมี่ที่พบจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 100 ผืนของ กลุ่มทอผ้ามัดหมี่ บ้านกล้วย.....	117
4 ลายของผ้าทอมัดหมี่ที่พบจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 100 ผืนของ ศูนย์ผ้ามัดหมี่ ป่าฉะนงค์.....	121
5 ลายโบราณของผ้าทอมัดหมี่ที่พบจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 300 ผืนของกลุ่มบ้านพวน กลุ่มบ้านกล้วย ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะนงค์.....	125
6 ลายประยุกต์ของผ้าทอมัดหมี่ที่พบจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 300 ผืนของกลุ่มบ้านพวน กลุ่มบ้านกล้วย ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะนงค์	133

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 ด้ายสำเร็จรูป.....	65
2 การนำด้ายใส่กง.....	65
3 การกรอด้าย.....	66
4 การคั่นหมี่.....	66
5 หมี่ที่คั่นเรียบร้อยแล้ว.....	67
6 การมัดหมี่.....	67
7 หมี่ที่มัดเรียบร้อยแล้ว.....	68
8 การต้มหมี่.....	68
9 การต้มน้ำใหม่.....	69
10 สารเคมีที่ใช้ในการย้อม.....	69
11 การใส่สีย้อมผ้า.....	70
12 การต้มหมี่.....	70
13 การตากหมี่ที่ต้มแล้ว.....	71
14 การแก้หมี่.....	71
15 การกรอหมี่ใส่หลอด.....	72
16 หมี่ที่กรอเรียบร้อยแล้ว.....	72
17 การทำด้ายยืน.....	73
18 ด้ายที่โยงเสร็จแล้ว.....	73
19 การร้อยรูปพิมพ์.....	74
20 การนำด้ายม้วนใส่โมเล่.....	74
21 การเก็บตะกรอ.....	75
22 การนำม้วนด้ายที่เก็บตะกรอแล้วใส่ที่กระตุก.....	75
23 การทอผ้าโดยใช้ที่กระตุก.....	76
24 ผ้าที่ทอเสร็จเรียบร้อยแล้ว.....	76
25 ด้ายใช้สำหรับทอผ้า.....	77
26 เชือกฟางใช้มัดหมี่.....	79

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
27 สีเคมีสำเร็จรูป.....	79
28 ลักษณะของกระสวย.....	80
29 แกนด้ายทอใช้สำหรับกรอด้าย.....	80
30 แกนที่พันด้ายทอแล้ว.....	81
31 ลักษณะหลาใช้สำหรับปั่นด้าย.....	82
32 ลักษณะของกงใช้ซึ่งด้าย.....	82
33 รางตั้งหลอด.....	83
34 ฝื่อสำหรับคั่นด้ายยืน.....	83
35 ก้อนปี่เป็นอุปกรณ์ในการหนีบด้าย.....	84
36 ไช้วสำหรับเหยียบไปเหยียบมา.....	84
37 ลักษณะของฟืม.....	85
38 โมเล่สำหรับม้วนด้ายยืน.....	85
39 ลักษณะของตะกรอ.....	86
40 กี่กระทก.....	86
41 ไชงหมี่.....	87
42 ลักษณะขนหมูป่า.....	87
43 ลายหมี่ดอกกระจับ ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าณรงค์.....	90
44 ลายหมี่ขุ่มตีนหมา กลุ่มบ้านกล้วย.....	90
45 ลายหมี่ขาเป็ย กลุ่มบ้านกล้วย.....	91
46 ลายตาข่าย.....	93
47 ลายบัวคว่ำบัวหงายหรือหมี่บัวคู่ กลุ่มบ้านพวน.....	94
48 ลายหมี่ปล้องอ้อย.....	95
49 ลายหมาตุ้ม.....	96
50 ลายหมี่กงหรือหมี่วง ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าณรงค์.....	97
51 ลายหมี่กล้วย กลุ่มบ้านพวน ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าณรงค์.....	98
52 ลายหมี่ขอ.....	99

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
53 ลายหมี่คั่น กลุ่มบ้านพวน บ้านกล้วย ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา	100
54 ลายหมี่โคป ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา	101
55 ลายหมี่นาค กลุ่มบ้านพวน บ้านกล้วย ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา	102
56 ลายหมี่บัวเครือ ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา	103
57 ลายหมี่เป็ยง ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา	103
58 ลายหมี่ย้อย กลุ่มบ้านพวน ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา	104
59 ลายหมี่ร่าย กลุ่มบ้านพวน กลุ่มบ้านกล้วย ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา	105
60 ลายหมี่เสี้ยวสองคลอง กลุ่มบ้านพวน ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา	106
61 ลายเกี่ยวก้อยน้องนาง ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา	108
62 ลายโคมตั้งกลุ่มบ้านกล้วย	108
63 ลายหมาตุ้มประยุกต์ กลุ่มบ้านพวน ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา	109
64 ลายกำมปูกกลุ่มบ้านพวน	110
65 ลายผีเสื้อกลุ่มบ้านกล้วย	110
66 ลายแมงมุม ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา	110
67 ลายดอกทานตะวัน กลุ่มบ้านพวน ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา	111
68 ลายต้นสนกลุ่มบ้านพวน	111
69 ลายกระดุก กลุ่มบ้านพวน	112
70 ลายสาว ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา	112
71 ลายข้าวหลามตัด กลุ่มบ้านพวน บ้านกล้วย ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา	127
72 ลายหมาตุ้ม กลุ่มบ้านพวน บ้านกล้วย ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา	128
73 ลายหมี่ขอ กลุ่มบ้านพวน บ้านกล้วย ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา	129
74 ลายหมี่คั่น กลุ่มบ้านพวน บ้านกล้วย ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา	130
75 ลายหมี่นาค กลุ่มบ้านพวน บ้านกล้วย ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา	131
76 ลายหมี่ลาย กลุ่มบ้านพวน บ้านกล้วย ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา	132
77 ลายผีเสื้อ กลุ่มบ้านพวน บ้านกล้วย ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา	136
78 ลายเรขาคณิต	137
79 ลายสก็อต กลุ่มบ้านพวน บ้านกล้วย ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา	138

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
80 ปลอกหมอน.....	139
81 หมอน.....	139
82 ผ้าพันคอ.....	140
83 เสื้อสูทบุรุษ.....	140
84 ชุดสูทสตรี.....	141
85 ชุดสูทสตรี.....	141
86 ชุดประจำชุมชน.....	142
87 กระเป๋าถือสตรี.....	142
88 กระเป๋าถือสตรี.....	143
89 กระเป๋าสะพายสตรี.....	143
90 พวงกุญแจ.....	144
91 รองเท้าผ้า.....	144

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

สภาพของสังคมไทยในอดีตล้วนมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม อารยธรรม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบท และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นตัวกำหนดรากฐานทางภูมิปัญญาดั้งเดิม ที่สืบทอดกันมาจากอดีต แม้ว่ากระแสแห่งความเปลี่ยนแปลง คลื่นแห่งความก้าวหน้าจะเป็นตัวแปรที่ทำให้สูญหายไปบ้าง ตามกาลเวลา แต่ก็ยังเหลือร่องรอยปรากฏเป็นหลักฐานอยู่บ้างโดยเฉพาะ ภูมิปัญญาชาวบ้านและเทคโนโลยีท้องถิ่นที่สอดคล้องกับความรู้ความสามารถของชาวบ้านในการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติโดยใช้ศักยภาพของตนเองสร้างสรรค์ซึ่งสิ่งสมและถ่ายทอดคุณค่าแห่งภูมิปัญญามาจนถึงปัจจุบันนี้ (อดิศักดิ์ บุญเลิศ. 2548: 1)

สภาวะสังคมไทยในปัจจุบันกำลังเผชิญกับวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมที่รุนแรงสามทศวรรษที่ผ่านมาจะเห็นว่าการพัฒนาประเทศทั้งในด้านเศรษฐกิจสังคมการเมืองและการศึกษาจะดำเนินตามแนวคิด และหลักการตามที่สังคมตะวันตกเป็นผู้กำหนด สังคมไทยจึงถูกครอบงำด้วยกระแสแห่งวัตถุนิยมเป็นผู้กำหนดตลอดจนการเร่งรัดพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมตามหลักกระแสสังคมตามแนวทางตะวันตกจึงเป็นเหตุให้คนไทยถูกละทิ้งทางภูมิปัญญาไทยที่มีฐานแนวคิดทางวัฒนธรรม สังคมไทยต้องเผชิญกับปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจ ปัญหาการว่างงาน อาชญากรรม ยาเสพติด แรงงานเด็ก และโสเภณีอย่างรุนแรง (วนิดา รักพรหม. 2549: สัมภาษณ์) บัดนี้กระแสวัฒนธรรม เริ่มหวนกลับประเทศแถบเอเชีย เริ่มเห็นความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญา (ทรงศักดิ์ ปรารงค์วัฒนกุล; และคณะ. 2537: 23) ดังนั้นการแก้ปัญหาที่ต้องพึ่งพาความรู้หรือภูมิปัญญาสากลเพียงอย่างเดียวไม่ได้ผลเท่าที่ควร ในขณะที่เดียวกันในช่วงที่ผ่านมามีชุมชนหลายแห่ง ได้แสวงหาวิถีคิดและวิถีดำเนินชีวิตบนพื้นฐานของภูมิปัญญาไทย ชุมชนเหล่านี้สามารถรอดพ้นจากภาวะวิกฤตต่าง ๆ ได้โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งในด้านวิถีการผลิต หรือการจัดระบบเศรษฐกิจในชุมชน ซึ่งเป็นไปตามแนวพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในรัชกาลปัจจุบัน เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงชุมชนเหล่านี้ รวมทั้งผู้นำชุมชนที่เป็นปราชญ์ชาวบ้าน ผู้รู้และผู้ทรงปัญญาได้เป็นต้นแบบ ของการถ่ายทอดความรู้ที่ยั่งยืนให้สืบทอดกันมา (วัฒนา มีมั่งคั่ง. 2549: สัมภาษณ์)

การฟื้นฟูภูมิปัญญาไทย และนำคุณค่ามารับใช้ในวิถีชีวิตของคนไทยในปัจจุบันเป็นเรื่องยากเนื่องจาก คนส่วนใหญ่ละเลยไม่สนใจที่จะศึกษาภูมิปัญญาไทยแม้แต่หลงใหลต่อค่านิยม ของภูมิปัญญาสากล รับเอาภูมิปัญญาสากลเข้ามาใช้อย่างไม่เข้าใจขาดการบูรณาการ ที่เหมาะสมไม่มีการวิเคราะห์ ข้อดี ข้อเสีย ขาดการระมัดระวังคิดว่าภูมิปัญญาสากลมีความก้าวหน้ากว่าภูมิปัญญาไทย

จนมองว่าไม่ทันสมัยไม่มีคุณค่าต่อสังคมในปัจจุบันขาดการสร้างสรรค์ความรู้ภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่อง ไม่มีระบบการจัดเก็บรวบรวมบันทึกและประมวลผลและระเบียบการใช้วิธีการวิจัยที่มีประสิทธิภาพเพื่อ ค้นหาข้อมูลและพัฒนาสร้างองค์ความรู้ใหม่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาไทยอย่างแท้จริงในขณะที่มีการ พุดถึงภูมิปัญญาไทยในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (วิชา ทำเพียร. 2544: 1)

จารุวรรณ ธรรมวัตร ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาดังนี้

ภูมิปัญญา หมายถึง แบบแผนการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าแสดงถึงความเฉลียวฉลาดของบุคคลที่ได้สั่งสม และปฏิบัติสืบต่อกันมาภูมิปัญญาจะเป็นทรัพยากรบุคคลหรือทรัพยากรความรู้ที่ได้ทรัพยากรบุคคลได้แก่ ผู้ประสบความสำเร็จในการผลิตส่วนทรัพยากรความรู้ได้แก่ความรู้เกี่ยวกับอาชีพต่าง ๆ เช่น การถนอม อาหาร การทำจักสาน การทำเครื่องปั้นดินเผา การทอผ้า ฯลฯ ภูมิปัญญาไม่ใช่เรื่องใหม่ของมนุษย์แต่เรา ไม่ได้คิดถึงคุณค่าของสติปัญญาของมนุษย์ต่างหากจึงทำให้สูญเสียความรู้ความคิดมนุษย์ไป โดยเฉพาะประสบการณ์ตรงที่ทุกคนได้รับเพื่อประโยชน์แก่สังคม การที่เราไม่สนใจประสบการณ์ตรงของ เรา ย่อมรับเอาความคิดเห็นของคนมาต่อ ยอดให้เกิดระบบความรู้ที่จริงจังจึงทำให้เกิดการทบทวน สติปัญญาของมนุษย์มาใช้เพื่อคุณค่าในสังคม(จารุวรรณ ธรรมวัตร.ม.ป.ป.: 4)

ดังนั้นผู้ที่มีปัญญาที่แท้จริงไม่ใช่บุคคลที่มีความรู้สูงแต่เป็นคนที่มีการประสบการณ์และมีระบบความคิดของตนเองสามารถอธิบายคุณค่าและวิธีการเรียนรู้ในเรื่องนั้นได้เป็น ความรู้ที่ผ่านประสบการณ์ของมนุษย์ผ่านการทดลองและมีเหตุผลของคำตอบวิธีการถ่ายทอดความรู้ ของมนุษย์ค่อนข้างจำกัดและหาผู้รู้จริงในอดีตยากผู้ถ่ายทอดความรู้ให้กับชาวบ้านมักเป็นพระสงฆ์ ส่วนความรู้ที่เกี่ยวกับอาชีพที่เป็นวัฒนธรรมของคนไทยนั้น แม้จะไม่ได้รับการศึกษาในชั้นเรียนมา โดยตรงก็สามารถเรียนรู้ได้จากประสบการณ์หรือผู้ที่มีความสามารถมาก่อนทุกคนสามารถเรียนรู้การทำงานจากบรรพบุรุษและค้นหาวิธีการทำงานต่างๆให้ได้ผลวิธีการเรียนรู้การทำงานและถ่ายทอดการทำงาน เช่น การทำนา การจักสาน การทำเครื่องปั้นดินเผาและการทอผ้า เป็นต้น (นุกูล สุวรรณรัตน์. 2547: 3; ธนียา กิตติสิทโธ. 2547: 1; และนรินทร์ รักนุ้ย. 2549: 1; อ่างอิงจาก ไพบูลย์ ดวงจันทร์. 2542: บรรยาย)

ผ้าทอเป็นผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นบ้านที่บ่งบอกถึงวิถีชีวิตวัฒนธรรมและอารยธรรมของกลุ่มชนในท้องถิ่นที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษสู่รุ่นลูกหลานแสดงให้เห็นถึงมรดกวัฒนธรรม อันเกิดจากภูมิปัญญาและความคิดสร้างสรรค์ที่สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบัน (ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเทพสตรี ลพบุรี. 2544: 12)

นอกจากการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ที่สืบทอดกันมาแล้วชาวบ้านยังใช้ผ้าทอสำหรับการนุ่งห่มในชีวิตประจำวันและแต่ละท้องถิ่นที่มีการทอผ้าที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นของตนลวดลายและสัญลักษณ์ที่ปรากฏอยู่บนผืนผ้า สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตของชาวบ้าน วัฒนธรรมการแต่งกาย และคตินิยม จึงเป็นเสมือนกระจกเงาที่สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรม รสนิยม และความเป็นตัวแทนของท้องถิ่น ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นของตนเอง (พัชราณี วัฒนชัย. 2546: 1; อ้างอิงจาก วรรณรัตน์ อินทร์อำ. 2537: 6)

การทอผ้าในอดีตเป็นผลงานทางด้านศิลปหัตถกรรมและงานฝีมือที่มีการถ่ายทอดกันมาจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นต่อ ๆ ไปก่อนที่จะพัฒนาไปสู่ระบบอุตสาหกรรมที่นำเทคโนโลยีมาใช้ในการผลิตการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามามีบทบาทในการผลิตในงานทอผ้าสะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาทางความคิดและการสร้างสรรค์ (รุจิรา ทานสัมฤทธิ์. 2549: สัมภาษณ์) ทั้งยังมีความผูกพันและเกี่ยวโยงกับ วิถีชีวิตของคนเอเชียมาช้านานนับศตวรรษ จนอาจเรียกได้ว่า เป็นมรดกทางสังคม ซึ่งสะท้อนให้เห็นความเป็นมาในอดีต ตลอดจนแนวความคิดออกมาเป็นรูปธรรม (ทรงศักดิ์ ปรามังคกุล; และคณะ. 2537: 22)

การทอผ้าเป็นฝีมือที่ต้องอาศัยความประณีต ความอดทน ความพยายาม ความอดุสหาหะ จะเห็นได้จากความงดงามของลวดลายที่ปรากฏอยู่บนผืนผ้าจึงเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาการทางความรู้ และภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ และนับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีค่า ยิ่ง ความงาม ความซับซ้อน ของลวดลายจึงทำให้ผ้าทอของไทยมีคุณค่างดงาม และมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันในา ๆ ประเทศนับเป็นคุณค่าของความงามที่ควรร่วมมือกันอนุรักษ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและส่งเสริมศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านของไทยให้คงอยู่ต่อไป

การทอผ้าของไทยมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน และยังคงรักษารูปแบบลวดลายและเทคนิคการทอผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มคนในท้องถิ่นผ้าทอของไทยในสมัยก่อนโดยเฉพาะในพื้นที่ภาคกลาง รับอิทธิพลมาจากราชสำนักเป็นส่วนใหญ่ ลวดลายที่ปรากฏจึงนับเป็นตำนานเล่าขานถึงความเป็นมาวิถีชีวิตของกลุ่มชนอิทธิพล และความเชื่อที่เกิดจากกรรมวิธีการทอที่ละเอียด ประณีต ซับซ้อนบ่งบอกถึงเรื่องราวที่น่าสนใจ (พัชราณี วัฒนชัย. 2546: 1)

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2540: 210-215) ได้กล่าวถึงศิลปะแห่งความงามของผ้าทอโดยเฉพาะ “ผ้าลาว”ว่า “เป็นศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับการทอผ้าที่เกิดจากชาวลาวพวนหรือไทยพวนลาวครั้งเป็นกลุ่มคนไทยเชื้อสายลาวที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยมาช้านานและมีความชำนาญในการทอผ้า มัดหมี่จก เป็นพิเศษ”

ผ้าทอมัดหมี่ เป็นการมัดลายที่เส้นพุ่งหรือเส้นยืนด้วยเชือกก่อนนำไปย้อมสี เพื่อให้เกิดสีสันและลวดลายตามที่ช่างทอพื้นบ้านเป็นผู้กำหนดไว้ผ้าทอมัดหมี่ในสมัยก่อนนิยมใช้สีน้ำเงินจากต้นครามเป็นสีเดียว แต่ปัจจุบันใช้สีเคมีในการย้อมได้หลากสีมากขึ้นหรือพอสรุปได้ว่า มัดหมี่ หมายถึง กรรมวิธี

การทอวิธีใช้เส้นด้ายที่ทำมาจากฝ้ายหรือไหม ที่ผ่านการมัดเป็นเปลาะ ๆ นำไปย้อมให้เกิดสีสัน และ ลวดลายตามที่ออกแบบไว้หรือเรียกว่าการมัดย้อม (นิกุล อ่อนละมัย. 2549: สัมภาษณ์)

ความงดงามและความเป็นลักษณะของผ้ามัดหมี่ คือ รอยซึมของสีที่ซึมไปตามบริเวณของ ลวดลาย ที่ไม่ได้มัดด้วยเชือกหรือส่วนที่มัดไม่แน่นลวดลายของผ้า อาจเกิดจากการเลื่อมล้ำ ในตำแหน่ง ของเส้นด้าย ทำให้เกิดลักษณะลายที่คลาดเคลื่อนเหล่านี้ได้ แต่บางครั้งผู้ออกแบบก็ใช้ความคลาดเคลื่อน ต่างจากผ้าทอชนิดอื่น ๆ ดังนั้นความชำนาญในการมัดย้อม การนำขึ้นก็ และความแม่นยำในการทอ จะช่วยลดความคลาดเคลื่อนเหล่านี้ได้ (วนิดา รักพรหม. 2549. สัมภาษณ์) แต่บางครั้งผู้ออกแบบก็ใช้ ความคลาดเคลื่อนของสีดังกล่าว กำหนดให้เป็นส่วนหนึ่งของการออกแบบเพราะรอยสีค่อย ๆ ซึมลง เนื้อผ้าที่ติดกับลวดลายจะเป็นที่มาของลวดลายที่แปลกตาเพิ่มความงดงามและความมีเสน่ห์ให้แก่ ผ้ามัดหมี่ (ศุภนิศิลา วัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเทพสตรี ลพบุรี. 2544: 13)

ปรีดา ปรคณหนูฟัง ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนไว้ในงานการประชุม พัฒนาการอำเภอ หัวหน้ากลุ่ม ดังนี้

ผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนเป็นภูมิปัญญาและความสามารถในการคิดสร้างสรรค์ที่ยังรักษาความเป็น เอกลักษณะ ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณจากแม่สู่ลูก จากพี่สู่น้อง จาก ยาย ยา พี่ ป้า น้ำ อา สู้ ลูกหลาน โดยมีจุดประสงค์เพื่อทอไว้ใช้ในชีวิตประจำวันและใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา โดยมีกรรมวิธีการ ทอที่หลากหลายวิธี ได้แก่ การทอจก การทอขีด และการทอมัดหมี่ ของชาวไทยพวนที่อำเภอบ้านหมี่ มี ความชำนาญในการทอผ้ามัดหมี่ ได้ผลงานออกมามีความเป็นที่นิยมมาช้านานความสวยงามของลาย มัดหมี่เป็นสัญลักษณ์แห่งความเจริญสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ (ปรีดา ปรคณหนูฟัง. 2549: 10)

ชาวไทยพวนอำเภอบ้านหมี่จังหวัดลพบุรีเป็นชุมชนที่ใหญ่ และยังมีความผูกพันกันเหนียว แน่นยังมีการอนุรักษ์วัฒนธรรมในการดำรงชีวิตแบบดั้งเดิม มีการทอผ้ามัดหมี่ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ ถ่ายทอดกันมาจากบรรพบุรุษสู่รุ่นลูก หลาน ในปัจจุบัน

ผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปมาช้านานและเป็นที่ยอมรับอย่าง แพร่หลายทั้งคนในท้องถิ่นและต่างถิ่นจะเห็นได้จากเมื่อพูดถึงผ้ามัดหมี่คนทั่วไปส่วนใหญ่มักจะนึกถึง ผ้ามัดหมี่ของอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ที่ยังมีการทอด้วยมือ แม้เทคโนโลยีต่าง ๆ มีความเจริญมาก ขึ้นแต่ชาวไทยพวนบ้านหมี่ยังคงอนุรักษ์วัฒนธรรมในการทอผ้าแบบดั้งเดิมซึ่งในปัจจุบันเริ่มหาผู้ยาก ขึ้นและอาชีพในการทอผ้าสำหรับคนรุ่นใหม่ก็เริ่มจะลดน้อยถอยลงตามลำดับ

ดังนั้น ผู้วิจัย จึงสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์งานหัตถกรรมผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวน บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรีอันเป็นศิลปะพื้นบ้านที่ควรนำผลที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์การดำเนินงานเพื่อเป็นฐานข้อมูลต่อไป

จุดมุ่งหมายของการวิจัย

เพื่อศึกษาวิเคราะห์งานหัตถกรรมผ้าทอมัดหมี่ ของชาวไทยพวน บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ในประเด็น

1. กระบวนการผลิต
2. ลวดลายและการใช้สี
3. การแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์
4. การถ่ายทอดภูมิปัญญา

ความสำคัญของการวิจัย

1. ผลการวิจัยจะเป็นข้อมูลที่ช่วยให้ทราบถึงสถานภาพความเป็นอยู่ของกลุ่มทอผ้าและลักษณะผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวน บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ว่าเป็นเช่นใดและเป็นข้อมูลพื้นฐานในการปรับปรุงสถานภาพของกลุ่มทอผ้า และพัฒนาลักษณะผ้าทอมัดหมี่

2. ได้ข้อมูลพื้นฐานอันจะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่จะใช้ผลการวิจัยนี้เพื่อส่งเสริมและพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมที่มีเอกลักษณ์ของท้องถิ่นและมีลักษณะเฉพาะซึ่งยังไม่มีมีการเก็บรวบรวมไว้อย่างเป็นระบบโดยเฉพาะต่อวงการการศึกษาในด้านศิลปหัตถกรรมไทยซึ่งเมื่อผลการวิจัยเสร็จเรียบร้อยแล้วสามารถนำข้อมูลมาใช้ประโยชน์ในการศึกษาได้ในทุกระดับ

ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตของการศึกษาเรื่องการศึกษาวิเคราะห์งานหัตถกรรมผ้าทอมัดหมี่ ของชาวไทยพวน บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี จากแหล่งผลิต 3 แหล่งใหญ่จาก 3 ตำบล ในเขตอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี คือ

- กลุ่มทอผ้ามัดหมี่ “บ้านพวน” ตำบลหินปัก อำเภอบ้านหมี่
- กลุ่มทอผ้าบ้านกล้วย ตำบลบ้านกล้วย อำเภอบ้านหมี่
- ศูนย์ผ้ามัดหมี่ “ป่าณรงค์” ตำบลบ้านทราย อำเภอบ้านหมี่

กลุ่มตัวอย่าง คือ ผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวน บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี จำนวน 300 ผืน จากแหล่งผลิต 3 แหล่งใหญ่จาก 3 ตำบล ในเขตอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ได้แก่

กลุ่มทอผ้ามัดหมี่ “บ้านพวน” ตำบลหินปัก จำนวน 100 ผืน

กลุ่มทอผ้าบ้านกล้วย ตำบลบ้านกล้วย จำนวน 100 ผืน

ศูนย์ผ้ามัดหมี่ “ป่าณรงค์” ตำบลบ้านทราย จำนวน 100 ผืน

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. ไทยพวนบ้านหมี่ หมายถึง ชาวบ้านกลุ่มไทยพวน อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรีที่อพยพมาจากทุ่งไหหินแขวงเมืองเชียงขวางแดนเมืองพวนสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวอพยพมาราวปีพ.ศ.2300และมาสร้างวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางครั้งแรกที่วัดหินปักใหญ่อำเภอบ้านหมี่จังหวัดลพบุรี

2. ผ้าทอมัดหมี่ หมายถึง ผ้าที่ทอโดยใช้เทคนิควิธีการมัดหมี่ ย้อมมัดหมี่ส่วนที่ไม่ต้องการให้ติดสีจะใช้เชือกมัด เป็นเปลาะมัดหมี่กันสีไหลผ่าน ความงามของลวดลายเกิดจากการไหลย้อยของสีที่ซึมเข้าหากัน

3. กระบวนการผลิตหมายถึง ขั้นตอนและวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิตผ้าทอมัดหมี่ที่ผู้ผลิตดำเนินการตั้งแต่ต้นจนกระทั่งเสร็จสิ้นได้เป็นผลิตภัณฑ์พร้อมจำหน่าย

4. ลวดลาย หมายถึง ลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้าทอมัดหมี่ และจำแนกได้ดังนี้

4.1 ลายโบราณ หมายถึง ลวดลายพื้นฐานดั้งเดิมที่มีการถ่ายทอดกันมาจากบรรพบุรุษ

4.2 ลายประยุกต์ หมายถึง ลวดลายที่มีการประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่ หรือดัดแปลงมาจาก

ลายโบราณ

5. การแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ หมายถึง ผลิตภัณฑ์จากผ้าที่ทอเป็นผืนหรือเป็นชิ้น แล้วนำไปประยุกต์ให้เกิดเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ

6. การถ่ายทอดภูมิปัญญา หมายถึง การถ่ายทอดประสบการณ์ ความรู้ สิ่งที่มีค่าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจากผู้รู้สู่ช่างรุ่นใหม่

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาค้นคว้าเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์งานหัตถกรรมผ้าทอมัดหมี่ ของชาวไทยพวน บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ผู้วิจัยได้ศึกษาและรวบรวมเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องไว้ดังนี้

1. ข้อมูลเกี่ยวกับจังหวัดลพบุรีประกอบด้วย
ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดลพบุรี
ข้อมูลทั่วไปของอำเภอบ้านหมี่
ข้อมูลทั่วไปของตำบลหินปัก
ข้อมูลทั่วไปของตำบลบ้านกล้วย
ข้อมูลทั่วไปของตำบลบ้านทราย
2. ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชาวไทยพวนบ้านหมี่จังหวัดลพบุรีและการทอผ้ามัดหมี่
ความเป็นมาของชาวไทยพวนบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี
ผ้าทอในประเทศไทย
ความเป็นมาของผ้าทอมัดหมี่
ผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวน และกระบวนการผลิต
3. ข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ของชาวไทยพวน บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี
ความเป็นมาของกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ของชาวไทยพวน บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี
ตำบลหินปัก
ตำบลบ้านกล้วย
ตำบลบ้านทราย
4. ข้อมูลเกี่ยวกับการถ่ายทอดทางภูมิปัญญาชาวบ้าน
5. ข้อมูลเกี่ยวกับลวดลาย
6. ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้สี
7. ข้อมูลเกี่ยวกับการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ข้อมูลเกี่ยวกับจังหวัดลพบุรี

ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดลพบุรี

ลพบุรีเป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานจากหลักฐานการอยู่อาศัยติดต่อกันเป็นเวลานาน นับตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์มากกว่า 3,000-4,000 ปี มาแล้วจากการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีทั้ง เอกสารและจารึกที่สำคัญ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2550: ออนไลน์)

สัญลักษณ์ที่เป็นตราของจังหวัดลพบุรีเป็นรูปพระนารายณ์ประทับยืนบนแท่นพระปรางค์สามยอดซึ่งมีความหมายว่าเพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่ได้ทรงสถาปนาลพบุรีเป็นเมืองหลวงเมื่อ พ.ศ. 2208 และสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้กับเมืองลพบุรีอย่างเหลือคณานับในส่วนของพระปรางค์สามยอดนั้นยังเป็นโบราณสถานที่ถือเป็นสัญลักษณ์ประจำเมืองลพบุรี (วัลภา รุ่งศิริแสงรัตน์. จากละโว้สู่ลพบุรี. 2547: 132)

คำขวัญประจำจังหวัด ได้แก่ วังนารายณ์คู่บ้าน ศาลพระกาฬคูเมือง ปรางค์สามยอดลือเลื่อง เมืองแห่งดินสอพอง แผ่นดินทองสมเด็จพระนารายณ์ เป็นคำขวัญที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของจังหวัดลพบุรีประกอบด้วย พระนารายณ์ราชนิเวศน์ ศาลพระกาฬและพระปรางค์สามยอด นอกจากนั้นยังแสดงให้เห็นถึงการเป็นจังหวัดที่มีการทำดินสอพองมาตั้งแต่โบราณและเป็นดินสอพองที่ดีที่สุดในเมืองไทยและเป็นเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุดในทุกด้านโดยนับว่าเป็นยุคทองของแผ่นดินในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2550: ออนไลน์)

สภาพทั่วไปของจังหวัดลพบุรี

สภาพทางภูมิศาสตร์

ที่ตั้งและอาณาเขต ของจังหวัดลพบุรีตั้งอยู่ในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทยระหว่างเส้นรุ้งที่ 47 องศา 34 ลิปดาเหนือและเส้นแวงที่ 100 องศา 25 ลิปดาตะวันออกอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครไปทางทิศเหนือตามเส้นทางหลวงหมายเลข 1 (พหลโยธิน) ประมาณ 155 กิโลเมตรหรือทางรถไฟสายเหนือประมาณ 133 กิโลเมตรมีพื้นที่ 6,586.67 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 4,166,668 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อกับ 8 จังหวัดดังนี้

- ทิศเหนือติดต่อกับเพชรบูรณ์และนครสวรรค์
- ทิศใต้ติดต่อกับพระนครศรีอยุธยาและสระบุรี
- ทิศตะวันออกติดต่อกับนครราชสีมาและชัยภูมิ
- ทิศตะวันตกติดต่อกับสิงห์บุรีและอ่างทอง (วัลภา รุ่งศิริแสงรัตน์. จากละโว้สู่ลพบุรี. 2547:

ลักษณะภูมิประเทศ แบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ

ที่ราบลุ่มมีพื้นที่ 1, 170 ตารางกิโลเมตรประกอบด้วยเขตปกครองของอำเภอท่าม่วงทั้งหมด ตอนกลางและตะวันตกของอำเภอเมืองลพบุรีตอนกลางและตะวันตกเฉียงใต้ของอำเภอโคกสำโรง และพื้นที่ส่วนใหญ่ ของอำเภอบ้านหมี่พื้นที่ราบตอนกลางของ อำเภอเมืองลพบุรีบริเวณหมู่บ้าน สะพานอิฐและหมู่บ้านหินสองก้อนจะมีดินสีขาวที่สามารถนำมาทำดินสอพองได้และดินสอพองของ จังหวัดลพบุรีได้ชื่อว่าเป็นดินสอพองที่ดีที่สุดของเมืองไทย

ที่ราบสลับเป็นเนินเขาและเนินภูเขามีเนื้อที่ 4, 816.67 ตารางกิโลเมตรประกอบด้วยพื้นที่ด้าน ตะวันออกของอำเภอเมืองลพบุรีทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอำเภอบ้านหมี่ส่วนทิศตะวันตกเฉียงเหนือ และตะวันตกของอำเภอโคกสำโรงและอำเภอท่าหลวง (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2550: ออนไลน์)

ลักษณะภูมิอากาศ

สภาพทั่วไปมีภูมิอากาศร้อนชื้นอยู่ภายใต้อิทธิพลของมรสุมตะวันตกเฉียงใต้และมรสุม ตะวันออกเฉียงเหนือและรับอิทธิพลจากพายุแปรสัณฐานและพายุไต้ฝุ่นอีกด้วยฤดูกาลต่าง ๆ มี 3 ฤดู คือ

ฤดูร้อน ระหว่างเดือนมีนาคม-พฤษภาคม อากาศจะร้อนแห้งแล้ง

ฤดูฝน ระหว่างเดือนมิถุนายน-ตุลาคม อากาศจะร้อนชุ่มชื้น

ฤดูหนาว ระหว่างเดือนพฤศจิกายน-กุมภาพันธ์ อากาศจะหนาวเย็นสลับกับร้อน (การ ท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2550: ออนไลน์)

ประชากร

ประชากรส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดลพบุรีเป็นชาวไทยภาคกลางและมีชาวไทยเชื้อสายจีน ประปนอยู่ทั่วไปนอกจากนี้ยังมีชาวไทยเชื้อสายลาวพวนและเชื้อสายมอญโดยชาวไทยเชื้อสายลาวพวน ส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ในอำเภอบ้านหมี่ ส่วนชาวไทยเชื้อสายมอญอาศัยในเขตท้องที่ตำบลบางขันหมาก อำเภอเมืองลพบุรีซึ่งชนเชื้อสายต่าง ๆ ยังคงรักษาวัฒนธรรมประเพณีภาษาพูดที่เป็นเอกลักษณ์ของตน แต่สามารถปรับตัวให้เข้ากับประชากรส่วนใหญ่ได้เป็นอย่างดีประชากรทั้งหมดของจังหวัดลพบุรีคาดว่า พ.ศ. 2540-2550 จะมีทั้งสิ้นประมาณ 906, 149 คน และประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ข้าวโพด ข้าวฟ่าง อ้อย น้ำตาล ถั่วเขียว ถั่วเหลือง (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2550: ออนไลน์)

เขตการปกครอง

มีการแบ่งเขตการปกครองเป็น 11 อำเภอ ประกอบด้วย

อำเภอเมืองลพบุรี อำเภอโคกสำโรง อำเภอชัยบาดาล อำเภอท่าม่วง อำเภอพัฒนานิคม อำเภอท่าหลวง อำเภอสระโบสถ์ อำเภอโคกเจริญ อำเภอลำสนธิ และอำเภอหนองม่วง

สภาพเศรษฐกิจและสังคม

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมทำนาทำไร่แต่ปัจจุบันมีแนวโน้มในการพัฒนาเป็นเศรษฐกิจด้านอุตสาหกรรมมากขึ้นส่วนในด้านสังคมมีการบริหารด้านการศึกษาดังแต่ระดับอนุบาลถึงระดับปริญญาตรีและการบริการด้านสาธารณสุขไปโรคอื่น ๆ มากมาย (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2550: ออนไลน์)

สถานที่สำคัญทางศาสนา

มีวัดและสถานที่สำคัญ ๆ หลายแห่ง เช่น วัดกวิศราราม ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของพระนารายณ์ราชนิเวศน์ ถนนเพชรราชา ตำบลท่าหิน อำเภอเมือง เดิมวัดนี้ชื่อว่าวัดขวิดและสันนิษฐานว่าเป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาและเป็นวัดที่ประชาชนให้ความเคารพนับถือ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2550: ออนไลน์)

แหล่งท่องเที่ยว

แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป คือ พระปรางค์สามยอด ตั้งอยู่บริเวณเนินดินใกล้กับศาลพระกาฬ ณ. ตำบลท่าหิน อำเภอเมืองลพบุรี จังหวัดลพบุรี มีลักษณะปรางค์สามยอดเรียงต่อกัน 3 องค์ มีถนนทางเดินเชื่อมต่อกันเป็นศิลปะเขมรแบบลายสร้างด้วยศิลาแลงหินทรายตกแต่งด้วยลายปูนปั้นสวยงามตรงซุ้มประตูมีทับหลังงดงาม (กรมวิชาการ. 2542: 70)

แหล่งธรรมชาติ

แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สำคัญคือ น้ำตกวังก้านเหลือง ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 ตำบลท่าหิน อำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี เป็นน้ำตกที่มีขนาดใหญ่แต่มีความสวยงามโดยมีแหล่งต้นน้ำอยู่ใต้ดินที่ผุดขึ้นมา และอยู่ทางทิศตะวันออกห่างจากบริเวณน้ำตกประมาณ 15 กิโลเมตรเป็นสถานที่พักผ่อนทางธรรมชาติที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดลพบุรี (กรมวิชาการ. 2542: 105)

ประเพณีท้องถิ่น

ประเพณีท้องถิ่นของชาวลพบุรีที่สำคัญ คือ ประเพณีใส่กระจาด บางที่เรียกว่าประเพณีเสื่อกระจาดเป็นประเพณีที่สำคัญอย่างหนึ่งของชาวไทยพวน ซึ่งจัดให้มีขึ้นในเทศกาลเทศน์มหาชาติซึ่งส่วนมากจะกำหนดในฤดูกลางออกพรรษา เมื่อหมู่บ้านใดหมู่บ้านหนึ่งกำหนดให้มีการเทศน์มหาชาติขึ้นทางวัดจะส่งหนังสือเกณฑ์ไปตามวัดต่าง ๆ เพื่อให้วัดต่าง ๆ ส่งพระมาร่วมเทศน์ โดยเรียกวันก่อนจะถึงวันเทศน์ 1 วันว่า“วันตั้ง” คือวันใส่กระจาดนั่นเอง (กรมวิชาการ. 2542: 127)

ก่อนจะถึงวันใส่กระจาด 1 วัน เรียกว่าวันต้อนสาวชาวบ้านจะช่วยกันทำขนมห่อข้าวต้มตำข้าวปุ้น (ขนมจิ้น) คำว่าต้อนสาวเป็นภาษาท้องถิ่น คือ เจ้าของบ้านจะไปวานลูกสาวของหมู่บ้านที่รู้จักคุ้นเคย มาช่วยงานที่บ้านตน และช่วยต้อนรับแขกที่จะมาใส่กระจาดในคืนนี้หนุ่ม ๆ จะไปเที่ยวตามบ้านสาวที่ตนชอบพอกอยู่และช่วยกันทำขนมไปคูปไปตลอดทั้งคืนรุ่งขึ้นเป็นวันใส่กระจาดชาวบ้านอื่น ๆ จะนำข้าวของเช่น กล้วย อ้อย ส้มโอ กล้วยเทียน เงิน หรืออื่น ๆ มาใส่กระจาด ตามบ้านที่ตนเองรู้จัก

เจ้าของบ้านจะนำอาหารที่เตรียมไว้มารับแขก เมื่อแขกกลับเจ้าของบ้านจะเอาข้าวต้มมัดฝากไปให้ เรียกว่า “คืนกระจาด” ในวันนี้จะใส่กระจาดกันจนมืด ทุกบ้านจะปฏิบัติอย่างเดียวกัน แขกที่ไปใส่กระจาดต้องกินอาหาร ของเจ้าของบ้านทุกบ้าน ในวันรุ่งขึ้นเป็นวันเทศน์ ชาวบ้านจะจัดสำรับไปทำบุญที่วัดโดยนำของที่แขกนำมาใส่กระจาด ทำเป็นกัณฑ์เทศไปถวายพระ (นิภูล อ่อนละมัย. 2550: สัมภาษณ์)

พิธีกรรม

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้กล่าวถึงพิธีกรรมในพิธีบวงสรวง สมเด็จพระนารายณ์ ดังนี้

พิธีบวงสรวงสมเด็จพระนารายณ์ เป็นพิธีบวงสรวงที่จัดทำทุกปี ในวันที่ 16 กุมภาพันธ์ ณ. พระที่นั่งดุสิตสวรรค์ธัญญมหาปราสาท ในพระนารายณ์ราชนิเวศน์ จังหวัดลพบุรี ประชาชนจังหวัดลพบุรีจัดทำพิธีบวงสรวงสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพื่อเป็นการแสดงความเคารพรำลึกถึง พระคุณของพระมหากษัตริย์ไทยผู้ ซึ่งสร้างเมืองลพบุรีให้เป็นราชธานีที่สอง และสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ลพบุรี พิธีบวงสรวงได้จัดให้มีเครื่องเช่นไหว้ตามพิธีพราหมณ์ครบถ้วนตลอดจนมีการแสดง สมโภชโดยเฉพาะที่จัดให้มีการแสดงต่อหน้าพิธีบวงสรวง ได้แก่การต่อสู้ด้วยอาวุธโบราณ การต่อสู้ด้วยกระบี่กระบอง การฟันดาบ และการชกมวยด้วยเชือก สาเหตุที่จัดทำพิธีบวงสรวงขึ้นในวันที่ 16 กุมภาพันธ์ นั้นเชื่อว่าตรงกับวันประสูติขององค์ท่าน และได้มีการพยายามอธิบายเรื่องราวอดีต คือเมืองลพบุรีมีปฏิสัมพันธ์กับอินเดียมาแต่ยุคแรก ๆ จึงได้รับเอาวรรณกรรมรามเกียรติ์มาอธิบายประวัติสถานที่สำคัญของเมืองซึ่งเรื่องดังกล่าวสัมพันธ์กับหลักฐานทางโบราณคดี ที่ขุดค้นจำนวนมากในท้องถิ่นซึ่งพบโบราณวัตถุอิทธิพลอินเดียที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2550: ออนไลน์)

จากข้อมูลข้างต้นสรุปได้ว่าลพบุรีเป็นเมืองที่สำคัญเมืองหนึ่งมีประวัติศาสตร์อันยาวนาน มีความเจริญรุ่งเรืองในอดีต ประชากรที่อยู่อาศัยในจังหวัดลพบุรีมีหลายเชื้อชาติ มีสถาปัตยกรรม ที่งดงาม มีแหล่งท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวมาเที่ยว กันเป็นประจำประชากรส่วนใหญ่ มีอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ เนื่องจากสภาพอากาศอำนวย และมีกลุ่มชนกลุ่มหนึ่งที่เรียกตนเองว่า “พวน” อาศัยอยู่ที่อำเภอบ้านหมี่โดยอพยพมาจากสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ข้อมูลทั่วไปของอำเภอบ้านหมี่

ประวัติความเป็นมา

อำเภอบ้านหมี่เดิมชื่อว่า “อำเภอสนามแจง” ตั้งขึ้นในปี 2526 เนื่องจากตั้งอยู่ริมเขาสนามแจง ต่อมาได้ย้ายไปตั้งอยู่ที่บ้านห้วยแก้ว ตำบลมหาสอนและเปลี่ยนเป็น “อำเภห้วยแก้ว” ตามชื่อบ้าน (วนิดา รักพรหม. 2550: สัมภาษณ์)

ปี พ.ศ. 2441 สร้างใหม่เนื่องจากการสร้างทางรถไฟสายเหนือผ่าน โดยสร้างที่ตำบลบ้านเช่า (ตำบลบ้านหมี่ในปัจจุบัน) และเปลี่ยนชื่อเป็น “อำเภอสนามแจงอีกครั้ง”

ปี พ.ศ. 2457 เปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอ “บ้านเช่า” ตามตำบล

ปี พ.ศ. 2483 มีพระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนนามอำเภอจากอำเภอ “บ้านเช่า” เป็นอำเภอบ้านหมี่จนถึงปัจจุบัน

วันที่ 29 กุมภาพันธ์ 2539 ได้วางศิลาฤกษ์เพื่อก่อสร้างที่ว่าการอำเภอหลังใหม่เป็นอาคารคอนกรีต เสริมเหล็กสองชั้นในพื้นที่อาคารหลังเดิมและทำพิธีเปิดอาคารที่ว่าการอำเภอบ้านหมี่เมื่อวันที่ 23 มกราคม พ.ศ. 2541 (วนิดา รักพรหม. 2550: สัมภาษณ์)

คำขวัญประจำอำเภอ

ऊँข้าว ऊँน้ำ วัฒนธรรมรุ่งเรือง เมืองผ้ามัดหมี่ ปลาส้มพิภรสดี สตรีแสงงาม.

อำเภอบ้านหมี่มีลักษณะภูมิอากาศแบบมรสุมเมืองร้อน แบ่งออกเป็น 3 ฤดู คือ ฤดูฝน ฤดูหนาว และฤดูร้อน (วนิดา รักพรหม. 2550: สัมภาษณ์)

อำเภอบ้านหมี่แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 21 ตำบล 1 เทศบาลและ 20 องค์การบริหารส่วนตำบล

ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพ ทำนา ทำไร่ และทอผ้ามัดหมี่

สรุปได้ว่า อำเภอบ้านหมี่เดิมมีชื่อว่า “อำเภอสนามแจง” เนื่องจากตั้งอยู่ริมเขาสนามแจง ต่อมาได้มีการย้ายไปอยู่ที่บ้านห้วยแก้ว และเปลี่ยนชื่อเป็น “อำเภอห้วยแก้ว” ตามชื่อบ้านต่อจากนั้นมีการเปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอสนามแจงและอำเภอบ้านเช่าตามลำดับ จนในที่สุดมีการเปลี่ยนชื่อเป็น “อำเภอบ้านหมี่” ในปัจจุบันเมื่อ พ.ศ. 2526 ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพ ทำนา ทำไร่ และทอผ้า

ข้อมูลทั่วไปของตำบลหินปัก

ไทยตำบล ดอท คอม. ได้กล่าวถึงความเป็นมาของตำบลหินปักไว้ ดังนี้

ความเป็นมาของตำบลหินปักตำบลหินปัก เป็นตำบลเก่าแก่ที่ตั้งขึ้นมาหลายร้อยปี เป็นตำบลที่ตั้งอยู่ในอำเภอบ้านหมี่ ชาวหินปัก โดยส่วนใหญ่เป็นคนพวนที่อพยพมาจากแขวงเวียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวสาเหตุที่มาตั้งรกรากที่ตำบลหินปักเมื่อปี พ.ศ. 2306 เนื่องมาจากการคุกคามจากชนเผ่าใกล้เคียง และภัยธรรมชาติ สำหรับประวัติความเป็นมาของชื่อตำบลนั้นเนื่องมาจากเมื่อผู้นำของหมู่บ้านถึงแก่กรรมลง ชาวบ้านก็นำหินมาปักไว้เพื่อให้ลูกหลานได้แสดงความเคารพ จึงได้ชื่อว่า “ตำบลหินปัก” และยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีชาวพวนที่สืบทอดกันมานาน ชาวตำบลหินปักส่วนใหญ่ปลูกสร้างบ้านเรือนรวมกันเป็นกลุ่ม อีกทั้งยังมีฝีมือและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทอผ้ามัดหมี่ที่สวยงาม และมีเอกลักษณ์เป็นของตนเองอีกด้วย และชาวตำบลหินปักอยู่อาศัยกัน อย่างพี่น้องพี่น้อง มีความสมัครสมานสามัคคีกัน ร่วมมือร่วมใจกันมาตลอด โดยในที่นี่จะกล่าวถึงประวัติของหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้าน ดังนี้

บ้านหินปักเหนือ ประกอบด้วย หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2 เดิมชื่อว่าบ้านวังชีควาย เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่เลี้ยงควายกันเป็นส่วนมากต่อมากการเลี้ยงควายเริ่มลดลงเพราะชาวบ้านมีการพัฒนาหันมาใช้รถแทนควายก็เลยมีการเปลี่ยนชื่อจากบ้านวังชีควายเป็นบ้านหินปักเหนือ เนื่องจากมีที่ตั้งอยู่เหนือหมู่บ้านอื่น จึงมีชื่อเรียกติดปากกันมาจนถึงทุกวันนี้ว่า “บ้านหินปักเหนือ”

บ้านหินปักทุ่ง ประกอบด้วย หมู่ที่ 3, 4, 5 เดิมเป็นหมู่บ้านที่อยู่ชายทุ่ง ประชาชนส่วนใหญ่เป็นคนไทยพวน มีภาษาพวนเป็นภาษาพูดและมีประเพณีพื้นบ้าน เช่น ประเพณีเสื่อกะจาด (ใส่กะจาด) ประเพณีกำฟ้า และได้ชื่อว่า “บ้านหินปักทุ่ง” เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่ชายทุ่ง

บ้านหินปักใหญ่ ประกอบด้วยหมู่ที่ 3, 7, 8 เป็นหมู่บ้านที่ทำนามาตั้งแต่สมัยโบราณ ที่เรียกว่าบ้านหินปักใหญ่เพราะมีหินก้อนใหญ่ปักอยู่ข้างศาลเจ้าพ่อที่ชาวบ้านนับถือ จึงเรียกว่า “บ้านหินปักใหญ่” ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา เมื่อถึงวันขึ้น 6 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี ชาวบ้านจะนำไก่กับเหล้ามาเลี้ยงเจ้าพ่อ และเมื่อถึงวันขึ้น 9 ค่ำ เดือน 12 จะมีการนำเอาข้าวเม่ามาเลี้ยงเจ้าพ่อกันทุกบ้านเป็นประจำทุกปี

บ้านสำโรงน้อย หมู่ที่ 9 เดิมเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก ที่มีเพียง 11 หลังคาเรือน ต่อมาเมื่อผู้บริจาคที่ดินเพื่อสร้างวัด พร้อมทั้งมีการสร้างถนนจากวัดไปถึงถนนสายหลัก ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจึงได้มีคนมาปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่มากขึ้น จึงเรียกว่า “บ้านสำโรงน้อย”

บ้านสำโรงใหญ่ หมู่ที่ 10 ในสมัยก่อนพื้นที่แห่งนี้ชาวบ้านได้ร่วมกันขุดสระน้ำ หรือที่เรียกกันในสมัยนั้นว่า “การลงช่วง” สระแห่งแรกที่ขุดคือสระโพธิ์ สระแห่งนี้เป็นสระที่ชาวบ้านสำโรงใหญ่และชาวบ้านตำบลหินปักใช้ในชีวิตประจำวัน และใช้เพื่อการเกษตร ในปัจจุบันสระโพธิ์ได้ถูกปล่อยร้างไม่มีการพัฒนาเนื่องจากปัจจัยหลายๆ ด้าน ในสมัยก่อนถนนหนทางไม่เจริญเช่นปัจจุบัน การเดินทางต้องใช้ทางเกวียนภายในหมู่บ้านมีวัดที่ชาวบ้านนิยมไปทำบุญ ทั้งในเทศกาลและนอกเทศกาล วัดนี้ชื่อว่า “วัดสำโรงใหญ่” มีเจ้าอธิการโสภณปัญญาชีโรเป็นเจ้าอาวาสและเจ้าคณะตำบลหินปักภายในบริเวณพื้นที่ของวัดจะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านสำโรงใหญ่และใกล้เคียงให้ความเคารพนับถือกันมาก ก็คือ ศาลเจ้าปู่สัมบันโณ เมื่อถึงเดือนหกหรือขึ้นสิบสองค่ำของทุกปีจะมีพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อสัมบันโณ หรือเจ้าปู่และเมื่ออย่างเข้าเดือนเก้าจะมีงานเลี้ยง “ตาแฮก” หรือที่เรียกว่าเทศกาลงานบุญห่อข้าว เมื่อขึ้นเดือน 11 จะเป็นประเพณีงานบุญเทศน์มหาชาติพร้อมกับประเพณีเสื่อกะจาด (ไทยตำบล ดอท คอม. 2550: ออนไลน์)

ตำบลหินปักที่เรียกว่าตำบลหินปักนั้น เพราะเมื่อผู้นำของหมู่บ้านถึงแก่กรรมลง ชาวบ้านจึงนำหินมาปักไว้เพื่อให้ลูกหลานได้แสดงความเคารพตามความเชื่อ ความสัมพันธ์ของประชาชนมีความสามัคคีรักใคร่กัน สภาพทั่วไปของตำบลหินปักเหมาะแก่การทำกรเกษตร ตำบลหินปักมีลักษณะที่โดดเด่นในเรื่องของศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และภาษา ประชาชนมีชีวิต ความเป็นอยู่แบบเรียบง่ายสงบร่มเย็น

ข้อมูลทั่วไปของตำบลบ้านกล้วย

ประวัติความเป็นมา ตำบลบ้านกล้วย ตั้งอยู่ในเขตการปกครองของ อำเภอบ้านหมี่ ประกอบด้วย 5 หมู่บ้าน

สภาพทั่วไปของตำบล

เป็นแหล่งชุมชนทอผ้าที่มีชื่อเสียง และเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะในหมู่ที่ 1 ซึ่งมีการทอผ้ามัดหมี่กันจำนวนมาก (อุดม นายสุ. 2550: สัมภาษณ์)

มีประชากรทั้งสิ้น 2,573 คน อาชีพหลักของประชากรคือ การทำนา ไร่จ้าง ข้าราชการ อาชีพรองคือการทอผ้ามัดหมี่ (ไทยตำบล ดอท คอม. 2550: ออนไลน์)

สรุปได้ว่าตำบลบ้านกล้วยเป็นตำบลหนึ่งในเขตการปกครองของอำเภอบ้านหมี่ ประกอบด้วยหมู่บ้าน 5 หมู่บ้าน ประชาชนในตำบลบ้านกล้วยนิยมการทอผ้าจนเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป

ข้อมูลทั่วไปของตำบลบ้านทราย

ประวัติความเป็นมา

ตำบลบ้านทรายเป็นชุมชนที่ตั้งขึ้นเมื่อประมาณ 200 ปีที่ผ่านมา โดยกลุ่มคนที่เรียกตนเองว่า “พวน” ซึ่งอพยพมาจากเมืองเชียงขวาง และเมืองเวียงจันทน์ประเทศลาว และมีการขุดบ่อน้ำไว้ใช้ เรียกว่า “บ่อน้ำสร้างบ้านทราย” และได้ชักชวนญาติพี่น้องมาสร้างบ้านเรือนตั้งรกรากทำมาหากินที่บ้านถนนแค หรือบ้านถนนเชียงงานนับแต่นั้นเป็นต้นมา (ณรงค์ ตางาม. 2550: สัมภาษณ์)

สภาพทั่วไปของตำบล

อยู่ทางทิศเหนือของจังหวัดลพบุรี ห่างจากอำเภอเมือง 32 กม. และ ห่าง จากอำเภอบ้านหมี่ 3.5 กม. มี 6 หมู่บ้าน

อาชีพหลัก ของชาวตำบลบ้านทราย คือ การทำนาโดยมีอาชีพเสริม คือ การทอผ้า (เริม ลีคำงาม. 2549: สัมภาษณ์)

สินค้าพื้นเมืองที่สำคัญของชาวตำบลบ้านทรายคือผ้ามัดหมี่ และลายผ้ามัดหมี่เป็นสัญลักษณ์ประการหนึ่งที่สะท้อนภูมิปัญญาไทย และศิลปวัฒนธรรมไทยที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์และสืบทอด ผลิตภัณฑ์ผ้ามัดหมี่ที่มีการพัฒนาเป็นลวดลายใหม่ๆ ที่หลากหลายและตอบสนองความต้องการของผู้ใช้ (พินิจ แก้วรัตน์. 2549: สัมภาษณ์)

ตำบลบ้านทราย สิ่งที่เป็นสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งของตำบลคือ “บ่อน้ำสร้างบ้านทราย” สำหรับอาชีพหลักของประชาชนคือ การทำนา อาชีพรองคือการทอผ้า ผ้าที่มีชื่อเสียงคือผ้ามัดหมี่

2. ข้อมูลเกี่ยวกับชาวไทยพวน บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรีและการทอผ้ามัดหมี่ ความเป็นมาของชาวไทยพวน บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ตำบลหินปักคือแหล่งที่ยังมีชาวไทยพวน อาศัยกันอยู่หนาแน่นและยังมีการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชาวไทยพวนในอดีตจนถึงปัจจุบัน

โพธิ์ แชมลำเจียก ได้กล่าวถึงความเป็นมาของชาวไทยพวน บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรีในหนังสือตำนานไทยพวน ดังนี้

ชาวไทยพวนตำบลหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรีอพยพมาจากทุ่งไหหิน แขวงเมืองเชียงขวาง แดนเมืองพวนจากการกวาดต้อนโดยกองทัพไทยไปพักชั่วคราวอยู่ที่แขวงเมืองเวียงจันทน์เพื่อรอไทยพวนกลุ่มอื่น ครั้นเมื่อมีจำนวนมากแล้วจึงถูกกวาดต้อนลงมาทางเมืองนครไทย พิจิตร นครสวรรค์ และเมืองพรหมบุรี (สิงห์บุรี) โดยพากันอพยพลงมาตามสายน้ำบาง ตามเส้นทางเดินทัพของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีแม่ทัพไทยที่ขึ้นไปปราบกบฏในคราวหลัง (รัชกาลที่ 5) และเส้นทางเดินทัพสายนี้เคยใช้กันสืบมาตั้งแต่รัชกาลที่ 3 แล้ว ในการอพยพคราวนั้นในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นส่วนใหญ่โดยการอพยพมาพร้อมกับกลุ่มไทยพวนที่มาอยู่แถบถนนใหญ่ ถนนแคและก็มีกรตกหล่นตามที่อื่น ๆ บาง โดยการมาจับจองที่ดินที่เป็นที่รกร้างว่างเปล่าเพื่อใช้เป็นที่ทำกินต่อไป เช่น บริเวณที่ชาวไทยพวนถูกกวาดต้อนให้อพยพมาอยู่ในพื้นที่อำเภอบ้านหมี่ และอำเภอโคกสำโรงจะพบว่าเป็นบริเวณที่มีเนินสูงหลายแห่งมีซากปรักหักพังเป็นอิฐหักดินก่อเป็นถนนทางเดินเท้าและเกวียนและร่องรอยดังกล่าวยังมีหลงเหลืออยู่บ้าง ชุมชนไทยพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรีพากันอพยพลงมาราวปี พ.ศ. 2300 มีการสร้างวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางขึ้นที่วัดหินปักใหญ่ซึ่งเป็นชื่อวัดในปัจจุบัน เมื่อ พ.ศ. 2306โดยประมาณ โดยมีหัวหน้าชาวไทยพวนที่ได้รับการแต่งตั้งจากนครเวียงจันทน์มีนามว่า พระยาวิทาน ได้นำชาวบ้านช่วยกันจัดสร้างวัดขึ้นในระยะแรกทางฝ่ายสงฆ์มีอาชญาตุ้ย เป็นประธาน โดยทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายฆราวาสเป็นชาวไทยพวนดั้งเดิม (โพธิ์ แชมลำเจียก. 2537: 5-21)

ชาวไทยพวนบ้านหมี่เป็นกลุ่มชนที่ชอบตั้งบ้านเรือนอยู่ในแหล่งเดียวกันลักษณะของบ้านพักอาศัยเป็นเรือนใต้ถุนสูงเหมือนบ้านตามชนบททั่วไป บริเวณใต้ถุนบ้านใช้เป็นที่พักงาน เช่น ทำเครื่องจักสานและหัตถกรรมอื่น ๆ รวมถึงการใช้ทำเป็นคอกสัตว์ต่าง ๆ เช่น เป็ด ไก่ ควาย หมู ฯลฯ และยังใช้เป็นที่พักเก็บเครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพนอกจากนี้ยังมีแคร่ เตี้ย ตั่ง เป็นที่นั่งพักผ่อนหย่อนใจ รับแขก หรือทำกิจกรรมต่างๆ ส่วนชั้นบนของบ้านจะมีเพียงห้องเดียวสำหรับให้ลูกหลานนอน หรือเก็บของมีค่า นอกจากนั้นยังมีนอกชานสำหรับนั่งเล่น นั่งคุย กินข้าว ฯลฯ และยังมีชายคาออกนอกบ้านเพื่อทำเป็นห้องครัว ห้องน้ำหรือเป็นที่เก็บอุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ ในปัจจุบันบ้านบางบ้านได้ย้ายคอกสัตว์ออกจากใต้ถุนบ้านทำให้บ้านดูสะอาดขึ้นแทบทุกครัวเรือนมีที่ สำหรับใช้ทอผ้าในอดีตใช้กี่หรือที่เรียกว่า กี่คอก ปัจจุบันใช้กี่กระตุกที่วางบริเวณบ้านจะปลูกฝ้ายเพื่อให้ผู้หญิงใช้ทอผ้า ชาวไทยพวนรัก

ความสงบ ไร้สันติ ความเป็นอยู่เรียบง่ายขยันอดทน มัธยัสถ์มีความสามัคคี รักหมู่คณะ ประกอบอาชีพเกษตรกรรมทำนา เลี้ยงสัตว์เวลาว่างจากการทำนา หญิงทอผ้า ผู้ชายพากันออกไปหาไม้พื้นและตัดไม้ไผ่ทำเครื่องจักสานไว้ใช้สอยในครัวเรือน และทำอุปกรณ์ทำมาหากิน ไม้ไผ่เป็นวัตถุดิบที่สำคัญ ต้องจัดหาไว้ทำเครื่องจักสานและซ่อมแซมส่วนประกอบของบ้านเรือน ชาวไทยพวนบ้านหมีจึงปลูกไม้ไผ่ไว้รอบบ้านเพื่อเป็นแนวรั้วเกือบทุกบ้าน (นิกุล อ่อนละมัย. 2550: สัมภาษณ์)

ความสัมพันธ์ในครอบครัว

ผู้ชายชาวไทยพวนทำหน้าที่เป็นผู้นำครอบครัว หาเลี้ยงครอบครัว และตัดสินใจในเรื่องสำคัญภายในครอบครัว ส่วนภรรยาทำหน้าที่ดูแลกิจการภายในครอบครัว โครงสร้างของครอบครัวเป็นครอบครัวขยาย โดยส่วนใหญ่มีคนในครอบครัวมากกว่าสองรุ่น และญาติพี่น้องจะปลูกบ้านเรือนอยู่ในละแวกเดียวกัน เมื่อผู้ชายแต่งงานแล้วต้องไปอยู่บ้านฝ่ายหญิง มีระบบเคารพผู้อาวุโสและมีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ เช่นการเลี้ยงดูพ่อแม่ ชาวไทยพวนให้ความสำคัญกับบิดาโดยตรงและยังนับถือญาติพี่น้องทางการสมรสด้วย และจะเรียกเขยหรือสะใภ้ว่าเป็นพ่อ หรือแม่ของหลานคนโตและมีความรัก สามัคคีกัน (สุวรรณ อัยยะแก้ว. 2550: สัมภาษณ์)

การแต่งกาย

ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเทพสตรี ลพบุรี ได้กล่าวถึงการแต่งกายของชาวไทยพวนในหนังสือผ้าทอพื้นเมืองลพบุรี สระบุรี ดังนี้

ชาวไทยพวนมีการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย มีการแต่งกายแบบเรียบง่าย ผู้หญิงแต่งกายโดยการนุ่งผ้าซิ่น ซึ่งมีตีนซิด ทอซิดเล็ก ๆ ขนาดกว้างประมาณหนึ่งนิ้วครึ่ง มีหัวซิ่นกว้างประมาณห้าถึงหกนิ้ว ตัวซิ่นจะเป็นซิ่นทิว ซิ่นนวล หรือซิ่นมัดหมี่ก็ได้ โดยเก็บชายซิ่นไว้ในชายพก คาดเข็มขัดเงิน นาก หรือ ทอง ตามฐานะสวมเสื้อหมากะแล้ง ถ้าเป็นผู้หญิงที่แต่งงานแล้วจะสวมเสื้อ “คอกกระเช้า” หรือที่เรียกว่า “คอกกระทะ” หรือเสื้อ “อี่เป้า” เสื้อจะมีกระเป่าที่ตะเข็บข้าง สวมแบบลอยชายนอก ชายพก ส่วนผู้ชายจะสวมกางเกงขาก๊วยสีดำ สีกกรมท่า ซึ่งเรียกว่า “ไส้ขาก้อม” สวมเสื้อคอกลมสีดำ กกรมท่า ซึ่งส่วนใหญ่มีสีเข้ม สำหรับเสื้อผ้าที่ใส่ไปทำบุญที่วัดจะเป็นลักษณะการสวมเสื้อและมีสไบหมัดเฉียงป่า (ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเทพสตรี ลพบุรี. 2544: 10-11)

อาหารการกิน

ชาวไทยพวนในอดีตกินทั้งข้าวเจ้าและข้าวเหนียว แต่ในปัจจุบันกินข้าวเจ้าเป็นหลัก และเป็นอาหารที่ประกอบง่าย เช่น แกง ต้ม ลาบ ก้อย ฯลฯ และของที่ขาดไม่ได้คือ แจ่วและน้ำพริกปลาร้า ซึ่งถือว่าเป็นของคู่เรือน นอกจากนี้ชาวไทยพวนยังมีความสามารถในการถนอมอาหารไว้รับประทานได้ตลอดทั้งปี เช่น ปลาร้า ปลาสามพัก ปลาจ่อม สาเหตุของการถนอมอาหารประเภทปลาเพราะมีผู้อาศัยอยู่ในที่ลุ่ม มีห้วย หนอง คลอง บึง ที่มีปลาสมบูรณ์ อาหารดังกล่าวเป็นของฝากที่ผู้มาเยือนบ้านหมีและเป็นรายได้ส่วนหนึ่งของแม่บ้านชาวไทยพวน บ้านหมี (รุจิรา ทานสัมฤทธิ์. 2550: สัมภาษณ์)

อุปนิสัย

ชาวไทยพวนส่วนใหญ่ยังคงเคร่งครัดในการพูดภาษาพวนและรักษาวัฒนธรรมประเพณี เช่น ประเพณีกำฟ้า กวนข้าวทิพย์ เสือกระดาษ สงกรานต์และทำบุญกลางบ้าน เนื่องจากมีคนเฒ่า คนแก่ ปฏิบัติตนตามความเชื่อและประเพณีสืบทอดมาแต่โบราณ เช่น การนับถือปู่ตา ซึ่งเป็นหลักฐานของหมู่บ้าน การรักษาโรค ตามความเชื่อของผีฟ้า และความมีนิสัยโอบอ้อมอารี ใจบุญสุนทาน นิยมการไปวัดทำบุญ (ปราณี วงศ์เทศ. 2525: 170-171)

ด้านภาษา

นรินทร์ รัคน้อย. ได้กล่าวถึงภาษาของชาวไทยพวน .ในการศึกษาเครื่องจักสานกลุ่มบ้านโพธิ์ศรี ตำบลบางปลาหมอ จังหวัดสุพรรณบุรี ดังนี้

ภาษาเป็นสิ่งที่สำคัญและมีความสัมพันธ์กับมนุษย์ทั้งในด้านจิตวิทยาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา วัฒนธรรม ตลอดจนความเจริญต่าง ๆ ของแต่ละกลุ่มชนที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันนี้ล้วนแต่ต้องอาศัยภาษาเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดและอนุรักษ์ไว้ นอกจากนี้ภาษายังเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้ให้แกกันและกัน ภาษาจึงนับว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่เป็นเครื่องมือวัดความเจริญของชาติว่า ชาตินั้น ๆ มีวัฒนธรรมสูงส่งเพียงใด วัฒนธรรมจะยั่งยืนและมีความเจริญออกงามได้ก็อยู่ที่มนุษย์มีภาษา ถ้าขาดภาษาเสียอย่างเดียววัฒนธรรมจะหมดสภาพความก้าวหน้าเพราะการถ่ายทอดวัฒนธรรมให้แกกัน ในสังคมจะทำกันส่วนใหญ่ก็อยู่ที่ภาษาที่ใช้สื่อสารความรู้สึกให้แกกันละกัน (จำนง ทองประเสริฐ. 2519) นักภาษาศาสตร์ได้จัดภาษาพวนอยู่ในตระกูลภาษาถิ่นไท ซึ่งเป็นภาษาหนึ่งในเจ็ดกลุ่มใหญ่และได้สืบทอดมาจากยูนนาน-เชียงแสนในราว 1,000 ปีมาแล้ว ภาษาพวนเป็นภาษาถิ่นไทที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างไปจากกลุ่มถิ่นไทอื่น ๆ (นรินทร์ รัคน้อย. 2549: 33-34; อ้างอิงจาก จำนง ทองประเสริฐ. 2519: ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ภาษาพวนจะมีหน่วยเสียงทั้งหมด 20 หน่วยเสียงคือพยัญชนะที่แตกต่างไปจากเสียงพยัญชนะของภาษาไทย 3 หน่วยเสียงเท่ากัน ภาษาพวนจะไม่มีเสียง ช , ฌ จะออกเสียงเป็น ซ , ส แทน ไม่มีเสียง ร จะออกเสียงเป็น ฮ , ล แทนและเสียง ญ นาสิก เพิ่มขึ้นในขณะที่เดียวกันก็ยังคงใช้เสียงพยัญชนะ ย อยู่ (นิกุล อ่อนละมัย. 2550: สัมภาษณ์)

สระของภาษาพวนจะมีเสียงสระเดียว 18 เสียง สระประสม 6 เสียง แต่ภาษาไทยจะมีสระประสมเพียง 5 เสียง (ไม่มีสระเอื้อะ) และจะออกเสียงสระไ้ต่างไปจากสระไ้คำที่ภาษาไทยใช้สระไ้ พวนจะออกเสียงสระเออ

เสียงสะกดและพยัญชนะควบกล้ำ เสียงสะกดที่ใช้แตกต่างจากเสียงสะกดภาษาไทยคือเสียง ก (แม่กก) ในคำที่ประสมด้วยสระเสียงยาวของภาษาไทยเช่น ปาก ออก ตาก เปียก ภาษาพวนจะออกเป็น สระเสียงสั้นและมีเสียงหยุดที่เส้นเสียงคือ ออกเป็น ปะ เอาะ ตะ เปียะ เผือะ สำหรับเสียงควบกล้ำ 2 เสียง คือ คว , กว เช่น ควาย กวาง (นิกุล อ่อนละมัย. 2550: สัมภาษณ์)

เสียงวรรณยุกต์ จะมี 6 เสียง มีความคล้ายคลึงกับภาษาไทยเป็นส่วนใหญ่เว้นเสียแต่จะอยู่ในกรณีข้อดังต่อไปนี้

1. คำเป็นที่มีพยัญชนะ ก จ ด ต บ ป อ เป็นพยัญชนะต้นและใช้ไม้โท ภาษาไทยจะเป็นเสียงโท คนพวนจะออกเสียงสูง-ขึ้น (คล้ายกับเสียงตรี)
2. เสียงวรรณยุกต์ จัตวาของภาษาไทย เมื่อปรากฏอยู่ในพยางค์หน้าของวลี หรือคำประสมของภาษาพวน จะออกเสียงเป็นต่ำคล้ายเสียงเอก
3. คำตาย สระเสียงสั้นภาษาพวนจะออกเป็นเสียงสูง-ขึ้น, สูง-ตก-ต่าง จากภาษาไทย

ในปัจจุบันภาษาพวนเกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะและความหมายของคำไป เนื่องจากได้รับผลกระทบจากภาษาไทยซึ่งเป็นภาษาราชการและโดยระดับอายุอันเป็นปัจจัยทางสังคมที่สำคัญผู้พูดภาษาพวนในปัจจุบันมีการนำคำจากภาษาไทยมาใช้เว้นเสียแต่ชาวไทยพวนที่มีอายุ 50-60 ปีขึ้นไปที่ยังคงใช้ภาษาพวนเดิมมากสาเหตุที่พบการนำคำจากภาษาไทยมาใช้คือ

1. เนื่องจากในการดำรงชีวิตของคนพวนที่ต้องใช้ภาษาไทยในชีวิตประจำวันควบคู่ไปกับภาษาพวนและเด็ก ๆ รุ่นใหม่ต้องได้รับการศึกษามากขึ้นและสภาพของสังคมเปลี่ยนไป ภาษาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นอยู่ย่อมได้รับอิทธิพลไปด้วย เช่น

ภาษาพวน	ภาษาไทย
ย่าง	เดิน
ดล	ซ้ำ
เชื้อ	ใช้

2. ความรู้สึกของคนพวนที่ไม่ต้องการให้มีความแตกต่างไปจากกลุ่มชนในสังคม เนื่องจากพวนเป็นชนที่เก่าแก่กลุ่มหนึ่งแต่มีเหตุที่ต้องอพยพโยกย้ายจากถิ่นที่อยู่เดิมและเมื่อเข้ามาอยู่ในสังคมใหม่ที่มีชนชาติอื่นที่ตั้งหลักแหล่งอยู่ก่อนแล้วชาวพวนจึงต้องรับเอาวัฒนธรรมของชนชาตินั้นไว้และต้องนำคำของภาษาไทยมาใช้ปะปนกับภาษาของพวนเพื่อให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคมและไม่มีความแตกต่างกัน

3. การนำคำศัพท์อื่นมาใช้แทนคำศัพท์เดิมเป็นเพราะขนบธรรมเนียมประเพณี หรือความคิดต่าง ๆ ได้มีการเลิกไปแล้ว และมีวิวัฒนาการใหม่ ๆ เข้ามาแทนเกิดการเปลี่ยนแปลงจึงต้องมีการนำคำศัพท์อื่นมาใช้แทน เช่น

ภาษาพวน	ภาษาไทย
เฮ้า	ลงแขก
ปองเอี่ยม	หน้าต่าง ฯลฯ

4. ภาษาพวนใช้แต่คำพูดไม่มีโอกาสใช้ภาษาเขียนอักษรพวน หรือตัวหนังสือพวน และหาคนที่อ่านหรือเขียนได้ยากมีแต่เฉพาะผู้เฒ่าผู้แก่หรือพระสงฆ์อาวุโสบางท่านเท่านั้นที่พออ่านออกเขียนได้ คนพวนรุ่นใหม่ที่สนใจภาษาเขียนของพวนมีน้อย ระบบโรงเรียนก็ใช้ภาษาไทยเป็นภาษาราชการจึงเป็นเหตุให้การใช้ศัพท์เดิมของภาษาพวนลดน้อยลงไปและภาษาพูดก็เปลี่ยนแปลงได้ง่ายกว่าภาษาเขียน อาจเป็นเหตุให้คำศัพท์เดิมของภาษาพวนสูญหายในที่สุด (สุวรรณ อัยยะแก้ว. 2550: สัมภาษณ์)

เมื่อวัฒนธรรมด้านภาษาของชาวไทยพวนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมและกาลเวลา ภาษาพวนเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งของชาวพวนที่ชี้ความเป็นคนพวนของตน หากไม่มีการอนุรักษ์ไว้โดยการบันทึกแล้วต่อไปในภายหน้าภาษาพวนอาจจะสูญหายไป

ประเพณีพื้นบ้านของชาวไทยพวนโดยทั่ว ๆ ไป ได้แก่

1. ประเพณีบุญข้าวหลาม
2. ประเพณีบุญข้าวจี
3. ประเพณีสารทพวน
4. ประเพณีสงกรานต์
5. ประเพณีกำฟ้า
6. ประเพณีงานศพ
7. ประเพณีแต่งงาน
8. ประเพณีใส่กระจาด
9. ประเพณีลงช่วง (สุวรรณ อัยยะแก้ว. 2550: สัมภาษณ์)

ประเพณีบุญข้าวหลาม

ชาวไทยพวนนิยมทำบุญข้าวหลามในเดือนยี่หรือประมาณเดือนมกราคม ซึ่งเป็นช่วงที่มีข้าวเหนียวใหม่ ชาวไทยพวนจะนำข้าวเหนียวมาเผาให้เป็นข้าวหลามและนัดกันให้ไปทำพร้อมกันทุกบ้านในวันเดียวกันและก็นำข้าวหลามที่ได้นี้ไปทำบุญในวันรุ่งขึ้นและปรากฏว่าวัดทุกวัดจะมีแต่คนเอาข้าวหลามมาทำบุญในวันนั้นมากมาย

ในปัจจุบัน การทำบุญข้าวหลามนี้ ได้นำมาทำพร้อมกับประเพณีกำฟ้าและถือปฏิบัติสืบต่อกันมา (นิภูล อ่อนละมัย. 2550: สัมภาษณ์)

ประเพณีบุญข้าวจี

คำว่า “ข้าวจี” หมายถึง การที่เราเอาข้าวเหนียวมาปั้นเป็นก้อนเสียบไม้แล้วเอาไปย่างไฟอ่อน ๆ (ที่เรียกว่าจี) ให้สุกเกรียมแล้วทาด้วยไข แล้วนำไปจีให้สุก ยัดใส่ด้วยน้ำตาลทรายแดงหรือถั่วลิสงตัดอย่างใดอย่างหนึ่ง

ประเพณีบุญข้าวจีจะทำในเดือนอ้ายหรือประมาณเดือนธันวาคม เพื่อเป็นการต้อนรับข้าวใหม่ และเป็นช่วงที่ชาวไทยพวนเริ่มเก็บเกี่ยวข้าวได้จึงนำมาทำข้าวจีเพื่อนำไปถวายพระแต่ในปัจจุบันการทำบุญข้าวจี จะนำมาทำรวมกับวันบุญกำฟ้าเพราะฤดูกาลเก็บเกี่ยวเปลี่ยนแปลงไป และเพื่อความสะดวกในการหยุด ทำบุญครั้งเดียวพร้อมกัน (นิภูล อ่อนละมัย. 2550: สัมภาษณ์)

ประเพณีสารทพวน

วันสารทพวนจะตรงกับวันสิ้นเดือน 9 ก่อนพิธีหนึ่งวันหรือสองวัน ชาวไทยพวนจะเตรียมกระยาสารท กาละแม หรือข้าวเหนียวแดงเพื่อนำไปทำบุญกันที่วัดกับญาติพี่น้อง ซึ่งชาวพวนเรียกว่า “ไขว่สารท” ของที่นำมาแลกเปลี่ยนกัน ได้แก่ ผลไม้ เช่น กลัวย อ้อย ฯลฯ เมื่อแลกเปลี่ยนของกันแล้วก็นำไปใส่กระจาดแล้วนำไปถวายพระในวันสารทพวน (สุวรรณ อัยยะแก้ว. 2550: สัมภาษณ์)

ประเพณีสารทพวนนี้ผู้เฒ่าผู้แก่จะเรียกว่า “ประเพณีห่อข้าวดำ” คือการเอาห่อข้าวไปวัดและไปในเวลาเช้ามีดโดยต่างคนต่างไปและไปเจอกันที่วัด การเอาห่อข้าวไปวัดโดยต่างคนต่างไปไม่มีใครเห็นนี้ เปรียบเสมือนดำดินแล้วไปไถลที่วัดจึงเรียกว่าการห่อข้าวดำดิน (นิภูล อ่อนละมัย. 2550: สัมภาษณ์)

นอกจากที่กล่าวมาแล้วเกี่ยวกับ ประเพณี การห่อข้าวดำดิน นรินทร์ รักนุ้ย. ยังกล่าวถึงประเพณีการห่อข้าวดำดิน ในการศึกษาเครื่องจักสานกลุ่มบ้านโพธิ์ศรี ตำบลบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ดังนี้

การห่อข้าวดำดินในวันแรม 13 ค่ำ เดือน 9 ทุกบ้านเรือนจะให้ลูกหลานนำวัตถุสิ่งของส่วนมาก ได้แก่ ผลไม้ไปให้พี่น้องที่อยู่บ้านใกล้เรือนเคียง เมื่อญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านได้รับของแล้วก็ต้องนำไปให้เป็นการตอบแทน คือต่างคนต่างให้ตอบแทนกัน ดังนั้นผู้เฒ่าผู้แก่จึงเรียกประเพณีนี้ว่า “ไขว่ห่อข้าวดำดินหรือห่อข้าวไขว่กัน” คือให้ไขว่กันมาสิ่งของที่นำไปใช้ซึ่งกันและกันทุกบ้านเรือนของตนเพราะสิ่งของที่ได้จากการไขว่ห่อข้าวดำดินนี้จะไม่รับประทานกันเลยจะต้องเอาไปทำบุญในตอนเช้ามีดก่อนรุ่งอรุณวันใหม่ในตอนกลางคืนทุกบ้านเรือนก็จะจัดการห่อสิ่งของซึ่งญาติและเพื่อนบ้านนำมาให้พร้อมกับสิ่งของ ๆ ตน ผลไม้ลูกใหญ่ ๆ ก็หั่นเป็นชิ้นเล็กพอจะห่อได้ส่วนลูกเล็ก ๆ ก็จะไปทิ้งลูก การห่อสิ่งของนี้ใช้ใบตองห่อสิ่งของที่นำมาห่อนอกจากผลไม้แล้วยังมี ข้าวและกับข้าว เช่น หมู เนื้อ เป็น ไก่ ตามแต่บ้านไหนจะมีอะไร การห่อไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์ว่าจะต้องห่อได้มากเท่านั้นเท่านี้ พอเช้ามีด 03.00 น. ถึง 04.00 น. พวนหนุ่ม ๆ ซึ่งไปเที่ยวมาตามปราสาทคนหนุ่มและจะกลับบ้านก็จะพากันไปตีฆ้อง ตีกลองที่วัดเพื่อปลุกให้ชาวบ้านตื่นขึ้นมาเพื่อห่อข้าวไปทำบุญที่วัดเวลาเช้ามีดอย่าให้ถึงรุ่งอรุณวันใหม่ แต่ในปัจจุบันชาวพวนถือเอาความสะดวกคือ นำห่อข้าวดำดินไปทำบุญที่วันในเวลาที่ไม่ถวายภัตตาหารเช้าแต่ภิกษุสงฆ์ เมื่อถึงวัดแล้วใครจะกล่าวคำถวายข้าวตอนไหน ต่างคนต่างกล่าวคำถวายข้าวหรือจะกล่าวพร้อมกันก็ได้เป็นพุทธานุชา (วิเชียร วงศ์วิเศษ. 2517) หลังจากเสร็จพิธีห่อข้าวดำดินและถวายภัตตาหารเช้าแล้วก่อนเพลชาวพวนจะนำเอากระจาดที่ใส่ ของต่าง ๆ ที่ได้จากการไขว่สารท ได้แก่ ขนมผลไม้ และของที่ใส่ทำบุญได้ กระจาดนั้นก็ตกแต่งประดับประดาด้วยกระดาษสี ดูสวยงามเอาไปรวมกันที่วัดแล้วนิมนต์พระวัดต่าง ๆ มารับสลากภัตพอถึงตอนฉันเพลมคทายกก็จะทำพิธีถวายสลากภัต แล้วจับสลากว่าของใครถูกพระวัดใดก็จะมีญาติโยมของวัดต่าง ๆ มารับกระจาดและของไป สารทพวนแตกต่าง

จากสารไทยและสารทลาวตรงที่มีการตกแต่งกระดาษประดิษฐ์และประดับกระดาษด้วยดอกไม้ และรูปต่าง ๆ ตามแต่ฝีมือคนทำกระดาษหนึ่งต้องลงทุนเป็น เงินมากพอสมควรแก่ฐานะมีตั้งแต่ ขนมหงอก กล้วย อ้อย ส้มโอ มะพร้าว และของใช้เช่น ผงซักฟอก สบู่ กระดาษชำระ เป็นต้น สิ่งที่เขาไม่ได้คือจดเงินแบงค์ ธนบัตรรัฐบาลจะเป็นใบละสิบบาท ยี่สิบบาท ร้อยบาท หรือห้าร้อยบาทจำนวนเท่าไรก็ได้แล้วแต่ศรัทธา วันสารทชาวไทยพวนที่อยู่ต่างถิ่นก็จะกลับมาพร้อมประเพณีกับญาติพี่น้อง เพราะชาวพวนถือกันว่าวันสารทเป็นวันที่แสดงความกตัญญูทเวที่ต่อผู้มีพระคุณและมีปู่ตายาย ดังนั้นชาวพวนจึงถือปฏิบัติสืบต่อกันมา (นรินทร์ รักนุ้ย. 2549: 21-22; อ้างอิงจาก วิเชียร วงศ์วิเศษ. 2517: ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ประเพณีสงกรานต์

วันสงกรานต์ของชาวไทยพวนจะมี 3 วัน คือ วันที่ 13-15 เมษายน วันแรกคือวันที่ 13 เมษายน เป็นวันมหาสงกรานต์ วันที่ 14 เป็นวันเนา และวันที่ 15 เป็นวันเถลิงศกใหม่ (สุวรรณ อัยยะแก้ว. 2550: สัมภาษณ์)

นรินทร์ รักนุ้ย ได้กล่าวถึงประเพณีสงกรานต์ ของชาวไทยพวนในการศึกษาเครื่องจักสานกลุ่มบ้านโพธิ์ศรี ตำบลบางปลาหมอ จังหวัดสุพรรณบุรี ดังนี้

ชาวไทยพวนเรียกวันสงกรานต์ว่า สังขานต์วันที่หนึ่งวันสงกรานต์เรียกว่าวันสังขานต์ล่อง วันที่สองเรียกว่า วันเนา เป็นวันหยุดวันที่สามวันเถลิงศกเรียกว่า วันสังขานต์ขึ้น หรือวันพระยาวัน วันสังขานต์ล่อง และวันสังขานต์ มีเรื่องเล่าว่าวันสงกรานต์เป็นวันที่พระอาทิตย์เดินตรงที่สุด และในวันนั้นพระอาทิตย์จะเดินตรงศรีษะนางเทพธิดาสงกรานต์องค์ใดองค์หนึ่ง ซึ่งนั่งอยู่บนแท่นที่นั่นพอดี นางเทพธิดาองค์นั้นจะต้องลงจากแท่นที่นั่น ถ้าไม่ลงจากแท่นที่นั่น ศรีษะจะต้องแยกเป็นเสี่ยง ๆ 7เสี่ยง ดังนั้นนางเทพธิดาสงกรานต์จึงต้องลงมาจากแท่นที่นั่น วันเวลาที่นางเทพธิดาสงกรานต์ลงมาจากแท่นที่นั่น เรียกว่า วันสังขานต์ล่อง คือวันสงกรานต์วันแรก เรื่องลงจากแท่นที่นั่นแล้วจะต้องไปนำเอาเศียรของท่านท้าวมหาพรหมผู้เป็นบิดาออกมาแห่ตามที่ปรากฏในเรื่องสงกรานต์ของภาคกลาง แล้วจึงกลับขึ้นไปนั่งบนแท่นตามเดิม วันที่นางเทพธิดาสงกรานต์กลับขึ้นนั่งแท่นตามเดิมนั้นเรียกว่า วันสังขานต์ขึ้นหรือวันพระยาวัน (นรินทร์ รักนุ้ย. 2549: 19; อ้างอิงจาก วิเชียร วงศ์วิเศษ. 2527: ไม่ปรากฏเลขหน้า)

วันสงกรานต์หรือที่เรียกตามภาษาของชาวไทยพวนว่า วันสังขานต์ทุกคนจะต้องตื่นแต่เช้ามีดก่อนเวลาที่อีกาออกไปหากิน แล้วพากันไปอาบน้ำที่แม่น้ำสระผมดำเกล้าเพื่อชำระล้างบาปเคราะห์กรรมและทุกข์โศกโรคภัยเสนียดจัญไรให้ไหลลอยไปตามกระแส น้ำ ซึ่งชาวพวนเชื่อว่าแม่น้ำที่ชำระล้างบาปในวันสงกรานต์นี้ไหลมาจากพระแม่คงคาอันศักดิ์สิทธิ์เมื่อได้ชำระล้างบาปแล้วจะมีความสุขกายสุขใจในวันปีใหม่ต่อไป ผู้ที่ไปอาบน้ำในแม่น้ำไม่ได้ เช่น เด็กเล็กและผู้เฒ่าผู้แก่ พ่อแม่ ลูกหลาน ก็จะต้องนำน้ำมาให้อาบที่บ้าน การอาบน้ำนี้เรียกว่า อาบน้ำก่อนกา คือตื่นไปอาบน้ำก่อนที่กาไปหากิน (สุวรรณ อัยยะแก้ว. 2550: สัมภาษณ์)

ปัจจุบัน ชาวไทยพวนไม่เคร่งครัดในการอาบน้ำก่อนกา นอกจากคนเฒ่าคนแก่ ส่วนลูกหลาน ชาวไทยพวนไม่เห็นความสำคัญของการอาบน้ำก่อนกา ยึดเอาความสะดวกสบาย จึงละเลยการปฏิบัติ ตามแบบอย่างบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายประเพณีที่ดั้งเดิมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจะสูญหาย เหตุที่ บรรพบุรุษชาวพวนให้มีการอาบน้ำก่อนกา น่าจะเป็นการสั่งสอนลูกหลานชาวพวนทางอ้อม ให้ขยันทำ มาหากินเยี่ยงกาที่ตื่นออกหากินแต่เช้า การอาบน้ำจะช่วยให้ร่างกายและจิตใจสดใส สดชื่นกระปี้กระเปร่า พร้อมทั้งจะออกทำงาน (นิภูล อ่อนละมัย. 2550: สัมภาษณ์)

นรินทร์ รักนุ้ย กล่าวถึงวันสังฆานต์ล่องในการศึกษาเครื่องจักสานกลุ่มบ้านโพธิ์ศรี ตำบล บางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ดังนี้

วันสังฆานต์ล่องนี้ทุกบ้านเรือนจะต้องจัดทำข้าวต้มขนมหวานต่าง ๆ เช่น ข้าวเหนียวแดง กาละแม เป็นต้น สำหรับใส่ชะลอมไปถวายพระเณรในวัดทำบุญตอนเช้า ในตอนกลางวันก็จัดเสื่อผ้าห่ม ผ้าขาวม้า เว้น ผ้าถุงใส่ถาด มีดอกไม้ธูปเทียนนำไปวัดเพื่อให้พระสงฆ์เจริญพุทธมนต์เรียกว่า สวดชัยมงคลเสื่อผ้าหรือ เรียกตามภาษาสำเนียงพวนว่า พาสู่เสื่อ ถือว่า เป็นการสะเดาะเคราะห์กรรมและทุกข์โศกโรคภัยไข้เจ็บให้ หหมดไปในปีใหม่ จะได้มีความสุขสบายเช่นเดียวกับการอาบน้ำก่อนกา เวลาพระฉันเพลชาวบ้านจะพากันตัก น้ำไปสงฆ์พระเณรและพระพุทธรูปและปูชนียวัตถุในพระพุทธรูปศาสนา เช่น พระเจดีย์ ต้นศรีมหาโพธิ์ เป็น เวลา 3 วัน ที่สงฆ์พระพุทธรูปและพระเณรนี้ตามปกติจะมีผู้ใจบุญสร้างเป็นถาวรวัตถุขึ้นไว้เป็นประจำวัด เรียกว่าหอสงฆ์พระพุทธรูป หอสงฆ์พระสงฆ์ ถ้าไม่มีในเวลาเช้าวันนี้ชาวบ้านก็จะพากันไปจัดสร้างเพื่อ ใช้ในเทศกาลวันสงกรานต์นี้โดยเฉพาะ ตอนกลางคืนชาวบ้านหนุ่มสาวและเด็ก ๆ จะมารวมตัวกันที่ลาน หมู่บ้าน มีการละเล่นเกา ๆ ตามแบบโบราณ เช่น มอญซ่อนผ้า ฝี่ลิงลม ฝี่กะลา ลูกช่วง ฯลฯ ซึ่งการละเล่น เหล่านี้ชาวพวนจะเล่นกันทุกคืนนับตั้งแต่วันสงกรานต์จนถึงวันที่มีฝนตกก็จะหยุดการละเล่นนี้ (นรินทร์ รักนุ้ย. 2549: 20; อ้างอิงจาก วิเชียร วงศ์วิเศษ. 2527: ไม่ปรากฏเลขหน้า)

วันที่ 14 เมษายนเป็นวันเนาหรือบางคนเรียกว่า วันเนา เป็นวันหยุดชาวไทยพวนเชื่อว่าวันนี้ ต้องหยุดทำงาน และห้ามนอนกลางวัน ถ้าใครนอนจะเนา คืออาจเกิดโรคภัยไข้เจ็บ เวลาบ่ายหนุ่มสาว และคนเฒ่าคนแก่จะแต่งกายสวยงามพากันไปเอาทรายที่แม่น้ำมาก่อพระเจดีย์ทรายที่วัดชาวพวน เรียกว่า ตบพระทราย หมู่ ๆ สาว ๆ จะถือโอกาสนี้เล่นสาดน้ำในวันสงกรานต์กันอย่างสนุกสนาน เวลาเย็นนิมนต์พระสงฆ์หมดวัดเจริญพุทธมนต์ฉลองพระเจดีย์ทราย (สุวรรณ อัยยะแก้ว. 2550: สัมภาษณ์)

วันที่ 15 เมษายน วันเถลิงศก ที่ชาวบ้านเรียกกันว่า วันสังฆานต์หรือวันพระยาวันในเวลาเช้า ชาวพวนทุกครัวเรือนจะนำภัตตาหารและชะลอมซึ่งบรรจุข้าวต้มขนมหวานและผลไม้ต่าง ๆ ไปถวาย พระเณรที่วัด เวลาเพลก็นำภัตตาหารไปถวายพระเณรอีก และจัดสำหรับมีข้าวต้ม ข้าวเกรียบและ ดอกไม้ธูปเทียน ไปด้วยเพื่อทำขวัญพระเณรเมื่อพระเณรฉันเพลเสร็จก็เริ่ม ทำขวัญพระเณรต่อไป

ในวันสังขานต์ขึ้นนี้ ชาวไทยพวนจะทำพิธีบูชาสิ่งที่ตนนับถือ เช่น พระภูมิเจ้าที่ พระแม่ธรณี ผีบ้านผีเรือน ซึ่งเรียกว่า เลี้ยงสังขานต์ ในตอนเช้าเจ้าของบ้านจะจัดเตรียมสิ่งของที่เลี้ยงสังขานต์ซึ่งแล้วแต่ว่าปู่ย่าตายายของบ้านใดเคยทำกันมา ส่วนมากได้แก่ ไก่ 1 ตัว ขนมต้มแดงต้มขาว ข้าวต้มมัด ข้าวเหนียว เหล้า 1 ขวด ผลไม้ หมา กพลู จัดใส่ถาดที่เรียกว่า พา นำสิ่งของเหล่านี้ไปเซ่นไหว้สิ่งที่นับถือตามแบบอย่างบรรพบุรุษ ส่วนผู้ที่ได้เล่าเรียนวิชาคาถาอาคมอยู่ยงคงกระพันชาตรี สำหรับป้องกันตัวหรือวิชาไสยศาสตร์อะไรก็ตาม สำหรับป้องกันตัวและคุ้มครองรักษาผู้อื่น เช่น วิชาแพทย์แผนโบราณ วิชาเสกเป่าพิษภัยต่าง ๆ เป็นต้น จะต้องทำพิธีไหว้ครูหรือเลี้ยงสังขานต์ในวันนี้เช่นกัน

ในตอนบ่ายของวันสังขานต์ พ่อบ้านแม่เรือนและลูกหลานจะจัดดอกไม้ ภูบเทียน ซึ่งชาวพวนเรียกว่า ชันสุมา พร้อมทั้งเสื้อผ้าใหม่ไปอาบน้ำผู้เฒ่า ผู้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือเพื่ออวยชัยให้พรท่านในวันปีใหม่ ขอขมาลาโทษที่ได้ล่วงเกินท่านไปด้วยความตั้งใจและความไม่ตั้งใจ และขอพรจากท่าน คือเมื่ออาบน้ำท่านเสร็จแล้ว ลูกหลานจะยกชันสุมาขึ้นกล่าวคำขอขมาลาโทษและอวยพรให้ท่าน เมื่อท่านรับชันสุมาจากลูกหลานแล้วก็จะให้ศีลให้พรเพื่อให้ผู้ที่ไปอาบน้ำท่านอยู่เย็นเป็นสุขในปีใหม่ต่อไป การอาบน้ำคนเฒ่าคนแก่ที่ชาวพวนเรียกว่า อาบน้ำผู้เฒ่า หรือ สังขานต์ผู้เฒ่า (นรินทร์ รักนุ้ย. 2549: 20-21; อ้างอิงจาก วิเชียร วงศ์วิเศษ. 2527: ไม่ปรากฏเลขหน้า)

การอาบน้ำผู้เฒ่าของชาวไทยพวนคงจะมุ่งหมายเพื่อจะสอนให้ผู้น้อยมีสัมมาคารวะต่อผู้หลักผู้ใหญ่ เพราะจะอำนวยให้มีอายุยืนนาน มีวรรณะผิวพรรณผ่องใสมีความสุขกายสุขใจ มีกำลังใจเข้มแข็งสามารถทำงานได้สำเร็จลุล่วงด้วยดีทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นการแสดงความกตัญญูตเวทีวิธีหนึ่งที่ชาวไทยพวนยังคงรักษาประเพณีอันดีงามนี้ไว้สืบต่อไป (สุวรรณ อัยยะแก้ว. 2550: สัมภาษณ์)

ประเพณีกำฟ้า

จากรุวรรณ พุ่มพฤษย์ ได้กล่าวถึงประเพณี กำฟ้า ของชาวไทยพวนในหนังสือชาติพันธุ์วิทยาในจังหวัดลพบุรี ดังนี้

คำว่า “ กำฟ้า ” หมายถึง การนับถือ การสักการบูชาฟ้า ซึ่งจะถือเอาวันขึ้น 3 ค่ำเดือน 3 เป็นวันกำฟ้า ก่อนวันกำฟ้า 1 วัน คือวันขึ้น 2 ค่ำเดือน 3 จะถือเป็นวันสุก ดิบแต่ชาวบ้านจะทำข้าวปุ้นหรือขนมจีนพร้อมทั้งน้ำยา และน้ำพริกไว้เลี้ยงดูกัน มีการทำข้าวหลามเผาไว้ในกระบอกข้าวหลามอ่อน มีการทำข้าวจี ข้าวจีทำโดยนำข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้วนำมาปั้นเป็นก้อนขนาดพอเหมาะ อาจจะใส่ไส้หวานหรือไม่ใส่ไส้ก็ได้ เสียบเข้ากับไม้ทาโดยรอบด้วยไข แล้วนำไปปิ้งไฟจนสุกหอม ข้าวจีจะนำไปเซ่นไหว้ผีฟ้าและแบ่งกันกินในหมู่ญาติพี่น้อง พอถึงวันกำฟ้าทุกคนในบ้านจะไปทำบุญที่วัด มีการใส่บาตรด้วยข้าวหลาม ข้าวจี ตกตอนบ่ายจะมีการละเล่นไปจนถึงกลางคืน การละเล่นที่นิยมได้แก่ ช่วงซัย มอญซ่อนผ้า นางดั่งฯลฯ (จากรุวรรณ. 2550: ไม่ปรากฏเลขหน้า)

จากที่กล่าวถึงประเพณีกำฟ้าของชาวไทยพวนโดยจากรุวรรณ พุ่มพฤษแล้ว วิเชียร วงศ์วิเศษ ได้กล่าวถึงประเพณีกำฟ้าไว้ในหนังสือไทยพวน ดังนี้

จากความหมายของคำว่า “กำ” หรือ “กำฟ้า” กำ หมายถึง ถือ (นับถือ) เช่น ถือบวช ถือศีล กำฟ้าจึงหมายถึงการนับถือฟ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ จัดเป็นงานบุญ จะทำบุญประกอบพิธีกรรม ตั้งบายศรีประกาศขอพรจากเทพยดา ผู้รักษาฟ้าให้โปรดคลันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลและถือว่าภารกิจที่ทำอยู่ ทุกคนจะต้องหยุดทำหนึ่งวัน เพราะถือเป็นวันกำ ถ้าใครฝ่าฝืนจะถูกสาปแช่ง อาจจะถูกฟ้าผ่า (อุทัยวรรณ ตันหยง. 2526: 55) และความหมายโดยสรุปว่า กำ คือ เว้นไว้ สิ่งที่ท่านห้าม ส่วนกำฟ้า ความหมายในทางปฏิบัติคือ หยุดพักไม่ทำงานเมื่อถึงเดือน วันและเวลาที่กำฟ้า ชาวไทยพวนทุกคนจะพากันหยุดพักผ่อนไม่ไปทำงานกันเลย สำหรับเด็กเล็กและหนุ่มสาวจะเล่นกันอย่างสนุกสนาน

ข้อความดังกล่าวสรุปว่าประเพณีกำฟ้า คือ ประเพณีการหยุดทำงานของชาวไทยพวน เพื่อบูชาฟ้าให้ฝนตกตามฤดูกาลปีหนึ่งกำ 3 ครั้ง ดังนี้

1. ขึ้น 2 ค่ำ เดือน 3 พอตะวันตกดินก็เริ่มกำ ทุกคนต้องหยุดทำงานจนรุ่งขึ้นวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 พอตะวันตกดินก็เลิกกำ ทำงานได้เรียกว่า ม่ม คือหมดเขตกำเรียกเป็นสำเนียงไทยพวนว่าพอตะวันตกดินแล้วม่มกำฟ้า ในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 เรียกว่า (กำฟ้าเต็มวัน)
2. ขึ้น 9 ค่ำ เดือน 3 พอตะวันตกดินก็เริ่มกำและกำตลอดไปจนถึงวันรุ่งขึ้น คือขึ้น 10 ค่ำ เดือน 3 พอเวลาชาวบ้านนำภัตตาหารเพลไปถวายพระ สามเณรที่วัดเรียกว่าไปเพล เมื่อกลับมาแล้วเรียกว่า คีนเพลก็เลิกกำเรียกว่า คีนเพลแล้วม่ม วันขึ้น 10 ค่ำ เดือน 9 นี้เรียกว่ากำฟ้าครึ่งวัน
3. ขึ้น 14 ค่ำ เดือน 3 พอตะวันตกดินก็เริ่มกำและกำตลอดไปจนถึงวันรุ่งขึ้นคือ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 พอชาวบ้านนำภัตตาหารเข้าไปถวายพระเณรที่วัดเรียกว่าไปจ้งหัน เมื่อกลับมาแล้วเรียกว่าคีนจ้งหันแล้ว ม่มวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 นี้ว่ากำฟ้าคีนจ้งหัน

ชาวไทยพวน ในอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี มีการยึดถือปฏิบัติประเพณีกำฟ้าอย่างเคร่งครัด เพราะมีความเชื่อในเรื่องเทวดาฟ้าดินหากไม่ปฏิบัติตามแล้วจะถูกฟ้าผ่าหรือเทวดาลงโทษ วันกำฟ้าเต็มวัน คือวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ชาวพวนจะนำภัตตาหารคาวหวานไปทำบุญที่วัดแล้วเอาดุ้นฟืน 1 ดุ้นที่ไฟไหม้เหลือน้อยที่สุดในเวลาหุงข้าวเย็นในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 3 ไปทำพิธีเสียดแสงตามแม่น้ำลำคลอง โดยทิ้งดุ้นฟืนให้ไหลตามสายน้ำไปเพื่อรำลึกถึงเทพเจ้าซึ่งโบราณถือเอาไฟเป็นเทพเจ้าที่มีอนุภาพชาวบ้านก็จะนัดกันหยุดทำกำฟ้า 1 วัน บ้านหรือกวาดบ้านในวันที่ฟ้าร้องครั้งแรกจะต้องไปถามคนหูตึงว่า ได้ยินเสียงฟ้าร้องไหม (จำเรียง ภาวิจิตร. 2521: 10) กล่าวไว้ว่า ในสมัยก่อนหัวหน้าหมู่ตอบว่า ไม่ได้ยินก็จะยังไม่ประกาศกำฟ้าให้ชาวบ้านทราบ ต่อเมื่อคนหูตึงตอบว่าได้ยินก็จะประกาศให้ชาวบ้านกำฟ้า

ประเพณีกำฟ้าของไทยพวนนี้ เหตุที่บรรพบุรุษของชาวพวนกำหนดให้มีขึ้น นอกจากเหตุผลที่ว่าบูชาผีฟ้า นั้น ชาวไทยพวนในสมัยก่อนต้องทำงานทั้ง ทำไร่ ทำนา ทำสวน พอเลิกจากทำนา ทำไร่ ทำสวน ญาติก็ทอผ้า ขายตีเหล็กและทำงานเบ็ดเตล็ดอีกแทบไม่มีเวลาพักผ่อนเลยต้องชะมัทเหม็นทำงานเลี้ยงตัวเองและครอบครัว ทำให้ต้นตระกูลของชาวไทยพวนเห็นลูกหลานของท่านไม่มีเวลาพักผ่อน จึงได้คิดอุบายให้ลูกหลานของท่านหยุดพักผ่อนบ้าง และได้บัญญัติประเพณีกำฟ้าขึ้น ((วิเชียร วงศ์วิเศษ. 2517: 144; อ้างอิงจาก อุทัยวรรณ ตันหยง. ม.ป.ป.: ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ประเพณีงานศพ

การปลงศพเมื่อมีการตายเกิดขึ้นจะมี 2 แบบคือ

1. การฝัง สำหรับการตายที่ผิดปกติ เรียกว่าตายโหง พิธีศพจะไม่ยุ่งยาก โดยนำศพไปฝังในป่าช้านอกหมู่บ้านโตเร็ว เป็นป่าละเมาะ โดยแยกจากป่าช้าที่ใช้เผาศพ โดยการฝังอย่างน้อย 1 ปีจึงจะนำมาตั้งบำเพ็ญกุศล เผาต่อไป

2. การเผาสำหรับการตายปกติ ถ้าเป็นผู้สูงอายุเมื่อเจ็บป่วยจะมีลูกหลานมานอนเฝ้าอาการจนหมดลมหายใจ แล้วจึงทำการอาบน้ำศพให้ด้วยน้ำอุ่น แล้วทาด้วยขมิ้นใส่เสื้อผ้าโดยกลับด้านหน้าเป็นด้านหลัง แล้วนำศพนอนบนที่นอน ที่เตรียมไว้เพื่อรอใส่โลง และตั้งศพที่บ้าน แต่ถ้าตายนอกบ้าน จะไม่นำศพเข้าบ้าน ก่อนวันเผาจะมีลูกหลานที่เป็นผู้ชายมาบวชหน้าศพให้ การเผาก็เผาบนเชิงตะกอน กระดูกของผู้ตายไม่นิยมเอากลับบ้าน จะเก็บไว้ที่วัดหรือบรรจุในเจดีย์ (สุวรรณ อัยยะแก้ว, 2550: สัมภาษณ์)

ประเพณีการแต่งงาน

การแต่งงานจะขึ้นอยู่กับพ่อแม่ของทั้งสองฝ่ายเห็นสมควร ฝ่ายชายเมื่ออายุครบวชก็จะบวชเป็นพระก่อน ส่วนผู้หญิงนั้น อายุ 13-14 ปี ก็โตเป็นสาว เมื่อผู้ใหญ่เห็นชอบก็จะตกลงกันได้ แล้วนัดให้เจ้าบ่าวได้เจอกับเจ้าสาวถ้าเจ้าบ่าวชอบเป็นอันว่าตกลงหาฤกษ์แต่งงาน แต่บางบ้านหรือบางหมู่บ้านก็จะจัดงานล่วงหน้า เพื่อให้ผู้หญิงและผู้ชายเจอกันบางคนชอบกันก็จะนัดเข้าหากันเมื่อได้เสียกันแล้วหรือนั่งอยู่ด้วยกันเฉย ๆ จนสว่างโดยที่พ่อแม่เข้านอนก่อนเรียกว่าชุกกัน การชุกกันไม่ต้องจัดพิธีแต่งงาน มีเพียงขอขมากันเท่านั้น ประเพณีแต่งงานเจ้าสาวจะเป็นคนจัดพิธี จัดหาที่นอน จัดเลี้ยงพระและเลี้ยงแขกที่รับเชิญซึ่งเป็นญาติพี่น้อง โดยก่อนทำพิธีสงฆ์ จะต้องสุกดิบก่อน 1 วัน เลี้ยงญาติทั้งสองฝ่ายฉลองกันก่อน 1 คืน รุ่งเช้าจะแห่ขันหมากไปยังบ้านเจ้าสาว ทำพิธีสู่ขวัญให้แก่คู่บ่าวสาว พอตกเย็นก็จะไปส่งเขย (เจ้าบ่าว) เพื่อให้ไปอยู่บ้านเจ้าสาวและจะต้องอยู่บ้านเจ้าสาวอย่างน้อย 3 วัน โดยห้ามไปไหน (นิกุล อ่อนละมัย, 2550: สัมภาษณ์)

ประเพณีใส่กระจาด

ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเทพสตรีลพบุรี ได้กล่าวถึงประเพณีการใส่กระจาดในลพบุรีศึกษา:ไทยพวน ดังนี้

ประเพณีใส่กระจาดหรือประเพณีใส่กระจาดเป็นประเพณีอย่างหนึ่งของชาวไทยพวน โดยจะตรงกับฤดูกาลออกพรรษา คือระยะเวลาเดือน 11 ข้างแรม การใส่กระจาดเริ่มต้นเมื่อมีการประกวดกำหนดงานบุญมหาชาติแต่ละหมู่บ้านได้มีการกำหนดทำบุญไม่ตรงกันหากหมู่บ้านได้มีการกำหนดก่อนแต่ละบ้านก็จะทำขนมจีนและข้าวต้มมัดนอกจากนี้ยังมีผลไม้ต่าง ๆ เช่น กล้วย อ้อย ส้ม ฯลฯ ไปให้กับหมู่บ้านที่มีงานการทำบุญร่วมกันนี้อาจใช้เงินหรือผลไม้ที่นำมามาร่วมกันสมทบทำบุญและการทำบุญอย่างนี้เองเรียกว่า “การใส่กระจาด” ก่อนถึงวันใส่กระจาดหนึ่งวันเรียกว่า “วันต้อนสาว” เป็นภาษาพวน คือ เจ้าบ้านจะไปวานลูกสาว

ของหมู่บ้านที่รู้จักคุ้นเคยมาช่วยที่บ้านของตนเพื่อทำขนม ห่อข้าวต้ม ต้มข้าวปั้น (ขนมจีน) และช่วยต้อนรับแขกที่จะมาใส่กระจาด ในคืนนี้หนุ่ม ๆ จะไปเที่ยวตามบ้านสาวที่ตนชอบพออยู่และช่วยกันทำขนมไปคุดไปตลอดทั้งคืนและเตรียมจัดของไว้เลี้ยงแขกจนสว่าง รุ่งขึ้นก็เก็บกวาดจัดบ้านไว้รับแขกในวันใส่กระจาดในวันรุ่งขึ้นเป็นวันเทศน์ ชาวบ้านจะนำของที่แขกมาใส่กระจาดทำเป็นกัณฑ์ไปถวายพระที่วัดโดยถือกันว่าการทำบุญมหาชาตินี้เป็นการทำบุญครั้งที่ยิ่งใหญ่ประจำปี (ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมสถาบันราชภัฏเทพสตรีลพบุรี. ลพบุรีศึกษา. 2549: ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ประเพณีลงช่วง

ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเทพสตรีลพบุรี ได้กล่าวถึงประเพณีการลงช่วงในลพบุรีศึกษา:ไทยพวน ดังนี้

“ช่วยส่ง” เป็นประเพณีของไทยพวนอย่างหนึ่ง “ช่วง” หมายถึงบริเวณที่โล่งซึ่งกว้างพอสมควร พอที่จะเป็นบริเวณรวมคนได้ประมาณ 20-30 คน เพื่อจะทำงานบางอย่างได้โดยทั่วไป “การลงช่วง” หมายถึงการนัดหมายเพื่อนบ้านออกมาทำงานพร้อมกันและเป็นการนัดพบของคนหนุ่มใกล้เคียงกัน เช่น ล่องบ้านด้าน ล่องบ้านหัว เป็นต้น ประเพณีลงช่วงจุดมุ่งหมายสำคัญอยู่ที่การได้พบปะพูดคุยกันของคนหนุ่มสาวเพราะประเพณีสมัยโบราณหนุ่มสาวมีโอกาสพบกันมาก งานที่นำมาทำขณะลงช่วงนั้นส่วนใหญ่เป็นประเภทเบ็ดเตล็ด เช่น การทอผ้า ปั่นด้าย กะเทาะเปลือกถั่วลิสง (เตรียมไว้ปลูก) การซ่อมข้าว ฯลฯ และส่วนมากเป็นงานพื้นบ้าน ก่อนการลงช่วงจะมีการเก็บหัว (เศษไม้ไผ่) เพื่อนำมาก่อเพื่อให้เกิดแสงสว่างในตอนเย็น สาวจะเดินเก็บหัว (เพื่อบอกให้หนุ่มทราบว่าวันนี้จะมีการลงช่วง)มากองรวมกันไว้บริเวณที่มีการลงช่วง แล้วขึ้นบ้านประกอบอาหารก่อนแล้วจึงลงช่วงหลังจากรับประทานอาหารอาบน้ำแต่งตัวเสร็จประมาณ 2 ทุ่มก็จะช่วยกันก่อกองไฟ ทำงานที่จะทำลงมาจากบ้านและจะทำกันไปคุดกันไปเป็นที่สนุกสนาน จากนั้นหนุ่ม ๆ ในละแวกบ้านก็จะเดินเที่ยวกันเป็นกลุ่ม ๆ การมาของหนุ่ม ๆ อาจจะเป่าแคน เป่าปาก ร้องเพลง เป็นการให้เสียงล่วงหน้าเพื่อสาว ๆ จะได้เตรียมต้อนรับโดยการนำน้ำดื่มมาวางไว้บริเวณงานหรืออาจจะมีขนมหวานไว้ด้วย หนุ่มที่สนใจสาวอาจจะแยกเป็นคู่ ๆ จะมีบางกลุ่มร้องเพลงและคุยกันอย่างสนุกสนานตามประสาหนุ่มสาวจนประมาณ 5-6 ทุ่มหนุ่มจะไปส่งสาวกลับบ้านแต่ในบางท้องที่จะกระทำขึ้นที่บ้านสาวนั่นเอง (ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมสถาบันราชภัฏเทพสตรีลพบุรี. ลพบุรีศึกษา. 2549: ไม่ปรากฏเลขหน้า)

จากข้อมูลที่ได้ศึกษาในเรื่องของประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชาวไทยพวนพบว่าผู้แก่เฒ่าชาวไทยพวนบ้านหมี จังหวัดลพบุรียังมีการอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมอันงดงามสืบทอดกันมาจนทุกวันนี้ จะมีบ้างคือพวกเด็ก ๆ อาจจะไม่เคร่งครัดนักเพราะสภาพแวดล้อมของสังคมที่เด็กได้รับ

ผ้าทอในประเทศไทย

ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเทพสตรี ลพบุรี กล่าวถึงผ้าทอในประเทศไทย ในหนังสือ ผ้าทอพื้นเมืองลพบุรี สระบุรี ดังนี้

ผ้าทอของไทยที่มีการทออยู่ทุกภูมิภาคแบ่งออกได้เป็นสองประเภท คือ แบ่งตามวัตถุประสงค์และแบ่งตามกรรมวิธีของการทอ และผ้าทอที่แบ่งตามวัตถุประสงค์ที่ใช้ทอยังแบ่งออกได้ 3 ประเภทคือ ทอจากเส้นใยไหม เส้นใยฝ้ายและเส้นใยประดิษฐ์ หรือเส้นใยสังเคราะห์ เส้นใยจากไหม ตัวไหมมีการเลี้ยงมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคกลาง บางส่วน ในอดีตผู้ที่ทอผ้าจะต้องเลี้ยงไหมเอง แต่ปัจจุบันมีความเจริญทางด้านต่าง ๆ รวมทั้งความเจริญทางด้านคมนาคม ทำให้การติดต่อสะดวก สามารถหาซื้อเส้นไหมได้ง่ายหาซื้อได้ตามความต้องการทั้งลักษณะ ขนาด ปริมาณ ดังนั้นผู้ที่ทอผ้าไหมไม่จำเป็นต้องเลี้ยงไหมเอง แต่ยังมีบางท้องถิ่นที่ผู้ทอผ้ายังเลี้ยงไหมกันอยู่ เนื่องจากใยไหมมีคุณสมบัติเฉพาะตัวที่ดี มีความเหนียวสามารถทอด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ ได้ดีมีความลื่นเป็นมัน ยืดหยุ่น เมื่อทอเป็นผ้าแล้วมีความงดงามกว่าผ้าประเภทอื่น ๆ ซึ่งถือว่าผ้าไหมคือราชินีแห่งผ้า นอกจากนี้ผ้าไหมยังระบายนุ่มสบายได้ดีสวมใส่สบาย แต่เก็บรักษายาก ต้องพิถีพิถันในการซักย้อมสี ย้อมสีไม่ค่อยติดสีจะตก ทำให้ผ้าเก่าเร็ว ราคาค่อนข้างแพงผู้คนจึงไม่ค่อยนิยมนำมาตัดเสื้อผ้าสวมใส่ในการทำงาน มักจะใช้ผ้าไหมในโอกาสพิเศษ เส้นใยจากฝ้าย ซึ่งเป็นพืชเขตร้อน และถือว่าเป็นพืชเศรษฐกิจ ชอบดินเหนียวปนทรายไม่ชอบมีร่มเงาบังปลูกง่าย และปลูกได้ทุกภูมิภาคของประเทศไทย ปัจจุบันใยฝ้ายหาซื้อได้ง่ายแต่การทอผ้าฝ้ายมีความนิยมที่ลดน้อยลง อาจเนื่องมาจากใยฝ้ายขาดง่ายในระหว่างการทอทำให้เสียเวลาในการทอและผ้าฝ้ายไม่ค่อยได้รับความนิยมแม้ว่าราคาจะไม่แพงเท่ากับผ้าไหม เนื่องจากผ้าฝ้ายยับง่าย รีดยาก ย้อมสีไม่ค่อยติดสีตก ทำให้ผ้าเก่าเร็ว คุณสมบัติฝ้ายเหมาะที่จะใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มเพราะมีอากาศร้อนเพราะซับเหงื่อและระบายอากาศได้ดีมีความทนทาน ทนต่อความร้อนสูง ฟอกขาวด้วยสารฟอกขาวทุกชนิดได้ ยิ่งใช้ไปนาน ๆ เนื้อผ้าจะมีผิวสัมผัสอ่อนนุ่มน่าใช้มากขึ้น

เส้นใยสังเคราะห์ ในปัจจุบันมีการใช้เส้นใยสังเคราะห์ทอผ้ากันมากในแทบทุกภูมิภาคสาเหตุส่วนหนึ่งเกิดจากความเจริญทางด้านเทคโนโลยีทำให้สามารถผลิตเส้นใยชนิดนี้ขึ้นมาได้เส้นใยสังเคราะห์มีคุณสมบัติที่ดีในการทอ เช่น มีความเหนียวทำให้ทอได้ง่าย ย้อมสีติดดี สีไม่ตก มีหลายประเภท หลายยี่ห้อ หลายขนาดราคาไม่แพง ดังนั้นหน่วยงานราชการที่ทำหน้าที่ส่งเสริมอาชีพให้แก่ประชาชน ซึ่งเข้าไปสอนการทำผ้าให้แก่ชาวบ้าน มักจะใช้เส้นใยประดิษฐ์ หรือเส้นใยสังเคราะห์ทำให้เกิดผ้าทอที่ใช้เส้นใยชนิดนี้ขึ้นมากมายและได้รับความนิยมจากผู้ที่มีความรักงานหัตถกรรมด้วยเหตุที่ราคาถูกกว่าซื้อผ้าไหมหรืออาจเห็นว่าผ้าไหมนำมาใช้สวมบุกสมบันไม่ได้ จึงหันมาใช้ผ้าใยสังเคราะห์ดังกล่าวแทน (ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเทพสตรี ลพบุรี. 2544: 2-5)

ผ้าทอที่แบ่งกรรมวิธีในการทอและการทำลวดลาย การทอเริ่มจากการสาน ต่อมาวิธีพัฒนาการทำให้เกิดลวดลาย ผ้าบางชนิดมีกรรมวิธีในการทอเหมือนกันบางชิ้นตอนเพิ่มเทคนิคทำให้เกิดลวดลายแตกต่างกันจึงได้ลักษณะของผ้าหลากหลายคือ

การทอลายขัด เป็นเทคนิคขั้นพื้นฐานของการทำผ้าทุกประเภท ทอได้ทั้งใยฝ้าย ใยไหมและใยสังเคราะห์ นิยมทอเป็นผ้าพื้น ใช้เย็บเสื้อเย็บต่อหัวขึ้นเย็บหมอนเย็บที่นอนหรือเครื่องใช้อื่นๆ ในบ้าน การทอสลักระหว่างเส้นด้ายยืนและเส้นด้ายพุ่งจะได้ลักษณะลวดลายเป็นตาสี่เหลี่ยม หรือลายเรขาคณิต ได้แก่

ผ้าขาวม้า เป็นการทอสลับลีเส้นด้ายยืนและเส้นด้ายพุ่งเป็นช่วง ๆ ทำให้เกิดลวดลายเป็น ลีเหลี่ยมเล็กบ้าง ใหญ่บ้าง ความยาวประมาณ 2 เมตร มีชายหรือมีเชิง ผ้าขาวม้าแต่ละกลุ่มชนมี ลักษณะแตกต่างกันมีความสวยงามและเอกลักษณ์เฉพาะตัว เช่น ผ้าขาวม้า ไทยพวน ผ้าขาวม้าลาวครั่ง ผ้าขาวม้าชาวอีสาน เป็นต้น (วนิดา รักพรหม. 2550: สัมภาษณ์)

นอกจากที่กล่าวมาแล้วเกี่ยวกับผ้าทอของประเทศไทย ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏ เทพสตรี ลพบุรี ยังกล่าวเกี่ยวกับผ้าทอในหนังสือ ผ้าทอพื้นเมืองลพบุรี : สระบุรี ดังนี้

ผ้าซิ่น เป็นการทอสลับลีด้ายเช่นเดียวกับผ้าขาวม้า แต่การทอซิ่นมักจะนิยมใช้ด้ายยืนเพียงเส้นเดียว เส้นด้ายพุ่งหลายสี ตรงชายผ้าซิ่นด้านล่างเป็นสีพื้น ทอลวดลายตามขวางเป็นริ้ว หรือ แถบสีของริ้วหรือ แถบเป็นสีเดียวกันหรือต่างสีกัน ในอดีตมีการต่อหัวซิ่น และต่อตีนซิ่น แต่ปัจจุบันจะทอติดต่อกันทั้งผืน ลักษณะของผ้าซิ่นมีความแตกต่างกันในแต่ละกลุ่มชนเช่นเดียวกัน

ผ้าซิ่นลายแตงโม เป็นผ้าทอที่เป็นลักษณะของชาวไทยทรงดำ ทอลายซัดมีลายเป็นริ้วเล็ก ๆ ทอด้วยด้าย ฝ้ายแกมไหม ด้ายยืนเป็นไหมสีแดง ด้ายพุ่งเป็นใยฝ้ายย้อมคราม และสีขาของเนื้อฝ้าย

- ผ้าลายเกร็ดเต่า ลักษณะลายผ้าเหมือนกับการสานตะกร้า ทอจากใยไหมนิยมทอกันมากที่อำเภอปักธงชัย ผ้าทอแบบทอควบเส้น เป็นการทอผ้าจากการใช้เส้นด้าย หรือ ไหมสองสีมาปั่นเข้าด้วยกันแล้วทอลาย ซัดธรรมดาเนื้อผ้าจะมีลักษณะการหลื่อมล้าของสี มองดูคล้ายหางกระรอก เป็นเทคนิคดั้งเดิมของชน เผ่าไทยนิยมทอทุกภูมิภาค

- ผ้าทอมัดหมี่ ทอลายซิด เช่นเดียวกัน แต่ลวดลายเกิดจากการมัดเส้นด้ายพุ่งหรือเส้นด้ายยืนแล้ว นำไปย้อมสีต่าง ๆ ตามที่ได้ออกแบบไว้ ผู้ทอจะมีความชำนาญในการมัดและทอ จึงจะทำให้ได้ลวดลาย ที่วิจิตรงดงาม มีการทอมากในภาคอีสาน ภาคกลางและภาคเหนือ

- ผ้าทอจก มีลักษณะเหมือนการปักผสมการทอ เป็นเทคนิคการทอลวดลายบนผืนผ้าด้วยวิธีเพิ่ม เส้นด้ายพุ่งพิเศษเข้าไปเป็นช่วง ๆ ไม่ติดต่อกันตลอดหน้ากว้างของผืนผ้าการทออาจจะไม่ใช่ไม้ขนแมวหรือ นิ้วมือยกหรือจกเส้นด้ายยืนขึ้นแล้วสอดเส้นด้ายพุ่งพิเศษเข้าไปตามจังหวะของลวดลาย ทอมากใน ภาคเหนือและภาคกลาง

- ผ้าทอซิด ลักษณะของการทอผ้าคล้ายการทอจก แต่ผ้าทอซิดจะเกิดลวดลายติดต่อกันตลอดหน้า กว้างของผ้า วิธีการทำ จะใช้ไม้เขี่ยหรือสะกิดช้อนเส้นด้ายยืนขึ้น แล้วสอดเส้นด้ายพุ่งพิเศษไปตามแนว ที่เส้นด้ายยืนถูกช้อนขึ้น จังหวะการสอดเส้นด้ายพุ่งจะมีความถี่ห่างไม่เท่ากัน ทำให้เกิดลวดลายแบบต่าง ๆ ลวดลายที่เกิดจากการใช้ไม้ค้ำ หรือเขาที่พิเศษเป็นไม้เขี่ย หรือสะกิดช้อนเส้นด้าย ผ้าซิดทอมากใน ภาคอีสาน ภาคเหนือและภาคกลาง

- ผ้าทอยกดอก ลักษณะของผ้าทอยกดอกมีความคล้ายคลึงกับผ้าซิดและผ้าจกมาก กรรมวิธีการทอ ให้เกิดลวดลาย โดยการยกตะกอกแยกเส้นด้ายยืนขึ้นเป็นจังหวะลวดลายเฉพาะไม่ได้เพิ่มเส้นด้ายยืนหรือ เส้นด้ายพุ่งพิเศษเข้าไปบางครั้ง การยกดอกจะเพิ่มด้ายพุ่งจำนวนสองเส้นหรือมากกว่าเข้าไป ทอมากใน ภาคเหนือ มีการทอมากในภาคใต้ และปัจจุบันกำลังจะสูญหายไป

- ผ้าแพรวา เป็นผ้าที่รวมเทคนิคการทอจก และการทอซิด ลวดลายมีความละเอียดประณีตในผ้าหนึ่งผืนมีลวดลายต่าง ๆ มากมายเป็นผ้าที่รวมความสามารถการสร้างสรรค์ของช่างทอที่ทรงคุณค่ายิ่ง ผ้าแพรวาใช้เป็นผ้าสไบหม่มเฉียงของผู้หญิง ใช้ในโอกาสทำบุญตามประเพณีต่าง ๆ นิยมทอในกลุ่มชาวภูไทในภาคอีสาน

- ผ้าทอแบบเกาะ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ผ้าลายน้ำไหล” กรรมวิธีการทอคือใช้เส้นด้ายพุ่งหลาย ๆ สีเป็นช่วง ๆ ทอด้วยเทคนิคกรรมตาโดยการเกี่ยวและทอเป็นห่วงรอบเส้นด้ายยืนเพื่อเพิ่มความแข็งแรงให้กับเนื้อผ้า จะได้ลวดลายที่ละเอียดซับซ้อนสวยงามให้ความรู้สึกเคลื่อนไหว นิยมทอในกลุ่มชาวไทยลื้อ

- ผ้าทอยกมุก คือการทอที่ใช้เทคนิคเพิ่มเส้นด้ายยืนเข้าไปในผืนผ้า โดยการเตรียมเส้นด้ายยืนพิเศษไว้ตอนบนของกี่เหนือเส้นด้ายธรรมดาที่ชิงไว้ ลวดลายบนผืนผ้าที่เกิดขึ้นอยู่กับการใช้ตะกอลอยยกเส้นด้ายพิเศษ ลวดลายที่ได้คล้ายการทอจกและการทอซิด นิยมทอในกลุ่มไทยพวน

- การทอผ้าพื้นเมืองด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ ยังมีการทอกันอยู่ในทุกภูมิภาคของประเทศไทยมีความละเอียดประณีต วิจิตรงดงามเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชน เกิดจากความชำนาญของผู้ทอซึ่งสืบเชื้อสายมาจากกลุ่มชนหลายกลุ่มที่อพยพเข้ามาช่วยอายุคน จังหวัดลพบุรีและจังหวัดสระบุรี มีกลุ่มชนชาวไทยพวน ไทยยวน ไทยเบ็ง ลาวแง้ว และมอญเข้ามาตั้งถิ่นฐานในท้องที่ต่าง ๆ ซึ่งในอดีตทุกกลุ่มทอผ้าใช้ในวิถีชีวิตและบางกลุ่มยังสืบทอดการทอเป็นอาชีพจวบจนปัจจุบัน (ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเทพสตรี ลพบุรี. 2544: 2-5)

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ ได้อธิบายถึงความสำคัญของผ้าทอ ในผ้าไทย พัฒนาการทางอุตสาหกรรม และสังคมโดยสรุปคือ

เพื่อสนองต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐานของการดำรงชีวิตและใช้ในชีวิตประจำวันสำหรับนุ่งห่มและใช้ในพิธีกรรมต่างๆ เป็นเครื่องแสดงถึงฐานะของผู้คนในสังคม โดยทั่วไปชาวบ้านจะใช้ผ้าฝ้ายเพราะขั้นตอนและกรรมวิธีในการผลิตต่าง ๆ ไม่ซับซ้อน ผ้าไหมจะเป็นเจ้านายและชนชั้นสูง การทอที่มีลวดลายสวยงามสีสันที่สดใสจะแสดงถึงฐานะ การที่จะทอให้มีลวดลายสวยงามผู้ทอจะต้องมีเวลาในการทอ เช่นคนใดใส่ผ้าที่ทอได้สวยงามก็บ่งบอกถึงฐานะความเป็นอยู่และความอดทน ชาวชนบทส่วนใหญ่ จะมีอาชีพในการทำไร่ ทำนา ตั้งแต่โบราณณยามว่างผู้หญิงจะทอผ้า การทอผ้าแสดงให้เห็นถึง ความเป็นหญิงอย่างหนึ่ง เพราะต้องใช้ความขยันอดทน ความพยายาม ความประณีตตั้งแต่กรรมวิธีต่าง ๆ จนสำเร็จเป็นผ้าผืน (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2530: 20-21)

จากข้อมูลที่กล่าวมาจะพบว่า ผ้าทอของไทยมีการแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ แบ่งตามวัตถุประสงค์และแบ่งตามกรรมวิธีของการทอเส้นใยไหมเส้นใยฝ้ายและเส้นใยสังเคราะห์ คุณสมบัติก็แตกต่างกันจึงเหมาะกับการใช้งานต่างกันทั้งการใช้ผ้าทอเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันยังเป็นเครื่องแสดงถึงฐานะผู้ใช้ในสังคมว่าถ้าเป็นชาวบ้านจะใช้ผ้าฝ้ายเป็นส่วนใหญ่เพราะราคาไม่แพงแต่ถ้าเป็นเจ้านายและชนชั้นสูงจะใช้ผ้าไหมเป็นส่วนใหญ่เนื่องจากราคาแพงกว่าและการเก็บรักษาก็ยุ่งยาก

ความเป็นมาของผ้าทอมัดหมี่

คำว่า “มัดหมี่” เป็นศัพท์เทคนิคในภาษาอังกฤษตรงกับคำว่า “ikat” เดิมเป็นภาษาอินโดนีเซีย “มัดหมี่” หมายถึงลวดลายที่ปรากฏอยู่บนผืนผ้าหลังจากการทำมัดลายในส่วนของ “ด้ายเส้นพุ่ง” ด้วยเชือกก่อนที่จะนำไปย้อมสีกลุ่มชนบางกลุ่มอันได้แก่ตระกูลไท ไม่นิยมทำให้เกิดลวดลายมัดหมี่ที่ “ด้ายเส้นยืน” ยกเว้นชาวไทยยวนที่ อ. แม่แจ่มจะมีการทอผ้าขึ้นแบบลวดลายโดยการทำให้เกิดลวดลายตามที่ต้องการที่เส้นพุ่งก่อนนำไปทอเป็นผืน “ผ้ามัดหมี่” เป็นผ้าที่ทอจากลายหมี่ต่าง ๆ และสามารถนำไหมฝ้าย โทเร หรือเส้นใยสังเคราะห์ต่าง ๆ ที่ทนความร้อนเพื่อมาทอเป็นผ้ามัดหมี่ (เพ็ญศรี รัตนกร. 2535: 78-79) คำว่า “มัดหมี่” เปรียบได้จากศิลปะการทอผ้าโดยใช้เทคนิคการทอผ้าที่รู้จักกันทั่วไปว่า “มัด-ย้อม” จากหลักการที่ว่าส่วนที่ไม่ต้องการให้ติดสีย้อมจะใช้เชือกมัดเป็นเปลาะหรือเป็นข้อ ๆ ให้แน่น ถ้าลวดลายมีความซับซ้อนช่วงมัดจะต้องถี่กว่าเดิมและถ้ามีสีหลายสีจะต้องมัดย้อมหลายครั้งในการกำหนดว่าจะมัดในตำแหน่งใดบ้างก็จะต้องมีการออกแบบไว้ล่วงหน้าการมัดเส้นใย เพื่อสร้างลวดลาย ก่อนย้อมสีและทอ เวลาย้อมส่วนที่ถูกมัดไว้จะไม่ติดสีจึงทำให้เกิดเป็นลวดลาย หากต้องการทำให้เป็นลายหลายสีก็ต้องมัดและย้อมทับหลาย ๆ ครั้ง จนกว่าจะได้สีครบตามที่ต้องการถ้าเป็นมัดหมี่ด้ายเส้นยืนจะต้องกำหนดความยาวของผ้าบนหลักหมี่ด้ายเส้นยืนถ้าเป็นมัดหมี่ด้ายเส้นพุ่งก็ต้องกำหนดความยาวของผ้าบนหลักหมี่ด้ายเส้นพุ่งและสามารถทำซ้ำกันไปมาได้หลายครั้งโดยไม่ต้องจำกัดความยาวของผ้า (ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล; และแพทรีเซีย ซิลแมน แน่นหนา. 2530: 22)

จากที่กล่าวมาแล้วสรุปได้ว่า คำว่า “มัดหมี่” เป็นวิธีการมัดย้อมเส้นด้ายให้เกิดลวดลาย มัดหมี่ด้ายเส้นยืนอาจเป็นเทคนิคที่มีมาก่อนมัดหมี่ด้ายเส้นพุ่งก็เป็นเพียงการสันนิษฐานเพราะยังไม่มีหลักฐานยืนยันแน่ชัด

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และแพทรีเซีย ซิลแมน แน่นหนา กล่าวถึง ผ้ามัดหมี่ ของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในผ้าลานนา ยวน ลื้อ ลาว ดังนี้

สำหรับในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะใช้วิธีมัดหมี่ด้ายเส้นพุ่งการทอผ้ามัดหมี่ด้ายเส้นพุ่งจะมีความง่ายกว่าการทอด้ายเส้นยืนและเมื่อความต้องการผ้ามัดหมี่เพิ่มมากขึ้นจึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงด้านของเทคนิควิธีการและการใช้ที่เรียกว่าที่กระตุกหรือที่แบบสี่เหลี่ยมมีขาตั้ง และไม่ทราบแน่ชัดต้นกำเนิดของมัดหมี่ด้ายเส้นพุ่ง จึงใช้ที่แบบสี่เหลี่ยมมีขาตั้งพิมและเครื่องมือมัดหมี่ด้ายเส้นพุ่งมีมาเป็นเวลานานแล้ว มัดหมี่ด้ายเส้นยืนจะพบในลายที่ไม่ซับซ้อนของคนไทย และบางกลุ่มในประเทศไทยและประเทศลาวในส่วนของมัดหมี่ผสมซึ่งเป็นเทคนิคการผสมผสานระหว่างเส้นพุ่งและเส้นยืนบนผ้าผืนเดียวกันจะพบว่ามืออยู่ในผ้าทอพื้นเมืองของชาวเขมรทางตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยกลุ่มชาวไทยแดงทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของลาว และมินังกะเบาในเกาะสุมาตราตะวันตกประเทศอินโดนีเซีย มัดหมี่ผสมที่จักว่ามีคุณภาพดีที่สุดมาจากรัฐจูกูรัฐประเทศอินเดียและเกาะบาห์ลี (ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล; และแพทรีเซีย ซิลแมน แน่นหนา. 2530: 31- 32)

มัดหมี่ เส้นพุ่งเหมาะสำหรับการทอฝ้ายหรือเส้นใยจากพืชอื่น ๆ และจะนิยมใช้สีธรรมชาติในการย้อมและเหมาะสมที่สุดสีที่นิยมมากที่สุด ได้แก่ สีคราม โดยใช้กับสีฝ้ายธรรมชาติหรือสีขาว มัดหมี่จากด้ายเส้นพุ่ง ที่ทำจากไหมจะนิยมใช้สีเขียวที่ เกิดจาก สีเหลืองขมมันผสมกับสีครามจาง และ สีแดงจากครั่ง สำหรับสีส้มสีเขียวและสีม่วงจะมาจากการย้อมทับกัน (ทรงศักดิ์ ปรารงค์วัฒนากุล; และ แพทรีเซีย ซิลแมน แน่นหนา. 2530: 32)

มัดหมี่แบ่งเป็น 3 ชนิด ตามวิธีการทอคือ

1. มัดหมี่เส้นพุ่ง (Warp Yarn)
2. มัดหมี่เส้นยืน (Weft Yarn)
3. มัดหมี่ เส้นพุ่งและเส้นยืน (Double Yarn)

ในส่วนของประเทศไทยจะนิยมผ้ามัดหมี่เส้นพุ่งเป็นส่วนใหญ่ในส่วนของมัดหมี่เส้นยืนก็มีทำในบางจังหวัด เช่น เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ราชบุรี เพชรบุรี กลุ่มชนที่นิยมทำผ้ามัดหมี่มักจะเป็นชาวเขา และลักษณะเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ของผ้าทอมัดหมี่คือรอยซึมของสีที่วิ่งไปตามบริเวณของลวดลายที่ถูกมัดด้วยเชือกหรือวัสดุอื่น ๆ ที่ไม่ติดสี การเหลื่อมล้ำในตำแหน่งของเส้นด้ายเมื่อทำการทอจะทำให้เกิดเป็นลักษณะที่คลาดเคลื่อนของสีและต่างจากผ้าทอชนิดอื่น ๆ การใช้ความแม่นยำในการมัดย้อมและการขึ้นด้ายบนกี่และการทอจะช่วยลดความคลาดเคลื่อนลงหรืออาจจะใช้ลักษณะของการเหลื่อมล้ำนี้เป็นส่วนหนึ่งของการออกแบบและถือว่าเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของผ้ามัดหมี่ (กรุณา เดชาดิวงศ์ ณ อยุธยา. 2532: 45)

การออกแบบลวดลายผ้ามัดหมี่เป็นการสร้างสรรค์ลวดลายจากช่วงจังหวะการมัดเส้นใยใหม่หรือเส้นใยฝ้าย เป็นเปลาะด้วยเชือกซึ่งในอดีตจะใช้เชือกกล้วยซึ่งหาได้ง่าย เพราะทำได้เองจากกากกล้วยแต่ปัจจุบันนิยมใช้เชือกฟางพลาสติกแทนการมัดด้วยเส้นเชือกทำให้สีซึมผ่านเข้าไปบริเวณที่ถูกมัดไม่ได้เมื่อนำเส้นใยไปย้อมสีแล้วแกะเชือกออกจึงเกิดเป็นจังหวะลวดลายตามช่วงของการมัดเชือก ลวดลายมัดหมี่จะคมชัดสวยงามหากมัดให้แน่นในแต่ละจุดถ้าไม่แน่นสีจะซึมเลอะอีกทั้งในขั้นตอนการย้อมสีต้องดีและทูปเส้นใยเพื่อให้สีซึมทั่วถึงกัน ปมเชือกทุกจุดจึงต้องมัดให้แน่น บางท้องถิ่นนิยมลวดลายมัดหมี่หลาย ๆ สีจึงต้องมัดโอบสี ย้อมสีหลาย ๆ ครั้ง

ลวดลายมัดหมี่ที่มีการสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณส่วนใหญ่เกิดแรงบันดาลใจจากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมในวิถีชีวิตความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณี (สุวรรณ อัยยะแก้ว. 2550: สัมภาษณ์)

ในการทอผ้ามัดหมี่จะต่างกับการทอผ้าชนิดอื่น ๆ คือ การทอผ้ามัดหมี่จะต้องเอาเส้นไหมมามัดให้เป็นลวดลายตามที่ต้องการก่อนที่จะนำไปย้อมสี ก่อนที่เราจะนำไปย้อมสีขั้นตอนในการทอผ้าไหมทุกชนิด จะต้องผ่านกระบวนการเดียวกันในการมัดไหมให้เป็นลวดลายเราเรียกว่า “มัดหมี่” มี

วิธีการทำคือ เอาเชือกหรือฟางมามัดเส้นไหมที่พันอยู่กับหลักหมี่เกิดลวดลายตามที่เรากำลังต้องการนำเส้นไหมที่มัดแล้วนี้ไปย้อมสีแล้วนำมามัดแล้วย้อมอีกที เพื่อให้เกิดเป็นลวดลายและสีเส้นที่ต้องการบนผืนผ้าเมื่อทำการย้อมเสร็จก็นำมาแก้เชือกที่มัดออกนำเส้นไหมมากรอเข้าหลอดด้วยเวลาทอให้เอาหลอดที่กรอไว้พุ่งไปก็ทำให้เกิดลายแต่ต้องระวังลำดับให้ถูกต้องไม่เช่นนั้นเมื่อทอออกมาลายที่ปรากฏจะไม่สวยงามตามที่ตั้งใจไว้จะทำให้เกิดเป็นรอยต่อลายเห็นชัดหรือกลายเป็นลายอื่นที่ไม่ต้องการส่วนเส้นยืนจะเป็นความยาวของผ้าเมื่อพอกไหมแล้วก็นำไปย้อมสีตามต้องการและนำไปทอได้เลย (กรมศิลปากร. 2537: 71)

แหล่งที่มาของผ้าทอมัดหมี่

แหล่งที่มาของต้นกำเนิดการทำผ้ามัดหมี่จะต้องพิจารณาถึงวัสดุที่ใช้ กรรมวิธีในการผลิตและความเกี่ยวข้องระหว่างกรรมวิธีมัดหมี่และกรรมวิธีอื่น ๆ กลุ่มชนที่มีอิทธิพลเหนือกว่ากลุ่มอื่น คือ บริเวณที่มีการทำมัดหมี่ในเอเชีย อยู่ที่เกาะอินโดนีเซียทางภาคตะวันออกซึ่งนับว่าเป็นที่ ๆ เก่าแก่ที่สุดวัสดุที่ใช้ในการผูกปมและด้ายที่ใช้ก็เป็นเส้นยืนอย่างเดียว และลักษณะในการทำผ้าชนิดนี้อินโดนีเซียมีความก้าวหน้าในการใช้เส้นยืนแทนวัสดุที่ใช้ทอผ้าที่ใช้กันมาตั้งแต่ดั้งเดิมและพบได้ในภาคกลางของเกาะบอร์เนียวและหมู่เกาะ Babar และ Tanimbar หลักฐานที่แสดงอายุของการทำผ้ามัดหมี่ด้วยการมัดเส้นยืนที่ทำการอยู่ในภาคตะวันออกของอินโดนีเซีย คือ การเตรียมด้ายสำหรับทำการมัดหมี่ด้วยวิธีแบบโบราณและใช้ก็ในการทอผ้าแบบง่ายการมัดหมี่แบบเส้นยืนเป็นเพียงวิธีหนึ่งของการทำผ้ามัดหมี่ในภาคตะวันออกของอินโดนีเซีย

การมัดเส้นพุ่งนิยมทำที่เกาะบาหลีและทางตะวันออกของชวาชวาบาหลีมีวิธีการทำผ้ามัดหมี่ทั้ง 2 เส้น คือ เส้นยืนและเส้นพุ่ง

ส่วนในเอเชียมีวิธีการทำผ้าฝ้าย มัดเส้นยืนและแสดงให้เห็นว่าเป็นการย้อมสีมัดหมี่แบบ ที่เก่าแก่ที่สุดในอินเดีย และพบว่ามีการทำทั้ง 3 แบบ คือ มัดเส้นยืน เส้นพุ่ง และทั้งเส้นยืนและเส้นพุ่งลายของมัดเส้นยืน และมัดเส้นพุ่งเป็นการรวบรวมลายต่าง ๆ ที่กระจายกันอยู่เข้ารวมกันจัดว่าเป็นลักษณะพิเศษ ที่ต่างไปจากมัดหมี่ของอินโดนีเซียกรรมวิธีการมัดเส้นพุ่งมีในทางตะวันตกของ หมู่เกาะอินเดียโดยเฉพาะในสุมาตราและทางเหนือของหมู่เกาะเซเลเบสได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขวิธีการดั้งเดิม และได้แพร่หลายจากอินเดียไปสู่เอเชียอาคเนย์ และอินโดนีเซียการทำผ้ามัดหมี่ มีแพร่หลายในตะวันออกกลางและตะวันออกไกลในสมัยโบราณขบวนการทำผ้ามัดหมี่ในบริเวณต่าง ๆ ได้มีการพัฒนาไปอย่างอิสระได้แก่ จีน เอเชียอาคเนย์ อินโดนีเซีย อินเดียและเอเชียตะวันออกความแตกต่างที่เห็นได้ชัดระหว่างการเปลี่ยนแปลงแก้ไขกรรมวิธีการทำผ้ามัดหมี่แบบต่าง ๆ ใน อัฟริกา ชูดานและแถบชายฝั่งได้อิทธิพลมาจากอิสลาม ในยุคแรก ๆ ชาวอาหรับได้ติดต่อค้าขายใกล้ชิดกับอินเดียจึงนำกรรมวิธีการทำผ้ามัดหมี่ไปใช้

ชาวอาหรับ มีวิธีการทำแบบง่าย ๆ เกิดจากความไม่เป็นระเบียบของเส้นด้ายชาวอเมริกันสมัยก่อนก็รู้วิธีการมัดหมี่โดยพบในหลุมฝังศพของชาวเบรู พิสูจน์ให้เห็นว่าวิธีการมัดหมี่เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายมาก่อนสมัยโคลัมบัสจะมาพบอเมริกา การมัดหมี่ในสมัยนั้นจะพบเป็นมัดหมี่ที่มัดเส้นพุ่งและในทวีปอเมริกาส่วนใหญ่งานหัตถกรรมที่เฟื่องฟูคือการทำมัดหมี่แบบมัดเส้นพุ่ง

จากหลักฐานพบว่า การทำผ้ามัดหมี่มีการทำอยู่ 3 แบบ

1. การทำมัดหมี่ที่มัดเส้นพุ่ง ให้เกิดลายเมื่อทอเป็นผืนแล้ว
2. การทำมัดหมี่ที่มัดเส้นยืนให้เกิดลายเมื่อทอเป็นผืนแล้ว
3. การทำมัดหมี่มัดทั้งเส้นพุ่งและเส้นยืน

การทำมัดหมี่ทั้ง 3 แบบ พบเห็นกันทั่วไปเกือบทั่วโลก ส่วนในเมืองไทยนิยมทำมัดหมี่เส้นยืน พบหลักฐานว่ามีผ้าไหมชนิดหนึ่ง ที่ทอในจังหวัดสุรินทร์ชื่อว่า ผ้าอันบรม เป็นผ้าที่เกิดจากการทำมัดหมี่ทั้งเส้นพุ่งและเส้นยืนชาวไทยที่มีความสามารถในการทำมัดหมี่มักเป็นชาวไทยที่มีเชื้อสายจากลาวพวน ลาวครั้ง ลาวกาส่วนใหญ่จะตั้งถิ่นฐานอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือและแถบจังหวัดอุทัยธานี ชาวไทยเชื้อสายเขมรที่ จังหวัดสุรินทร์แหล่งทอผ้าไหมมัดหมี่ที่ขึ้นชื่อของภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้แก่ จังหวัดร้อยเอ็ด ชัยภูมิ และสุรินทร์ (สุมาลย์ โทมัส. 2539-2540: 57-62, 2529: 64-65)

จากที่กล่าวมาแล้วจะพบว่าจากแหล่งที่มาของผ้ามัดหมี่ทั่วไปมีการทำมัดหมี่แบ่งเป็น 3 แบบ คือ การมัดหมี่ที่มัดเส้นยืน การมัดหมี่ที่มัดเส้นพุ่ง และการทำมัดหมี่ทั้งเส้นพุ่งและเส้นยืน การทำมัดหมี่พบในประเทศต่าง ๆ เกือบทั่วโลก คนไทยที่มีความสามารถในการทำมัดหมี่มักจะเป็นคนไทยที่มีเชื้อสายลาวพวนที่ยังมีการทำผ้ามัดหมี่และเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปในจังหวัดลพบุรีได้แก่ชาวไทยพวนบ้านหมี่

ผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวน

ในอดีตผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนมีการทำลวดลายมัดหมี่หรือที่ชาวไทยพวนเรียกว่าดอกหมี่ มักจะเรียกชื่อตามสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบ ๆ ตัวและลักษณะลายส่วนมากจะเป็นลายเรขาคณิต มัดหมี่ลายโบราณของชาวไทยพวนบ้านหมี่ได้แก่ ลายหมี่ขอ ลายหมี่กง ลายหมี่หลามตัด ลายหมี่นาคน้อย ลายหมี่นาคน้อย ลายหมี่ดอกกระจับหรือดอกมะจับ ลายหมี่มะจับน้อย ลายหมี่มัดมูม ลายหมี่ขุ่มดินหมา ลายหมี่ปล้องอ้อย ลายหมี่เอี้ยสองคลอง ลายหมี่โคว ลายหมี่ขาเป็ย ลายหมี่บัวเครือ ลายหมี่บัวคู่ (บัวคว่ำบัวหงาย) ลายหมี่ตุ้มฟังกัน. ผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวน บ้านหมี่ จะเป็นผ้าฝ้าย ไม่ทำผ้าไหม และถือเป็นเอกลักษณ์ของชาวบ้านหมี่ (อโนทัย ทานสัมฤทธิ์. 2550: สัมภาษณ์)

สีเส้นของผ้าทอมัดหมี่ในอดีต มักจะใช้สีเข้มสีขิม ๆ เช่นสีพื้นจะเป็นสีดำ สีน้ำตาล โดยใช้เส้นยืนเป็นสีดำสีของลายเป็นสีแดงเข้ม สีน้ำตาล สีเขียว สีดำ เป็นต้น (ศุภนิศิลปวัฒน์ธรรม สถาบันราชภัฏเทพสตรี ลพบุรี. ผ้าทอพื้นเมืองลพบุรี สระบุรี. 2544: 20)

ผ้ามัดหมี่ที่ถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยพวนได้แก่

1. หมี่เปียง เป็นผ้ามัดหมี่ที่มีลวดลายช่องว่างห่างกันในแต่ละช่อง เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าหมี่ห่างจะมัดหมี่ลายอะไรก็ได้แต่จะสลับด้วยการทอพื้นสีเดียวส่วนใหญ่จะมัดหมี่ 7 ลำ จำนวนเส้นแต่ละขาของหัวจะเท่ากัน
2. หมี่โหด ผ้ามัดหมี่ที่ทำให้เกิดลวดลายตลอดทั้งผืน ไม่มีเทคนิคการทอวิธีอื่น ๆ มาผสม
3. หมี่ย่อย หรือ หมี่หยอด เป็นผ้ามัดหมี่ที่ทอโดยใช้ด้ายกับหมี่พุ่งสลับไปมาติดต่อกันเต็มเนื้อผ้าเป็นผ้ามัดหมี่ที่ไม่มีการมัดจับดอกลวดลายที่ออกมาเป็นเส้นสั้น ๆ คล้ายสายฝน
4. หมี่ร้าย หรือ หมี่ถี่ เป็นผ้ามัดหมี่ที่ทอลวดลายติดกันโดยมีการแซมด้วยด้ายสลับระหว่างดอกหมี่
5. หมี่คั่น เป็นผ้ามัดหมี่ที่มีวิธีการทอโดยทอหมี่สีเส้นสลับด้วยทอด้วยสีเส้น
6. หมี่หญ้าหัด หรือ หมี่หนูแฮ้นเป็นผ้าชิ้นลายโบราณสองสีหมี่จะเป็นสีขาวสลับสีดำหรือสีเขียวทั้งเส้นยืนและเส้นพุ่ง เส้นยืนในรูหาหรือตะกอ 1 รู จะมีเส้นหมี่สีขาวและสีดำอย่างละเส้น

ผ้ามัดหมี่ลวดลายโบราณดังกล่าวจะต้องมีการต่อหัวขึ้นและตีนขึ้นด้วยฝ้ายกชนิดสีต่าง ๆ โคนเฉพาะสีแดงยกขีดด้วยสีเหลือง สีเขียว ผู้หญิงที่มีอายุจะใช้วิธีการต่อขึ้นที่ยกขีดสีดำไว้แดงและไว้เหลืองเล็ก ๆ ส่วนผ้าขึ้นของผู้หญิงที่อายุน้อยจะต่อด้วยสีแดงไว้เหลืองหรือไม่ต้องต่อหัวขึ้น และตีนขึ้น (ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเทพสตรี ลพบุรี. ผ้าทอพื้นเมืองลพบุรี สระบุรี. 2544: 24)

สำหรับผ้าทอมัดหมี่ในปัจจุบันมีการพัฒนาลวดลายขึ้นมามากมายตามความคิดสร้างสรรค์ของช่างมักหมี่ช่างทอเพื่อเป็นการตอบสนองของความต้องการของผู้บริโภคและเพื่อความพอใจของช่างที่เป็นเจ้าของผลงาน (จุจิรา ทานสัมฤทธิ์. 2550: สัมภาษณ์)

ผ้าทอกับวิถีชีวิตของชาวไทยพวน

ชาวไทยพวนมีการแบ่งผ้าทอออกเป็น 2 ประเภทคือ ผ้าทอที่ใช้ในชีวิตประจำวันและผ้าทอที่ใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา (นิกุล อ่อนละมัย. 2550: สัมภาษณ์)

ผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ได้แก่

ผ้าพื้น ทอจากด้ายฝ้ายแบ่งตามความหนาบางของเนื้อผ้าได้ดังต่อไปนี้

ผ้าเนื้อบางหรือที่เรียกว่าผ้าขาวบาง เป็นผ้าที่ทอจากด้ายเส้นเล็ก ๆ ทอโดยดัดฟืมให้ห่าง ใช้เย็บมุ้งเรียกว่าผ้ามุ้ง และใช้สำหรับกรองน้ำ กรองกะทิ หรืออื่น ๆ

ผ้าเนื้อหนาปานกลาง ทอจากด้ายเส้นขนาดกลางหรือขนาดที่ใช้ทอผ้าทั่วไปทอทั้งสีขาวและสีอื่น ๆ ใช้เส้นด้ายยืนสีขาวและสีดำ ด้ายพุ่งอาจจะเป็นสีขาวหรือหลากสี ประโยชน์ใช้สอยของผ้าประเภทนี้มีดังต่อไปนี้

1. ใช้เป็นผ้าชิ้นซ้อน หรือผ้าถุงซับใน เวลานุ่งผ้าชิ้นใหม่ หรือผ้าชิ้นมัดหมี่จะต้องนุ่งผ้าซับใน ชาวไทยพวนในอดีตคิดว่าการใช้ผ้าถุงซับใน จะทำให้ผ้าข้างนอกซึ่งเป็นผ้ามัดหมี่ไม่สกปรก ไม่ต้องซักบ่อย ๆ ซักเฉพาะผ้าซับใน ผ้าที่ซักบ่อย ๆ จะทำให้เก่าเร็ว ดังนั้นเมื่อนุ่งแล้วเพียงแค่สะบัด และผึ่งไว้ในที่โปร่งแล้วเก็บจะทำให้ผ้าใช้ได้ทนทาน
2. ตัดเสื้อป้าย ซึ่งเป็นเสื้อของผู้หญิงชาวไทยพวนที่มีอายุมาก มีลักษณะคล้ายเสื้อชั้นในแขนเดี่ยว ติดกระดุมข้างลำตัวได้แขนอีกข้างหนึ่ง
3. ใช้ทำผ้าพ้ายโต่ง เป็นผ้าสไบ ทำจากผ้าพื้นสีชาวนี้อ่อนข้างบางสำหรับผู้หญิงชาวไทยพวน ใช้พาดบ่าทับชุดชั้นนอกที่สวมอยู่ มีลักษณะเป็นสไบเฉียง เพื่อใช้ในงานพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น ไปวัดทำบุญ
4. ใช้ทำผ้าแฉ้งตู้หรือผ้าเคียนนม สำหรับหญิงสาวชาวไทยพวนที่อยู่กับบ้านทำจากผ้าพื้นสีต่าง ๆ เนื้ออ่อนข้างหนา
5. เสื้อหม่ากะแล้ง เป็นเสื้อที่ถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยพวน ใช้สวมใส่อยู่บ้าน ในพิธีกรรมหรือออกงาน มีลักษณะคล้ายคอกระเช้า มีสายคล้องไหล่คล้ายเสื้อชั้นใน ที่หน้าอกจับหรือรูดมีขอบเล็ก ๆ พอดีรัดน้ำอก อาจจะถูกผูกไม่ติดแทนขอบผ้าก็ได้ ความยาวพอชายเสื้อเก็บเข้าในผ้าชิ้นและคาดเข็มขัดทับได้ ไม่นิยมติดกระเป๋าก ใช้ผ้าสีอ่อน ถ้าเป็นผู้หญิงที่มีอายุหรือเป็นผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว ใช้เสื้ออ่อนข้างหลวมสวมใส่สบาย ๆ มีกระเป๋ากี่ชายเสื้อทั้งสองข้าง เวลาสวมปล่อยชาย นิยมใช้สีขาวหรือสีพื้นที่ใช้เส้นด้ายยืนสีดำ
6. ใช้ตัดโค้งง่าก้อม เป็นกางเกงที่ตัดจากผ้าพื้นสีชาวมีเอวใหญ่หลวม ชายยาวได้เข้าประมาณ 1 ฝ่ามือ หรือครึ่งหน้าแข้ง ตัดเย็บด้วยผ้า 3 ชั้น หรือมัดเรียกว่าโค้งสามส่วนหรือโค้งสามตะเข็บ เป็นกางเกงอเนกประสงค์ของผู้ชายชาวไทยพวน บางครั้งนำไปย้อมเป็นสีดำจากลูกมะเกลือ สีน้ำตาลจากลูกตะโก หรือเมื่อย้อมจากลูกตะโกแล้วนำไปหมักโคลนจะได้เป็นสีเทา(ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมสถาบันราชภัฏเทพสตรี ลพบุรี. ผ้าทอพื้นเมืองลพบุรี สระบุรี. 2544: 20-21)

นอกจากที่กล่าวมาแล้วชาวไทยพวนยังใช้ผ้าทอในชีวิตประจำวันอีกได้แก่ ผ้าหม่ม ผ้าม่าน ผ้าขาวม้า ผ้าชิ้น รวมทั้งผ้ามัดหมี่ (นิกุล อ่อนละมัย. 2550: สัมภาษณ์)

ผ้าที่ใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา

ผ้าทอยกขิด และผ้าทอธรรมดา ทอเพื่อใช้ประโยชน์ดังต่อไปนี้

ผ้าคลุมหัวนาคหรือผ้าปรกหัวนาค เป็นผ้าทอยกขิดใช้สำหรับคลุมหัวนาคในพิธีบวช ลวดลายเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ เช่น ช้าง ม้า ฯลฯ

ผ้าคลุมหัวช้าง ใช้ในพิธีบวชนาคเช่นเดียวกัน เป็นผ้าคลุมหัวช้างเวลานาคขึ้นไปนั่งบนหลังช้างเพื่อแห่หน้าไปวัด

ผ้าห่อคัมภีร์ เป็นผ้าที่ทอเพื่อใช้ห่อคัมภีร์ใบลานถวายวัด ทำให้เก็บคัมภีร์ได้นาน เป็นผ้าทอยกขิดลวดลายสวยงาม บางครั้งใช้ทอโดยใช้ไม้ไผ่บาง ๆ สลับกับเส้นด้ายเป็นระยะ ๆ

ผ้าทำธงทิว ผ้าทอธรรมดาเย็บเป็นธงทิว ใช้ประดับสถานที่ในพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น งานสงกรานต์ งานสงกรานต์น้ำพระ (ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเทพสตรี ลพบุรี. ผ้าทอพื้นเมืองลพบุรี สระบุรี. 2544: 29)

จากที่กล่าวมาในเรื่องผ้าทอกับวิถีชีวิตของชาวไทยพวน พบว่าชาวไทยพวนแบ่งผ้าทอออกเป็น 2 ประเภท คือ ผ้าทอที่ใช้ในชีวิตประจำวันและผ้าทอที่ใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา

กระบวนการผลิต การเตรียมเส้นใย และการทอผ้าของชาวไทยพวนบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเทพสตรี ลพบุรี กล่าวไว้ในหนังสือ ผ้าทอพื้นเมืองลพบุรี สระบุรี ดังนี้

เส้นใยในการทอนิยมใช้ใยฝ้ายมากกว่าใยไหมเนื่องจากใยฝ้ายหาได้ง่ายกว่าใยไหมและภูมิอากาศของจังหวัดลพบุรีเหมาะแก่การปลูกฝ้ายและฝ้ายหาซื้อได้ง่ายและราคาไม่แพงนอกจากนี้กรรมวิธีในการทอ การใช้และการเก็บรักษาผ้าฝ้ายง่ายกว่าผ้าไหมนอกจากการทอโดยใช้ใยฝ้ายแล้วผ้าทอของชาวไทยพวนบ้านหมี่มีการทอโดยใช้ไหมผสมฝ้ายบ้างแต่ไม่มากนักโดยสั่งซื้อไหมมาจากที่อื่น

การเตรียมเส้นด้ายและการทอ ผู้ที่ทำการทอผ้าจะต้องทำเองในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การปลูกฝ้าย การเก็บฝ้าย การนำฝ้ายมาตากแดดให้แห้ง และเลือกเฉพาะที่มีปุยสีขาวไม่มีแมลงหรือสิ่งสกปรกปะปนอยู่แล้วนำมาผ่านกรรมวิธีดังต่อไปนี้.

1. การอ้วฝ้าย คือวิธีการนำปุยฝ้ายที่คัดเรียบร้อยแล้วมาอ้วหรือหีบเพื่อเอาเมล็ดออกโดยใช้เครื่องอ้วฝ้ายให้เหลือเฉพาะปุยฝ้ายสีขาว
2. การตีฝ้าย คือวิธีการทำให้ฝ้ายที่อ้วแล้วฟูขึ้น ไม่จับตัวกันเป็นก้อน โดยใช้ไม้กงตีฝ้าย ที่มีลักษณะคล้ายคันธนู มีเชือกผูกปลายทั้งสองข้างก่อนตีใช้ใบมะขามเทศทาที่เชือกเพื่อให้เชือกเป็นมัน เวลาตีฝ้ายฝ้ายจะไม่ติดเชือก
3. การล่อฝ้าย คือ วิธีการม้วนปุยฝ้ายให้เป็นแท่งโดยใช้แกนที่ทำจากไม้ไผ่เหลาให้เล็ก และกลมม้วนได้ตามขนาดแล้วให้ดึงออก
4. การเข็นฝ้าย คือ การนำแท่งปุยฝ้ายที่ล่อแล้วใส่ในหรือหลาเพื่อปั่นดึงออกเป็นเส้นด้ายจะได้เส้นเล็กหรือเส้นใหญ่ขึ้นอยู่กับความต้องการว่าจะใช้ทอผ้าอะไรหรือความชำนาญของผู้ที่เข็นด้าย
5. การเปียด้าย เป็นวิธีการทำต่อจากการเข็นด้ายเป็นเส้นแล้วทำให้เป็นเช็ดหรือเป็นใจ
6. การทำความสะอาดเส้นด้าย โดยนำไปแช่น้ำประมาณ 2-3 คืนจากนั้นนำมาทาบหรือตำในครกให้เส้นด้ายเข้าน้ำแล้วบิดให้สะเด็ดน้ำต่อน้ำนั้นนำไปต้มให้สิ่งสกปรกที่ติดกับเส้นด้ายออกให้หมดแล้วนำไปย้อมสี
7. การฆ่าด้าย เมื่อไม่ต้องการย้อมสีด้ายต้องนำด้ายที่ทำความสะอาดแล้วแช่น้ำข้าว หรือแป้ง หรือใส่ในหม้อต้มข้าวสารในอัตราส่วน 1 กำมือต่อด้าย 5 ไร่ ต้มจนข้าวสุกจึงนำข้าวมาบิด โดยใช้ไม้สอดเข้าไปในเช็ดด้ายแล้วบิดให้สะเด็ดน้ำข้าว นำไปสไลด์ให้น้ำสะเด็ดแล้วตากบนราว ใช้ไม้กระตุกให้ด้ายแตกกระจายไม่ติดกันแล้วนำไปตากแดดให้แห้งการฆ่าด้ายทำให้ด้ายแข็งตัว มีความเหนียวและไม่เป็นขน

8. การปั่นหลอด คือ การนำด้ายที่ย้อมสีและไม่ย้อมสีมาปั่นใส่หลอดเก็บไว้โดยใช้กั๊กหรือหลายปั่นด้าย
9. การคั่นด้าย คือ การจัดเรียงเส้นด้ายเพื่อกำหนดจำนวนเส้นด้ายละความยาวของผืนผ้าที่จะทอโดยใช้เครื่องมือที่เรียกว่า “เผื่อ”
10. การหิวเคือ คือ เป็นการนำด้ายที่คั่นแล้วไปสอดใส่รูฟืมที่ใช้ในการทอเพื่อบังคับเส้นด้ายยืนให้เท่ากันตามระยะที่ต้องการโดยต้องเลือกขนาดของฟืมให้เหมาะสมกับด้ายและเพื่อให้เส้นด้ายจัดเรียงเป็นระเบียบต้องใช้วิธีการหิว โดยใช้ขนหมูป่า และเมื่อจัดเรียงเส้นด้ายเป็นระเบียบแล้วพัน 1 เส้นด้ายด้วยไม้วางไว้บนเสาคูก
11. การสับนูกเก็บเหา เป็นการต่อด้ายยืนหรือด้ายเคือเข้ากับเหาหรือตะกอก เพื่อแบ่งด้ายยืนออกเป็นหมู่ ๆ และขึ้นอยู่กับลวดลายที่ต้องการโดยการผูกเคือไว้กับเสาแล้วใช้ไม้ไขว้ดัดด้ายเคือที่ละเส้นตามปกติจะมีเหา 2 เหา
12. การคั่นหมี่ คือ การกำหนดด้ายทอเส้นพุ่งซึ่งเรียกเป็นลำ (1 ลำ หมายถึงด้าย 4 เส้น)
13. การมัดหมี่ คือ การนำด้ายมาใส่ที่โงมมัดหมี่เพื่อมัดเป็นลวดลายตามต้องการมัดเสร็จแล้วนำไปย้อมสีที่ละสีตามลายที่กำหนดไว้
14. การแก้มัดหมี่ โดยการใช้น้ำด้อม ๆ ตัดปมเชือกที่ละเปลาะจนหมดและต้องระมัดระวังอย่าให้ด้ายขาด
15. การกรอด้าย โดยการนำด้ายที่มัดหมี่แล้วมากรอใส่หลอดเพื่อใส่กระสวยโดยใช้หลายปั่นด้ายและระวังนำด้ายมัดหมี่ใส่ระวิงแล้วดึงปลายด้ายพันแกนหลอดด้ายหมุนหลายปั่นด้ายจะทำให้ด้ายพันที่หลอดด้ายตามต้องการ
16. ขั้นตอนต่อไปคือการนำหลอดด้ายที่กรอแล้วมาใส่ในกระสวยตามลักษณะของลาย
17. การทอในขั้นของการทอ ถ้าผู้ที่ทอมีความชำนาญจะทำให้ลายที่ทอออกมามีความงดงามถูกต้อง (ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเทพสตรี ลพบุรี. ผ้าทอพื้นเมืองลพบุรี สระบุรี. 2544: 14-15)

ผ้าทอของชาวไทยพวนในปัจจุบัน

ชาวไทยพวนมีการพัฒนาการทอผ้าเพื่อให้ทันสมัยและเป็นการทอแบบโรงงานอุตสาหกรรม โดยวิธีการแบ่งกลุ่มการทำงานเป็นขั้นตอนต่าง ๆ เช่น กลุ่มคั่นด้าย กลุ่มมัดหมี่ กลุ่มย้อมหมี่ กลุ่มทอผ้า โดยแต่ละกลุ่มทำหน้าที่เพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่งเท่านั้น เพื่อให้เกิดทักษะและความรวดเร็ว (นิกุล อ่อนละมัย. 2550: สัมภาษณ์)

วัตถุประสงค์ของการทอผ้าในอดีตเพื่อใช้ในชีวิตรประจำวันได้เปลี่ยนแปลงกลายเป็นเพื่อจำหน่ายในปัจจุบันและเป็นการสร้างอาชีพใหม่ให้กับชาวไทยพวนบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี คืออาชีพการทอผ้า

ขั้นตอนของการทอผ้าจากที่เคยใช้เส้นด้ายที่เรียกว่าด้านล้างโดยการซื้อมาจากขอนแก่น ย้อมสีไม่ค่อยดีมีการเปลี่ยนมาใช้ด้ายที่เรียกว่า ไหมประดิษฐ์เป็นด้ายสำเร็จรูปและมีหลายสีหาซื้อได้ตามกลุ่มหรือตัวแทนของกลุ่มเป็นผู้นำมาจำหน่ายเพื่อเป็นคนกลางระหว่างโรงงานกับช่างมัดหมี่รับไปมัดหมี่ตามลายที่ต้องการชั่งทอจะรับเส้นด้ายมัดหมี่ไปทอเป็นผืนผ้าแล้วส่งกลับคืนมาให้คนกลางจำหน่ายช่างมัดหมี่และช่างทอจะได้รับค่าแรงตามความยากง่ายของลวดลาย (วนิดา รักพรหม. 2550: สัมภาษณ์)

จะเห็นได้ว่าขั้นตอนในการทอผ้าในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปจากช่างทำเองทุกอย่างจนเสร็จกลายเป็นแบ่งงานกันทำตามหน้าที่เหมือนกับระบบอุตสาหกรรมและทำเพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว

การเตรียมเส้นด้าย ในปัจจุบันการเตรียมเส้นด้ายยืนไม่ยุ่งยากซับซ้อนเหมือนในอดีต เพราะมีเส้นด้ายสำเร็จรูปออกมาจำหน่ายหลายชนิดสามารถใช้ได้ทันที ช่างทอไม่ต้องทำการคันด้ายยืนเอง มีผู้รับจ้างทำจนเสร็จเรียบร้อยตามกรรมวิธีที่ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเทพสตรีลพบุรี ได้กล่าวไว้ในหนังสือผ้าทอพื้นเมืองลพบุรี : สระบุรี ดังนี้

1. การลงแบง เส้นด้ายที่จะนำมาทำด้ายยืนต้องนำมาลงแบงก่อน เพื่อให้เส้นด้ายเรียบ เหนียว แข็งไม่เป็นขน และทนทานในการทอโดยใช้แบงมันสำปะหลังผสมกับน้ำใส่ภาชนะตั้งไฟจนให้พอเหนียว เติมน้ำมันพืชลงไปเล็กน้อยจะทำให้เส้นด้ายลื่นมีความมัน คนให้เข้ากันและยกลงมาวางไว้ให้เย็นเอาเส้นด้ายใส่ลงไป พลิกเส้นด้ายกลับไปกลับมาให้แบงติดทั่วถึงกันบิดพอหมาดแล้วนำไปตาก ขณะตากให้กระตุกเส้นด้ายบ่อย ๆ เพื่อให้เส้นด้ายแตกกระจายไม่ติดกันผึ่งจนแห้งสนิท
2. การปั่นหลอดด้าย นำด้ายที่ลงแบงมาปั่นปัจจุบันใช้มอเตอร์ปั่นแทนมือ
3. การคันหูกหรือการคันด้ายยืน คือการเตรียมเส้นด้ายยืนปัจจุบันคันด้ายยืน 1 ครั้งสามารถทอได้ 300-400 เมตรเครื่องมือที่ใช้คันเรียกว่าเผื่อ ตัวเผื่อกว้างประมาณ 3 เมตรเศษ ๆ ยาวประมาณ 9 เมตรด้านกว้างทั้งสองจะมีหลักไม้สำหรับนำด้ายจากหลอดมาขึ้นใส่หลอดเผื่อ เพื่อให้ได้ความยาวตามต้องการ จำนวนของเส้นด้ายเรียกว่า หลบ หนึ่งหลบเท่ากับ 40 เส้นส่วนมากจะนิยมเรียงทีละ 2 หลบคือ 80 เส้น โดยการโยงด้ายจากหลอด 80 หลอดขึ้นใส่หลักเผื่อจากด้านหนึ่งไปอีกด้านหนึ่งจนครบทั้ง 2 ด้าน ด้านหนึ่งมี 16 หลัก สองด้านมี 32 หลัก โยงด้าย 33 เที้ยว ยาวที่ยวละ 9 เมตรจะได้ความยาว 300 เมตร จำนวนเส้นขึ้นอยู่กับเบอร์ของฟืมที่ใช้เช่นเบอร์ 56 ใช้ได้ 27 หลบ กับอีก 21 เส้น คือ 1,101 เส้นโยงด้ายครั้งละ 2 หลบ โดยการโยงทาบไปทาบมา 13 รอบรวมกับเศษที่เหลือจะได้เท่ากับรูฟืมที่จะทอเมื่อคันเสร็จแล้วก็นำไปหูกหรือและม้วนเก็บในแกนที่เรียกว่า “โม้เล”
4. การสอดพื้นหูก พื้นหูกที่ใช้ทำมาจากสแตนเลส วิธีการสอดพื้นหูกโดยนำเส้นด้ายที่คันไว้แล้วสอดเข้าไปในพื้นฟืมโดยการเอาไม้ไผ่บาง ๆ เกี่ยวเส้นด้ายเข้าไปในพื้นหูกและช่องจนเต็มหน้าฟืม
5. การเก็บตะกอก ตะกอกมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เขา มีลักษณะเป็นตบจะมี 2,3,4 ตบ หรือที่เรียกว่า 2 ตะกอก 3 ตะกอก 4 ตะกอกเป็นเครื่องมือที่ใช้เชือกผูกคล้องกับไม้ใช้ทำเหยียบเพื่อแยกเส้นด้ายยืนสำหรับสอดกระสวยเส้นด้ายพุ่ง
6. การขึ้นกี่ คือ การนำเครื่องทุ่นขึ้นที่เป็นขั้นตอนสุดท้ายของการเตรียมเส้นด้ายยืน เป็นการนำเครื่องทุ่นที่สอดพื้นฟืมแล้วไปกางบนกึ่งและเตรียมพร้อมที่จะทำการทอต่อไป (ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเทพสตรีลพบุรี. 2544: 30-31)

การเตรียมเส้นด้ายพุ่ง มีขั้นตอนในการทำคือ.

1. การคั่นหมี่ คือ การนับจำนวนเส้นด้ายพุ่งตามลวดลายที่ได้ออกแบบไว้ทั้งผืนเพื่อเตรียมมัดลายและย้อมสีปัจจุบันมีการใช้มอเตอร์แทนมือจะทำได้รวดเร็วกว่าและคั่นด้ายได้วันละหลายหัว หัวละ 1 ผืน

2. การมัดหมี่ เครื่องมือที่ใช้มัดหมี่เรียกว่าโสมมัดหมี่มีความกว้างเท่ากับหน้ากว้างของผ้าที่จะทอโดยการนำด้ายที่คั่นแล้วมาใส่โสมมัดหมี่เพื่อมัดลายในอดีตโสมมัดหมี่เป็นแนวตั้งมัดได้ที่ละหัว ปัจจุบันเป็นแนวนอนแต่ครั้งมัดได้หลายหัว

3. การย้อมสี เมื่อเรามัดหมี่เสร็จเรียบร้อยแล้วก็ทำการถอดด้ายออกจากโสมมัดหมี่นำไปย้อมสีในการย้อมสีแต่ละครั้งต้องทำการย้อมหลาย ๆ หัว เพื่อเป็นการประหยัดสีถ้าผ้าที่มีการออกแบบไว้หลายสีต้องมีการย้อมหลายครั้ง

4. การกรอเส้นด้ายพุ่ง คือ การนำเส้นด้ายที่ย้อมสีแล้วมากรอกใส่หลอดด้ายเล็ก ๆ สำหรับใส่กระสวยเป็นเส้นด้ายพุ่งผู้ที่กรอจะต้องมีความชำนาญจึงจะได้ลวดลายที่สวยงาม (นิกุล อ่อนละมัย. 2550: สัมภาษณ์)

อุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้าของชาวไทยพวนในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงตามสภาพแวดล้อม. จะพบว่าในปัจจุบันการทอผ้าของชาวไทยพวน บ้านหมี่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เช่น

ที่ที่ใช้ในการทอผ้า ใช้ที่กระตุกเพราะทอได้รวดเร็วได้ผ้าแต่ละครั้งที่ทำการทอยาวกว่าใช้ที่มือ เนื้อผ้าเรียบและแน่นกว่าที่ทอมือ

พื้มาจากเดิมเคยใช้พื้หรือพื้หนี่ที่เป็นไม้เวลาใช้นาน ๆ จะสึกและขาดง่ายจึงเปลี่ยนมาใช้พื้สแตนเลสแทน เพราะใช้ทนทานกว่าและไม่เป็นสนิม คุ่มค่ากว่า

เชือกมัดหมี่ เดิมเคยใช้กาบกล้วยโดยการนำมาฉีกแล้วฉีกเป็นเส้นตากแดดให้แห้งใช้เป็นเชือกนำมามัดหมี่มีกรรมวิธียุ่งยากปัจจุบันที่ใช้เชือกฟางมัดได้รวดเร็วและหาได้ง่ายกว่า

สี เดิมใช้สีที่บรรจุของเปลี่ยนเป็นสีวิทยาศาสตร์หรือสีสังเคราะห์มีสีให้เลือกมากมายสีสดใสใสงดงาม(ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเทพสตรี ลพบุรี. ผ้าทอพื้นเมืองลพบุรี สระบุรี. 2544: 31-32)

จากข้อมูลดังกล่าวมาแล้วจะเห็นว่าการเตรียมเส้นด้ายไม่ยุ่งยากเหมือนเมื่อก่อนซึ่งเดิมมีกรรมวิธีต่าง ๆ มากมายแต่ในปัจจุบันมีการลดขั้นตอนลงทำให้การทำงานรวดเร็วขึ้น สะดวกได้ผลงานมากกว่าเดิมทั้งการเปลี่ยนแปลงอุปกรณ์ในการทำงานบางอย่างก็มีส่วนช่วยให้ผลงานเพิ่มมากขึ้นเส้นด้ายมีความเหนียวแน่นเมื่อผลงานเพิ่มมากขึ้นชาวไทยพวนบ้านหมี่จึงมีรายได้เพิ่มมากขึ้นและสามารถทำเป็นอาชีพได้

3. ข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ความเป็นมาของกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ประวัติความเป็นมาของกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ของชาวไทยพวน บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ตำบลหินปัก

ผู้บุกเบิก

กลุ่มทอผ้ามัดหมี่ของชาวไทยพวน “บ้านพวน” ก่อตั้งโดย นางสาววรรณ อัยยะแก้ว ซึ่งเป็นคนอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี และสมรสกับนายใส อัยยะแก้ว (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) ปัจจุบันนางสุวรรณ อัยยะแก้ว มีอายุ 89 ปี เดิมนางสุวรรณ อัยยะแก้ว มีอาชีพทำนา แต่ก็ได้เรียนรู้วิชาการทอผ้าสืบต่อมาจากบรรพบุรุษ ในระยะแรกเริ่มต้นทอผ้าเพื่อไว้สวมใส่เอง และมีการทอผ้าเพื่อจำหน่ายบ้างเล็กน้อย เนื่องจากมีคนเห็นคุณค่าในความงามของผ้าที่ทอจึงมาขอซื้อ ต่อมาปลัดตำบลในสมัยนั้นแนะนำให้ทำขายเพื่อเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น (เนื่องจากแต่เดิมจะต้องซื้อผ้าทอจากท้องถิ่นอื่นมาจำหน่าย) ด้วยเหตุนี้จึงมีการบุกเบิกก่อตั้งกลุ่มผ้าทอมัดหมี่ขึ้น และทำเป็นธุรกิจมาจนทุกวันนี้ (สุวรรณ อัยยะแก้ว. 2549: สัมภาษณ์)

ผู้นำของกลุ่มมัดหมี่ “บ้านพวน”

ผู้นำกลุ่มผ้าทอมัดหมี่ “บ้านพวน” คือ นางวนิดา รักพรม หรือป้าน้อย อายุ 57 ปี (ปัจจุบันเป็นผู้ใหญ่บ้าน) สมรสกับ พ.อ.อ. สมพงษ์ รักพรม จบการศึกษา ป.ก.ศ.สูง (สังคมศึกษา) จากสถาบันราชภัฏลพบุรี ปัจจุบันกลุ่มบ้านพวน มีสมาชิกจำนวน 75 คน เป็นผู้หญิงทั้งหมด โดยนางวนิดา รักพรม มีหน้าที่รับผิดชอบด้านการจัดการต่างๆ และออกแบบลวดลาย ในช่วงการจัดตั้งกลุ่ม “บ้านพวน” เริ่มจากการรับซื้อผ้าจากที่อื่นมาขาย ต่อมาปลัดตำบลแนะนำให้ทำเองขายเอง จึงมีการชักชวนให้รวมตัวกันเป็นกลุ่มสตรีอาสา เมื่อทอผ้าเสร็จแล้วก็นำไปขายตามงานแสดงสินค้าต่างๆ หรือขายอยู่ที่บ้าน และมีคนมาซื้อถึงบ้านแล้วนำไปขายต่ออีกที (วนิดา รักพรม. 2549: สัมภาษณ์)

ที่ทำการกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ “บ้านพวน”

ที่ทำการกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ “บ้านพวน” ตั้งอยู่ที่ บ้านเลขที่ 82 หมู่ 10 ตำบลหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ใช้เป็นที่สำหรับเก็บรวบรวมวัสดุ อุปกรณ์ในการทอผ้าและเป็นแหล่งรับซื้อผ้าที่ทอเสร็จแล้วเพื่อรอการจำหน่าย

การทำงานของช่างทอ ช่างมัดหมี่ ช่างคั้นหมี่ ฯลฯ ของกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ “บ้านพวน” จะใช้วิธีแบ่งงานกันทำตามความถนัด ช่างแต่ละชนิดก็จะมารับงานในส่วนที่ตนถนัดไปทำ เมื่อทำงานในส่วนของตนเรียบร้อยแล้วก็จะมาส่งไว้ที่ทำการกลุ่ม ทำจนจบกระบวนการของการทอผ้ามัดหมี่ แล้วรวบรวมนำมาจำหน่ายที่กลุ่มเพื่อรอการจำหน่ายต่อไป

ช่างทอผ้ามัดหมี่ของกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ “บ้านพวน” เป็นผู้หญิงทั้งหมด โดยการทอผ้าเป็นทั้งอาชีพเสริมและอาชีพหลักของสมาชิกกลุ่ม เพราะถ้าถึงฤดูฝนบางคนก็ไปทำนาแต่บางคนก็ทอผ้าเพียงอย่างเดียว อายุของช่างทอผ้ามีหลากหลาย แต่ทุกคนเรียนรู้วิธีการทำโดยการคลุกคลีอยู่กับบรรพบุรุษแล้วลองทำก็ทำได้ และทุกคนก็พอใจกับผลงานที่ออกมาและยังสามารถเพิ่มรายได้ให้กับตนเองได้อีกด้วย (วนิดา รักพรหม. 2549: สัมภาษณ์)

กลุ่มทอผ้ามัดหมี่ “บ้านพวน” ได้ก่อตั้งขึ้นโดยนางสุวรรณ อัยยะแก้ว เป็นผู้บุกเบิก โดยมีนางวนิดา รักพรหม ลูกสาวเป็นผู้นำกลุ่ม สมาชิกในกลุ่มมีทั้งหมด 75 คน เป็นผู้หญิงทั้งหมด ช่างมีหลายประเภทแบ่งงานกันทำตามความถนัดโดยรับงานไปทำที่บ้านแล้วนำมาส่งที่ที่ทำการเพื่อรอการจำหน่ายต่อไปการเรียนรู้วิธีการทอผ้าของกลุ่มเรียนรู้จากบรรพบุรุษ อายุของช่างมีหลากหลายต่างกันไป

ตำบลบ้านกล้วย

ผู้บุกเบิก

ผู้บุกเบิกในการทอ กลุ่มทอผ้าบ้านกล้วย คือ นางอุดม นายฑู ปัจจุบันมีอายุ 69 ปี และได้เลิกทอผ้าแล้ว และมอบหน้าที่ต่างๆ ให้ลูกหลานทำแทน นางอุดม อยู่บ้านเลขที่ 80 หมู่ 1 ตำบลบ้านกล้วย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี เรียนรู้วิธีการทอผ้าจากการได้พบเห็นอยู่เป็นประจำตั้งแต่เด็ก โดยการเรียนรู้จากบรรพบุรุษ จึงเกิดความซึมซาบและได้ทดลองทำเอง ในการทอผ้าตอนแรกๆ ก็เพื่อใช้สอย ต่อมาได้รับการแนะนำจากพัฒนากรจังหวัดลพบุรีให้รวมตัวสมาชิกเพื่อจัดตั้งกลุ่มทอผ้าขึ้นโดยใช้ชื่อว่า “กลุ่มทอผ้าบ้านกล้วย”

การจัดตั้งกลุ่มทอผ้า “บ้านกล้วย” จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 12 ธันวาคม 2518 มีสมาชิกในการรวมกลุ่มครั้งแรก 22 คน เงินทุนในการจัดตั้ง ได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนจังหวัด เป็นเงินทั้งสิ้น 20,000 บาท ในปีพ.ศ.2530 ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เป็นเงินทั้งสิ้น 50,000 บาท และในปีพ.ศ. 2534 ได้รับงบประมาณจากกรมพัฒนาชุมชน เป็นเงินทั้งสิ้น 20,000 บาท (อุดม นายฑู. 2549: สัมภาษณ์)

วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งกลุ่มทอผ้าบ้านกล้วย

1. เพื่อให้ประชาชนในหมู่บ้านได้มีรายได้เสริม
2. เพื่อให้ประชาชนได้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ หลังฤดูเก็บเกี่ยว
3. เพื่อให้สมาชิกรวมตัวกันร่วมทุน ร่วมทำ ร่วมขาย
4. เพื่อเป็นการฝึกบริหารกลุ่ม บริหารทุน และพัฒนาอาชีพอย่างมีประสิทธิภาพ

ปัจจุบันที่ทำการกลุ่มตั้งอยู่ ณ บ้านเลขที่ 80 หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านกล้วย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ผู้นำกลุ่ม

ผู้นำกลุ่มทอผ้า “บ้านกล้วย” คือ นางวัฒนา มีมั่งคั่ง ปัจจุบันอายุ 47 ปี สมรสกับจำเอน ไกรพล มีมั่งคั่ง จบการศึกษาในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) กลุ่มทอผ้า “บ้านกล้วย” โดยการแนะนำของพัฒนากรของจังหวัด เพื่อต้องการให้รักษาเอกลักษณ์และภูมิปัญญาในการทอผ้าให้สืบต่อไป นางวัฒนา มีหน้าที่เป็นผู้จัดการกลุ่มทอผ้า โดยช่างทอผ้าจะรับงานไปทำที่บ้าน เมื่อเสร็จแล้วก็นำมาส่งที่ที่ทำการกลุ่ม และเก็บรวบรวมไว้เพื่อรอการจำหน่ายต่อไป (วัฒนา มีมั่งคั่ง, 2549: สัมภาษณ์)

กลุ่มทอผ้า “บ้านกล้วย” มีการก่อตั้งกลุ่ม เริ่มต้นจากผู้บุกเบิกการทอผ้า คือ นางอุดม นายรุเรียนผู้การทอผ้ามาจากบรรพบุรุษและผู้นำกลุ่มคือนางวัฒนา มีมั่งคั่ง มีหน้าที่ในการบริหารจัดการกลุ่มช่างทอผ้ามีหน้าที่รับงานไปทำที่บ้านทำเสร็จแล้วก็นำกลับมาขายในกลุ่ม เพื่อรอการจำหน่ายต่อไป

ตำบลบ้านทราย

ผู้บุกเบิก

ผู้บุกเบิกการทอผ้าของกลุ่ม “ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา” คือ นางณรงค์ สกุลตางาม ปัจจุบันมีอายุ 74 ปี อยู่บ้านเลขที่ 122 หมู่ที่ 6 ตำบลบ้านทราย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 นางณรงค์เรียนรู้อวิธีการทอผ้ามาจากบรรพบุรุษ โดยเห็นการทอผ้ามาตั้งแต่เด็กจนเกิดการซึมซาบและทดลองทำจนทำได้เองในเวลาต่อมา วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งกลุ่ม “ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา” ก็เพื่อเป็นแหล่งรวมผ้ามัดหมี่เพื่อรอการจำหน่ายและเป็นแหล่งจำหน่ายวัสดุอุปกรณ์การอำนวยความสะดวกให้แก่ช่าง ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทราเป็นแหล่งจำหน่ายผ้ามัดหมี่และวัสดุอุปกรณ์ในการใช้งานเมื่อทอผ้าเสร็จแล้วก็นำมาขายหักลบค่าใช้จ่ายที่เหลือคือรายได้สุทธิ โดยทั่วไปแล้วช่างทอและช่างมัดหมี่ จะทำงานตามที่ตนเองถนัด โดยนำกลับไปทำที่บ้านเมื่อทำเสร็จเรียบร้อยแล้วก็นำมาจำหน่ายที่ศูนย์ เพื่อรอการจำหน่ายให้กับลูกค้าต่อไป (ณรงค์ ตางาม, 2549: สัมภาษณ์)

การจัดตั้งกลุ่มทอผ้าของชาวไทยพวนบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ทั้ง 3 ตำบล มีการจัดตั้งกลุ่มโดยเริ่มต้นจากผู้บุกเบิกการทอผ้าภายใต้การแนะนำของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งผู้นำกลุ่มมีหน้าที่ในการบริหารจัดการภายในของกลุ่มทอผ้า ช่างทอผ้าหรือช่างมัดหมี่ก็มีหน้าที่ในการทำงานตามความถนัดของตนโดยรับงานไปทำที่บ้านเมื่อทำเสร็จแล้วก็นำกลับมาขายให้กลุ่ม หักลบค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่เหลือคือรายได้สุทธิเหมือนกัน

4. ข้อมูลเกี่ยวกับการถ่ายทอดทางภูมิปัญญาชาวบ้าน

ได้มีผู้ให้ความหมายคำว่า ภูมิปัญญา (Wisdom) หรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (People Wisdom) ไว้ต่างๆ ดังนี้

จุลทรรศน์ พยาชวานนท์ ได้ให้แนวคิดความหมายของ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ในรายงานการประชุมผู้ปฏิบัติงานด้านศิลปะและวัฒนธรรม ดังนี้

คือ ความรู้ของชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่น เป็นสมบัติทางวิทยาอันหลากหลาย ซึ่งชาวบ้านได้สั่งสมขึ้นจากประสบการณ์และจัดประสบการณ์นั้นเป็นหมู่เป็นพวกเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และได้ประโยชน์และพฤติกรรมสืบต่อกันมาในหมู่ชนชาวบ้านหลายชั่วอายุคน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมแห่งท้องถิ่นโดยทัศนคติปัจจุบันอาจคิดเห็นว่าเป็น“ปรัมาวิทยา”ซึ่งแตกต่างจากความรู้ที่เรียกกันในปัจจุบันว่า ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ (พยาชวานนท์. 2543: 8)

สามารถ จันทรสุริย์ กล่าวถึงภูมิปัญญาในเอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเนื่องในการจัดงานมหกรรมวัฒนธรรมพื้นบ้านไทย,33 ดังนี้

ภูมิปัญญา(Wisdom) หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน Popular wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom) หมายถึงพื้นฐานของความรู้ของชาวบ้าน หรือความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันมาทั้งทางตรงคือประสบการณ์ด้วยตนเองหรือทางอ้อม ซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้สะสมที่สืบต่อกันมา (สามารถ จันทรสุริย์. 2533: 55)

ธวัช ปุณโณทก สรุปเกี่ยวกับภูมิปัญญา ดังนี้

ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีต เป็นการจัดการ ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับสิ่งแวดล้อม คนกับสิ่งที่เหนือธรรมชาติผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากิน พิธีกรรมต่างๆ เป้าหมายเพื่อการดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุข รวมทั้งประสบการณ์เพื่อเอาชนะธรรมชาติ ดัดแปลงธรรมชาติมาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตประจำวัน จนทำให้เกิดสิ่งต่างๆ ที่เรียกว่าเกิดภูมิปัญญาทั้งสิ้น” (ธวัช ปุณโณทก. ม.ป.ป: 40-42)

ภูมิปัญญา คือ การผลิตซ้ำของเครื่องใช้ ซึ่งเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีตเป็นการจัดการ สืบทอดความรู้และวิธีการจากอดีตที่มีอยู่ในชุมชน ถิ่นที่อยู่เป็นหลัก สิ่งเหล่านี้ คือ ภูมิปัญญาด้านความรู้จากการผลิตเพื่อใช้สอยในครัวเรือน (จินดา นัยผ่องศรี. 2536)

นอกจากนี้กรมวิชาการ (2542: 23) ได้กำหนดประเภทของภูมิปัญญาไทยไว้ 3 ประเภท ดังนี้

1. ภูมิปัญญาไทยด้านคติ ความคิด ความเชื่อ ที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมถ่ายทอดกันมา
2. ภูมิปัญญาไทยทางด้านศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิต
3. ภูมิปัญญาไทยทางการประกอบอาชีพในท้องถิ่นที่ยึดหลักการพึ่งตนเองและได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย

จากที่กล่าวมาพอสรุปได้ว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่นที่สั่งสมกันมาจากประสบการณ์ และมีมีการจัดประสบการณ์นั้นให้เกิดเป็นหมู่เป็นพวกขึ้นและมีการสืบทอดกันมาจากอดีตสู่ปัจจุบันโดยการผ่านกระบวนการต่าง ๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตและนอกจากนี้ยังมีผู้ที่กำหนดประเภทของภูมิปัญญาไทยไว้ 3 ประเภท คือ

1. ภูมิปัญญาไทยด้านคติความคิด ความเชื่อ
2. ภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรม
3. ภูมิปัญญาไทยทางการประกอบอาชีพ

5. ข้อมูลเกี่ยวกับลวดลาย

การออกแบบลวดลายของผ้าทอมัดหมี่นั้น ได้มีนักออกแบบหลายท่าน ได้ให้ความหมายของคำว่า “ลวดลาย” ไว้ดังนี้

“ลาย” หมายถึง ความเป็นระเบียบสม่ำเสมอและมีขอบเขตที่จำกัด (ชะลูด นิ่มเสมอ. 2534: 320)

ลวดลาย หมายถึง แบบที่ทำให้เกิดเส้น รูปร่าง รูปทรงต่างๆ หรือแม้แต่ลักษณะของผิวที่มีความสดใสสวยงามโดยผ่านกระบวนการพิมพ์ หรือทอ (อัจฉราพร ไสละสูตร. 2527: 307)

ลวดลาย ยังอาจหมายถึงลายต่างๆ ที่แกะสลัก ลายหรือลวดลาย เป็นรูปที่สร้างขึ้นมาสำหรับตกแต่งสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้สวยงาม มักจะมีลักษณะซ้ำๆ กัน เป็นจังหวะลีลาต่างๆ (ชะลูด นิ่มเสมอ. 2534: 278)

จากที่กล่าวมาแล้วเกี่ยวกับความหมายของลวดลาย ของผ้ามัดหมี่ สาวิตรี สุวรรณสถิต ยังกล่าวถึงลวดลายของผ้ามัดหมี่ ในเอกสารประกอบการสอน ดังนี้

ลวดลายที่ปรากฏบนผ้ามัดหมี่รุ่นเก่า จากประเทศต่างๆ เป็นการออกแบบเพื่อคติพจน์หรือความเชื่อเพื่อการโยกย้ายถิ่นหรือการติดต่อค้าขาย อาจปรากฏให้เห็นบนลวดลายผ้า โดยเฉพาะลวดลายสัตว์ต่างๆ เช่น ผ้ามัดหมี่ของอินเดีย ได้แก่ ลายเต่า เชื่อกันว่าเต่าเป็นสัตว์ที่หัดหัวและขาเข้าไปในกระดอง เป็นความเชื่อที่ว่าคนเรามีความจำเป็นและต้องยื่นอวัยวะส่วนหัวออกมาจากตัวเข้าไปภายในเพื่อจะทำให้ตนเองบริสุทธิ์ผุดผ่องขึ้นภายใน (สาวิตรี สุวรรณสถิต. 2543: 14-16)

จากข้อมูลทีกล่าวมาสรุปความหมายของลวดลายได้ว่า การออกแบบลวดลายของผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่นั้น ลวดลาย ก็คือ เส้น รูปว่าง หรือรูปทรงต่าง ๆ ที่เกิดจากการทออย่างเป็นระเบียบแบบแผนที่กำหนดไว้และมักจะมีลักษณะซ้ำ ๆ กันและเกิดจากการสร้างสรรค์จากอารมณ์และความรู้สึกได้อย่างงดงามรวมทั้งเป็นการออกแบบเพื่อคติพจน์หรือความเชื่อโดยการนำลวดลายของสัตว์ต่าง ๆ เป็นแบบอย่างของลาย

ลวดลายผ้าตามยุคสมัยต่าง ๆ

พัชราณี วัฒนชัย ได้กล่าวถึงความเป็นมาของลวดลายของผ้าทอมัดหมี่ที่ทอขึ้นตามยุคสมัยต่าง ๆ ดังนี้

สมัยยุคหินใหม่ เป็นการนำเทคนิคการทอผ้ามัดหมี่จากเปลือกไม้ และฝ้ายลวดลายและสัญลักษณ์จึงสะท้อนให้เห็นอิทธิพลของวัฒนธรรม เทคนิคดังกล่าวได้นำมาจากแผ่นดินใหญ่ทางแหลมมลายู และแพร่หลายไปทั่วโลกในชื่อของ “อิกัต” (ikat) ซึ่งเป็นภาษามาเลย์ อินโดนีเซีย แปลว่า “ผูก” หรือ “มัด” ลวดลายผ้ามัดหมี่ในปัจจุบันของคนไทยเผ่าต่าง ๆ จึงนำมาเปรียบเทียบกับลวดลายบนเครื่องปั้นดินเผาและบนผนังถ้ำในยุคหินใหม่และสันนิษฐานได้ว่าลวดลายดั้งเดิมของผ้าไทยจะมีลวดลายที่คล้ายกับลักษณะของลายจะเป็นลวดลายเรขาคณิต เช่น ลายฟันปลา ลายสี่เหลี่ยมผืนผ้าลายขอเป็นต้น ลายพีช ได้แก่ ลายกลีบดอกไม้ ลายสัตว์ได้แก่ ช้าง กวาง เต่า นก จากการเปลี่ยนเทียบลวดลายบนเครื่องปั้นดินเผาในยุคหินใหม่กับผ้าไทยจะพบว่ามีลวดลายที่คล้ายกันคือ ลายเรขาคณิต ได้แก่ ลายสลักฟันปลา ลายตารางสี่เหลี่ยม ส่วนลายสัตว์เช่นลาย งู ลายนาค

สมัยสำริด (5600-3000 ปี) จากหลักฐานที่ค้นพบได้คือ เศษผ้าที่ติดอยู่กับกำไลสำริด ที่บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี เป็นเครื่องยืนยันว่ามีการทอผ้ามาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์และพบอุปกรณ์ที่ใช้ในการปั่นด้ายและลูกกึ่งสำหรับกึ่งผ้าทำด้วยดินเผาที่มีการแกะสลักลวดลายต่าง ๆ ที่มีลายเส้นตรง ลายคลื่น ลายซิกแซก ลายกันหอย

จะเห็นได้ว่าลวดลายผ้าไทยที่คล้ายกับลายผ้าในยุคสำริดได้แก่ ลายเรขาคณิต เช่น ลายขอ ลายขอเปีย ลายข้าวหลามตัด ส่วนลายคน ลายสัตว์ได้แก่ ลายงู ลายนาค ลายพีชได้แก่ลายดอกแก้ว ลายใบไม้ ลายก้านขด เป็นต้น

สมัยเหล็ก (2,500-5,000 ปี) พบหลักฐานการทำเหล็กที่บ้านนาดีซึ่งเป็นแหล่งโบราณคดีเมื่อประมาณ 2,600 ปีล่วงมาแล้วและพบกลองมโหระทึกหล่อด้วยสำริด (อายุประมาณ 2,500 ปี) มีลวดลายปรากฏอยู่บนกลองได้แก่ลายเรขาคณิตมีลักษณะเป็นเส้นตรง สันโค้ง และสี่เหลี่ยมต่าง ๆ และมีวงกลมเล็ก ๆ ติดต่อกันภายในวงกลมมีจุด และลวดลายสัตว์เช่น ช้าง หอย ปลา จระเข้ (พัชราณี วัฒนชัย.การศึกษาวิเคราะห์ลวดลายผ้ามัดหมี่ของกลุ่มคนไทยเชื้อสายลาวครั้ง ในจังหวัดภาคกลางของประเทศไทย. 2546: 13-14; อ้างอิงจาก ทศนิยม บัระกา. 2541: 37-38)

จากข้อมูลดังกล่าวสรุปได้ว่า ลวดลายของผ้าในยุคต่าง ๆ เช่น ยุคสมัยหินใหม่ สมัยสำริด สมัยเหล็ก ลวดลายผ้ามัดหมี่ในอดีตตามหลักฐานส่วนใหญ่ลวดลายจะมีลักษณะที่คล้ายกัน ได้แก่ ลายเรขาคณิตและลายสัตว์เหมือนกันทั้ง 3 ยุค

ประเภทของลวดลาย

มีผู้เชี่ยวชาญได้แบ่งประเภทของลวดลายโดยเฉพาะลวดลายของผ้าและแยกประเภทไว้ดังนี้

สิทธิศักดิ์ ธัญศรีสวัสดิ์กุล ได้กล่าวถึงลวดลาย ในหนังสือการออกแบบลวดลาย ดังนี้

ลวดลายธรรมชาติ หมายถึงสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติ รูปทรงเป็นหลัก ภาพต้นแบบที่ใช้ในการออกแบบจากการเน้นรูปทรงของธรรมชาติ

พืช ได้แก่ ต้นไม้ ใบไม้ ดอกไม้ ฯลฯ ต้นไม้ทรงสูง ทรงเตี้ย เป็นพุ่ม เป็นช่อ ฯลฯ

สัตว์ ได้แก่ สัตว์ 2 เท้า และ 4 เท้า สัตว์ปีกทุกชนิด สัตว์น้ำต่างๆ ได้แก่ กุ้ง, หอย, ปลา ฯลฯ

แร่ธาตุ ได้แก่ หินต่าง ๆ ดิน น้ำ กรวด ทราย ฯลฯ

ลวดลายเรขาคณิต ได้แก่ สามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม ห้าเหลี่ยม หกเหลี่ยม วงกลม วงรี เส้น จุด รูปร่าง รูปทรง

ลวดลายที่ใช้ประดับตกแต่ง เช่น ลายปูนปั้น ลายสลักหิน ลายสลักไม้ ลายภาพเขียนต่าง ๆ ฯลฯ

(สิทธิศักดิ์ ธัญศรีสวัสดิ์กุล. 2529: 21-30)

อัจฉราพร ไสละสูตร ได้แบ่งประเภทของลวดลายไว้ ดังนี้ ลายดอกไม้ รวมถึงส่วนอื่น ๆ ของพืช ได้แก่ ใบ ผล ฯลฯ ลายสัตว์ได้แก่สัตว์ทุกประเภท เช่นผีเสื้อ ปลา กุ้ง นก ฯลฯ รวมทั้งภาพคนหรือส่วนหนึ่งของสัตว์ ลายเรขาคณิตได้แก่ เส้น รูปทรงกลม สามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม แล้วนำมาจัดรวมกันให้เกิดเป็นรูปร่างต่าง ๆ ส่วนลายสมัยใหม่เป็นลวดลายที่มีลักษณะคล้ายลายเรขาคณิตแต่มิได้เป็นรูปทรงเรขาคณิต (อัจฉราพร ไสละสูตร. 2542: 32)

จากข้อมูลทีกล่าวมาแล้วเกี่ยวกับประเภทของลวดลายสามารถแบ่งประเภทของลวดลายออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ลวดลายธรรมชาติ คือ พืช ได้แก่ ต้นไม้ใบไม้ ดอกไม้ ซึ่งประกอบด้วยต้นไม้ทรงสูง ทรงเตี้ย เป็นพุ่ม สัตว์ ได้แก่ สัตว์ 2เท้า และสัตว์ 4 เท้า สัตว์ปีกและสัตว์น้ำ แร่ธาตุ ได้แก่ ดิน น้ำ กรวด ทราย และยังรวมถึงลวดลายเรขาคณิตต่าง ๆ ได้แก่ สามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม หรือแม้แต่ลวดลายที่ใช้ประดับตกแต่งเช่นลายปูนปั้น เป็นต้น

6. ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้สี

ในการย้อมมัดมีให้เกิดสีเส้นต่าง ๆ เป็นกรรมวิธี การทำลวดลายบนเส้นใยก่อนที่จะนำเส้นใยนั้นไปทอเป็นผืนผ้า ลวดลายที่เกิดขึ้นทำได้โดยการพันปิดหุ้มเส้นใยตามลวดลายที่เรากำหนดไว้ก่อนที่จะนำไปย้อมสี และส่วนที่ถูกปิดหุ้มจะไม่ดูดซึมสีจากนั้นจึงแกะเอาสิ่งที่ปิดหุ้มออกสีที่ติดบนเส้นใยจะมีลักษณะเป็นข้อ ๆ เมื่อนำไปทอจะเกิดเป็นลวดลายตามต้องการ เหมือนกับแบบที่เรากำหนดไว้ตอนแรก (นิกุล อ่อนละมัย. 2550: สัมภาษณ์)

สีที่เราใช้ย้อมมัดหมี่ที่พบเห็นอยู่ในปัจจุบันนั้นได้แก่

สีที่ได้จากธรรมชาติ

สีย้อมธรรมชาติเป็นสีที่ได้จากพืชหรือสัตว์บางชนิดและใช้เป็นสีย้อมที่ติดได้ดีกับเส้นใยธรรมชาติ ในการย้อมสีมัดหมี่ในประเทศไทยเป็นการทำงานหัตถกรรมในครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่เพราะสามารถย้อมได้ด้วยมือแต่ปริมาณที่ย้อมได้ในแต่ละครั้งไม่มากนักเป็นปัญหาที่พบอีกอย่างในการย้อมครั้งต่อไปคือ จะไม่สามารถทำให้เหมือนเดิมกับครั้งแรกเนื่องจากสีธรรมชาติที่นำมาย้อมไม่ใช่สีที่บริสุทธิ์ แต่เป็นการนำพืชหรือสัตว์ไปหมักหรือต้มเพื่อให้สีแยกออกมาแล้วนำไปย้อมสีย้อมธรรมชาติได้มาจากส่วนต่าง ๆ ของพืช เช่น ราก หรือลำต้น เปลือกลำต้น แก่นเนื้อไม้ ใบ ดอก ผล ฯลฯ จากสัตว์ เช่น รังของผึ้ง (มณฑา โกเสง. 2536: 105 -110)

ในการย้อมสีธรรมชาติในปัจจุบันยังมีปรากฏให้เห็นอยู่บ้างในบางพื้นที่แต่ไม่มากนัก โดยเฉพาะในกลุ่มของคนไทยเชื้อสายลาวครั้ง ลาวพวนในจังหวัดทางภาคกลาง เนื่องจากกรรมวิธีในการย้อมยุ่งยาก สีซีดจางเร็ว และมีกรรมวิธีในการย้อมสีธรรมชาติดังนี้

วิธีการย้อมคราม

เนื่องจากครามเป็นพืชล้มลุกมีอยู่ 2 ชนิดคือ ครามบ้านและครามป่า แต่ที่นิยมใช้ทำสีผ้าจากครามจะนิยมใช้ครามบ้าน ครามป่าจะไม่นิยมใช้เพราะย้อมผ้าไม่ได้ขนาดความสูงของครามบ้านตั้งแต่ 1 เมตร ถึง 1 เมตรครึ่ง มีลักษณะใบเหมือนกับใบมะขามเมื่อครามมีอายุได้ 3 เดือนถือว่าครามแก่เต็มที่ จึงตัดมาฉนวนแล้วมัดเป็นฟ่อน ๆ นำไปแช่น้ำในภาชนะที่เตรียมไว้ประมาณ 2-3 วันเพื่อให้ใบครามเปื่อยจึงแก้มัดออก ใบครามหลุดออกจากต้นแล้วเก็บไว้แต่ใบ เอาปูนขาวในอัตราส่วนที่พอเหมาะกับน้ำที่แช่คราม (ประมาณ 2-3 ช้อนโต๊ะผสมน้ำ 1กะละมัง) ใส่ผสมลงไปน้ำขี้เถ้า (ที่ได้จากแห้งากกล้วยเผาจนดำ) มาผสมลงไป 2-3 คืบจนกว่าน้ำที่กวนใส แล้วรินน้ำที่ใส่ออกให้หมดเหลือแต่เนื้อครามก็จะได้น้ำสีตามต้องการต่อจากนั้นนำฝ้ายไปขยำในหม้อครามให้น้ำสีซึมเข้าไปในเนื้อผ้า ฝ้าย เมื่อได้สีตามต้องการแล้วจึงเอาขึ้นจากหม้อครามบิดให้หมาด แล้วนำไปล้างในน้ำสะอาดแล้วตากแดดให้แห้งก็จะได้น้ำย้อมด้วยคราม และมีสีน้ำเงิน หรือน้ำเงินอมฟ้า (นิกุล อ่อนละมัย. 2550: สัมภาษณ์)

วิธีการย้อมเข

เขเป็นต้นไม้ประเภทเถาวัลย์ชนิดหนึ่งมีหนามตามลำต้น ชอบขึ้นอยู่ในป่าหรือเป็นที่โคก สีที่ได้จากต้นเขโดยการเอาแก่นเขมาตากให้แห้งแล้วนำมาผ่าให้เป็นชิ้นเล็ก ๆ ใส่หม้อต้มกับน้ำสะอาดจนเดือด ถ้าหากปรากฏเป็นสีเหลืองเข้มให้ยกลงแล้วเอาน้ำสีมากรองให้ขึ้นเขออกจากน้ำสีหม้อแรก เอาเขที่กรองหม้อแรกใส่หม้อแล้วต้มต่อไปจนได้น้ำสีที่อ่อนกว่าน้ำสีหม้อแรก ทำแบบเดียวกันจนครบ 3 ครั้ง ก็จะได้สี 3 หม้อและเกิดเป็นสี 3 สี คือ อ่อนสุดจนถึงแก่สุด ต่อจากนั้นจึงเอาฝ้ายที่เตรียมไว้แล้ว จุ่มต้มในน้ำสีหม้อที่ 3 (หม้อที่มีสีอ่อนสุด) กวนไปกวนมาเพื่อให้สีซึมเข้าไปในฝ้ายจนทั่วแต่ต้องไม่ให้ฝ้ายต่างแล้วยกขึ้นจากหม้อ 3 บิด พอหมาด แล้วนำจุ่มลงในหม้อ 2 และหม้อแรกทำแบบเดียวกันจนครบ 3 หม้อจึงนำมาซักน้ำสะอาดจนสีไม่ตกแล้วนำมากระแทกเพื่อให้ฝ้ายแตกออกจากกันจึงนำไปตากแดดให้แห้งสนิทก็ได้ผ้า หรือฝ้ายที่ย้อมด้วยเข และสีที่ได้จากการย้อมเขคือสีเหลือง สีน้ำตาล (นิกุล อ่อนละมัย. 2550: สัมภาษณ์)

วิธีการย้อมรากยอ

ยอเป็นต้นไม้ยืนต้นมีลักษณะของใบคล้ายใบหูกวางมีสีเขียวเข้ม หนากว่าใบหูกวางมีอยู่ทั่วไปชาวบ้านมักนำมาใช้ประกอบอาหารรับประทาน รากยอให้สีแดงโดยการเอารากยอที่แห้ง (เลือกที่มีอายุแก่) จะได้สีเข้มนำมาหั่นเป็นแว่น ๆ หรือสับเป็นชิ้น ๆ เล็ก ๆ แล้วนำไปต้มให้เดือดในน้ำสะอาดจนกว่าสีของรากยอจะออกมาผสมกับน้ำเป็นสีแดงคล้ำจึงยกลงกรองเอาแต่น้ำสี แล้วเอาฝ้ายที่เตรียมไว้ชุบน้ำให้ฝ้ายเปียกแล้วบิดให้หมาดเสียก่อนที่จะนำลงไปแช่ทิ้งไว้ในน้ำสีประมาณ 30 นาที คนไปคนมาเพื่อให้สีซึมเข้าไปอย่างทั่วถึง แล้วนำฝ้ายมาบิดให้หมาดนำไปล้างในน้ำสะอาดอีกที่จึงนำไปตากแดดให้แห้งสนิทก็ได้ผ้าหรือฝ้าย ที่ย้อมด้วยรากยอ และสีที่ได้จากการย้อมรากยอคือ สีแดง (นิกุล อ่อนละมัย. 2550: สัมภาษณ์)

วิธีการย้อมลูกหว้า

ลูกหว้าเป็นไม้ยืนต้น และต้นใหญ่มีใบเล็กคล้ายกับใบของตะแบกมีผลโตขนาดประมาณเท่ากบผลขององุ่น และมีสีม่วง เมื่อผลสุกแล้วก็นำมาคั้นเอาน้ำแล้วนำเอาน้ำที่คั้นได้ไปต้มใช้เวลาในการต้มประมาณ 1-2 ชั่วโมง 1-2 ครั้ง เพื่อไม่ให้สีเปลี่ยนแปลงแล้วกรองให้สะอาดเอาฝ้ายลงไปคนกลับไปกลับมาสังเกตดูว่าสีเข้มเข้ากันดี จึงยกขึ้นดู ถ้าสีติดทั่วกันหมดก็นำไปซักในน้ำสะอาดบิดให้พอหมาด ๆ แล้วนำไปตากแดดให้แห้งสนิทก็ได้ผ้าหรือฝ้ายที่ย้อมด้วยลูกหว้า และสีที่ได้จากการย้อมลูกหว้าคือสีม่วง (นิกุล อ่อนละมัย. 2550: สัมภาษณ์)

วิธีการย้อมขมิ้นชัน

ขมิ้นชันเป็นพืชในตระกูลไม้ล้มลุกชอบขึ้นอยู่ตามที่ลุ่มมีลำต้นเหมือนกับข่าใบยาวเหมือนกับต้นพุทธรักษาใช้หัวไปผสมทำยาได้ และทำอาหารรับประทานได้วิธีการย้อมขมิ้นชันโดยเอาหัวขมิ้นชันล้างน้ำให้สะอาดตำและคั้นเอาน้ำไว้แล้วเอาฝ้ายที่จะย้อมลงชุบน้ำ บิดให้แห้งจึงเอาลงมาย้อมในน้ำที่

กรองไว้จะได้สีเหลืองตามต้องการและถ้าต้องการให้สีติดแน่นที่ฝ้ายให้เอาน้ำมะนาวผสมลงไปในส่วนที่จะย้อมด้วยและสีที่ได้จากการย้อมขมิ้นชั้นคือสีเหลือง (ทรงพันธ์ วรรณมาศ. 2523: 5-8)

วิธีการย้อมครั้ง

ทำได้โดยการเอาครั้งมาตากแดดให้แห้งแล้วป็นให้ละเอียดและนำไปแช่ในน้ำมะขามเปียกประมาณครึ่งวันต่อจากนั้นให้เอาไปตั้งไฟต้มให้น้ำเดือดหลังจากนั้นเอาฝ้ายมาพอกในน้ำให้สะอาดแล้วนำไปแช่ทิ้งไว้ประมาณ 30 นาที เอาขึ้นจากหม้อป็นให้แห้งพอหมาด ๆ จึงนำไปล้างในน้ำสะอาดอีกครั้งแล้วนำไปตากให้แห้งจะได้ฝ้ายสีแดงและถ้าต้องการให้สีเข้มก็นำไปย้อมซ้ำอีกครั้ง (นิกุล อ่อนละมัย. 2550: สัมภาษณ์)

วิธีการย้อมหูกวาง

ใบหูกวางเป็นไม้ยืนต้นลักษณะของใบใหญ่ รียเล็กน้อยมีดอกมีผลใบแฉก ก้านเป็นชั้น ๆ ให้ร่มาเงาใช้ใบที่มีสีเขียวนำมาตำคั้นเอาน้ำกรองให้สะอาดแล้วยกขึ้นต้มให้เดือดเอาฝ้ายลงย้อมจะได้สีเป็นสีเขียวอ่อนที่เกิดจากสีของใบหูกวาง (นิกุล อ่อนละมัย. 2550: สัมภาษณ์)

วิธีการย้อมลูกมะเกลือ

มะเกลือเป็นไม้ยืนต้นวิธีการทำโดยนำลูกมะเกลือดิบใส่ครกสำหรับใช้ตำข้าวตำให้แตกละเอียดแล้วนำไปแช่น้ำค้างที่ได้จากน้ำขี้เถ้าต้มมะขามจนเห็นว่าดำดีแล้วจึงกรองเอากากออกแล้วนำฝ้ายที่ผ่านการต้มแล้วใส่ลงไปใส่น้ำสี บีบด้วยมือเพื่อให้สีซึมเข้าเนื้อฝ้าย บิดพอหมาด ๆ ทูบ และนวดเพื่อให้สีซึมเข้าไปในฝ้ายอีกครั้งแล้วจึงนำมาสลดให้ฝ้ายกระจายแล้วตากแดดให้แห้งก็ได้ฝ้ายที่ย้อมด้วยลูกมะเกลือและมีสีน้ำตาลเข้ม (รุจิรา ทานสัมฤทธิ์. 2550: สัมภาษณ์)

วิธีการย้อมจากต้นฝาง

โดยการนำฝางมาผ่าเป็นชิ้นเล็ก ๆ บาง ๆ ต้มให้น้ำเดือดประมาณ 1-2 ชั่วโมงเติมใบส้มป่อยหนึ่งกำมือแล้วต้มอีกประมาณ 15 นาที แล้วจึงตักเอากากออกเติมน้ำค้างขี้เถ้าลงไปผสมได้น้ำที่ใช้สำหรับย้อมแล้วจึงเอาฝ้ายมาต้มในน้ำย้อมประมาณ 20-30 นาที จนได้สีแดงเข้มหรือสีแดงอ่อนตามต้องการแล้วนำออกมาซักในน้ำเย็นธรรมดาบิดให้แห้งแล้วสลดให้เส้นฝ้ายแตกกระจายจึงนำไปตากแดดให้แห้งก็ได้ฝ้ายที่ย้อมด้วยต้นฝางและเป็นสีแดง (นิกุล อ่อนละมัย. 2550: สัมภาษณ์)

วิธีการย้อมตะโก

โดยวิธีการนำลูกตะโกดิบมาโขลกให้ละเอียดแล้วนำไปแช่น้ำค้างขี้เถ้าจนได้น้ำสีตามต้องการแล้วกรองเอากากออกจะได้น้ำย้อมสีน้ำตาล น้ำฝ้ายที่ผ่านการต้มแล้วแช่ในน้ำสีใช้มือขยำให้สีซึมเข้าไปในเนื้อฝ้ายให้ทั่วจนได้สีตามต้องการ จึงบิดและสลดให้ฝ้ายแตกกระจายไม่ติดกันนำไปตากแดดให้แห้งสนิทจะได้สีน้ำตาลตามต้องการแต่ถ้าต้องการให้เป็นสีเทาให้นำฝ้ายไปหมักในดินโคลนก่อนนำไปตากก็ได้สีแดงอมน้ำตาลตามต้องการ (รุจิรา ทานสัมฤทธิ์. 2550: สัมภาษณ์)

จากข้อมูลทีกล่าวมาสามารถสรุปได้ว่าสีย้อมธรรมชาตินั้นมีที่มาจากพืชและสัตว์รวมทั้งแร่ธาตุต่าง ๆ จากพืชได้จากส่วนต่าง ๆ เช่น ราก ใบ ลำต้น ดอก ผล และชนิดของพืช เช่น ยอ คราม ขมิ้นชัน ตะโก ฯลฯ จากสัตว์ เช่น ครั่ง จากแร่ธาตุได้แก่ ดินแดง โคลน เป็นต้น และสีย้อมธรรมชาติจะทำเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนเนื่องจากสามารถย้อมได้ด้วยมือแต่ในการย้อมสีธรรมชาติการย้อมครั้งที่ 2 สีจะไม่เหมือนกับการย้อมครั้งที่ 1 เนื่องจากสีย้อมธรรมชาติยังไม่ได้เป็นสีที่บริสุทธิ์

นอกจากการย้อมสีธรรมชาติแล้วปัจจุบันสีที่นิยมใช้ย้อมที่นอกเหนือจากสีธรรมชาติได้แก่สีที่ได้จากการสังเคราะห์

พัชราณี วัฒนชัย กล่าวถึงสีที่ได้จากการสังเคราะห์ ในการศึกษาวิเคราะห์ลวดลายผ้ามัดหมี่ของกลุ่มคนไทยเชื้อสายลาวครึ่ง ในจังหวัดทางภาคกลาง ดังนี้

การย้อมสีสังเคราะห์สีสังเคราะห์เป็นสีอีกชนิดหนึ่งที่นิยมใช้กันมากในปัจจุบันเนื่องจากมีความทนทานสูง สีสดใสใดย้อมง่ายกว่าสีธรรมชาติ สะดวกและมีคุณภาพดี และในสภาพปัจจุบันการหาพืชเพื่อใช้ทำสีหา ค่อนข้างยากสีสังเคราะห์หรือมีชื่อเรียกอีกอย่างว่าสีวิทยาศาสตร์เป็นสีที่มีขายอยู่ทั่วไปในท้องตลาด กรรมวิธีในการย้อมสีสังเคราะห์หรือสีวิทยาศาสตร์เพื่อจะทำให้เส้นด้ายฝ้าย หรือผ้ามีคุณภาพจะต้องมี กระบวนการย้อมที่ถูกต้องโดยจะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบหลายอย่างเช่น อุณหภูมิ เวลา สารที่ช่วยในการย้อม

สีสังเคราะห์โดยทั่วไปได้แก่

1. สีรีแอคทีฟ คือสีย้อมที่ละลายน้ำได้ทันที (ใช้ย้อมเย็น) สีสดใสใดย้อมทนเกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด คุณภาพของเส้นด้ายฝ้ายและผ้าได้มาตรฐาน แต่ไม่ทนต่อคลอรีน และราคาแพง
2. สีไดเร็ก เป็นสีที่ละลายน้ำได้โดยนำไปละลายในน้ำร้อน (ย้อมร้อน) มีความคงทนต่อการซักในระดับปานกลางราคาถูกหาซื้อได้ง่ายแต่มีผลกระทบต่อผู้ผลิต ผู้ใช้และสิ่งแวดล้อมมากจากสารพิษที่อยู่ในตัวสี เป็นสารที่ก่อให้เกิดมะเร็งสีไดเร็กแบ่งเป็น 3 ชนิดได้แก่ สีไดเร็กธรรมดา ราคาของสีไดเร็กธรรมดาไม่แพง และย้อมง่าย สีไดเร็กฟาส เป็นสีที่มีราคาถูกจนถึงปานกลางย้อมง่ายมีความคงทนต่อแสงแดด สีไดเร็กฟาส L มีราคาถูกจนถึงปานกลางย้อมง่ายมีความคงทนต่อแสง มีความคงทนต่อการซักปานกลาง (สีตก) สีบางตัวมีสีที่เป็นพิษ
3. สีซิลเฟอร์ เป็นสีที่มีความคงทนต่อแสงปานกลางจนถึงดี (และดีมากในสีดำ) มีความคงทนต่อการซักดี (และดีมากในสีดำ) และราคาถูกเหมาะสำหรับย้อมสีเข้ม ๆ เช่น สีดำ และถ้าเก็บไว้นานผ้าจะเปื่อยมีความคงทนต่อการขัด ถู ปานกลาง มีความคงทนต่อการซักปานกลางมีเคมีให้เลือกน้อย น้ำเสียที่ออกมาทำการบำบัดยาก กระบวนการย้อมสิ่งทอมีความแตกต่างกันระหว่างสีย้อมเคมีกับสีย้อมที่ได้จากธรรมชาติดังนี้ ความแตกต่างในเชิงคุณภาพ

สีย้อมผ้าที่ใช้สารเคมี	สีย้อมผ้าที่ใช้วัสดุจากธรรมชาติ
<ol style="list-style-type: none"> 1. สีไม่ตกคราบที่ย้อมด้วย สีรีแอคทีฟ 2. สีจะไม่ซีดจางเมื่อถูกแสงแดดและแสงไฟฟ้า ในกรณีที่ย้อมด้วย สีรีแอคทีฟ 3. มีความคงทนของสีได้นาน 4. ไม่มีความปลอดภัยต่อผู้ผลิตเพราะสารเคมี บางชนิดที่ติดมากับสีเช่นสารอะโซ สารฟอร์มาลดีไฮด์ซึ่งเป็นสารที่ก่อให้เกิดมะเร็งเมื่อถูกผิวหนังและสูดดม 5. ไม่มีความปลอดภัยต่อผู้ใช้เมื่อผู้ใช้เหงื่อออกมาติดกับเสื้อผ้าจะซึมออกมาเมื่อมีการสะสมก่อให้เกิดโรคมะเร็งได้ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. เวลาซักสีตก 2. สีซีดจางได้ง่ายเมื่อถูกแสงแดดและแสงไฟฟ้า 3. ไม่มีความคงทนของสี 4. มีความปลอดภัยต่อผู้ผลิตไม่มีสารที่ก่อให้เกิดมะเร็ง 5. มีความปลอดภัยต่อผู้ใช้ไม่มีสารที่ก่อให้เกิดโรคมะเร็ง

ในการย้อมสีสิ่งทอจะต้องย้อมเส้นด้าย ฝ้ายก่อนที่จะนำไปทอและเส้นด้ายแบ่งเป็น 2 ชนิด คือ เส้นด้ายจากธรรมชาติ และเส้นด้ายสังเคราะห์หรือเส้นด้ายประดิษฐ์หรือไหมประดิษฐ์ซึ่งเส้นด้ายแต่ละชนิดจะมีความเหมาะสมกับสีที่ต่างกันจึงควรใช้ให้เหมาะสมและในการผสมสีก็จะต้องใช้สีที่มียี่ห้อเหมือนกันในการย้อมสีอย่างถูกต้องใส่สารตัวช่วยในการย้อมและอุณหภูมิต้องเหมาะสมจะทำให้ได้เส้นด้ายที่สม่ำเสมอได้มาตรฐานจึงต้องอาศัยทักษะของผู้ทำการย้อมสีด้วย

สีที่ใช้ย้อมมีหลายชนิดได้แก่เป็นผงของเหลว และโคลนสีที่เป็นผงจะเข้าไปทางลมหายใจได้ง่ายทำให้เกิดอาการแพ้ได้แต่ในปัจจุบันสีมีการเคลือบด้วยน้ำมันและถ้าจะใช้ต้องนำไปทำให้ละเอียดเพื่อเอาน้ำมันออกจึงละลายได้สีที่เป็นของเหลวและโคลนสีเวลานำไปใช้จึงไม่เกิดปัญหาในการละลายเมื่อจะเก็บรักษาสีเนื่องจากสีจะทำปฏิกิริยากับสภาพของความชื้นและความเป็นกรดหรือเป็นด่างจึงต้องทำการเก็บให้มิดชิดและปิดให้แน่นเพื่อเพิ่มอายุการใช้งานเพราะโดยทั่วไปสีจะเก็บรักษาไว้ได้ไม่เกิน 5 ปี

ในการใช้สีไม่ควรใช้มากเกินไปคือไม่ควรใช้เกิน 8% ของเส้นด้ายฝ้ายหรือผ้าเพราะถ้าใช้มากจะทำให้ไม่คงทนต่อการซักและจะไม่เกิดความมันวาวโดยทั่วไปจะใช้ในอัตราส่วน 30 ต่อ 1 หรือ 50 ต่อ 1 คือสีที่ละลายในน้ำ 30 ลิตร ต่อเส้นด้าย 1 กิโล โดยการชั่งน้ำหนักและถ้าใช้น้ำมากเกินไปจะทำให้สีที่จะถูกดูดซึมเข้าไปในเส้นด้ายจะน้อยลงทำให้สิ้นเปลืองพลังงานและถ้าจะให้ปล่อยสีที่เป็นของเสียออกมากไปเมื่อน้ำระเหยก็ต้องเติมน้ำใหม่ให้พอดีกับที่กำหนดไว้ถ้า น้ำลดต่ำกว่าที่กำหนดไว้การย้อมก็จะไม่เหมือนเดิม อุณหภูมิยิ่งสูงสีก็จะถูกดูดเข้าไปน้อย แต่ถ้าสีถูกดูดเข้าไปถึงจุดอิ่มตัวเร็วขึ้นก็ต้องไม่ให้ร้อนจนเกินไปหรือต่ำเกินไปอุณหภูมิที่เหมาะสมคือ 80-100 องศาเซลเซียส เวลาที่ใช้ในการย้อมที่สีสามารถดูดซึมเข้าไปในเส้นด้ายคือไม่เกิน 20 นาที ยิ่งถ้าต้มสีนานสีจะยิ่งสลายตัวและเปลี่ยนไปเพราะสารเคมีที่ช่วยในการย้อมเป็นตัวทำให้สีเปลี่ยนไปและสารเคมีที่ช่วยทำให้การย้อมสีมีคุณภาพได้แก่

1. สารที่ทำให้น้ำหายกระด้างโดยต้องทำการทดสอบว่าในน้ำมีแคลเซียมแมกนีเซียหรือไม่เพราะเวลาต้มจะทำให้ตกตะกอนและตกค้างอยู่บนเนื้อผ้าจะทำให้เส้นใยมีความกระด้างและเมื่อนำไปซักจะทำให้เกิดปฏิกิริยากับสบู่ทำให้ผ้าแข็งกระด้างยิ่งขึ้น

2. น้ำยาป้องกันสติก จะช่วยให้สีติดแน่นคงทนจึงจำเป็นต้องใช้โดยเฉพาะในขั้นตอนของการเตรียมผ้าที่จะย้อม
3. สารที่ทำให้เนื้อสีกระจายในน้ำได้ดีและทำให้ผ้าดูดสีได้ดี
4. สารที่ทำให้สีติด และ คงทนอาจจะเป็นไฟลิเมอร์เข้าไปเคลือบเส้นด้าย โดยจะเติมลงไปหลังจากย้อมสีเสร็จแล้วถ้าเติมลงในขณะกำลังย้อมจะตกตะกอนเป็นก้อนเล็ก ๆ ติดตามเสื้อผ้า สารนี้มีอันตรายต่อผิวหนัง
5. กลีโกลีโซเดียมคลอไรด์คุณสมบัติดูดความชื้นแต่ต้องทำการปิดให้ชิดใช้สำหรับไลสีเข้าไปในเนื้อเส้นใย สำหรับต่างประเทศจะใช้กลีโกลีโซเดียมซัลเฟต (กลีโกลีแกง) แต่ราคาแพง ในการเติมกลีโกลีจะต้องค่อย ๆ เติม ถ้าเติมทีเดียวจะตกตะกอน

ในการย้อมแต่ละครั้งต้องระมัดระวังในเรื่องของความเป็นด่างจึงต้องทำให้ถูกต้อง คุณภาพของน้ำสำหรับย้อมต้องได้มาตรฐานมิเช่นนั้นจะไม่ได้สีตามที่เรารต้องการและในขณะที่ต้มย้อมสีต้องคนตลอดเวลาเพื่อให้สีซึมเข้าไปในเส้นด้ายในทุกส่วนและสีสม่ำเสมอและน้ำก็ไม่ควรร้อนเกินไป

ข้อควรระวังในการย้อม

1. ต้องซักสีก่อนการย้อม กลีโกลี หรือสารกันสติก ผ้า ด้ายเพื่อทราบน้ำหนักที่แน่นอน
2. ต้องละลายสีก่อนถ้าสีที่เป็นผงควรบดสีกับน้ำเล็กน้อยก่อน เพื่อกำจัดน้ำมันที่เคลือบบนผิวก่อนและให้การละลายของสีดีขึ้นในการละลายสีอาจต้องใช้ความร้อนช่วยให้สีละลายได้ดีขึ้นหรืออาจทดสอบการดูดซึมของสีโดย การดูด้วยตาเปล่าได้โดยใช้แก้วใส ๆ ตักน้ำสีขึ้นมาดูถ้าละลายดีแล้วจะไม่มีตะกอนตกเหลืออยู่หรือจะใช้ผ้าขาวบางกรองก็ได้

เทคนิควิธีการย้อมสี

1. ต้องคำนวณอัตราส่วนของปริมาตรน้ำสีต่อน้ำหนักของผ้าโดยทั่วไปจะใช้ 30-50 % โดยต่อจากนั้นให้เทน้ำสีลงในหม้อ แล้วนำเส้นด้ายหรือผ้าที่จะย้อมแช่น้ำสีให้เรียบร้อยก่อนแล้วให้ทำเครื่องหมายเพื่อบอกระดับของน้ำไว้ก่อนในขณะที่เริ่มต้นทำการย้อม และระหว่างทำการย้อมถ้าผ้าบางส่วนระเหยไปจะต้องเติมน้ำให้ได้ระดับเดิมตลอดเวลา
2. ในการใส่กลีโกลีก่อนที่จะใส่จะต้องละลายกลีโกลีกับน้ำก่อนและค่อย ๆ ใส่ทีละน้อย ๆ ไม่ควรเติมทีเดียวทั้งหมดและควรใส่ในขณะที่เริ่มย้อม (โดยอุณหภูมิของน้ำย้อมจะประมาณ 40 C) และก่อนเติมกลีโกลีจะต้องยกเส้นด้ายหรือผ้าที่จะย้อมนั้นออกก่อน
3. ควรใช้สารช่วยย้อมด้วยเช่นสารที่ทำให้การย้อมสม่ำเสมอและสารช่วยทำให้เป็ยัก คือสารชนิดเดียวกับสบู่หรือผงซักฟอก
4. ในการให้ความร้อนควรค่อย ๆ เพิ่มขึ้นไม่ควรเร่งไฟเร็วจนเกินไปจะทำให้เส้นด้ายหรือผ้าสีไม่สม่ำเสมอ
5. ในการเติมสารกันสติก ต้องเติมก่อนจะนำเส้นด้ายหรือผ้าออกจากหม้อหรือภาชนะต้ม
6. เมื่อย้อมเสร็จแล้วให้แช่ผ้าหรือเส้นด้ายไว้ในหม้อก่อน และรอให้อุณหภูมิของน้ำย้อม ค่อย ๆ ลดลง (ประมาณ 25 นาที)
7. ในการล้างเส้นด้าย หรือ ผ้าหลังจากการย้อมจะต้องล้างให้สะอาดโดยใช้น้ำอุณหภูมิประมาณ 35 C และล้าง 2 ครั้ง (พัชรภาณี วัฒนชัย, 2546: 34-38; อ่างอิงจาก สถาบันวิจัยและพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี 2542: 1-6)

การใช้สีประกอบในลวดลายของผ้า

ลักษณะเฉพาะในคุณสมบัติของสี

สีเกิดจากการผสมของน้ำที่มีลักษณะเฉพาะแบ่งได้ 4 ชนิด

1. วรรณะ (Tone) คือคุณสมบัติที่แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของสีว่าเป็นสีใด เช่นสีแดง สีเขียว ที่มีความแตกต่างกันโดยไม่คำนึงถึงสีอ่อนสีแก่ และความเข้มของสีแต่ให้ดูที่ความเป็นวรรณะคงเดิมเช่น สีชมพู คือ สีหนึ่งของสีแดง เป็นต้น

1.1 Charomatic Colours คือสีที่มีวรรณะของสีและสามารถ จำแนกออกเป็นสีเขียว สีแดง สีเหลือง ฯลฯ

1.2 Acharomatic Colours คือสีที่ไม่มีวรรณะของสีผสมอยู่ โดยการจำแนกเป็นน้ำหนักรอ่อน น้ำหนักแก่เช่น สีขาว สีเทา สีดำ

2. ความเข้มของสี (Intensity) คือค่าของสีซึ่งเป็นสภาพบริสุทธิ์ของแต่ละสีเป็นสีที่ไม่มีสีเทาเข้ามาเกี่ยวข้องแต่ถ้ามีสีเทาเข้ามาเกี่ยวข้องจะถือว่าเป็นสีที่มีความเข้มต่ำ

3. คุณค่าของสี (Tonal Valu) เป็นคุณสมบัติที่เกี่ยวข้องกับน้ำหนักอ่อนแก่ สีขาวเป็นสีที่อ่อนที่สุดสีดำเป็นสีที่แก่ที่สุด ระหว่างขาว-ดำ จะมีสีเทาอยู่ 7 น้ำหนัก โดยการเอาสีขาวผสมเพื่อให้สีอ่อนและถ้าต้องการให้เข้มก็ผสมด้วยสีดำ น้ำหนักที่อ่อนกว่าหรือแก่กว่าเรียกว่าน้ำหนักกลางหรือเรียกว่า SHADE (วิรุณ ตั้งเจริญ. 2530: 20; ทวีเดช จิวบาง. 2536: 8-9)

การใช้แม่สีในวงจรสีธรรมชาติ

แม่สีที่อยู่ในวงจรสีธรรมชาติได้แก่ สีแดง สีเหลือง สีนํ้าเงิน สีทั้ง 3 จัดว่าเป็นวัตถุที่เป็นสีในตัว “วัตถุที่เป็นสีในตัว” หมายถึงวัตถุที่มีเป็นคุณสมบัติในตัวของมัน

แม่สีวัตถุธาตุหรือเรียกว่าสีขั้นที่ 1 ได้แก่

1. สีแดง
2. สีเหลือง
3. สีนํ้าเงิน

สีขั้นที่ 2

สีขั้นที่ 2 นั้นเกิดจากการผสมกันของแม่สีในอัตราส่วนเท่า ๆ กันและเมื่อผสมกันแล้วจะเกิดสีใหม่ 3 สีได้แก่

1. สีเขียว
2. สีส้ม
3. สีม่วง

สีขั้นที่ 3

สีขั้นที่ 3 เกิดจากสีขั้นที่ 1 ผสมกับขั้นที่ 2 ในอัตราส่วนเท่า ๆ กันและเมื่อผสมกันแล้วจะเกิดสีใหม่ 6 สี ได้แก่

1. สีเขียวเหลือง
2. สีเขียวน้ำเงิน
3. สีม่วงน้ำเงิน
4. สีม่วงแดง
5. สีส้มแดง
6. สีส้มเหลือง

สีขั้นที่ 4

สีขั้นที่ 4 เป็นสีที่เกิดจากสีขั้นที่ 2 ผสมกับสีขั้นที่ 3 และจะมีลักษณะเป็นสีปานกลางหรือเป็นสีเทา (ทวิเดช จีวบาง. 2536: 12-13)

การใช้สีกลาง

เกิดจากการผสมสีของแม่สีวัตถุธาตุ 3 สี ได้แก่ สีแดง สีเหลือง และสีน้ำเงิน สีกลาง ได้แก่ สีเทาแกมดำหรือสีดำและสีเทาที่หนักไปทางสีน้ำเงิน สีแดง สีเหลือง จะขึ้นอยู่กับสัดส่วนในการผสม และสีที่เกิดขึ้นมาใหม่จะเป็นสีกลางทั้งสิ้น (ทวิเดช จีวบาง. 2536: 13-14)

การใช้สีตามวรรณะ

วรรณะ (Tones) คือการใช้สีบนลดทอนต่าง ๆ ความแตกต่างของสีแต่ละกลุ่มแบ่งออกเป็น วรรณะร้อน (warm tone) และวรรณะเย็น (cool tone)

1. สีวรรณะร้อนประกอบด้วยสีเหลือง สีเหลือง สีส้ม สีส้มแดง และสีม่วงสีวรรณะร้อนให้ความรู้สึกตื่นตา ร้อนแรง อุดมคติตื่นเต้น ฯลฯ

2. สีวรรณะเย็นประกอบด้วยสีเหลือง สีเขียวเหลือง สีเขียว สีเขียวน้ำเงิน สีน้ำเงิน สีม่วงน้ำเงิน สีม่วง ส่วนสีอื่น ๆ ถ้าหนักไปทางน้ำเงินและเขียวให้จัดอยู่ในวรรณะเย็นเช่น สีเทา สีเขียวแก่ สีดำ สีวรรณะเย็นให้ความรู้สึกสบายตา ชุ่มชื้น สงบ ฯลฯ (ทวิเดช จีวบาง. 2536: 21; อารี สุทธิพันธ์. 2537: 113)

การใช้สีกลมกลืน

วิรุณ ตั้งเจริญได้อธิบายเกี่ยวกับการใช้สีกลมกลืนว่า "สีในแต่ละสีมีความงามเฉพาะตัวของมันเองและความกลมกลืนจะเกิดจากความแตกต่างในค่าของสีสีเดียวกันเกิดจากความแตกต่างในสีแท้ซึ่งอยู่ในกลุ่มเดียวกันหรือมีค่าของสีสัมพันธ์ใกล้เคียงกันส่วนสีแท้ที่เป็นสีตรงข้ามกันก็จะตัดกันอย่างรุนแรง"

ความกลมกลืนจากสภาพคล้ายกันแบ่งเป็น

1. ความกลมกลืนของลำดับสี ซึ่งมีน้ำหนักสีสัมพันธ์ใกล้เคียงกันในสีแท้สีใดสีหนึ่ง
2. ความกลมกลืนของสีแท้ซึ่งเป็นสีที่คล้ายกันและมีน้ำหนักสีใกล้เคียงกัน
3. ความกลมกลืนของสีสว่างครอบคลุมในจำนวนหลากสีที่มีความแตกต่างกันทั้งสีแท้และน้ำหนักสีสีทุกสีมีค่าอ่อน

ความกลมกลืนของสีใกล้เคียง

ความกลมกลืนของสีใกล้เคียงที่มีความสัมพันธ์ใกล้เคียงกันเมื่ออยู่ตรงกันหรือตัดกันอย่างรุนแรงสีคล้ายกันไม่ว่าจะเป็นกลุ่มสีเย็นหรือสีอุ่นและมีการจัดวางอย่างเหมาะสมสีตัดกันหรือสีตรงข้ามกันจะแสดงคุณภาพการมองเห็น (Visual Quality) โดยการจัดวางสีอุ่นให้ขัดแย้งกับสีเย็นและกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งมีสภาพเป็นรอง

การเพิ่มหรือการลดของสีที่ใกล้เคียงกับวงจรัสคือสีที่เพิ่มแสงสว่างขึ้นจะมีการเพิ่มแสงจากสีม่วงไปสู่สีเหลืองแต่ในทางตรงกันข้ามสีที่ลดแสงสว่างจะลดแสงจากสีเหลืองลงไปสู่สีม่วงสีกลมกลืนจะแสดงปรากฏการณ์ได้ดีเมื่อมีสีแท้ไม่ว่าสีนั้นจะเป็นสีขั้นที่ 1 หรือขั้นที่ 2

ความกลมกลืนของสีตรงข้าม

สีตรงข้ามหรือสีตัดกันต่างก็ผลักดันความเข้มของกันและกันให้เด่นชัดยิ่งขึ้น เช่นสีคู่ตัดกันระหว่างสีส้มกับสีน้ำเงินและตรงกันข้ามสีส้มก็ผลักดันให้สีน้ำเงินเด่นชัดขึ้น

สีตัดกันจากวงจรัสแดง เหลือง น้ำเงินคือ

สีแดง ตรงข้ามกับ สีเขียว

สีส้มแดง ตรงข้ามกับ สีน้ำเงินเขียว

สีส้ม ตรงข้ามกับ สีน้ำเงิน

สีเหลืองส้ม ตรงข้ามกับ สีน้ำเงินม่วง

สีเหลือง ตรงข้ามกับ สีม่วง

สีเหลืองเขียว ตรงข้ามกับ สีแดงม่วง

ในการกำหนดสีหนึ่งสีใดขึ้นเป็นระยะแรกสีต่อไปจะเป็นสีกลมกลืนด้านเดียวหรือกลมกลืนขนาบข้างจึงต้องใช้สีข้างเดียวหรือ 2 ข้าง

1. สีกลมกลืนข้างเดียว เช่น ถ้าเรากำหนดสีระยะแรกเป็นสีเหลือง สีกลมกลืนต่อไปจะต้องเป็น สีเขียวเหลือง+สีเขียว+สีเขียวน้ำเงินและบวกกับสีใกล้เคียงต่อไปจนถึงสีคล้ำมืด หรือจะใช้สีกลมกลืนสีส้มก็ได้แต่จะต้องเป็นการใช้สีกลมกลืนแบบด้านเดียว

2. การใช้สีกลมกลืนแบบขนานข้าง หมายถึง การที่เราจะกำหนดสีอ่อนหรือสีแก่ระยะแรกสีที่จะใช้ต่อไปจะต้องใช้สีใกล้เคียงเพิ่มเติมติดต่อกันไปทั้งสองข้างและสีตามวงจรสีธรรมชาติ ซึ่งเริ่มจากสีเหลืองที่เป็นสีขั้นที่ 1 มีดังนี้

สีเหลือง

สีเขียวเหลือง หรือสีเหลืองแกมเขียว

สีเขียว

สีเขียวน้ำเงินหรือสีน้ำเงินแกมม่วง

สีน้ำเงิน

สีม่วงน้ำเงินหรือสีน้ำเงินแกมม่วง

สีม่วง

สีม่วงแดงหรือสีแดงแกมม่วง

สีแดง

สีแดงสดหรือสีแดงแกมม่วง

สีแดง

สีส้มหรือสีเหลืองแกมส้ม (วิรุณ ตั้งเจริญ. 2523: 48-52)

การใช้สีตัดกัน

ในการใช้สีตัดกันเป็นการใช้สีสดสีหลาย ๆ สี ถ้าใช้โดยไม่มีความเข้าใจก็จะทำให้การใช้สีไม่สวยงามได้สีทุกสีจะมีคู่ของมันในวงจรสี หรือเรียกว่าตัดกันอย่างแท้จริง (True contrast) และสีคู่ก็คือสีที่อยู่ตรงข้ามกันในวงจรสีธรรมชาติสีตรงข้ามหรือสีตัดกันได้แก่

สีแดง	สีคู่ตรงข้าม	สีคราม
สีส้ม	สีคู่ตรงข้าม	สีม่วงคราม
สีเหลือง	สีคู่ตรงข้าม	สีม่วง
สีเขียวเหลือง	สีคู่ตรงข้าม	สีม่วงแดง
สีเขียว	สีคู่ตรงข้าม	สีแดงเลือดนก
สีเขียวแก่	สีคู่ตรงข้าม	สีแดงชาด

สีที่มีอยู่ในวงจรสีธรรมชาติสีเหลืองจัดว่าเป็นสีที่มีน้ำหนักอ่อนที่สุด และอ่อนกว่าสีเขียว สีเขียวอ่อนกว่าสีน้ำเงิน สีน้ำเงินก็เป็นสีที่อ่อนกว่าม่วง ส่วนในการใช้สีชัด หรือใช้สีสลับน้ำหนักกันโดยการทำให้สีมีน้ำหนักแก่หรือมีน้ำหนักมากตามวงจรสี ทำให้ค่าของน้ำหนักอ่อนลงกว่าสีตัดกันหรือสีตรงข้ามกัน ซึ่งมีน้ำหนักอ่อนทำให้มีน้ำหนักเข้มกว่านำมาใช้ในโครงสีเดียวกันสีที่มีน้ำหนักทำให้น้ำหนักอ่อนจะต้องไม่เกิน 10% ของสีในธรรมชาติ (ทวีเดช จิวบาง. 2537: 23; น.ณ.ปากน้ำ. ม.ป.ป: 15-17)

7. ข้อมูลเกี่ยวกับการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์

การแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ หมายถึง ผลิตภัณฑ์จากผ้าที่ทอเป็นผืนหรือเป็นชิ้นแล้วนำไปประยุกต์ให้เกิดเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ซึ่งชาวไทยพวนบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรีได้มีการทำผลิตภัณฑ์ที่ใช้ผ้ามัดหมี่เป็นส่วนประกอบหรือเป็นผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปจำแนกได้ดังนี้

1. ผ้าชิ้น ได้แก่ผ้าที่ทำการทอลวดลายต่างๆ หรือผ้าพื้นที่ไม่มีลวดลายโดยช่างผู้ทำการทอมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นการจำหน่ายให้กับผู้ซื้อนำไปตัดเย็บเป็นเสื้อผ้า หรือเป็นผลิตภัณฑ์อื่นๆตามวัตถุประสงค์ของผู้ซื้อ
2. เสื้อสุภาพบุรุษ ได้แก่ เสื้อสำเร็จรูปของผู้ชายที่ทำการตัดเย็บด้วยผ้าทอมัดหมี่ มีทั้งเสื้อที่มีลวดลายและไม่มีลวดลาย
3. เสื้อสุภาพสตรี ได้แก่ เสื้อสำเร็จรูปของผู้หญิงมีลักษณะของรูปแบบต่าง ๆ กันมีทั้งมีลวดลายและไม่มีลวดลายมีทั้งเป็นชุดและเป็นเสื้อเดี่ยว ๆ
4. ชุดประจำชุมชน ได้แก่ชุดที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยพวน เป็นเสื้อไม่มีแขน และผ้าชิ้นใช้สวมใส่ในพิธีงานบุญของชาวไทยพวน และผู้สูงอายุจะนิยมสวมใส่เพื่อรักษาเอกลักษณ์ของท้องถิ่น
5. ผ้าพันคอ ได้แก่ผลิตภัณฑ์ที่ได้จากการนำผ้าที่ทอเป็นผืนหรือเป็นชิ้นเรียบร้อยแล้วนำมาตัดเย็บเป็นผ้าพันคอ ปลายที่เป็นชายของผ้าพันคอจะทำเป็นลักษณะชายครุย สามารถใช้ได้ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย
6. กระเป๋าถือสตรี ได้แก่กระเป๋าผ้าที่ทำจากผ้าทอมัดหมี่โดยใช้ผ้าชิ้นมาทำการตัดเย็บ ใช้ใส่สิ่งของต่าง ๆ ได้ตามความต้องการของผู้ซื้อ ตัดเย็บและมีจำหน่ายตามกลุ่มทอผ้าแต่ละกลุ่ม
7. กระเป๋าสะพายสตรี ได้แก่กระเป๋าผ้าที่ทำการตัดเย็บจากผ้าทอมัดหมี่ ลักษณะของกระเป๋าจะคล้ายกับกระเป๋าสะพายที่ทำจากหนังทั่ว ๆ ไปมีการตัดเย็บและตกแต่งด้วยการเดินเส้นด้าย
8. ปลอกหมอน ได้แก่ผลิตภัณฑ์ที่ใช้สำหรับสวมทับกับหมอนต่างๆ โดยการตัดเย็บมาจากผ้าทอมัดหมี่ ที่ทอเป็นผืนเรียบร้อยแล้ว และมีการตกแต่งด้วยลวดลายผ้าต่างผืนกัน เพื่อให้เกิดความงดงามยิ่งขึ้น
9. หมอน ได้แก่หมอนที่ใช้สำหรับหนุน หรือใช้เป็นหมอนอิง ทำจากผ้าทอมัดหมี่ สามารถตัดเย็บได้ในลักษณะต่าง ๆ กันจะใช้ผ้าที่มีลวดลาย หรือไม่มีลวดลายมาทำก็ได้
10. รองเท้าผ้า ได้แก่รองเท้าที่ใช้สำหรับใส่อยู่ภายในบ้านหรืออาคาร ทำจากผ้าทอมัดหมี่ ที่เป็นผืนนำมาตัดเย็บใช้ได้กับทุกคน
11. พวงกุญแจ ได้แก่พวงกุญแจที่ทำจากผ้าทอมัดหมี่ โดยการนำผ้าที่เป็นผืนหรือจากเศษผ้าที่เหลือจากการตัดเย็บเสื้อสำเร็จรูปมาทำการตัดเย็บเป็นพวงกุญแจ มีจำหน่ายตามกลุ่มทอผ้า

นอกจากที่กล่าวมาแล้วยังมีผู้ให้ความหมายของการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ หมายถึง การผสม การปรุง หรือการแปรสภาพอื่น ๆ ของวัตถุดิบเช่น บดให้ละเอียด หรือสกัดจนไม่เหลือของเดิมตามธรรมชาติเพื่อทำให้เกิดเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ (รุจิรา ทานสัมฤทธิ์. 2550: สัมภาษณ์)

จากข้อมูลที่ศึกษาพบว่าชาวไทยพวนบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี นอกจากจะทอผ้ามัดหมี่ เป็นผืนหรือเป็นชิ้นแล้ว ยังมีการนำผ้ามัดหมี่มาตกแต่งผลิตภัณฑ์อื่น ๆ หรือทำเป็นผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปที่ต่างไปจากผ้าชิ้นหรือผ้าผืนเพื่อเป็นการพัฒนารูปแบบของผลิตภัณฑ์

8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นิยม ออโศสุรย์ (2538: 24) ได้ทำการวิจัยการศึกษาการสืบทอดงานศิลปะผ้าทอของกลุ่มชนไทยทรงดำ ในจังหวัดเพชรบุรี โดยมีจุดประสงค์เพื่อการศึกษาและสืบทอดงานศิลปะผ้าทอของกลุ่มชนไทยทรงดำในจังหวัดเพชรบุรี ด้านประวัติความเป็นมาสภาพปัจจุบัน ความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นของกลุ่มชนไทยทรงดำรวมทั้งวัสดุ อุปกรณ์เทคนิค กรรมวิธีคุณค่าทางศิลปะและประโยชน์ใช้สอยของงานศิลปะผ้าทอ

ผลจากการวิจัยพบว่าการสืบทอดศิลปะของกลุ่มชนไทยทรงดำนั้น มารดาเป็นผู้สอนแก่บุตรที่มีอายุระหว่าง 13 ปี ผู้เรียนจะเรียนด้วยวิธีการฝึกหัด ทำด้วยการสังเกตจากของจริงที่เป็นตัวอย่างหรือถามจากผู้รู้มีการแลกเปลี่ยนลวดลายจากเพื่อนบ้าน จึงให้เกิดลวดลายที่แปลกใหม่ การสืบทอดการทอผ้าจึงเป็นสิ่งที่บรรพบุรุษสืบทอดให้กับคนรุ่นหลังต่อไป ด้านประวัติความเป็นมาของการทอผ้าและการใช้ผ้าเป็นการสืบทอดการทอผ้าจึงเป็นสิ่งที่บรรพบุรุษสืบทอดให้กับคนรุ่นหลังต่อไปปัจจุบันผู้ทอผ้าจะมีอายุ 50 ปีขึ้นไปและยังทำการทอแบบโบราณตามความเชื่อประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น เชื่อว่าการทอผ้าเป็นหน้าที่ของสตรี สตรีคนใดทอผ้าไม่เป็นหรือไม่เก็บผ้าไว้ใช้ในพิธีกรรม จะได้รับการดูถูกจากเพื่อนบ้านและคนส่วนใหญ่ด้านวัสดุ อุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้า ได้แก่ ไหม ผ้าย โยสังเคราะห์ สีย้อมผ้าจากต้นครามและประดู่เทคนิค และกรรมวิธีในการทำลวดลายใช้วิธีการทอ การปะผ้าและการปักผ้า คุณค่าทางศิลปะและประโยชน์ใช้สอย การออกแบบ และการใช้สีใช้หลักขององค์ประกอบศิลปะผ้าทอที่ได้นำมาใช้ในชีวิตประจำวัน

พงศ์ศิริ นาคพงศ์ (2536: 9-12) ได้ศึกษาเกี่ยวกับลวดลายและสีสันทนบนผืนผ้าไทยพื้นเมืองในภาคกลาง โดยมีจุดประสงค์เพื่อศึกษารวบรวมลวดลาย และศึกษาศิลปะวัฒนธรรมของกลุ่มเชื้อสายไทยยวนและกลุ่มคนไทยเชื้อสายลาวครั้ง โดยเฉพาะศิลปะลวดลายผ้าจกและผ้าชิ้น จากการลอกลายผ้าจกและลายชนิดจำนวน 62 แบบเป็นลายประธาน 21 ลาย ลายประกอบ 20 ลาย และลายเล็ก ๆ 21 ลาย พบว่าลายที่ปรากฏบนผืนผ้าของกลุ่มเชื้อสายไทยยวนมี 5 ลักษณะคือลายที่มีชื่อ ประเภทที่เป็นดอกไม้ เช่น กลุ่มลายมะลิ กลุ่มลายดอกแก้ว ลายประเภทที่มีชื่อเป็นพืช เช่นกลุ่มลายกุศ ลายประเภทที่มีชื่อ

เป็นสัตว์ เช่นกลุ่มลายนก ลายประเภทที่มีชื่อตามลักษณะเฉพาะเช่น ลายหน้าหมอน ส่วนลายที่ปรากฏบนผืนผ้าของกลุ่มเชื้อสายลาวครั้งมี 4 ลักษณะคือ ลายประเภทที่มีชื่อเป็นดอกไม้ เช่นลายดอกพิกุล ลายดอกพุด ลายประเภทที่มีชื่อเป็นพืชเช่น ลายต้นสน ลายเมล็ดแตงโม ลายประเภทที่มีชื่อเป็นสัตว์ เช่นลายนาค ลายมอม ลายแมงกอด และลายประเภทที่มีชื่อเฉพาะ เช่น กลุ่มลายกาบ ลายขอ และลายตวย ทั้งนี้สันนิษฐานว่าลายที่มีลักษณะเฉพาะหรือลายที่มีลักษณะใช้งานเฉพาะ อาจเกิดจากแรงบันดาลใจจากเครื่องใช้ไม้สอย ประสพการณ์ ที่พบเห็น และยังพบว่าลายที่ที่อยู่บนผืนผ้า สะท้อนให้เห็นขนบธรรมเนียมประเพณี การดำเนินชีวิต จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ ลายดอกไม้ พืช สัตว์ แสดงให้เห็นถึงความร่มเย็นสงบสุข

ผลของการวิจัยมี 3 รูปแบบ คือรายงานเอกสารสิ่งพิมพ์ ภาพถ่ายและฟิล์มสไลด์ ซึ่งได้เผยแพร่และอนุรักษ์วัฒนธรรมของชนเผ่าไทโดยเฉพาะกลุ่มเชื้อสายไทยยวนและกลุ่มคนไทยเชื้อสายลาวครั้ง

ธารา ซีสมาน (2536: 3-53) ได้ศึกษาผ้าทอลาวครั้ง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาถึงประวัติความเป็นมาของกลุ่มคนไทยเชื้อสายลาวครั้งในส่วนภาคกลางของประเทศ กลุ่มเป้าหมายคือ จังหวัดอุทัยธานี เนื่องจากยังมีวัฒนธรรมการทอผ้าเหลืออยู่มาก พบว่ากลุ่มคนไทยเชื้อสายลาวครั้งส่วนใหญ่มีวิธีการทอผ้าหลักๆ คือการทอจก ชิด และมัดหมี่ การทอผ้าจะคล้ายกับชาวไทย สีที่นิยมใช้สำหรับการย้อมผ้าคือ ครั่ง คราม และสีน้ำตาล ผ้าทอที่ปรากฏให้เห็นคือ หมี่รวด หมี่น้อย หมี่ตา รวมทั้งผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวันต่างๆ เช่น ผ้าห่ม ผ้า màn หมอน เสื้อ ผ้าปูเครื่องนอนต่างๆ ซึ่งเกิดจากฝีมือการทอผ้ามีการผสม ผสานระหว่างการชิดและการจก สีที่ใช้เน้นมักจะเป็นสีแดงเป็นส่วนใหญ่ ผ้าที่ใช้เกี่ยวกับศาสนาเรียก “ผ้าคลุมหัวนาค”นอกจากผ้ายังมีหมอน มุ้ง ผ้าห่ม ผ้าที่จะใช้ช่วงจุลจลิน ส่วนผ้าที่ใช้วิธีการจก ลวดลายบ่งบอกถึงวิธีการเคลื่อนไหวมีทั้งสัตว์จริงๆและในเทพนิยาย นอกจากนั้นนิยมทอธงใช้ในพิธีต่างๆ วัฒนธรรมของกลุ่มคนไทยเชื้อสายลาวครั้งกำลังจะสูญหายไป เนื่องจากการไม่เห็นคุณค่าขาดการสืบสานทางวัฒนธรรม

ผลจากการศึกษาจึงเป็นการรวบรวมข้อมูล โดยเฉพาะผ้าทอลาวครั้ง ที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการทอผ้ารวมทั้งอิทธิพลความเชื่อในการทอผ้าที่ยังหลงเหลือ และที่กำลังจะสูญหายไปให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา

บทที่ 3

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้า เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์งานหัตถกรรมผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่จังหวัดลพบุรีครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงบรรยาย ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้าตามหัวข้อต่อไปนี้

1. กำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
2. การเก็บรวบรวมข้อมูล
3. การวิเคราะห์ข้อมูล

1. การกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรคือ ผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

กลุ่มตัวอย่างคือ ผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี จำนวน 300 ผืนจากแหล่งผลิต 3 แหล่งใหญ่จาก 3 ตำบลในเขตอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ได้แก่

กลุ่มทอผ้ามัดหมี่ “บ้านพวน” ตำบลหินปัก จำนวน 100 ผืน

กลุ่มทอผ้าบ้านกล้วย ตำบลบ้านกล้วย จำนวน 100 ผืน

ศูนย์ผ้ามัดหมี่ “ป่าณรงค์” ตำบลบ้านทราย จำนวน 100 ผืน

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารได้แก่
  - 1.1 ข้อมูลเกี่ยวกับจังหวัดลพบุรี
  - 1.2 ข้อมูลเกี่ยวข้องกับชาวไทยพวนบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี และกระบวนการผลิตผ้าทอมัดหมี่
  - 1.3 ข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี
  - 1.4 ข้อมูลเกี่ยวกับการถ่ายทอดทางภูมิปัญญาชาวบ้าน
  - 1.5 ข้อมูลเกี่ยวกับลวดลาย
  - 1.6 ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้สี
  - 1.7 ข้อมูลเกี่ยวกับการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์
  - 1.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. การเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field record) โดยใช้วิธีดังนี้

2.1 การสังเกตการณ์ (Observation) ผู้วิจัยไปศึกษาเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของชาวไทยพวน บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ศึกษากระบวนการผลิตผ้าทอมัดหมี่ ศึกษาผลิตภัณฑ์ที่นอกเหนือจากผ้าทอเป็นผืนหรือเป็นชิ้น รวมถึงผ้ามัดหมี่ที่ได้พบในแหล่งนั้น

2.2 การสัมภาษณ์ (Interview) โดยการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ที่ทำการศึกษา ได้แก่ ผู้บุกเบิกการทอผ้า ผู้นำกลุ่ม ช่างทอผ้า ช่างมัดหมี่จากการใช้การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ

2.3 การบันทึกข้อมูล ผู้วิจัยทำการบันทึกข้อมูลในขณะที่สังเกตการณ์พูดคุย และการสัมภาษณ์โดยบันทึกข้อมูล เป็นลายลักษณ์อักษรบันทึกด้วยเครื่องบันทึกเสียง และบันทึกโดยใช้กล้องถ่ายรูปร่วมกัน

3. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

3.1 วิเคราะห์ข้อมูลเอกสาร และการสัมภาษณ์ที่ได้จากการสังเกตมาทำการวิเคราะห์เนื้อหาตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้

3.2 วิเคราะห์ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างดังนี้

3.2.1 กระบวนการผลิต

3.2.2 ลวดลายและการใช้สี

3.2.3 การแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์

3.2.4 การถ่ายทอดภูมิปัญญา

3.3 นำเสนอผลการศึกษาค้นคว้าแบบพรรณนาวิเคราะห์

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

จากการศึกษาวิเคราะห์งานหัตถกรรมผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนามจากกลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นประชากรผ้าทอมัดหมี่ทั้ง 3 แหล่งใหญ่จาก 3 ตำบล ของอำเภอบ้านหมี่จังหวัดลพบุรีจำนวน 300 ผืน โดยแบ่งเป็น

1. กลุ่มทอผ้ามัดหมี่บ้านพวน ตำบลหินปัก จำนวน 100 ผืน
2. กลุ่มทอผ้าบ้านกล้วย ตำบลบ้านกล้วย จำนวน 100 ผืน
3. ศูนย์ผ้ามัดหมี่ ป้าณรงค์ ตำบลบ้านทราย จำนวน 100 ผืน

ประเด็นหลักในการศึกษาคือ

1. กระบวนการผลิต
2. ลวดลายและการใช้สี
3. การแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์
4. การถ่ายทอดภูมิปัญญา

ผลการวิจัยปรากฏผลดังต่อไปนี้

1. กระบวนการผลิต

จากการศึกษากระบวนการผลิตผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ทั้ง 3 แหล่งใหญ่ จาก 3 ตำบล ดังที่กล่าวมาแล้ว โดยการศึกษาภาคสนาม การสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งศึกษาจากเอกสารประกอบ ปรากฏว่าการผลิตประกอบด้วย 3 ปัจจัยสำคัญดังนี้

1.1 การเตรียมเส้นด้ายและการทอ

การทอผ้ามัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่จังหวัดลพบุรี สามารถแบ่งได้เป็นสองยุคคือ กระบวนการผลิตผ้าทอมัดหมี่ในอดีต และกระบวนการผลิตผ้าทอมัดหมี่ในปัจจุบัน โดยพบว่ามี ความแตกต่างกันในเรื่องของกระบวนการ ระยะเวลา และวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิต

1.1.1 กระบวนการเตรียมเส้นด้ายและการทอในอดีต

การทอผ้ามัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่จังหวัดลพบุรีในอดีต มีกรรมวิธีในการผลิตผ้าทอมัดหมี่เริ่มตั้งแต่การเตรียมเส้นใยจนกระทั่งทอเป็นผืนผ้ามัดหมี่ โดยช่างเป็นผู้ออกทุกขั้นตอน เส้นใยในการทอนิยมใช้ฝ้ายเนื่องจากใยฝ้ายหาได้ง่ายและภูมิอากาศของจังหวัดลพบุรีเหมาะแก่การเพาะปลูกฝ้าย อีกทั้งฝ้ายก็หาซื้อได้ง่ายและราคาไม่แพงช่างทอผ้าจะต้องเป็นผู้ทำเองในทุกขั้นตอนตั้งแต่การปลูกฝ้าย การเก็บฝ้ายการนำฝ้ายมาตากแดดให้แห้งและจะต้องเลือกเฉพาะปุยฝ้ายสีขาวไม่มีแมลงหรือสิ่งสกปรกปะปนอยู่และผ่านกรรมวิธีดังต่อไปนี้

1.1.1.1 การอ้วฝ้าย คือวิธีการนำปุยฝ้ายที่คัดเรียบร้อยแล้วมาอ้ว การอ้วฝ้ายก็คือ การหีบฝ้ายเพื่อเอาเมล็ดออกโดยใช้เครื่องอ้วฝ้ายเพื่อให้เหลือปุยฝ้ายสีขาว

1.1.1.2 การติดฝ้าย คือวิธีการทำให้ฝ้ายที่อ้วแล้วพู่ขึ้นไม่ให้จับตัวกันเป็นก้อนโดยการใช้น้ำขี้เถ้าติดฝ้ายลักษณะของไม้กึ่งเหมือนกับคันธนู และมีเชือกผูกปลายทั้งสองก่อนติดฝ้ายต้องใส่ใบมะขามเทศทาที่เชือกเพื่อให้เชือกเป็นมันเวลาติดฝ้าย ฝ้ายจะไม่ติดเชือก

1.1.1.3 การล่อฝ้าย คือ วิธีการม้วนปุยฝ้ายให้เป็นแท่งโดยใช้แกนที่ทำจากไม้ไผ่เหลาให้เล็กและกลม ม้วนด้วยตามขนาดแล้วให้ตั้งออก

1.1.1.4 การเข็นฝ้าย คือ การนำแท่งปุยฝ้ายที่ล่อแล้วใส่ในเหลา เพื่อบั่นตั้งออกเป็นเส้นด้ายจะได้เส้นเล็กหรือเส้นใหญ่ขึ้นอยู่กับความต้องการว่าจะใช้ทอผ้าอะไรหรือความชำนาญของผู้ที่เข็นด้าย

1.1.1.5 การเปียด้ายเป็นวิธีการทำต่อจากการเข็นด้ายเป็นเส้นแล้วทำให้เป็นเข็ดหรือเป็นใจ

1.1.1.6 การทำความสะอาดเส้นด้ายโดยการนำไปแช่น้ำประมาณ 2-3 คืน จากนั้นนำมาทาบหรือตำด้วยครกให้เส้นด้ายเข้าน้ำแล้วบิดให้สะเด็ดน้ำต่อจากนั้นนำไปต้มให้สิ่งสกปรกที่ติดกับเส้นด้ายออกให้หมดแล้วนำไปย้อมสี

1.1.1.7 การฆ่าด้าย เป็นการทำความสะอาดด้ายเมื่อไม่ต้องการย้อมสีด้ายโดยนำด้ายที่ทำความสะอาดแล้วแช่น้ำข้าวหรือแป้งหรือใส่น้ำหมักต้มข้าวสาลีในอัตราส่วน 1 กำมือต่อด้าย 5 ใจ ต้มจนข้าวสุกจึงนำมาบิดโดยใช้ไม้สอดเข้าไปในเข็ดด้ายแล้วบิดให้สะเด็ดน้ำนำไปสไลด์ให้น้ำสะเด็ดแล้วตากบนราวใช้ไม้กระตุกให้ด้ายแตกกระจายไม่ติดกันแล้วนำไปตากแดดให้แห้งการฆ่าด้ายจะทำให้ด้ายแข็งตัวมีความเหนียวและด้ายไม่เป็นขน

1.1.1.8 การปั่นหลอด คือการนำด้ายที่ย้อมสีและไม่ย้อมสีมาปั่นใส่หลอดเก็บไว้โดยใช้กาวหรือหลาปั่นด้าย

1.1.1.9 การคั่นด้าย คือ การจัดเรียงเส้นด้ายเพื่อเป็นการกำหนดจำนวนเส้นด้ายและความยาวของผืนผ้าที่จะทอโดยใช้เครื่องมือที่เรียกว่า"เผื่อ"

1.1.1.10 การหวีเครือ เป็นการนำด้ายที่คั่นแล้วไปสอดใส่รูฟืมที่ใช้ในการทอเพื่อบังคับเส้นด้ายยืนให้เท่ากันตามระยะที่ต้องการโดยต้องเลือกขนาดของฟืมให้เหมาะกับด้ายและเพื่อให้เส้นด้ายจัดเรียงเป็นระเบียบโดยใช้วิธีการหวี ด้วยขนหมูป่า และเมื่อจัดเรียงเส้นด้ายให้เป็นระเบียบพันเส้นด้ายด้วยไม้วางไว้บนเสาทุก

1.1.1.11 การสับหูก เก็บเหาเป็นการต่อด้ายยืนหรือด้ายเครือเข้ากับเหาหรือตะกอกเป็นแบ่งด้ายยืนออกเป็นหมู่ ๆ และต้องขึ้นอยู่กับลวดลายที่ต้องการด้วยวิธีการผูกเครือไว้กับเสา แล้วจึงใช้ไม้ไขว้ตั้งด้ายเครือที่ละเส้นโดยทั่วไปจะมี 2 เหา

1.1.1.12 การคั่นหมี่ คือ การกำหนดด้ายทอเส้นพุ่งซึ่งจะเรียกว่าลำ (1 ลำหมายถึงด้าย 4 เส้น)

1.1.1.13 การมัดหมี่ คือ การนำด้ายมาใส่ในโฮงมัดหมี่เพื่อมัดเป็นลวดลายตามที่ต้องการมัดเสร็จแล้วนำไปย้อมสีที่ละลายตามลายที่กำหนดไว้

1.1.1.14 การแก้มัดหมี่โดยการใช้น้ำดอง ๗ ตัดปมเชือกที่ละลายจะจนหมดโดยต้องระมัดระวังอย่าให้ด้ายขาด

1.1.1.15 การกรอด้ายเป็นการนำด้ายที่มัดหมี่แล้วมากรอใส่หลอดเพื่อใส่กระสวยโดยใช้หลาปั่นด้ายและระวิง นำด้ายมัดหมี่ใส่ระวิงแล้วจึงดึงปลายด้ายพันแกนหลอดด้ายหมุนหลาปั่นด้าย จึงทำให้ด้ายพันที่หลอดตามที่เราต้องการ

1.1.1.16 การนำหลอดด้ายที่กรอแล้วใส่ในกระสวยตามลักษณะของลาย

1.1.1.17 การนำขึ้นกี่แล้วทอ

ทั้งสิบเจ็ดขั้นตอนที่กล่าวมาข้างต้นคือหัวใจสำคัญของกระบวนการเตรียมเส้นด้ายและการทอผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่ในอดีต โดยในการเตรียมเส้นด้ายและการทอแต่ละครั้งต้องอาศัยช่างผู้ที่มีความชำนาญ จึงจะได้ผืนผ้าที่มีสีสันและลวดลายที่งดงาม และเนื่องจากกระบวนการผลิตผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่จังหวัดลพบุรีในอดีตจำต้องลงมือทำเองทุกขั้นตอน ดังนั้นผ้าที่ทอออกมาแต่ละผืนจะใช้เวลาในการทอมากแต่ช่างทอก็มีความภูมิใจที่จะทำงานด้วยตนเอง และมีความชื่นชมในผลงานที่ออกมาในแต่ละครั้ง

1.1.2 กระบวนการเตรียมเส้นด้ายและการทอในปัจจุบัน

กระบวนการผลิตผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่จังหวัดลพบุรีในปัจจุบันมีการลดขั้นตอนในการทำให้สะดวกและรวดเร็วขึ้นโดยมีวิธีการแบ่งกลุ่มการทำงานเป็นขั้นตอนต่าง ๆ และจะทำหน้าที่เพียงอย่างเดียวตามที่ตนเองรับผิดชอบ เช่น กลุ่มคั่นด้าย ก็มีหน้าที่คั่นด้ายเพียงอย่างเดียว กลุ่มมัดหมี่ก็มีหน้าที่มัดหมี่เพียงอย่างเดียว ขั้นตอนที่ลดลงไปจากในอดีตคือการอ้วกฝ้าย การดีดฝ้าย การล่อฝ้าย การเข็นฝ้าย การเปียด้าย การทำความสะอาดเส้นด้าย การฆ่าด้าย การปั่นหลอด และการคั่นด้าย เดิมช่างทอผ้าต้องทำขั้นตอนเหล่านั้นเองทุกขั้นตอนแต่ในปัจจุบันสามารถหาซื้อด้ายสำเร็จรูปตามท้องตลาดหรือจากศูนย์ทอผ้าที่เป็นตัวแทนในการจำหน่ายอุปกรณ์ทอผ้า ด้ายสำเร็จรูปที่ใช้ทั่ว ๆ ไปของช่างทอผ้าชาวไทยพวนบ้านหมี่จังหวัดลพบุรีมี 2 ชนิดคือ ด้ายดั่ง ซึ่งเป็นด้ายที่ซื้อมาจากจังหวัดขอนแก่นแต่ปัญหาที่เกิดจากด้ายดั่งคือ ย้อมสีไม่ค่อยติด และปัจจุบันได้ใช้ด้ายชนิดอื่นมาทดแทนซึ่งเรียกว่าไหมประดิษฐ์ไหมประดิษฐ์เป็นด้ายสำเร็จรูป มีให้เลือกหลายสี มีจำหน่ายตามกลุ่มหรือตัวแทนกลุ่มเป็นผู้นำมาจำหน่าย (นิกุล อ่อนละมัย. 2550: สัมภาษณ์)

ปัจจุบันการผลิตผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่มีกระบวนการในการผลิตดังต่อไปนี้

1.1.2.1 การเตรียมด้ายสำเร็จรูปที่ซื้อมาจากแหล่งจำหน่าย (ลักษณะเป็นใจสี่ขาว)

ภาพประกอบ 1 ด้ายสำเร็จรูปเป็นใจสี่ขาว

1.1.2.2 การนำด้ายที่เตรียมไว้เรียบร้อยแล้วมาใส่กง

ภาพประกอบ 2 การนำด้ายใส่กง

1.1.2.3 การกรอด้วยที่อยู่ในกงเรียบร้อยแล้วเพื่อนำไปคั่นหมี่

ภาพประกอบ 3 การกรอด้วยเพื่อนำไปคั่นหมี่

1.1.2.4 การคั่นหมี่ ซึ่งเป็นการนับจำนวนเส้นด้ายพุ่งตามลวดลายที่ได้ออกแบบไว้ทั้งผืน เพื่อเตรียมมัดลายและย้อมสี (การคั่นหมี่จะทำเป็นลำ เช่น 13 ลำ, 25 ลำ)

ภาพประกอบ 4 การคั่นหมี่

ภาพประกอบ 5 หมี่ที่คั่นเรียบร้อยแล้ว

1.1.2.5 การมัดหมี่โดยการเอาด้ายที่คั่นเสร็จแล้วมาชิงกับโฮงมัดหมี่(โฮงมัดหมี่ คือ เครื่องมือที่ใช้มัดหมี่และจะมีหน้ากว้างเท่ากับหน้ากว้างของผ้าที่จะทอ) ต่อจากนั้นทำการตีตาราง เพื่อทำการจัดดอกหรือลายแล้วจึงใช้เชือกฟางมัด

ภาพประกอบ 6 การมัดหมี่

1.1.2.6 หมี่ที่มัดแล้วและพร้อมที่จะนำไปต้ม

ภาพประกอบ 7 หมี่ที่มัดเรียบร้อยแล้ว

1.1.2.7 การต้มหมี่โดยนำหมี่ที่ทำการมัดเสร็จเรียบร้อยแล้วนำไปแช่น้ำให้เปียกประมาณ 6 ชั่วโมง ในระหว่างที่นำหมี่ไปแช่น้ำให้ทำการต้มน้ำพอบเป็นไอน้ำ (ไม่ต้องเดือด) เพราะถ้าเดือดสีจะจางหรือละลายหายไป ต่อจากนั้นให้นำหมี่ใส่ลงในภาชนะที่ต้มเอาไว้คนให้สีละลายแต่ต้องช้อนกลับหมี่ไปมาเพื่อให้เสมอกันและให้ทั่วหมี่ที่ต้ม

ภาพประกอบ 8 การต้มหมี่

1.1.2.8 การย้อมสีผ้า มีขั้นตอนดังนี้

1.1.2.8.1 การต้มน้ำใหม่และการเปลี่ยนน้ำเก่าออกให้หมด

ภาพประกอบ 9 การต้มน้ำใหม่

1.1.2.8.2 การใส่สารเคมี สารเคมีเป็นสารสังเคราะห์ที่ใช้ใส่แทนสีธรรมชาติ และปัจจุบันเป็นที่นิยมใช้มาก เพราะมีความสดใสและสีไม่ตก

ภาพประกอบ 10 สารเคมีที่ใช้ในการย้อม

1.1.2.8.3 การใส่สี สีในปัจจุบันนิยมใช้สีเคมีหรือสีสังเคราะห์แทนสีจากธรรมชาติ เป็นส่วนใหญ่เพราะสะดวกหาซื้อง่ายมีสีให้เลือกมากมาย ละลายได้ทันทีในน้ำร้อน(สีเคมีในปัจจุบันซักแล้วไม่ตก) เมื่อน้ำที่เราต้มพอเป็นไอก็ทำการใส่สีและคนให้เข้ากันให้สีละลายจนแน่ใจว่าสีละลายเข้ากันดีแล้ว

ภาพประกอบ 11 การใส่สีย้อมผ้า

1.1.2.8.4 การต้มหมี่โดยนำหมี่ต้มลงในสีและต้มประมาณ 30 นาที และสีติดหมี่ทั่วถึงกันแล้วนำขึ้นจากภาชนะที่ต้มเพื่อจะนำไปตากให้แห้ง

ภาพประกอบ 12 การต้มหมี่

1.1.2.8.5 การนำหมี่ที่ต้มและสีติดทั่วถึงดีแล้วไปตากให้แห้ง

ภาพประกอบ 13 การตากหมี่ที่ต้มแล้ว

1.1.2.8.6 การแก้มี่ คือการนำหมี่ที่ตากแห้งแล้วนำมาแกะเชือกฟางที่มัดออกให้หมด

ภาพประกอบ 14 การแก้มี่

1.1.2.8.7 การกรอหมี่หลังจากที่ทำการแก้มี่แล้วนำหมี่มาใส่กงเพื่อทำการกรอหมี่
ใส่หลอดสำหรับเตรียมที่จะทอดต่อไป

ภาพประกอบ 15 การกรอหมี่ใส่หลอด

1.1.2.8.8 หมี่ที่กรอใส่หลอดเรียบร้อยแล้วในการกรอหมี่ใส่หลอด หลอดที่กรอต้อง
วางเรียงลำดับกันเพื่อสายจะได้ต่อเนื่องกันตามแบบที่เราออกแบบไว้

ภาพประกอบ 16 หมี่ที่กรอใส่หลอดเรียบร้อยแล้ว

1.1.2.9 ขั้นตอนการทอ ขั้นตอนการทอผ้าของชาวไทยพวนบ้านหมี่จังหวัดลพบุรี มีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1.1.2.9.1 การทำด้ายยืนโดยการนำด้ายที่กรอใส่หลอดเรียบร้อยแล้วนำมาเสียบบนหลักเสียบ (ประมาณ 100 หลอด) แล้วดึงด้ายจากหลอดทุกหลอดมาโยงกับหัวน็อต(เพื่อคั่นด้าย)

ภาพประกอบ 17 การทำด้ายยืน

1.1.2.9.2 ด้ายที่โยงเสร็จแล้วม้วนใส่กะละมัง

ภาพประกอบ 18 ด้ายที่โยงเสร็จแล้ว

1.1.2.9.3 นำม้วนด้ายมาใส่ที่หนีบด้าย แล้วร้อยรูฟืม

A photograph showing a woman in a dark sleeveless top and dark pants operating a traditional wooden loom. She is seated on the ground, and another person is partially visible behind her, assisting with the process. The loom is made of wood and has orange threads stretched across it. The setting appears to be an open-air structure with wooden pillars and a thatched roof.

ภาพประกอบ 19 การร้อยรูฟืม

1.1.2.9.4 นำด้ายมาม้วนเข้าไม้เล่มเพื่อนำไปเก็บตะกรอดต่อไป

ภาพประกอบ 20 การนำด้ายมาม้วนใส่ไม้เล่ม

1.1.2.9.5 การเก็บตะกรอเพื่อแยกเส้นด้ายยืนสำหรับสอดกระสวยเส้นด้ายพุ่ง

ภาพประกอบ 21 การเก็บตะกรอ

1.1.2.9.6 นำม้วนด้ายที่เก็บตะกรอเรียบร้อยแล้วมาใส่ที่ทอเพื่อจะได้เตรียมทำการทอต่อไป

ภาพประกอบ 22 การนำม้วนด้ายที่เก็บตะกรอแล้วใส่ที่ทอ

1.1.2.9.7 ขั้นตอนการทอที่ใช้ในปัจจุบันคือใช้กี่กระตุกทอได้รวดเร็วสะดวกในการใช้

ภาพประกอบ 23 การทอผ้าโดยใช้กี่กระตุก

ภาพประกอบ 24 ผ้าที่ทอเสร็จเรียบร้อยแล้ว

ตาราง 1 กระบวนการเตรียมเส้นด้ายและผลิตผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี จาก กลุ่มทอผ้ามัดหมี่บ้านพวน ตำบลหินปัก, กลุ่มทอผ้าบ้านกล้วย ตำบลบ้านกล้วย, ศูนย์ผ้ามัดหมี่ ป่าณรงค์ ตำบลบ้านทราย

ขั้นตอน	อดีต	ปัจจุบัน	หมายเหตุ
การอ้วฝ้าย	/	--	ช่างทอในปัจจุบันไม่ต้องทำเองเนื่องจากใช้ด้ายสำเร็จรูป
การดีดฝ้าย	/	--	ช่างทอในปัจจุบันไม่ต้องทำเองเนื่องจากใช้ด้ายสำเร็จรูป
การล่อฝ้าย	/	--	ช่างทอในปัจจุบันไม่ต้องทำเองเนื่องจากใช้ด้ายสำเร็จรูป
การเข็นฝ้าย	/	--	ช่างทอในปัจจุบันไม่ต้องทำเองเนื่องจากใช้ด้ายสำเร็จรูป
การเปียด้าย	/	--	ช่างทอในปัจจุบันไม่ต้องทำเองเนื่องจากใช้ด้ายสำเร็จรูป
การทำความสะอาดเส้นด้าย	/	--	ช่างทอในปัจจุบันไม่ต้องทำเองเนื่องจากใช้ด้ายสำเร็จรูป
การฆ่าด้าย	/	--	ช่างทอในปัจจุบันไม่ต้องทำเองเนื่องจากใช้ด้ายสำเร็จรูป
การปั่นหลอด	/	--	ช่างทอในปัจจุบันไม่ต้องทำเองเนื่องจากใช้ด้ายสำเร็จรูป
การคันด้าย	/	--	ช่างทอในปัจจุบันไม่ต้องทำเองเนื่องจากใช้ด้ายสำเร็จรูป
การหวีเครือ	/	--	ช่างทอในปัจจุบันไม่ต้องทำเองเนื่องจากใช้ด้ายสำเร็จรูป
การสีบहुก	/	--	ช่างทอในปัจจุบันไม่ต้องทำเองเนื่องจากใช้ด้ายสำเร็จรูป
การคันหมี่	/	/	
การมัดหมี่	/	/	
การแก้มัดหมี่	/	/	
การกรอผ้า	/	/	
การนำหลอดด้ายที่กรอแล้วใส่ในกระสวยตามลักษณะของลาย	/	/	
การนำชิ้นที่แล้วทอ	/	/	

/ ช่างทอเป็นผู้ทำขั้นตอนนี้เอง

-- ช่างทอไม่ต้องเป็นผู้ทำขั้นตอนนี้เอง

จากการศึกษากระบวนการผลิตผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรีทั้ง 3 แหล่งใหญ่ จาก 3 ตำบล โดยการสัมภาษณ์ช่างทอผ้าและการศึกษาภาคสนามทั้ง 3 แหล่งพบว่ากระบวนการในการผลิตมีกรรมวิธีและขั้นตอนการทำเหมือนกันทั้ง 3 แหล่ง (นิกุล อ่อนละมัย, 2550: สัมภาษณ์) และมีลักษณะเหมือนกับการทำงานแบบอุตสาหกรรมในครอบครัว (วัฒนา มีมั่งคั่ง, 2549: สัมภาษณ์)

1.2 วัสดุในการผลิตผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่จังหวัดลพบุรีได้แก่

1.2.1 ด้าย หรือมีชื่อเรียกในปัจจุบันว่าไหมประดิษฐ์เป็นด้ายสำเร็จรูปและเป็นการเรียกไหมประดิษฐ์จากช่างทอผ้าและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องข้องในการทอผ้าของชาวไทยพวนบ้านหมี่ ปัจจุบันด้ายหาซื้อได้จากโรงงานในกรุงเทพฯ และมีแหล่งจำหน่ายตามตัวแทนของกลุ่มทอผ้าแต่ละกลุ่มไม่ต้องทำการปั่นด้ายเองทำให้สะดวกและประหยัดเวลาในการเตรียมด้ายและไม่ยุ่งยากเหมือนในอดีตด้ายสำเร็จรูปที่นิยมใช้กันมากในกลุ่มทอผ้าของชาวไทยพวนบ้านหมี่คือตราแมว เพราะมีความเหนียวและคงทนขนาดของเส้นด้ายที่นิยมใช้กันมากคือ ขนาดเบอร์ 40/2

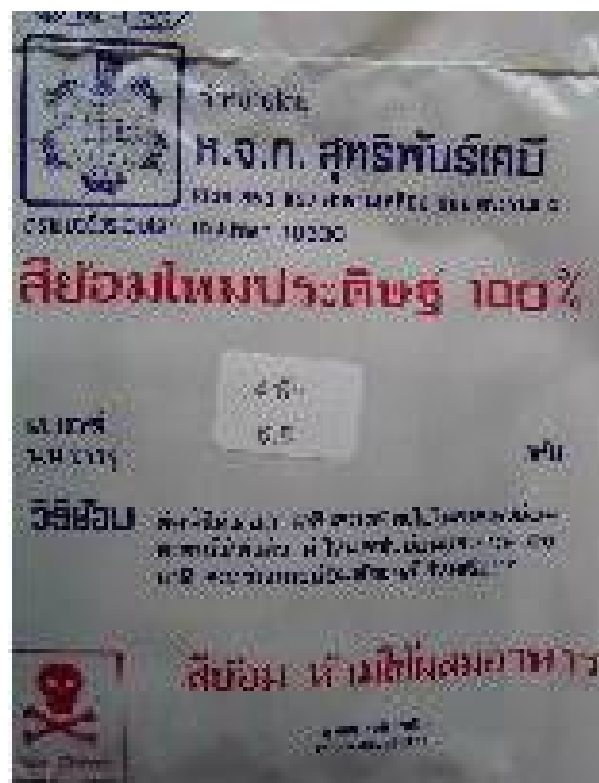
ภาพประกอบ 25 ด้ายใช้สำหรับทอผ้า

1.2.2 เชือกฟาง เป็นเชือกที่ทำมาจากใยพลาสติกใช้สำหรับมัดหมี่เพื่อจะทำการย้อมหาซื้อได้ง่ายตามท้องตลาดทั่วไปและมีสีหลายสีทนต่อความร้อนเวลานำไปต้ม

ภาพประกอบ 26 ลักษณะเชือกฟางใช้สำหรับมัดหมี่

1.2.3 สี สีเคมีสำเร็จรูปเป็นสีที่ละลายได้โดยนำไปละลายในน้ำร้อนมีความคงทนต่อการซักและสีไม่ตกบรจอยู่ในช่องมีหลายสีใช้สำหรับย้อมผ้าเพื่อให้เกิดสีสันต่าง ๆ ตามต้องการ

ภาพประกอบ 27 สีเคมีสำเร็จรูป

1.2.4 กระจวย ใช้สำหรับทอด้ายพุ่งทำจากไม้

ภาพประกอบ 28 ลักษณะของกระจวย

1.2.5 แกนด้ายทอ เป็นแกนที่ใช้สำหรับกรอด้ายเพื่อเตรียมไว้สำหรับการทอเพื่อให้เกิดเป็นผืนผ้าต่อไป

ภาพประกอบ 29 แกนด้ายทอใช้สำหรับกรอด้าย

1.2.6 แกนที่พันด้ายทอแล้ว เป็นแกนที่พันด้ายทอแล้วใช้สำหรับกรอด้ายเพื่อเตรียมไว้สำหรับการทอเพื่อให้เกิดเป็นผืนผ้าต่อไป

ภาพประกอบ 30 แกนที่พันด้ายทอแล้ว

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าการเตรียมเส้นด้ายเพื่อใช้ในการผลิตผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนในปัจจุบันสะดวกและรวดเร็วกว่าในอดีตมากช่างไม่ต้องเป็นผู้เตรียมด้ายทอเองมีจำหน่ายด้ายทอสำเร็จรูปตามศูนย์จำหน่ายที่เป็นตัวแทนของกลุ่มทอผ้าทั่วไป และด้ายทอในปัจจุบันก็มีคุณภาพสามารถนำมาย้อมสีได้ตามต้องการความเหนียวของเส้นด้ายก็มีมาก

ในเรื่องของสี ในอดีตช่างที่ทำการย้อมสีมักจะสกัดสีที่ได้จากธรรมชาติในส่วนของพืชเป็นหลัก แต่มีข้อเสียในเรื่องของสีที่ได้จากธรรมชาติ คือ ไม่ทนทาน สีจะตก ปัจจุบันการใช้สีมีการพัฒนาไปโดยนำสีเคมีหรือสีสังเคราะห์มาใช้ในการย้อมด้าย ซึ่งทำให้เกิดความสะดวกและรวดเร็วทั้งยังได้สีสดใสตามต้องการมีความคงทนไม่ตกง่ายเหมือนกับสีธรรมชาติ การย้อมก็ง่ายไม่ยุ่งยากเพราะสีสามารถละลายได้ทันทีในน้ำร้อนหรือ แม้แต่ถ้าต้องการสีอื่นต่าง ๆ ก็สามารถผสมให้เกิดเป็นสีที่ต้องการได้

นอกจากนี้ในปัจจุบันในเรื่องของการกรอด้ายทอถ้าช่างไม่ต้องการที่จะเป็นผู้กรอด้ายทอเองก็สามารถว่าจ้างให้ผู้อื่นเป็นผู้กรอด้ายทอให้เพื่อเป็นการประหยัดเวลาในการทำงานก็สามารถทำได้ เพราะมีผู้รับจ้างทำในแต่ละส่วนของขั้นตอนทุกขั้นตอน

1.3 อุปกรณ์ในการผลิตผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่จังหวัดลพบุรี ได้แก่

1.3.1 หลา เป็นอุปกรณ์ใช้สำหรับปั่นด้ายและเป็นเครื่องปั่นด้ายด้วยมือทำจากไม้อายุการใช้งานใช้ได้ยาวนานในปัจจุบันมีการดัดแปลงเป็นโลหะแทนก็มี

ภาพประกอบ 31 ลักษณะหลาใช้สำหรับปั่นด้าย

1.3.2 กง ใช้สำหรับซึ่งด้ายให้ตึงทำด้วยไม้

ภาพประกอบ 32 ลักษณะของกงใช้ซึ่งด้าย

1.3.3 รางตั้งหลอด เป็นรางตั้งหลอดใช้ในการนำหลอดด้ายมาตั้งให้อยู่ในตำแหน่งโลหะที่ตั้งเป็นแถวสำหรับเดินด้ายยืน

ภาพประกอบ 33 รางตั้งหลอด

1.3.4 ฝื่อ เป็นอุปกรณ์ที่ใช้สำหรับการค้นด้ายยืน

ภาพประกอบ 34 ฝื่อสำหรับค้นด้ายยืน

1.3.5 ก้อนปี่ ใช้สำหรับหนีบด้าย

ภาพประกอบ 35 ก้อนปี่เป็นอุปกรณ์ในการหนีบด้าย

1.3.6 ไชว้ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าตะกรอใช้สำหรับเหยียบไปเหยียบมาเพื่อให้เส้นด้ายมีลักษณะการไขว้กัน

ภาพประกอบ 36 ไชว้สำหรับเหยียบไปเหยียบมา

1.3.7 ฟืม ใช้สำหรับกระแทกตอนทอผ้า

ภาพประกอบ 37 ลักษณะของฟืม

1.3.8 โม่เล่ม เป็นอุปกรณ์ใช้สำหรับม้วนด้าย

ภาพประกอบ 38 โม่เล่มสำหรับม้วนด้ายยืน

1.3.9 ตะกรอ ใช้สำหรับจัดด้ายขึ้นลงสลับกันในการทอ

ภาพประกอบ 39 ลักษณะของตะกรอ

1.3.10 กี่กระตุก เป็นกี่ไม้ใช้สำหรับทอผ้าด้วยมือ

ภาพประกอบ 40 กี่กระตุก

1.3.11 โกงหมี่ ใช้สำหรับชิงด้ายเพื่อทำการมัดหมี่

ภาพประกอบ 41 โกงหมี่

1.3.12 ขนหมูปา ใช้สำหรับหวีด้ายยืน

ภาพประกอบ 42 ลักษณะขนหมูปา

จากที่กล่าวมาเป็นอุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้ามัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่จังหวัดลพบุรีที่ใช้ในอดีตและปัจจุบันก็ยังมีใช้อยู่มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงบ้างก็ในลักษณะจากไม้ก็เปลี่ยนเป็นโลหะบ้างหรือจากการปั่นด้ายด้วยหลักที่ทำด้วยไม้บางแห่งก็เปลี่ยนจากไม้เป็นโลหะบ้าง และจากการศึกษาวิเคราะห์งานหัตถกรรมผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่จังหวัดลพบุรีทั้ง 3 แห่งใหม่จาก 3 ตำบลของอำเภอบ้านหมี่ในด้านวัสดุ-อุปกรณ์ ผลปรากฏว่า วัสดุ-อุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้ามัดหมี่ทั้ง 3 แห่งใหญ่มีการใช้วัสดุ อุปกรณ์ที่มีลักษณะเหมือนกันวิธีการใช้งานก็เหมือนกัน และแหล่งที่หาซื้อก็มีจำหน่ายตามกลุ่มทอผ้าของแต่ละแหล่งที่เป็นตัวแทนจำหน่าย

2. ลวดลายและการใช้สี

จากการศึกษาลวดลายและการใช้สีผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่จังหวัดลพบุรี ทั้งจากเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและช่างผู้ทำการทอมัดหมี่ทั้ง 3 แหล่งใหญ่ ตามที่กล่าวมาแล้วพบว่าลวดลายผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่มีการแบ่งลวดลายออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

2.1 ลายโบราณ

“ลายโบราณเป็นลวดลายที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิมในสมัยของบรรพบุรุษของผู้บุกเบิกการทอมัดหมี่หรือบรรพบุรุษของช่าง ลายโบราณเป็นลายที่มีความละเอียดประณีตในการทอ ช่างที่เป็นผู้ออกแบบและทอมัดหมี่ลายโบราณมีความภาคภูมิใจมากในการทำเป็นคุณค่าทางจิตใจเพราะต้องใช้เวลาอันนานในปัจจุบันช่างที่มีความสามารถในการทอลายโบราณหายากส่วนใหญ่จะเป็นช่างที่มีอายุมากแล้ว” (นิกุล อ่อนละมัย. 2550: สัมภาษณ์)

“ในการเรียกชื่อลายหรือการจัดกลุ่มลายของผ้าทอและลักษณะของลายในอดีตลายโบราณจะพิจารณาจากลายที่มีความละเอียด สีของลายขีรึม ทึม” (สุวรรณ อัยยะแก้ว. 2550: สัมภาษณ์)

นอกจากความประณีตของลวดลายแล้ว จากการศึกษามัดหมี่ทั้ง 3 แหล่งที่กล่าวมาแล้วยังพบว่าลายโบราณจะมีชื่อเรียกไม่มากเท่ากับลายประยุกต์

2.1.1 การเรียกชื่อลายโบราณ

จากการศึกษาชื่อลายของกลุ่มทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่จากทั้ง 3 แหล่งที่ศึกษาพบว่าชื่อลายที่จัดอยู่ในกลุ่มของลายโบราณแบ่งเป็น 19 กลุ่มได้แก่

2.1.1 ลายกระจับหรือมะจับ เกิดจากการมัดหมี่โดยการทำให้เกิดเป็นดอกคล้ายกับกระจับและเริ่มมัดตั้งแต่ 5 ล่ำ 7 ล่ำ เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ตามขนาดของดอกหมี่ ที่มัดให้เกิดเป็นลวดลาย ส่วนพื้นจะเป็นสีเดียว

ภาพประกอบ 43 ลายหมี่ดอกกระจับหรือดอกมะจับศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าณรงค์

2.1.2 ลายขุ่มตีนหมา เกิดจากการมัดหมี่เริ่มที่ 5 ล่ำ 7 ล่ำ ขุ่มตีนหมาเป็นการตั้งชื่อโดยดูจากลักษณะของลายเหมือนกับขุ่มตีนหมา ลายนี้ที่พบส่วนที่เป็นดอกจะเป็นสีขาว พื้นจะเป็นสีดำ

ภาพประกอบ 44 ลายหมี่ขุ่มตีนหมากลุ่มบ้านกล้วย จากกลุ่มตัวอย่างที่พบในการศึกษา

2.1.3 ลายขาเป็ย เกิดจากการมัดหมี่เริ่มตั้งแต่ 5 ลำ ทำการมัดตรงกลางแล้วแยก
ออกไปลักษณะเหมือนผมเป็ย ลายขาเป็ย มีทั้งสีเดียวและสีหลายสีที่ประกอบขึ้นเป็นลายส่วนสีพื้นจะ
เป็นสีเดียว

ภาพประกอบ 45 ลายหมี่ขาเป็ยกลุ่มบ้านกล้วย

2.1.4 ลายข้าวหลามตัด เกิดจากการมัดหมี่13 ลำ โดยการมัดแบบเฉลียง ๆ และเมื่อทอออกมาจะมีลักษณะเป็นรูปข้าวหลามตัด ลายข้าวหลามตัดถ้าลายเป็นสีเดียว พื้นก็มักเป็นสีเดียว ส่วนถ้าลาย เป็นหลายสี พื้นก็จะเป็นสีเดียว

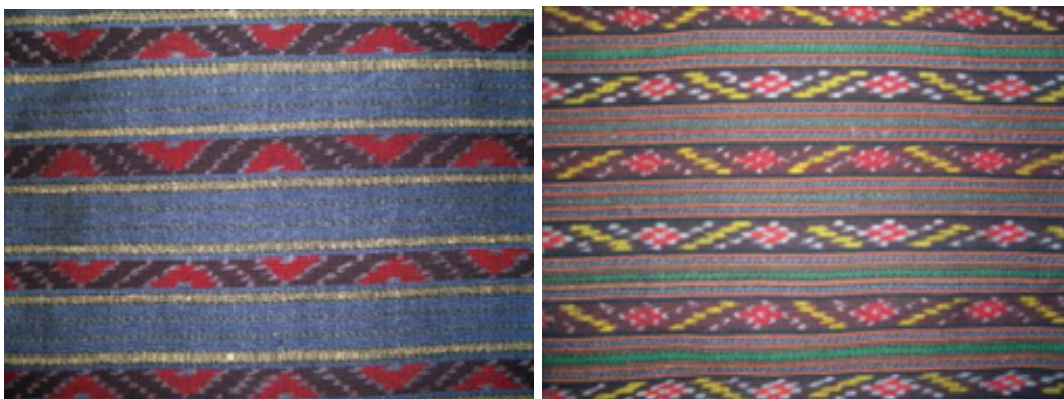
ลายข้าวหลามตัด (1) กลุ่มบ้านพวน (2) กลุ่มบ้านกล้วย (3) ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าแฉ่ง

2.1.5 ลายตาข่าย เป็นการทอให้เกิดลวดลายคล้ายตาข่าย มีความต่อเนื่องของลายตลอดทั้งผืนผ้า ในส่วนของลายจะใช้สีเดียวหรือหลายสีประกอบเป็นตัวลายสามารถทำได้ทั้งสองแบบ ส่วนสีของพื้นมักจะเป็นการใช้สีเดียว

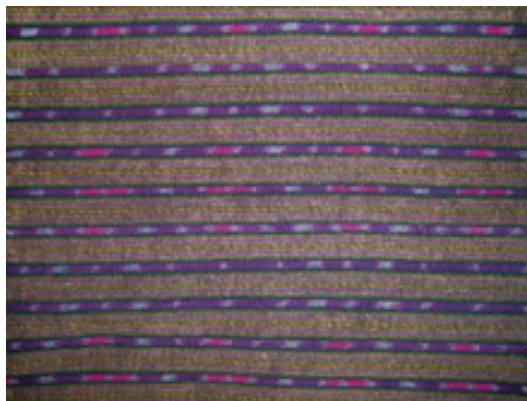
ภาพประกอบ 46 ลายตาข่าย (1) กลุ่มบ้านพวน (2) กลุ่มบ้านกล้วย

2.1.6 ลายบัวคว่ำบัวหงายหรือหมีบัวคู่ เกิดจากการมัดหมี่เริ่มต้นที่ 5 ลำขึ้นไป ลักษณะของลายที่มัดเหมือนกับบัวคว่ำกับบัวหงายสลับกันนอกจากส่วนที่เป็นบัวคว่ำบัวหงายแล้วยังมีการสลับชั้นด้วยส่วนที่เป็นลายอื่นที่มีรูปแบบลายเส้นในลักษณะแน่นอนแต่ให้ความสำคัญอยู่ที่ตัวลายที่เหมือนกับบัวคว่ำกับบัวหงาย

ภาพประกอบ 47 ลายบัวคว่ำบัวหงายหรือหมีบัวคู่กลุ่มบ้านพวน

2.1.7 ลายปล้องอ้อย เกิดจากการมัดหมี่เริ่มต้นที่ 3 ล้า แล้วมัดดอกไล่ประกอบให้ สมบูรณ์ลักษณะคล้ายปล้องอ้อยตัวลายเป็นการใช้สีที่หลากหลายมาประกอบเป็นลายจากกลุ่มบ้านพวน พบว่าเป็นสีในกลุ่มของสีม่วง สีฟ้า สีชมพู ส่วนสีพื้นจะเป็นสีเดียว กลุ่มบ้านกล้วยและศูนย์ผ้ามัดหมี่ ป่าณรงค์ส่วนของลายมีการใช้สีที่หลากหลายต่างกันไป

(1)

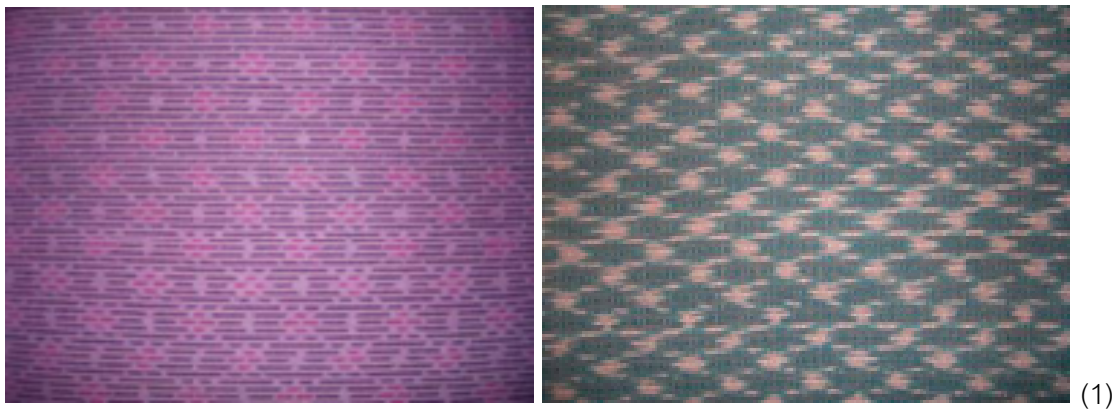
(2)

(3)

ภาพประกอบ 48 ลายหมี่ปล้องอ้อย(1) กลุ่มบ้านพวน (2) กลุ่มบ้านกล้วย (3) ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าณรงค์

2.1.8 ลายหมาตัวม เกิดจากการมัดหมี่เริ่มที่ 5 ลำ ลักษณะของการมัดหมี่เหมือนกับ ลูกตุ้มและเป็นชื่อลายที่มีมานานตั้งแต่บรรพบุรุษในส่วนของลายมีทั้งใช้สีเดียวและหลายสี ส่วนของ พื้นจะเป็นสีเดียวเป็นส่วนใหญ่

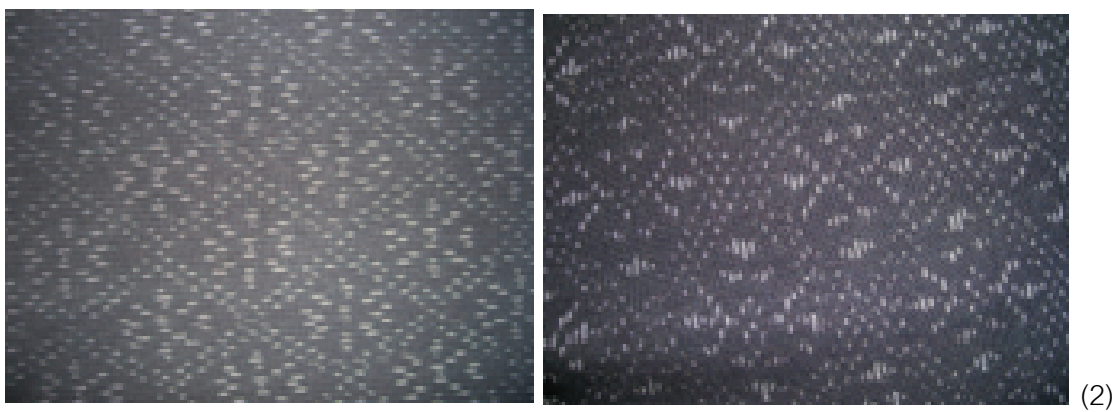
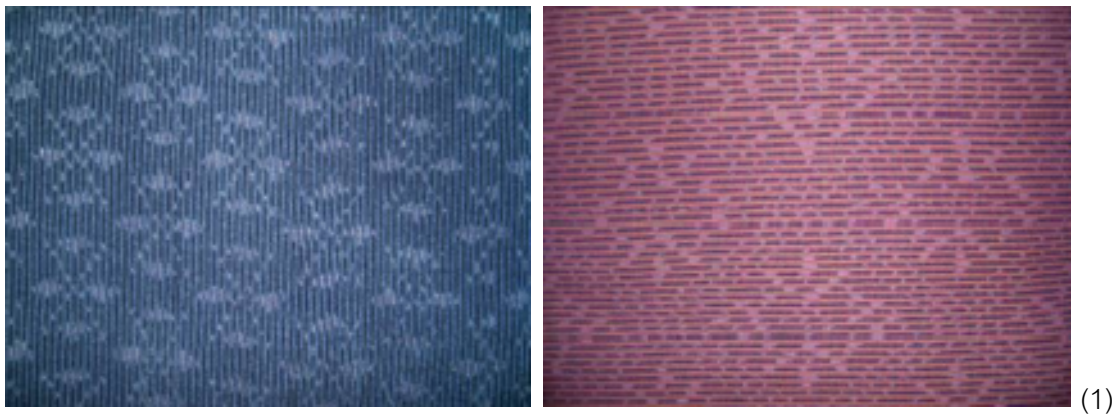
ภาพประกอบ 49 ลายหมาตัวม (1) กลุ่มบ้านพวน (2) กลุ่มบ้านกล้วย (3) ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าถนรงค์

2.1.9 ลายหมึกงหรือหมึกวง ลักษณะของการมัดหมี่เหมือนกับกงโดยมัดลายเป็นลักษณะจุดๆที่ต่อเนื่องกันเหมือนกับกง หรือตาข่าย ตรงมุมที่บรรจบกันจะเป็นลักษณะของการมัดลายให้เป็นดอกในทุกมุมที่บรรจบกัน ตัวลายเป็นการใช้สีเดียวคือสีขาวส่วนพื้นก็ใช้สีเดียวคือสีดำ หรือจะใช้สีที่ต่างไปจากตัวอย่างก็ได้

ภาพประกอบ 50 ลายหมึกงหรือหมึกวงศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าณรงค์

2.1.10 ลายหมึกกล้วย ลักษณะของการมัดหมี่เหมือนกับหวีกล้วยตัวลายมีความละเอียด การใช้สีในส่วนของลายและพื้นนิยมใช้สีเดียวเป็นส่วนใหญ่

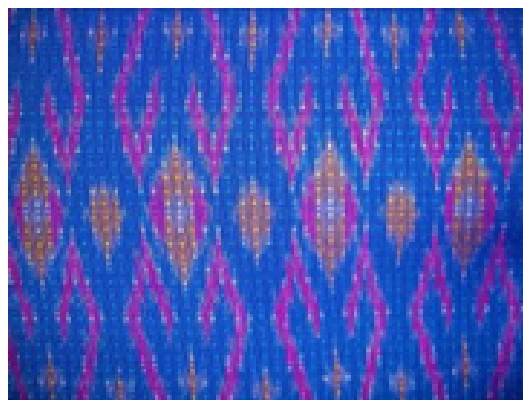
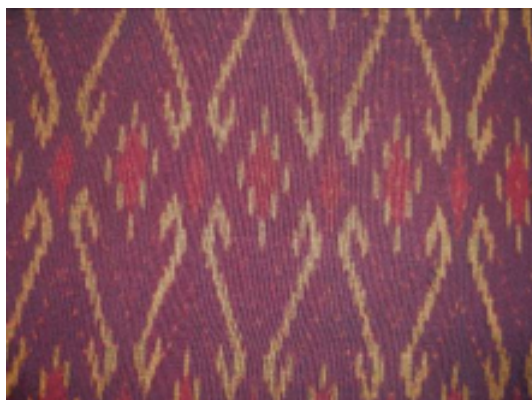

ภาพประกอบ 51 ลายหมึกกล้วย (1) กลุ่มบ้านพวน (2) ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าถนรงค์

2.1.11 ลายหมี่ขอ เกิดจากการมัดหมี่ ในจำนวนตั้งแต่ 5 ลำ 9 ลำ 17 ลำ 25 ลำ เป็นต้น โดยการมัดทำให้เกิดเป็นรูปตะขอลักษณะของตะขอมีความแตกต่างกันไปตามความคิดของช่าง สีสที่ใช้ในส่วนของลายมีทั้งสีเดียวและหลายสีส่วนพื้นจะเป็นสีเดียวหรือถ้าต้องการหลายสีก็จะเป็นสีที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันแต่ไล่ค่าน้ำหนักของสีเช่นเหลือง น้ำตาลอ่อน น้ำตาลแก่

(1)

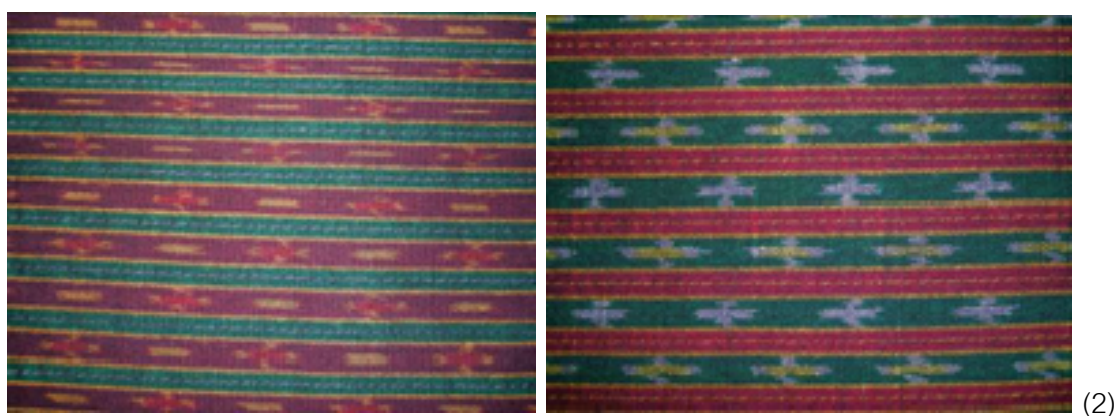
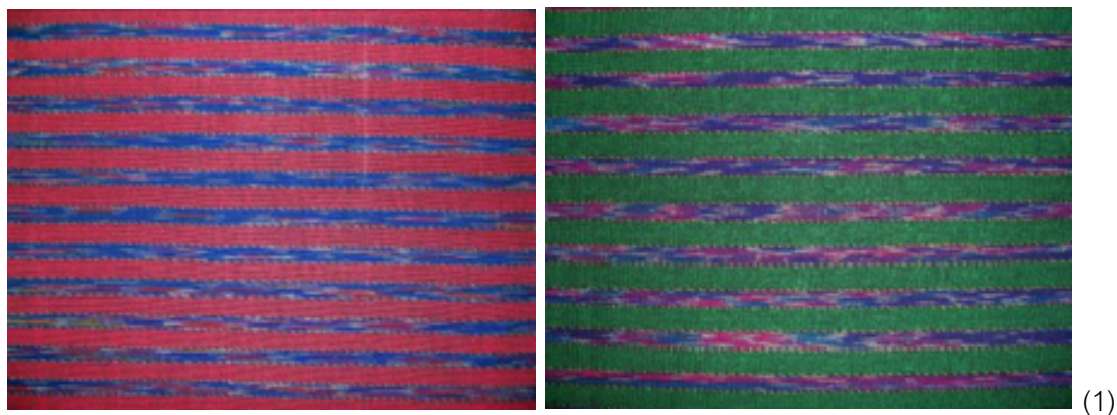
(2)

(3)

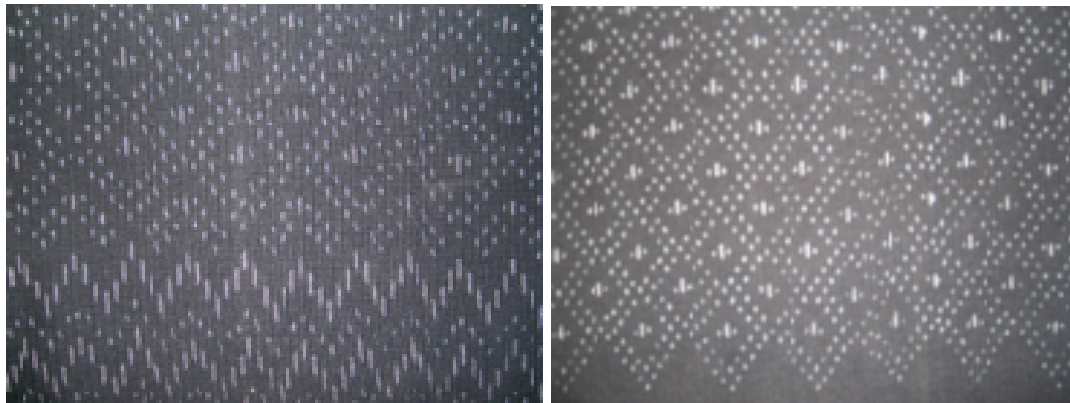
ภาพประกอบ 52 ลายหมี่ขอ (1) กลุ่มบ้านพวน (2) กลุ่มบ้านกล้วย (3) ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่างรงค์

2.1.12 ลายหมี่คั่น เป็นผ้าทอมัดหมี่ที่มีวิธีการทอโดยทอหมี่สีเส้นสลับด้วยทอด้วยสีเส้นสีของลายส่วนใหญ่นิยมใช้หลายสีประกอบเป็นลายส่วนสีพื้นมักเป็นสีเดียว

ภาพประกอบ 53 ลายหมี่คั่น (1) กลุ่มบ้านพวน (2) กลุ่มบ้านกล้วย (3) ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าถนรงค์

2.1.13 ลายหมีโคปเป็นการมัดหมี 2ข้างให้มาบรรจบกัน การโคปคือ 2ข้างมาบรรจบกันเกิดเป็นดอกหรือลาย

ภาพประกอบ 54 ลายหมีโคปศูนย์ผ้ามัดหมีป่าณรงค์

2.1.14 ลายหมี่นาค เกิดจากการมัดหมี่แบบ 5 ลำ โดยการมัดทำให้เกิดเป็นรูปเหมือนกับ ตัวนาคหรือพญานาคตามความเชื่อของช่างส่วนของลายเป็นหลายสีประกอบกัน ส่วนของพื้นมักเป็น สีเดียว

(1)

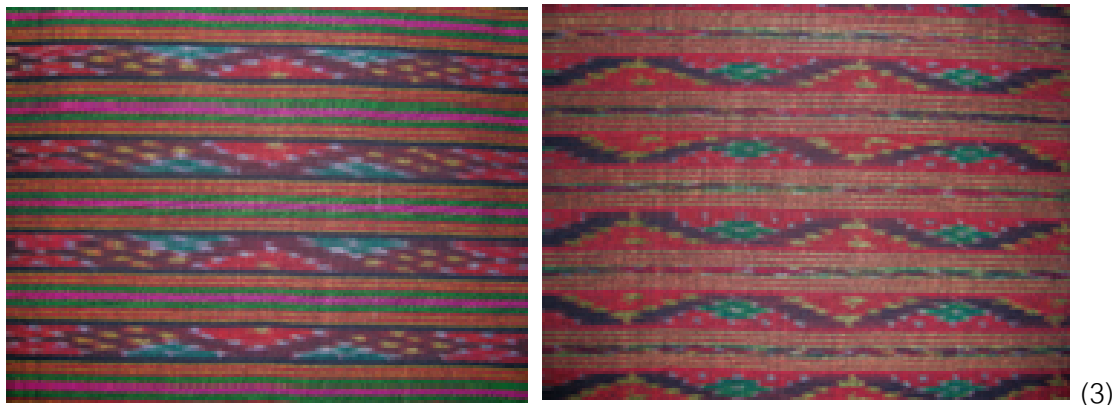
(2)

(3)

ภาพประกอบ 55 ลายหมี่นาค (1) กลุ่มบ้านพวน (2) กลุ่มบ้านกล้วย (3) ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา

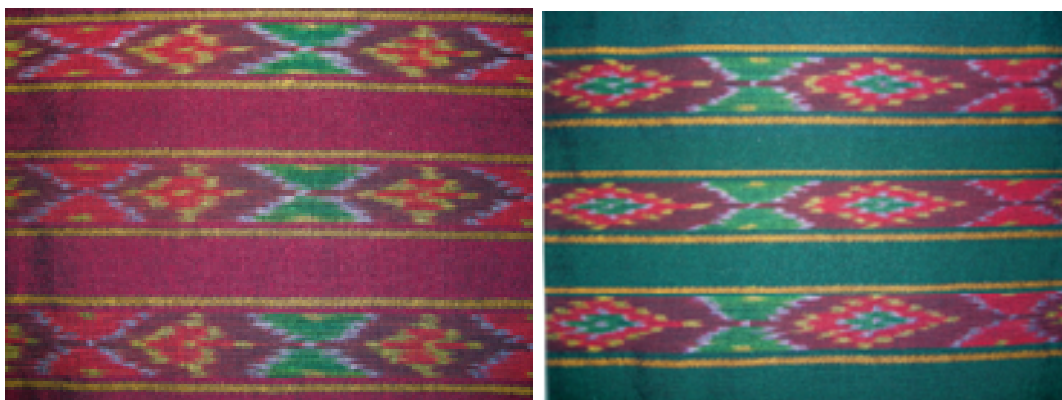
2.1.15 ลายหมี่บัวเครือหรือลายตะวันลับฟ้า เกิดจากการมัดหมี่ตั้งแต่ 5 ลำในส่วน
ของลายจะเป็นการใช้สีหลายสี ส่วนพื้นใช้สีเดียว

(3)

ภาพประกอบ 56 ลายหมี่บัวเครือศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา

2.1.16 ลายหมี่เปียง เป็นผ้าทอมัดหมี่ที่มีลวดลายช่องห่างกันในแต่ละช่องหรือเรียก
อีกอย่างหนึ่งว่าหมี่ห่าง จะมัดลายอะไรก็ได้แต่จะสลัดด้วยการทอพื้นสีเดียวส่วนใหญ่จะมัดหมี่ 7 ลำ
จำนวนหมี่แต่ละขาของหัวจะเท่ากันสีของลายนิยมใช้หลายสีและเป็นสีที่สดเช่นสีแดง สีเหลือง สีเขียว
ส่วนพื้นจะเป็นสีเดียวและอยู่ในกลุ่มสีตรงข้ามกับลาย

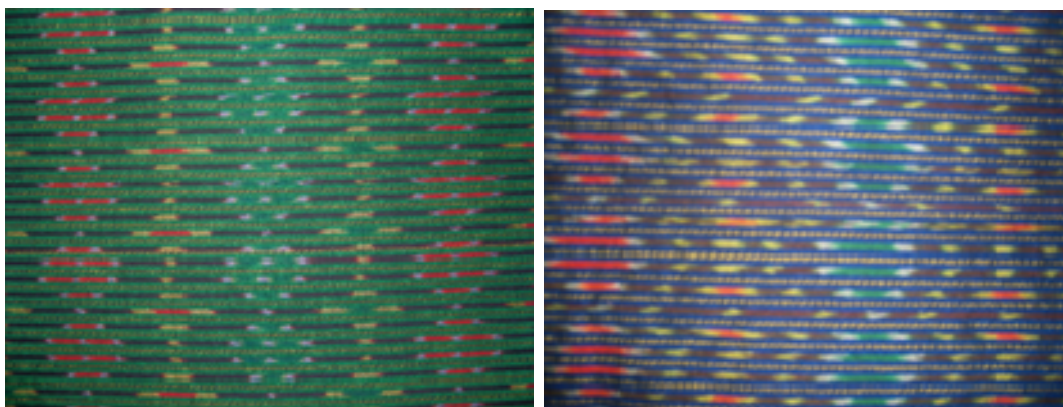

ภาพประกอบ 57 ลายหมี่เปียงศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา

2.1.17 ลายหมี่ย่อยหรือลายหมี่หยอด เป็นผ้าทอมัดหมี่ที่ทอโดยใช้ด้ายกับหมี่พุ่ง สลับไปมาติดต่อกันเต็มเนื้อผ้าเป็นผ้ามัดหมี่ที่ไม่มีการมัดจับดอกกลดลายที่ออกมาเป็นเส้นสั้น ๆ คล้ายสายฝนส่วนของลายจะใช้สีเดียวเช่นสีเขียว หรือหลายสีก็สามารถทำได้ส่วนสีพื้นมักเป็นสีเดียว

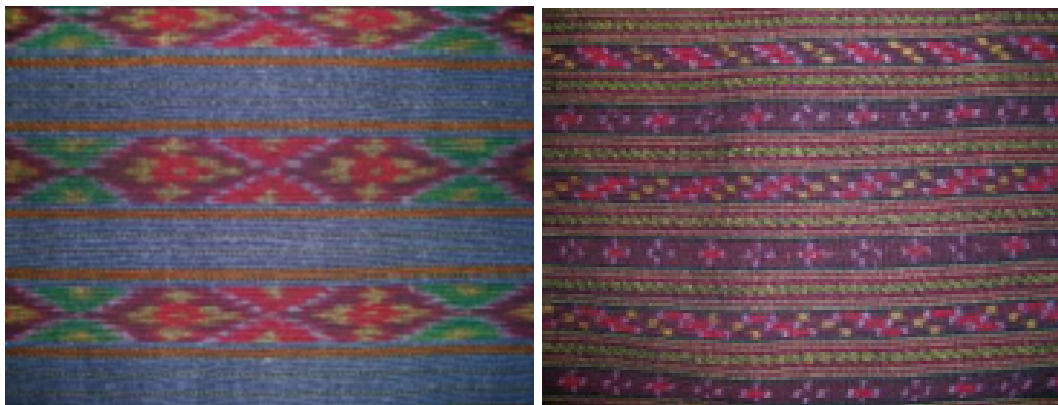
(1)

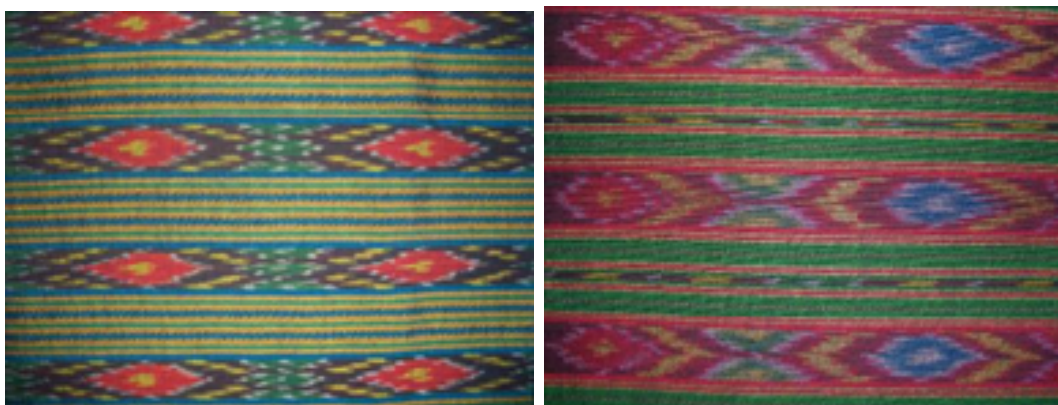
(2)

ภาพประกอบ 58 ลายหมี่ย่อย (1) กลุ่มบ้านพวน (2) ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าถนรงค์

2.1.18 ลายหมี่ร้อยหรือหมี่ถี่เป็นผ้าทอมัดหมี่ที่ทอลวดลายติดกันโดยมีการแซมด้วย
 ด้ายสลับระหว่างดอกหมี่หมี่ร้อยคือการมัดหมี่ให้เหลื่อมๆ กันในส่วนของลายนิยมใช้หลายสีและเป็น
 สีสดๆ เช่นสีส้ม สีเขียว สีแดง ส่วนสีของพื้นเป็นสีเขียวและสลับด้วยการแซมลายเส้น

(1)

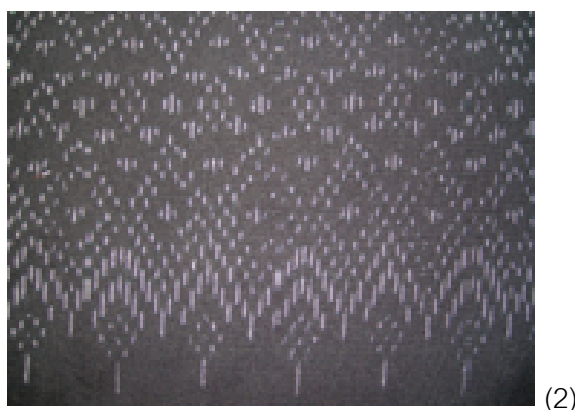
(2)

(3)

ภาพประกอบ 59 ลายหมี่ร้อย (1) กลุ่มบ้านพวน (2) กลุ่มบ้านกล้วย (3) ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าถนรงค์

2.1.19 ลายหมี่เอี้ยสองคลอง เกิดจากการมัดหมี่เริ่มที่ 7 ลำ ต่อจากนั้นก็ขยายให้ใหญ่ขึ้นตามขนาดของดอกยี่ดอใหญ่ จำนวนลำก็ยิ่งเพิ่มจำนวนมากขึ้น สีของลายมักเป็นสีเดียว ส่วนสีของพื้นก็นิยมใช้สีเดียว เช่น ขาว ดำ เทา น้ำตาล

ภาพประกอบ 60 ลายหมี่เอี้ยสองคลอง (1) กลุ่มบ้านพวน (2) ศูนย์ผ้ามัดหมี่บ้านรงค์

นอกจากที่กล่าวมาแล้วเกี่ยวกับชื่อลายในกลุ่มของลายโบราณที่ได้จากการศึกษาจากกลุ่มทอผ้าทั้ง 3 แหล่งใหญ่ จาก 3 ตำบล ของอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมสถาบันราชภัฏเทพสตรี ลพบุรีก็กล่าวถึงลายผ้ามัดหมี่ที่ถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยพวน นอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้ว ประกอบด้วย ลายหมี่โสด ซึ่งเป็นการทอผ้ามัดหมี่ที่ทำให้เกิดลวดลายตลอดทั้งผืนจะไม่มีเทคนิคการทอวิธีอื่น ๆ มาผสม และลายหมี่หญ้าหัด หรือหมี่หนูเห็น ซึ่งเป็นการทอผ้ามัดหมี่สองสี จะเป็นสีขาวสลับสีดำหรือสีเขียวทั้งเส้นยืนและเส้นพุ่งเส้นยืนในรูหาหรือตะกรอ 1 รู จะมีเส้นหมี่สีขาวและสีดำอย่างละเส้น (ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมสถาบันราชภัฏเทพสตรี ลพบุรี. 2544: 24)

2.2 ลายประยุกต์

“ลายประยุกต์เป็นลายที่ได้ออกแบบขึ้นมาใหม่หรือดัดแปลงมาจากลายโบราณ ชื่อของลายจะตั้งตามความพอใจ ตามช่างที่เป็นผู้ออกแบบ หรือตั้งชื่อลายตามความพอใจตามที่ช่างผู้ออกแบบมองดูแล้วว่ามีลักษณะเหมือนกับสิ่งใด บางครั้งช่างที่ทำการทอผ้าจะทอผ้าตามความเคยชินจากลายที่เคยทออยู่เป็นประจำไปจนเสร็จสิ้นเป็นผืนแล้วจึงนำผ้าที่ทอเสร็จแล้วมาพิจารณาดูว่าเหมือนกับอะไรก็จะตั้งชื่อตามลักษณะที่ตนเองคิดเป็นการตั้งชื่อลายหลังจากการทอเสร็จแล้ว” (วนิดา รักพรหม. 2550: สัมภาษณ์)

ลายประยุกต์เป็นการประยุกต์มาจากลายเดิมๆที่เคยทอแล้วนำส่วนบางส่วนของลายมาประยุกต์ขึ้นเป็นดอกไม้ใหม่ โดยไม่เจาะจงว่าต้องประยุกต์มาจากลายอะไรเพียงแต่ทำการดัดแปลงดอกจากของเดิมและขึ้นอยู่กับช่างผู้ออกแบบจะใช้ลายอะไรผสมกันได้กลายเป็นลายใหม่ขึ้นมา (อโนทัย ทานสัมฤทธิ์. 2552: สัมภาษณ์)

“ในการตั้งชื่อลายของผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่จังหวัดลพบุรีจากการศึกษาพบว่าช่างจะไม่จำกัดขอบเขตในการตั้งชื่อลายเฉพาะในกรอบที่ตัวเองกำหนดไว้แต่จะให้ความสำคัญกับผู้อื่นในการตั้งชื่อให้ก็มีเช่น ลูกค้าช่วยตั้งชื่อให้ ผู้นำกลุ่มเป็นผู้ตั้งชื่อให้หรือเพื่อนร่วมงานช่วยกันตั้งชื่อให้และเมื่อหลาย ๆ คนตกลงชื่อที่ตั้งนั้นเป็นเอกฉันท์ก็เป็นอันว่าใช้ชื่อที่ร่วมกันตั้งเป็นชื่อลายของผ้าผืนนั้น” (วิมลนา มีมั่งคั่ง. 2549: สัมภาษณ์)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าลายประยุกต์จึงมีการเกิดขึ้นมากมายและเกิดขึ้นเรื่อย ๆ ตามที่มีการทอผ้าในแต่ละครั้งเพราะไม่ได้จำกัดขอบเขตไว้ตายตัวในการตั้งชื่อลาย

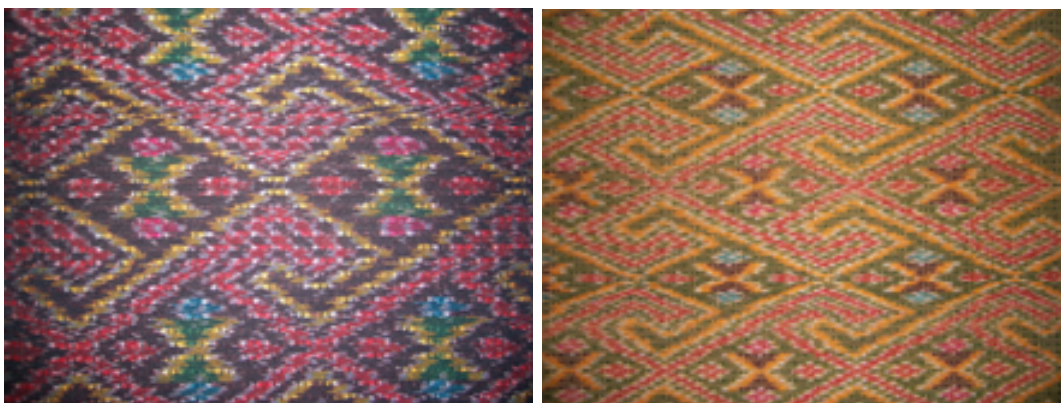
2.2.1 การเรียกชื่อลายประยุกต์

จากการศึกษาชื่อลายของกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่จากทั้ง 3 แหล่งที่ศึกษา พบว่าชื่อลายที่จัดอยู่ในกลุ่มของลายประยุกต์แบ่งเป็น 4 กลุ่มได้แก่

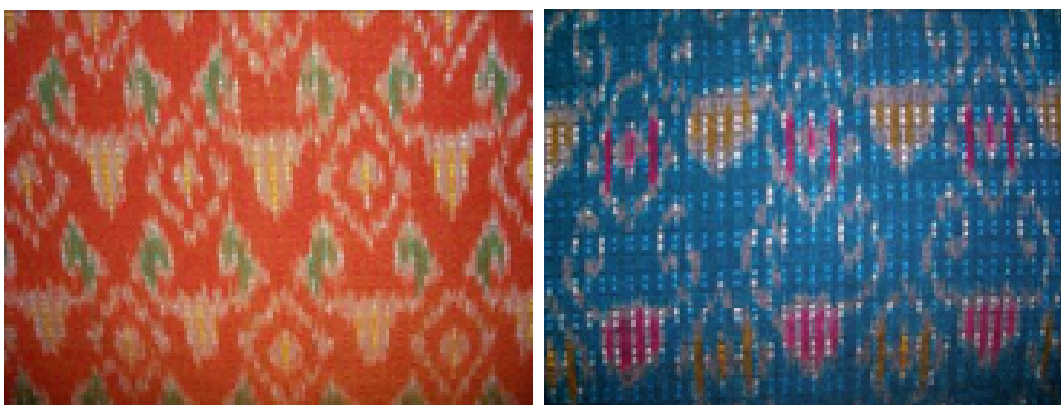
2.2.1 ลายที่ประยุกต์มาจากลายโบราณ

ลายประยุกต์ที่ประยุกต์มาจากลายโบราณ ไม่มีการกำหนดตายตัวว่าเป็นลายที่ประยุกต์มาจากอะไร อย่างแน่ชัด แต่ให้ความสำคัญโดยการนำส่วนหนึ่งส่วนใดของลายโบราณ หรือ ความละเอียด ประณีตของลายมาเป็นแนวทางในการประยุกต์ลายใหม่

ลายที่พบประกอบด้วย 26 ลายคือ ลายกระโจม ลายกุญแจ (ลายกุญแจลือค) ลายเกี่ยวก้อยน้องนาง ลายขอเขมร ลายขอเบ็ด ลายขอพระเทพฯ ลายขุมทรัพย์ (ลายขุมทรัพย์น้อย) ลายเครื่องบิน ลายแคม่า ลายโคมตั้ง ลายแจกันแก้ว ลายเชิงเทียน ลายดอกข้าวสาร ลายดาวล้อมเดือน ลายพันเครือ ลายพันหลัก ลายพันหลักประยุกต์ ลายม่านสนธยา ลายสี่ตะกรอ ลายหน้าต่าง ลายหม่าดุ่มประยุกต์ ลายหม่อมประยุกต์ ลายหมี่ประยุกต์ ลายหมี่พันเครือ ลายหมี่ลือค และลายเหลี่ยม (ภาพประกอบลายดูได้จากภาคผนวก 1.2 2.2 และ 3.2)

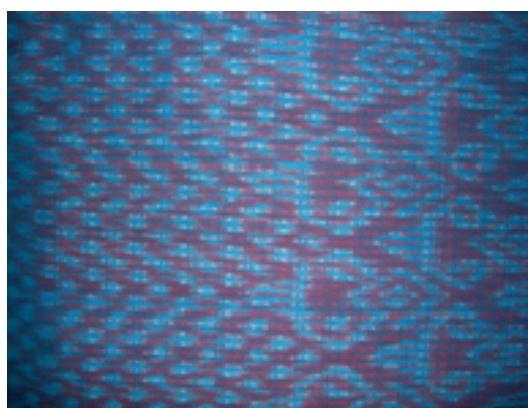
ภาพประกอบ 61 เกี่ยวก้อยน้องนางศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะรังค์

ภาพประกอบ 62 ลายโคมตั้งกลุ่มบ้านกล้วย

(1)

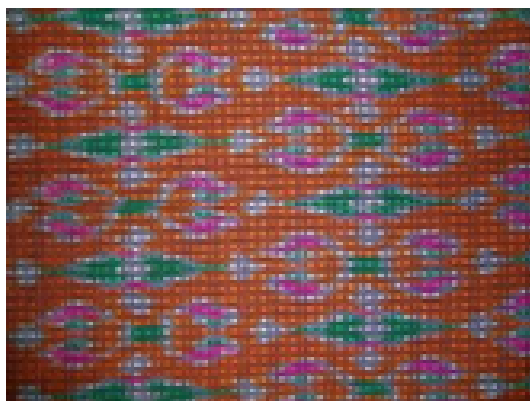

(2)

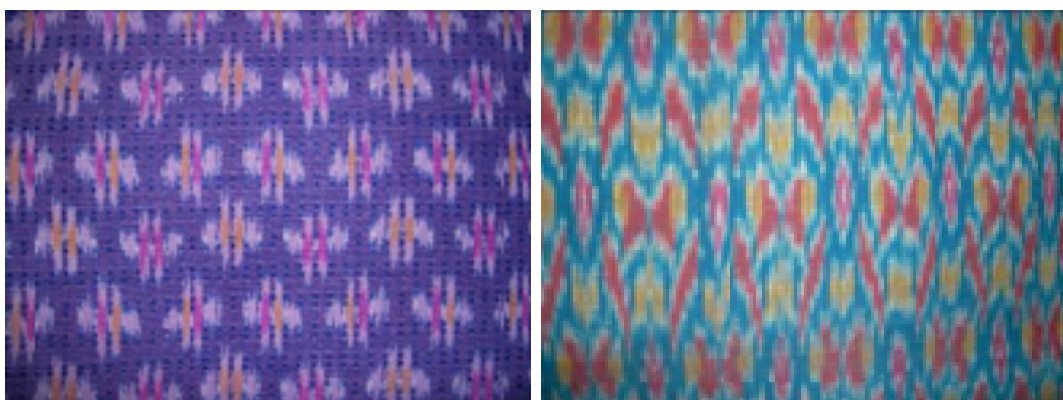
ภาพประกอบ 63 ลายหม่าตุ้มประยุกต์ (1) กลุ่มบ้านพวน (2) ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าถนรงค์

2.2.2 ลายที่ประยุกต์มาจากการนำส่วนต่างๆของสัตว์หรือชื่อของสัตว์มาตั้งเป็นชื่อ ลายเป็นการตั้งชื่อลายจากชื่อสัตว์ต่างๆ หรือส่วนต่างของสัตว์ไม่จำกัดเพียงสัตว์ชนิดใดชนิดหนึ่งเท่านั้น

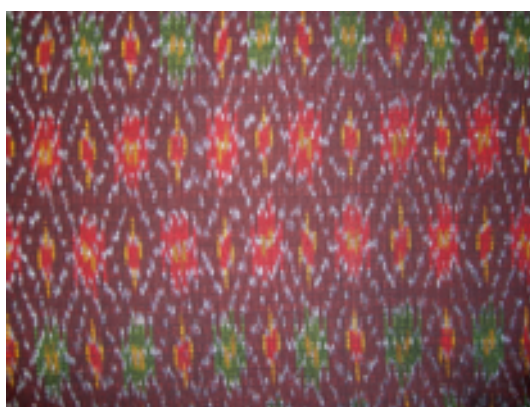
ลายที่พบประกอบด้วย 12 ลายคือ ลายก้ามปู ลายไก่ ลายเต่า ลายนกยูง ลายนกยูง ลำแพน ลายหางนกยูง ลายปลาหมึก ลายผีเสื้อ ลายม้าน้ำ ลายแมงมุม ลายหงส์ และลายหอยโข่ง (ภาพประกอบลายดูได้จากภาคผนวกตารางที่ 1.2 2.2 และ 3.2)

ภาพประกอบ 64 ลายกำมปุกุ่มบ้านพวน

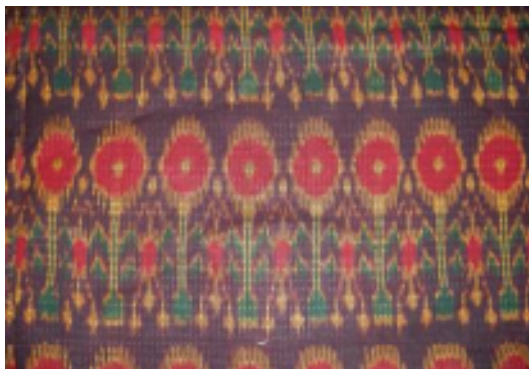

ภาพประกอบ 65 ลายผีเสื้อกลุ่มบ้านกล้วย

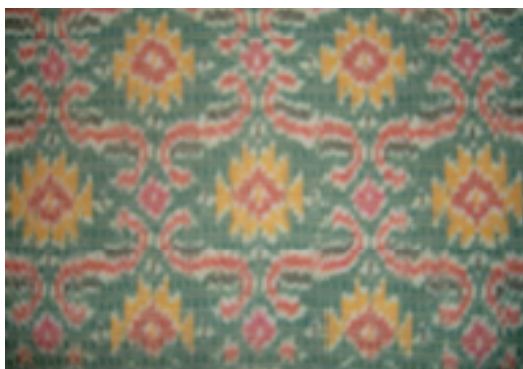

ภาพประกอบ 66 ลายแมงมุมศูนย์ฝ้ามัดหมี่ป่าณรงค์

2.2.3 ลายที่ประยุกต์มาจากการนำส่วนต่างๆของพืชหรือชื่อของพืชมาตั้งเป็นชื่อลาย ลายที่พบประกอบด้วย 5 ลายคือ ลายช่อฝกา ลายดอกทานตะวัน ลายดอกพิกุล ลายต้นสน และลายมะเฟือง (ภาพประกอบลายดูได้จากภาคผนวกตารางที่ 1.2 2.2 และ 3.2)

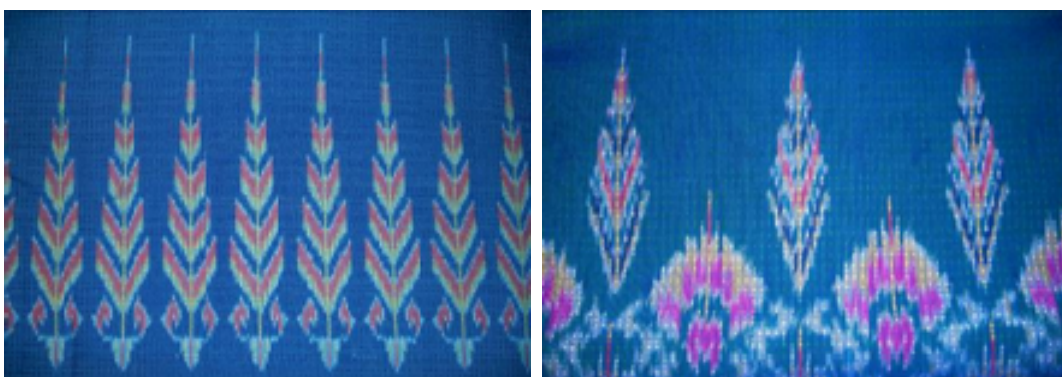

(1)

(2)

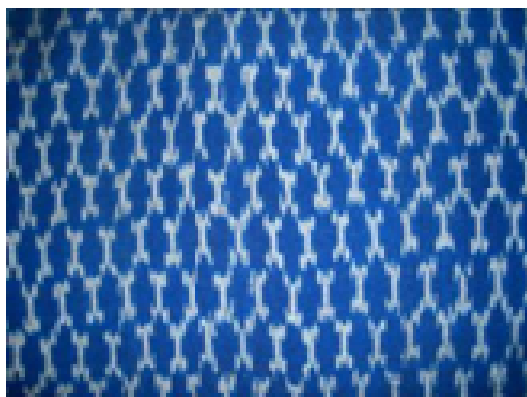
ภาพประกอบ 67 ลายดอกทานตะวัน (1) กลุ่มบ้านพวน (2) ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าถนรงค์

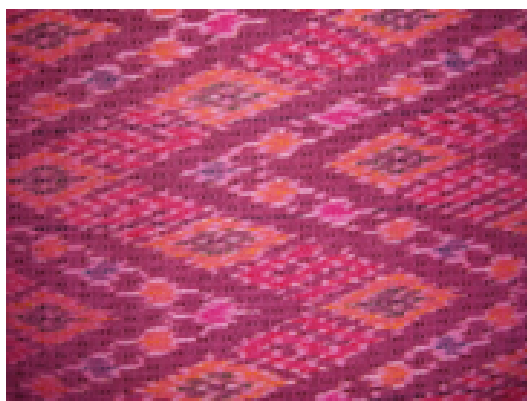
ภาพประกอบ 68 ลายต้นสนกลุ่มบ้านพวน
ลายต้นสนเดิมเป็นลายเก่าแต่จัดอยู่ในส่วนของลายประยุกต์เนื่องจากการนำลักษณะของลายอื่นมาประกอบ

2.2.4 ลายที่นำรูปทรงเรขาคณิตมาตั้งเป็นชื่อลาย

ลายที่พบประกอบด้วย 6 ลายคือ ลายกระดุก ลายขนมเปียกปูน ลายเรขาคณิต ลายสก๊อต ลายสายรุ้ง และลายสาว (ภาพประกอบลายดูได้จากภาคผนวกตารางที่ 1.2 2.2 และ 3.2) ลักษณะของลายเป็นการประยุกต์ ดัดแปลงขึ้นใหม่ตามความคิดของช่างสีของลายใช้ทั้งสีเดียวและหลายสี ส่วนสีพื้นมักเป็นสีเดียว

ภาพประกอบ 69 ลายกระดุกกลุ่มบ้านพวน

ภาพประกอบ 70 ลายสาวศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าณรงค์

2.3 การเรียกชื่อลายและการใช้สีของกลุ่มทอผ้าทั้ง 3 แหล่งใหญ่จาก 3 ตำบล ของ อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

2.3.1 กลุ่มทอผ้ามัดหมี่”บ้านพวน” ตำบลหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ตาราง 2 แสดงให้เห็นถึงผลการศึกษาลวดลายของผ้าทอมัดหมี่จากกลุ่มทอผ้า”บ้านพวน” จำนวน 100 ผืน พบว่าเป็นผ้าทอลายโบราณ 41 ผืน และลายประยุกต์ 59 ผืน

ลายโบราณ พบ 13 กลุ่มลาย ที่พบมากที่สุดได้แก่ ลายหมาตูมและลายหมี่ร้าย โดยพบ ลายละ 6 ผืน คิดเป็นร้อยละ 6 จากจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 14.63 จากกลุ่มลายโบราณ ลายโบราณที่ พบน้อยที่สุดได้แก่ ลายปล้องอ้อย และลายหมี่ย้อย โดยพบลายละ 1 ผืน คิดเป็นร้อยละ 1 จากจำนวน ทั้งหมด และร้อยละ 2.44 จากกลุ่มลายโบราณ

ลายประยุกต์ พบ 4 กลุ่มลาย ประกอบด้วยลายที่ประยุกต์มาจากลายโบราณ ลายที่ประยุกต์ มาจากการนำส่วนต่างๆของสัตว์หรือชื่อของสัตว์มาตั้งเป็นชื่อลาย ลายที่ประยุกต์มาจากการนำส่วน ต่างๆของพืชหรือชื่อของพืชมาตั้งเป็นชื่อลาย และลายที่นำรูปทรงเรขาคณิตมาตั้งเป็นชื่อลาย ลายที่ พบมากที่สุดได้แก่ ลายหมี่ประยุกต์ โดยพบ 9 ผืน คิดเป็นร้อยละ 9 จากจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 15.25 จากกลุ่มลายประยุกต์ ลายประยุกต์ที่พบน้อยที่สุดได้แก่ ลายกำมปู ลายกัญแจล็ค ลายนกยูง ลายผีเสื้อ ลายพันหลัก ลายหงส์ ลายหมี่ล็ค ลายหอยโข่ง โดยพบลายละ 1 ผืน คิดเป็นร้อยละ 1 จากจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 1.69 จากกลุ่มลายประยุกต์

ตาราง 2 ลายของผ้ามัดหมี่ที่พบจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 100 ผืน ของกลุ่มทอผ้ามัดหมี่”บ้านพวน” ตำบลหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ชื่อลาย	จำนวน	ร้อยละ*
ลายโบราณ		
ลายกระจับหรือมะจับ	3	3(7.32)
ลายข้าวหลามตัด	3	3(7.32)
ลายตาข่าย	2	2(4.88)
ลายบัวคว่ำบัวหงาย	4	4(9.76)
ลายปล้องอ้อย	1	1(2.44)
ลายหม่าตุ้ม	6	6(14.63)
ลายหมี่กล้วย	2	2(4.88)
ลายหมี่ขอ	2	2(4.88)
ลายหมี่คัน	5	5(12.20)
ลายหมี่นาค	4	4(9.76)
ลายหมี่ย้อย	1	1(2.44)
ลายหมี่ลาย	6	6(14.63)
ลายหมี่เอี้ยสองคลอง	2	2(4.88)
รวมลายโบราณ	41	41(100.00)
ลายประยุกต์		
ลายที่ประยุกต์มาจากลายโบราณ		
ลายกัญแจล็ค	1	1(1.69)
ลายขุมทรัพย์น้อย	1	1(1.69)
ลายเชิงเทียน	2	2(3.39)
ลายพันเครือ	3	3(5.08)
ลายพันหลัก	1	1(1.69)
ลายพันหลักประยุกต์	4	3(5.08)
ลายหม่าตุ้มประยุกต์	3	3(5.08)
ลายหม่าม่วยประยุกต์	2	2(3.39)
ลายหมี่ประยุกต์	9	9(15.25)

ตาราง 2 (ต่อ)

ชื่อลาย	จำนวน	ร้อยละ*
ลายหมี่ลือค	1	1(1.69)
ลายที่ประยุกต์มาจากการนำส่วนต่างๆของสัตว์หรือชื่อของสัตว์มาตั้งเป็นชื่อลาย		
ลายกำมปู	1	1(1.69)
ลายไก่	3	3(5.08)
ลายนกยูง	1	1(1.69)
ลายนกยูงลำแพน	2	2(3.39)
ลายผีเสื้อ	1	1(1.69)
ลายหงส์	1	1(1.69)
ลายหอยโข่ง	1	1(1.69)
ลายที่ประยุกต์มาจากการนำส่วนต่างๆของพืชหรือชื่อของพืชมาตั้งเป็นชื่อลาย		
ลายดอกทานตะวัน	2	2(3.39)
ลายต้นสน	2	2(3.39)
ลายที่นำรูปทรงเรขาคณิตมาตั้งเป็นชื่อลาย		
ลายกระดูก	2	2(3.39)
ลายเรขาคณิต	2	2(3.39)
ลายสี่ก๊อต	8	8(13.56)
ลายสายรุ้ง	7	7(11.86)
รวมลายประยุกต์	59	59(100)
รวมทั้งหมด	100	

* ตัวเลขนอกวงเล็บหมายถึง ร้อยละจากจำนวนทั้งหมด ตัวเลขในวงเล็บหมายถึง ร้อยละจากกลุ่มลายเดียวกัน

จากการศึกษาพบว่าการใช้สีของผ้าทอมัดหมี่ของกลุ่มทอผ้ามัดหมี่บ้านพวน สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทคือ การใช้สีตามวรรณะ การใช้สีตามความกลมกลืน และการใช้สีตัดกัน (ภาคผนวกที่ 1.1 และ 1.2)

การใช้สีตามวรรณะของลายโบราณ พบว่ามีการใช้สีวรรณะร้อนเป็นสีหลักมากที่สุดคือ ร้อยละ 46.34 นอกจากนี้ พบว่ามีการใช้สีวรรณะร้อนเป็นสีคู่ประกอบมากกว่าร้อยละ 50 สำหรับการสีตามวรรณะของลายประยุกต์ พบว่ามีการใช้สีวรรณะเย็นเป็นสีหลักมากที่สุดคือ ร้อยละ 51.72 นอกจากนี้ พบว่ามีการใช้สีวรรณะร้อน และเย็นเป็นสีคู่ประกอบในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน ยกเว้นในกรณีที่สีหลักเป็นสีในวรรณะร้อน สีคู่ประกอบในวรรณะเดียวกันจะได้รับความนิยมมากกว่าคือร้อยละ 52.38

การใช้สีตามความกลมกลืนของลายโบราณ พบว่าไม่มีการใช้สีที่มีความกลมกลืนกันใน เรื่องของความใกล้เคียงกันของสี หรือความกลมกลืนของสีตรงข้าม ทั้งใน ระหว่างสีหลักกับสีคู่ประกอบ และ สีคู่ประกอบกับสีคู่ประกอบโดยพบมากกว่าร้อยละ 40 สำหรับการสีตามความกลมกลืนของ ลายประยุกต์ พบว่าการใช้สีที่ไม่มี ความกลมกลืนกัน และสีที่มีความกลมกลืนแบบใกล้เคียงในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน คือ ร้อยละ 37.93 และ 36.21 ในระหว่างสีหลักกับสีคู่ประกอบ ส่วนการใช้สีตามความกลมกลืนระหว่างสีคู่ประกอบ กับสีคู่ประกอบ มีการใช้สีที่มีความกลมกลืนแบบใกล้เคียง โดยพบมากกว่าร้อยละ 50 ยกเว้นในกรณีที่สีหลักและสีคู่ประกอบไม่มีความกลมกลืนกันใน เรื่องการใช้สี

การใช้สีตัดกันของลายโบราณ พบว่ามีการใช้สีที่ตัดกันแบบไม่ใช่คู่สีมากที่สุด ทั้งใน ระหว่างสีหลักกับสีคู่ประกอบ และ สีคู่ประกอบกับสีคู่ประกอบโดยพบมากกว่าร้อยละ 50 การใช้สีตัดกันของลายประยุกต์ พบว่าการใช้สีที่ตัดกันแบบไม่ใช่คู่สีมากที่สุด ทั้งใน ระหว่างสีหลักกับสีคู่ประกอบ และ สีคู่ประกอบกับสีคู่ประกอบโดยพบมากกว่าร้อยละ 50 เช่นเดียวกัน ยกเว้นในกรณีที่สีหลักและสีคู่ประกอบไม่มีการใช้สีที่ตัดกัน

2.3.2 กลุ่มทอผ้ามัดหมี่"บ้านกล้วย" ตำบลบ้านกล้วยอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ตาราง 3 แสดงให้เห็นถึงผลการศึกษาลวดลายของผ้าทอมัดหมี่จากกลุ่มทอผ้า"บ้านกล้วย" จำนวน 100 ผืน พบว่าเป็นผ้าทอลายโบราณ 84 ผืน และลายประยุกต์ 16 ผืน

ลายโบราณ พบ 10 กลุ่มลาย ที่พบมากที่สุดได้แก่ ลายหม่าตุ้ม โดยพบ 26 ผืน คิดเป็นร้อยละ 26 จากจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 30.95 จากกลุ่มลายโบราณ ลายโบราณที่พบน้อยที่สุดได้แก่ ลายขยุ้มตีนหมา โดยพบ 1 ผืน คิดเป็นร้อยละ 1 จากจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 1.19 จากกลุ่มลายโบราณ

ลายประยุกต์ พบ 3 กลุ่มลาย ประกอบด้วยลายที่ประยุกต์มาจากลายโบราณ ลายที่ประยุกต์มาจากการนำส่วนต่างๆของสัตว์หรือชื่อของสัตว์มาตั้งเป็นชื่อลาย และลายที่นำรูปทรงเรขาคณิตมาตั้งเป็นชื่อลาย ลายที่พบมากที่สุดได้แก่ ลายสก็อตโดยพบ 5 ผืน คิดเป็นร้อยละ 5 จากจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 31.25 จากกลุ่มลายประยุกต์ ลายประยุกต์ที่พบน้อยที่สุดได้แก่ ลายแจกันแก้ว และลายพันหลัก โดยพบลายละ 1 ผืน คิดเป็นร้อยละ 1 จากจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 6.25 จากกลุ่มลายประยุกต์

ตาราง 3 ลายของผ้ามัดหมี่ที่พบจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 100 ผืน ของกลุ่มทอผ้ามัดหมี่"บ้านกล้วย" ตำบลบ้านกล้วย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ชื่อลาย	จำนวน	ร้อยละ*
ลายโบราณ		
ลายขยุ้มตีนหมา	1	2(1.19)
ลายขาเป็ย	22	22(26.19)
ลายข้าวหลามตัด	18	18(21.43)
ลายตาข่าย	3	3(3.57)
ลายปล้องอ้อย	3	3(3.57)
ลายหม่าตุ้ม	26	26(30.95)
ลายหมี่ขอ	2	2(2.38)
ลายหมี่คั่น	5	5(5.95)
ลายหมี่นาค	2	2(2.38)
ลายหมี่ลาย	2	2(2.38)
รวมลายโบราณ	84	84(100)

ตาราง 3 (ต่อ)

ชื่อลาย	จำนวน	ร้อยละ*
ลายประยุกต์		
ลายที่ประยุกต์มาจากลายโบราณ		
ลายโคมตั้ง	3	3(18.75)
ลายแจกันแก้ว	1	1(6.25)
ลายพื้นหลัก	1	1(6.25)
ลายที่ประยุกต์มาจากการนำส่วนต่างๆของสัตว์หรือชื่อของสัตว์มาตั้งเป็นชื่อลาย		
ลายผีเสื้อ	3	3(18.75)
ลายที่นำรูปทรงเรขาคณิตมาตั้งเป็นชื่อลาย		
ลายเรขาคณิต	3	3(18.75)
ลายสี่ก๊อต	5	5(31.25)
รวมลายประยุกต์	16	16(100)
รวมทั้งหมด	100	

* ตัวเลขนอกวงเล็บหมายถึง ร้อยละจากจำนวนทั้งหมด ตัวเลขในวงเล็บหมายถึง ร้อยละจากกลุ่มลายเดียวกัน

จากการศึกษาพบว่าการใช้สีของผ้าทอมัดหมี่ของกลุ่มทอผ้ามัดหมี่บ้านกล้วย สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทคือ การใช้สีตามวรรณะ การใช้สีตามความกลมกลืน และการใช้สีตัดกัน (ภาคผนวก 2.1 และ 2.2)

การใช้สีตามวรรณะของลายโบราณ พบว่ามีการใช้สีวรรณะร้อน เป็นสีหลักมากที่สุดคือ ร้อยละ 51.25 นอกจากนี้ พบว่ามีการใช้สีวรรณะร้อนเป็นสีคู่ประกอบมากกว่าร้อยละ 45 ยกเว้นในกรณีที่สีหลักไม่มีการใช้สีตามวรรณะ ซึ่งสีคู่ประกอบในกลุ่มเดียวกันจะได้รับความนิยมมากกว่า คือ ร้อยละ 88.89 สำหรับการที่ใช้สีตามวรรณะ ของลายประยุกต์ พบว่ามีการใช้สีวรรณะเย็น เป็นสีหลักมากที่สุดคือ ร้อยละ 68.75 นอกจากนี้ พบว่ามีการใช้สีวรรณะร้อนและเย็นเป็นสีคู่ประกอบในสัดส่วนที่มีทิศทางเดียวกัน คือเมื่อสีหลักเป็นสีในวรรณะเย็น สีคู่ประกอบจะเป็นสีในวรรณะร้อน หรือเมื่อสีหลักเป็นสีในวรรณะร้อนสีคู่ประกอบจะเป็นสีในวรรณะเย็น

การใช้สีตามความกลมกลืนของลายโบราณ พบว่าไม่มีการใช้สีที่มีความกลมกลืนกันในเรื่องของความใกล้เคียงกันของสี หรือความกลมกลืนของสีตรงข้าม ทั้งในระหว่างสีหลักกับสีคู่ประกอบ และ สีคู่ประกอบกับสีคู่ประกอบ โดยพบมากกว่าร้อยละ 40 ยกเว้นในกรณีที่สีหลักกับสีคู่ประกอบมีการใช้สีที่มีความกลมกลืนแบบใกล้เคียง สำหรับการที่ใช้สีตามความกลมกลืนของ ลายประยุกต์ พบว่ามีการใช้สีที่มีความกลมกลืนแบบใกล้เคียง มากที่สุดคือ ร้อยละ 68.75 ใน ระหว่างสีหลักกับสีคู่ประกอบ ส่วนการใช้สีตามความกลมกลืนระหว่างสีคู่ประกอบกับสีคู่ประกอบ โดยพบว่าเมื่อมีการใช้สีที่สีหลักและสีคู่ประกอบไม่มีความกลมกลืนกัน สีคู่ประกอบกับสีคู่ประกอบก็จะไม่มีความกลมกลืนกัน ส่วนกรณีที่สีหลักและสีคู่ประกอบมีความกลมกลืนแบบใกล้เคียง สีคู่ประกอบกับสีคู่ประกอบก็จะมี ความกลมกลืนมีความกลมกลืนแบบใกล้เคียง

การใช้สีตัดกันของลายโบราณและลายประยุกต์ พบว่ามีการใช้สีที่ตัดกันแบบไม่ใช่คู่สีมากที่สุด ทั้งใน ระหว่างสีหลักกับสีคู่ประกอบ และ สีคู่ประกอบกับสีคู่ประกอบโดยพบมากกว่าร้อยละ 45 ยกเว้นในกรณีที่สีหลักและสีคู่ประกอบไม่มีการใช้สีตัดกัน

2.3.3 ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าถนรงค์ ตำบลบ้านทราย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ตาราง 4 แสดงให้เห็นถึงผลการศึกษาลวดลายของผ้าทอมัดหมี่จากศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าถนรงค์ จำนวน 100 ผืน พบว่าเป็นผ้าทอลายโบราณ 42 ผืน และลายประยุกต์ 58 ผืน

ลายโบราณ พบ 15 กลุ่มลาย ที่พบมากที่สุดได้แก่ ลายหมี่ลาย โดยพบ 11 ผืน คิดเป็นร้อยละ 11 จากจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 30.95 จากกลุ่มลายโบราณ ลายโบราณที่พบน้อยที่สุดได้แก่ ลายหมี่กิ่ง ลายหมี่คั่น ลายหมี่นาค และลายหมี่เอี้ยสองคลอง โดยพบลายละ 1 ผืน คิดเป็นร้อยละ 1 จากจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 1.19 จากกลุ่มลายโบราณ

ลายประยุกต์ พบ 4 กลุ่มลาย ประกอบด้วยลายที่ประยุกต์มาจากลายโบราณ ลายที่ประยุกต์มาจากการนำส่วนต่างๆ ของสัตว์ หรือชื่อของสัตว์มาตั้งเป็นชื่อลาย ลายที่ประยุกต์มาจากการนำส่วนต่างๆ ของพืช หรือชื่อของพืช มาตั้งเป็นชื่อลาย และลายที่นำรูปทรงเรขาคณิตมาตั้งเป็นชื่อลาย ลายที่พบมากที่สุดได้แก่ ลายเต่า โดยพบลายละ 4 ผืน คิดเป็นร้อยละ 5 จากจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 6.89 จากกลุ่มลายประยุกต์ ลายประยุกต์ที่พบน้อยที่สุดได้แก่ ลายกระจัง ลายกุญแจ ลายขอเบ็ด ลายขุมทรัพย์ ลายเครื่องบิน ลายดอกข้าวสาร ลายหน้าต่าง ลายหมี่พันเครือ ลายเหลี่ยม ลายกำมปู ลายปลาหมึก ลายม้าน้ำ ลายแมงมุม ลายมะเฟือง และลายขนมเปียกปูน โดยพบลายละ 1 ผืน คิดเป็นร้อยละ 1 จากจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 1.72 จากกลุ่มลายประยุกต์

การใช้สีตัดกันของลายโบราณ พบว่ามีการใช้สีที่ตัดกันแบบคู่สีและไม่ใช้คู่สีมากที่สุด ระหว่างสีหลักกับสีคู่ประกอบ โดยพบร้อยละ 57.14 และการใช้สีตัดกันของสีคู่ประกอบกับสีคู่ประกอบ พบในทิศทางที่เมื่อสีหลักและสีคู่ประกอบมีการใช้สีตัดกันในกลุ่มใด สีคู่ประกอบและสีคู่ประกอบก็จะมีการพบมากกว่าร้อยละ 45 ยกเว้นในกรณีที่สีหลักและสีคู่ประกอบไม่มีการใช้สีที่ตัดกัน การใช้สีตัดกันในกลุ่มนั้นเป็นหลัก โดยพบมากกว่าร้อยละ 85

ตาราง 4 ลายของผ้ามัดหมี่ที่พบจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 100 ผืน ของศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่างรงค์ ตำบลบ้านทราย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ชื่อลาย	จำนวน	ร้อยละ*
ลายโบราณ		
ลายหม่าตุ้ม	6	6(14.29)
ลายหมี่กึ่ง	1	1(2.38)
ลายหมี่กล้วย	2	2(4.76)
ลายหมี่ขอ	2	2(4.76)
ลายหมี่คั่น	1	1(2.38)
ลายหมี่โคป	2	2(4.76)
ลายหมี่ดอกกระจับ	4	4(9.52)
ลายหมี่นาค	1	1(2.38)
ลายหมี่บัวเครือ	2	2(4.76)
ลายหมี่ปล้องอ้อย	2	2(4.76)
ลายหมี่เปียง	2	2(4.76)
ลายหมี่ย้อย	3	3(7.14)
ลายหมี่ลาย	11	11(26.19)
ลายหมี่หาลมตัด	2	2(4.76)
ลายหมี่เคี้ยวสองคลอง	1	1(2.38)
รวมลายโบราณ	42	42(100)
ลายประยุกต์		
ลายที่ประยุกต์มาจากลายโบราณ		
ลายกระโจม	1	1(1.72)
ลายกัญแจ	1	1(1.72)
ลายเกี่ยวก้อยน้องนาง	2	2(3.45)
ลายขอเขมร	2	2(3.45)
ลายขอเบ็ด	1	2(1.72)
ลายขอพระเทพฯ	2	2(3.45)
ลายขุมทรัพย์	1	2(1.72)

ตาราง 4 (ต่อ)

ชื่อลาย	จำนวน	ร้อยละ*
ลายเครื่องบิน	1	1(1.72)
ลายแคมัวร์	2	2(3.45)
ลายดอกข้าวสาร	1	1(1.72)
ลายดาวล้อมเดือน	3	3(5.17)
ลายม่านสนรยา	2	2(3.45)
ลายสี่ตะกรอ	3	3(5.17)
ลายหน้าต่าง	1	2(1.72)
ลายหมี่พันเครือ	1	1(1.72)
ลายเหลี่ยม	1	1(1.72)
ลายที่ประยุกต์มาจากการนำส่วนต่างๆของสัตว์หรือชื่อของสัตว์มาตั้งเป็นชื่อลาย		
ลายกำมปู	1	1(1.72)
ลายเต่า	4	4(6.89)
ลายปลาหมึก	1	1(1.72)
ลายผีเสื้อ	3	3(5.17)
ลายม้าน้ำ	1	1(1.72)
ลายแมงมุม	1	1(1.72)
ลายหอยโข่ง	2	2(3.45)
ลายหางนกยูง	2	2(3.45)
ลายที่ประยุกต์มาจากการนำส่วนต่างๆของพืชหรือชื่อของพืชมาตั้งเป็นชื่อลาย		
ลายช่อฝกา	3	3(5.17)
ลายดอกทานตะวัน	2	2(3.45)
ลายดอกพิกุล	3	3(5.17)
ลายมะเฟือง	1	1(1.72)

ตาราง 4 (ต่อ)

ชื่อลาย	จำนวน	ร้อยละ*
ลายที่นำรูปทรงเรขาคณิตมาตั้งเป็นชื่อลาย		
ลายขนมเปียกปูน	1	1(1.72)
ลายเรขาคณิต	3	3(5.17)
ลายสี่กั๊ก	3	3(5.17)
ลายสาว	2	2(3.45)
รวมลายประยุกต์	58	(100.00)
รวมทั้งหมด	100	

* ตัวเลขนอกวงเล็บหมายถึง ร้อยละจากจำนวนทั้งหมด ตัวเลขในวงเล็บหมายถึง ร้อยละจากกลุ่มลายเดียวกัน

จากการศึกษาพบว่าการใช้สีของผ้าทอมัดหมี่ของศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าถนรงค์ สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทคือ การใช้สีตามวรรณะ การใช้สีตามความกลมกลืน และการใช้สีตัดกัน (ภาคผนวก 3.1 และ 3.2)

การใช้สีตามวรรณะของลายโบราณ พบว่ามีการใช้สีวรรณะร้อนเป็นสีหลักมากที่สุดคือ ร้อยละ 50.00 นอกจากนี้ พบว่ามีการใช้สีวรรณะเย็นเป็นสีคู่ประกอบมากกว่าร้อยละ 50 ซึ่งสีคู่ประกอบในกลุ่มเดียวกันจะได้รับความนิยมมากกว่า คือร้อยละ 91.67 สำหรับการที่ใช้สีตามวรรณะของลายประยุกต์ พบว่ามีการใช้สีวรรณะเย็นเป็นสีหลักมากที่สุดคือมากกว่าร้อยละ 45 เมื่อสีหลักเป็นสีในวรรณะเย็น สีคู่ประกอบจะเป็นสีในวรรณะร้อนมากกว่าร้อยละ 55 ในกรณีที่สีหลักไม่มีการใช้สีตามวรรณะสีคู่ประกอบในกลุ่มเดียวกันจะได้รับความนิยมมากกว่า

การใช้สีตามความกลมกลืนของลายโบราณ พบว่ามีการใช้สีที่มีความกลมกลืนกันในเรื่องของความกลมกลืนของสีตรงข้ามมากที่สุด ในระหว่างสีหลักกับสีคู่ประกอบ โดยพบร้อยละ 57.14 ไม่พบความกลมกลืนกันของสีคู่ประกอบกับสีคู่ประกอบมากที่สุด โดยพบมากกว่าร้อยละ 55 ยกเว้นในกรณีที่สีหลักกับสีคู่ประกอบไม่มีการใช้สีที่มีความกลมกลืนกัน สำหรับการที่ใช้สีตามความกลมกลืนของลายประยุกต์ พบว่ามีการใช้สีที่มีความกลมกลืน และไม่กลมกลืนมีความใกล้เคียงกัน

การใช้สีตัดกันของลายโบราณ พบว่ามีการใช้สีที่ตัดกันแบบคู่สีและไม่ใช้คู่สีมากที่สุด ระหว่างสีหลักกับสีคู่ประกอบ โดยพบร้อยละ 57.14 และการใช้สีตัดกันของสีคู่ประกอบกับสีคู่ประกอบ พบในทิศทางที่เมื่อสีหลักและสีคู่ประกอบมีการใช้สีตัดกันในกลุ่มใด สีคู่ประกอบและสีคู่ประกอบก็จะมีการพบมากกว่าร้อยละ 45 ยกเว้นในกรณีที่สีหลักและสีคู่ประกอบไม่มีการใช้สีที่ตัดกัน การใช้สีตัดกันในกลุ่มนั้นเป็นหลัก โดยพบมากกว่าร้อยละ 85

จากการศึกษาพบว่าลายโบราณที่พบว่ามีการผลิตหรือใช้เรียกลายของผ้าทอทั้ง 3 กลุ่ม ประกอบด้วย ลายข้าวหลามตัด ลายปล้องอ้อย ลายหมาด้อม ลายหมี่ขอ ลายหมี่คั่น ลายหมี่นาค และลายหมี่ลาย ลายประยุกต์ที่พบว่ามีการผลิตหรือใช้เรียกลายของผ้าทอทั้ง 3 กลุ่ม ประกอบด้วย ลายผีเสื้อ ลายเรขาคณิตและลายสก็อต

ตาราง 5 ลายโบราณของผ้ามัดหมี่ที่พบจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 300 ผืน ของกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ "บ้านพวน" ตำบลหินปัก กลุ่มทอผ้ามัดหมี่ "บ้านกล้วย" ตำบลบ้านกล้วย และศูนย์ผ้ามัดหมี่ ป่าณรงค์ ตำบลบ้านทราย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ลายโบราณ			
	บ้านพวน	บ้านกล้วย	ป่าณรงค์
ลายกระจับหรือมะจั๊บ	3(7.32)	--	4(9.52)
ลายขลุ้มตีนหมา	--	2(1.19)	--
ลายขาเป็ย		22(26.19)	--
ลายข้าวหลามตัด (ลายหมี่หลามตัด)	3(7.32)	18(21.43)	2(4.76)
ลายตาข่าย	2(4.88)	3(3.57)	--
ลายบัวคว่ำบัวหงาย	4(9.76)	--	--
ลายปล้องอ้อย	1(2.44)	3(3.57)	2(4.76)
ลายหมาด้อม	6(14.63)	26(30.95)	6(14.29)
ลายหมี่กง	--		1(2.38)
ลายหมี่กล้วย	2(4.88)		2(4.76)
ลายหมี่ขอ	2(4.88)	2(2.38)	2(4.76)
ลายหมี่คั่น	5(12.20)	5(5.95)	1(2.38)
ลายหมี่โคป	--		2(4.76)
ลายหมี่นาค	4(9.76)	2(2.38)	1(2.38)
ลายหมี่บัวเครือ			2(4.76)
ลายหมี่เป็ย			2(4.76)
ลายหมี่อ้อย	1(2.44)		3(7.14)

ตาราง 5 (ต่อ)

ลายโบราณ			
ลายหมี่ลาย	6(14.63)	2(2.38)	11(26.19)
ลายหมี่เอี้ยสองคลอง	2(4.88)	--	1(2.38)
รวมทั้งหมด (100 ผืน)	41	84	42

* ตัวเลขนอกวงเล็บหมายถึง ร้อยละจากจำนวนทั้งหมด ตัวเลขในวงเล็บหมายถึง ร้อยละจากกลุ่มลายเดียวกัน

(1)

(2)

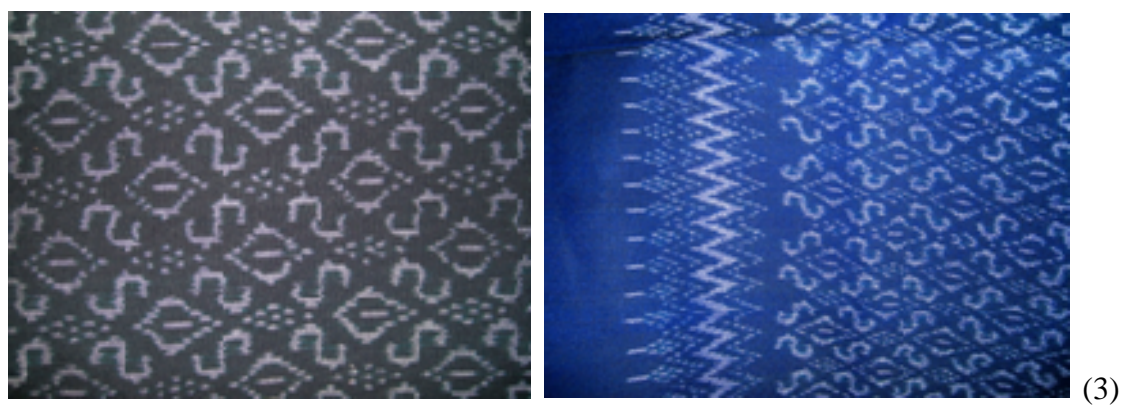

(3)

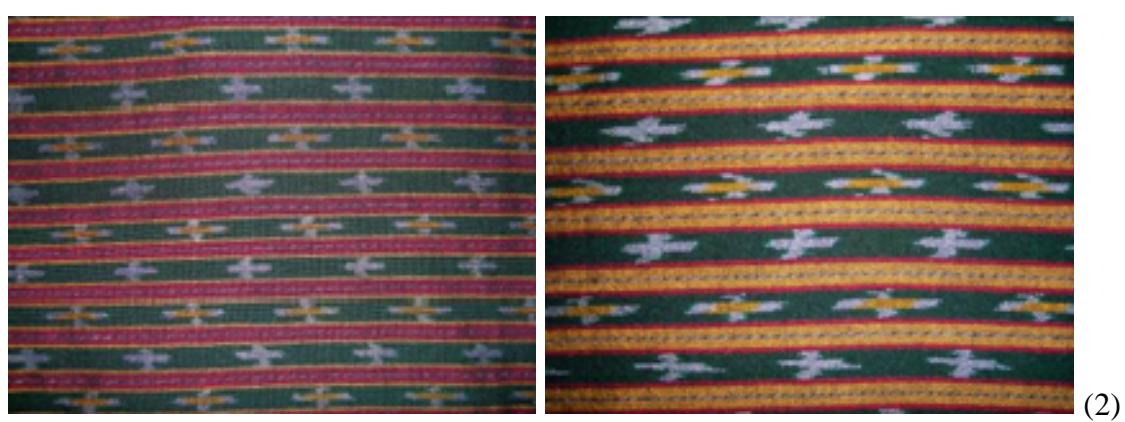
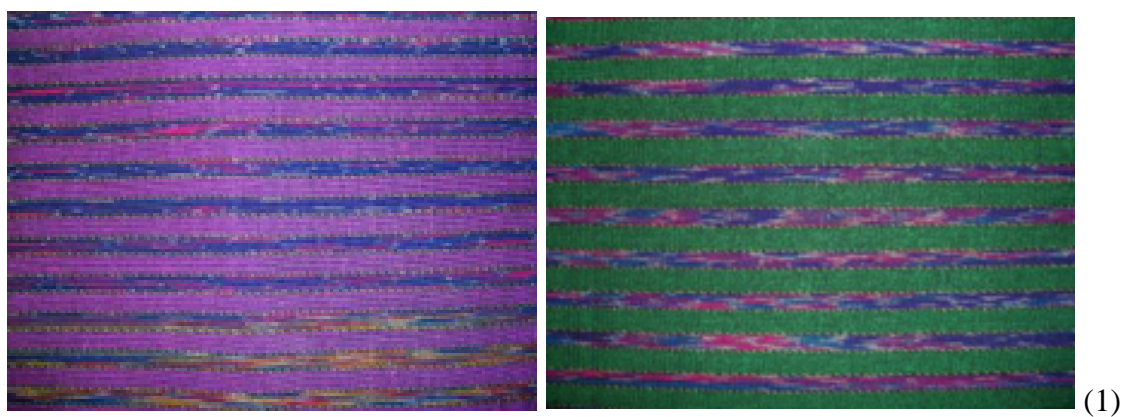
ภาพประกอบ 71 ลายข้าวหลามตัด (1) กลุ่มบ้านพวน (2) กลุ่มบ้านกล้วย (3) ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าถนรงค์

ภาพประกอบ 72 ลายหม่าตุ้ม (1) กลุ่มบ้านพวน (2) กลุ่มบ้านกล้วย (3) ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา

ภาพประกอบ 73 ลายหมี่ขอ (1) กลุ่มบ้านพวน (2) กลุ่มบ้านกล้วย (3) ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา

ภาพประกอบ 74 ลายหมี่คั่น (1) กลุ่มบ้านพวน (2) กลุ่มบ้านกล้วย (3) ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าถนรงค์

(1)

(2)

(3)

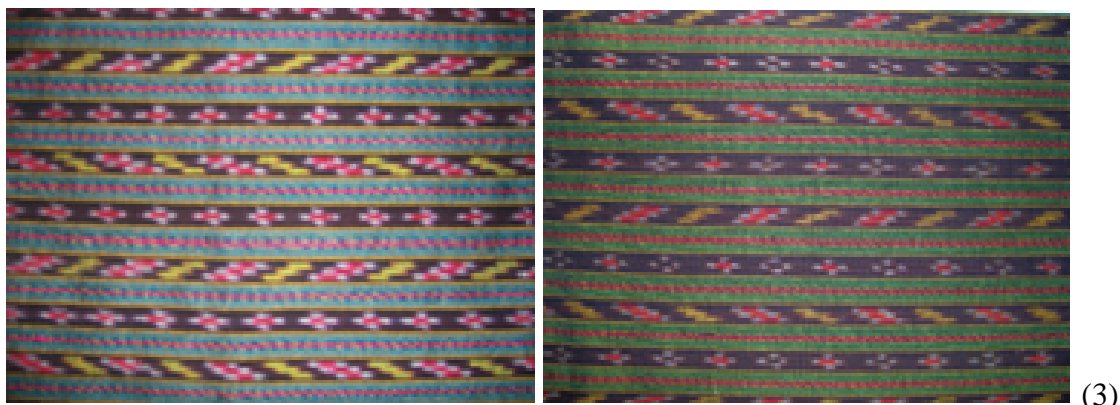
ภาพประกอบ 75 ลายหมี่นาค (1) กลุ่มบ้านพวน (2) กลุ่มบ้านกล้วย (3) ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าถนรงค์

(1)

(2)

(3)

ภาพประกอบ 76 ลายหมี่ร้อย (1) กลุ่มบ้านพวน (2) กลุ่มบ้านกล้วย (3) ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา

ตาราง 6 ลายประยุกต์ของผ้ามัดหมี่ที่พบจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 300 ผืน ของกลุ่มทอผ้ามัดหมี่”
บ้านพวน” ตำบลหินปัก กลุ่มทอผ้ามัดหมี่”บ้านกล้วย” ตำบลบ้านกล้วย และศูนย์ผ้ามัดหมี่
บ้านรงค์ ตำบลบ้านทราย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ลายประยุกต์			
	บ้านพวน	บ้านกล้วย	บ้านรงค์
ลายที่ประยุกต์มาจากลายโบราณ			
ลายกระโจม			1(1.72)
ลายกุญแจ (ลายกุญแจล็อก)	1(1.69)	--	1(1.72)
ลายเกี่ยวก้อยน้องนาง	--	--	2(3.45)
ลายขอเขมร	--	--	2(3.45)
ลายขอเบ็ด	--	--	2(1.72)
ลายขอพระเทพฯ	--	--	2(3.45)
ลายชุมทรัพย์ (ลายชุมทรัพย์น้อย)	1(1.69)	--	2(1.72)
ลายเครื่องบิน	--	--	1(1.72)
ลายแคม้า	--	--	2(3.45)
ลายโคมตั้ง	--	3(18.75)	--
ลายแจกันแก้ว	--	1(6.25)	--
ลายเชิงเทียน	2(3.39)	--	--
ลายดอกข้าวสาร	--	--	1(1.72)
ลายดาวล้อมเดือน	--	--	3(5.17)
ลายพันเครือ	3(5.08)	--	--
ลายพันหลัก	1(1.69)	1(6.25)	--
ลายพันหลักประยุกต์	3(5.08)	--	--
ลายม่านสนธยา	--	--	2(3.45)
ลายสี่ตะกรอ	--	--	3(5.17)
ลายหน้าต่าง	--	--	2(1.72)

ตาราง 6 (ต่อ)

ลายประยุกต์			
	บ้านพวน	บ้านกล้วย	ป่าฉนวน
ลายหม่าตุ้มประยุกต์	3(5.08)	--	--
ลายหม่ามู่ประยุกต์	2(3.39)	--	--
ลายหมี่ประยุกต์	9(15.25)	--	--
ลายหมี่พันเครือ	--	--	1(1.72)
ลายหมี่ลือค	1(1.69)	--	--
ลายเหลี่ยม	--	--	1(1.72)
ลายที่ประยุกต์มาจากการนำ			
ส่วนต่างๆ ของสัตว์หรือชื่อของ			
สัตว์มาตั้งเป็นชื่อลาย			
ลายกำมปู	1(1.69)	--	1(1.72)
ลายไก่	3(5.08)	--	--
ลายเต่า	--	--	3(5.17)
ลายนกยูง	1(1.69)	--	--
ลายนกยูงลำแพน	2(3.39)	--	--
ลายหางนกยูง	--	--	2(3.45)
ลายปลาหมึก	--	--	1(1.72)
ลายผีเสื้อ	1(1.69)	3(18.75)	4(6.90)
ลายม้าน้ำ	--	--	1(1.72)
ลายแมงมุม	--	--	1(1.72)
ลายหงส์	1(1.69)	--	--
ลายหอยโข่ง	1(1.69)	--	2(3.45)

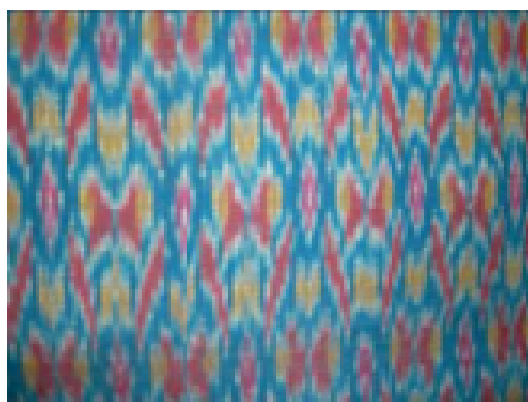
ตาราง 6 (ต่อ)

ลายประยุกต์			
	บ้านพวน	บ้านกล้วย	ป่าฉนวน
ลายที่ประยุกต์มาจากการนำ ส่วนต่างๆของพืชหรือชื่อของ พืชมาตั้งเป็นชื่อลาย			
ลายช่อผกา	--	--	3(5.17)
ลายดอกทานตะวัน	2(3.39)	--	2(3.45)
ลายดอกพิกุล	--	--	3(5.17)
ลายต้นสน	2(3.39)	--	
ลายมะเฟือง	--	--	1(1.72)
ลายที่นำรูปทรงเรขาคณิตมา ตั้งเป็นชื่อลาย			
ลายกระดุก	2(3.39)	--	--
ลายขนมเปียกปูน	--	--	1(1.72)
ลายเรขาคณิต	2(3.39)	3(18.75)	3(5.17)
ลายสี่กั๊ก	8(13.56)	5(31.25)	3(5.17)
ลายสายรุ้ง	7(11.86)	--	--
ลายสาว	--	--	2(3.45)
รวมทั้งหมด (100 ผืน)	59	16	58

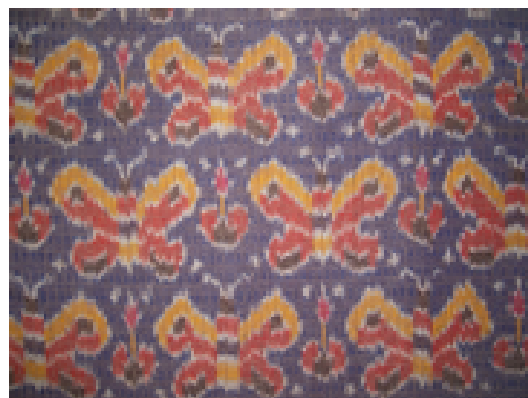
* ตัวเลขนอกวงเล็บหมายถึง ร้อยละจากจำนวนทั้งหมด ตัวเลขในวงเล็บหมายถึง ร้อยละจากกลุ่มลายเดียวกัน

(1)

(2)

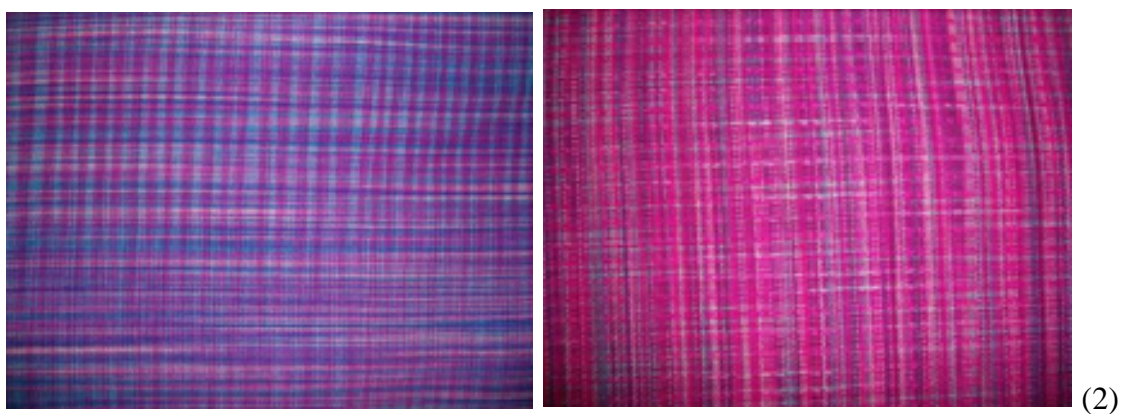

(3)

ภาพประกอบ 77 ลายผีเสื้อ (1) กลุ่มบ้านพวน (2) กลุ่มบ้านกล้วย (3) ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าถรงค์

ภาพประกอบ 78 ลายเรขาคณิต (1) กลุ่มบ้านพวน (2) กลุ่มบ้านกล้วย (3) ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา

ภาพประกอบ 79 ลายสก็อต (1) กลุ่มบ้านพวน (2) กลุ่มบ้านกล้วย (3) ศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะเชิงเทรา

3. การแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์

จากการศึกษาวิเคราะห์งานหัตถกรรมผ้าทอมัดหมี่ ของชาวไทยพวน บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี จาก 3 แหล่งใหญ่ ใน 3 ตำบลของอำเภอบ้านหมี่ พบว่าการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ นอกจากการทอผ้าเป็นผืนหรือเป็นชิ้นแล้วชาวไทยพวน บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรียังมีการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ อื่น ๆ ได้แก่

การทำปลอกหมอน โดยการนำผ้าทอมัดหมี่ที่ทอเป็นผืนหรือเป็นชิ้นเรียบร้อยแล้ว มาตัดเย็บเป็นปลอกหมอนสำเร็จรูป ลักษณะของลวดลายมีทั้งจากผ้าที่เป็นผืนใหญ่ และเศษผ้าที่เหลือจากการตัดเย็บชุดสำเร็จรูปแล้วนำมาต่อให้เกิดเป็นส่วนของลาย

ภาพประกอบ 80 ปลอกหมอน

การทำหมอน โดยการนำผ้าทอมัดหมี่ที่เป็นผืนหรือเป็นชิ้นเรียบร้อยแล้วมาตัดเย็บเป็นหมอนพร้อมตกแต่งลวดลาย หมอนที่ปรากฏให้เห็นมีทั้งหมอนอิง หมอนหนุน ลวดลายก็แตกต่างกันไป

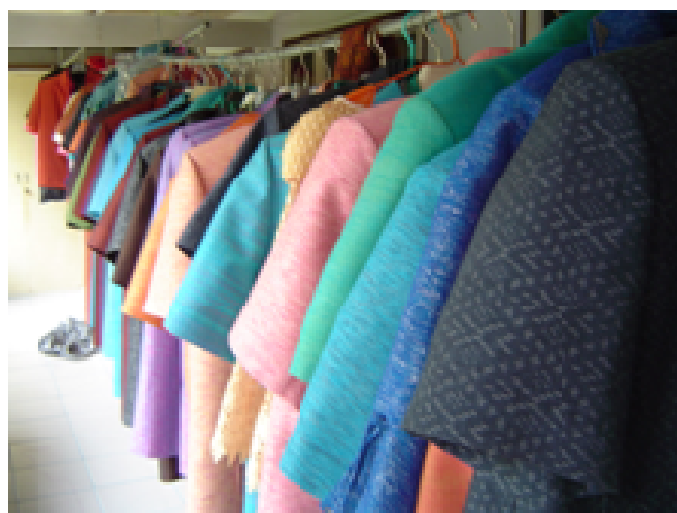
ภาพประกอบ 81 หมอน

การทำผ้าพันคอ โดยการนำผ้าทอมัดหมี่ที่ทอเป็นผืนหรือเป็นชิ้นเรียบร้อยแล้วนำมาตัดเย็บเป็นผ้าพันคอ ลักษณะของผ้าพันคอส่วนใหญ่ที่ปรากฏให้เห็นตรงปลายจะมีลักษณะเป็นชายครุยทั้งสองข้าง

ภาพประกอบ 82 ผ้าพันคอ

การทำเสื้อสุภาพบุรุษ โดยการนำผ้าทอมัดหมี่ที่ทอเป็นผืนหรือเป็นชิ้นเรียบร้อยแล้วนำมาตัดเย็บเป็นเสื้อสุภาพบุรุษ โดยทำการตัดที่กลุ่มทอผ้าแล้วจำหน่ายที่กลุ่มทอผ้า เป็นเสื้อสำเร็จรูปมีสีให้เลือกหลายสี มีทั้งมีลวดลายและไม่มีลวดลาย

ภาพประกอบ 83 เสื้อสุภาพบุรุษ

การทำชุดสุภาพสตรี โดยการนำผ้าทอมัดหมี่ที่ทอเป็นผืนหรือเป็นชิ้นเรียบร้อย แล้วมาตัดเย็บเป็นชุดสุภาพสตรี มีให้เลือกทั้งชุดกระโปรงสั้น กระโปรงยาว และผ้าถุงสำเร็จ หรือ แม้แต่ เสื้อสำเร็จรูป มีลวดลายต่างๆและไม่มีลวดลาย นอกจากนี้กลุ่มทอผ้ายังรับตัดชุดสำเร็จรูปที่ นอกเหนือจากที่มีจำหน่ายที่ร้าน

ภาพประกอบ 84 ชุดสุภาพสตรี

ภาพประกอบ 85 ชุดสุภาพสตรี

การทำชุดประจำชุมชน เป็นชุดสำหรับใส่ในงานพิธีของชาวไทยพวน ตัดเย็บโดย
ผ้าทอมัดหมี่ ลักษณะของชุดประกอบด้วยเสื้อ และผ้าถุงสำเร็จ เสื้อเป็นเสื้อแขนกุดมีชาย คอ
สี่เหลี่ยม นิยมใส่ในงานพิธี ปัจจุบันยังมีให้เห็น

ภาพประกอบ 86 การทำชุดประจำชุมชน

กระเป๋าถือสตรี ตัดเย็บด้วยผ้าทอมัดหมี่ มีลวดลายให้เลือกหลากหลายถ้าเป็นใบ
ใหญ่จะใช้ผ้าเป็นผืนมาตัดเย็บแต่ถ้าใบเล็ก จะใช้เศษของผ้าที่เหลือจากการตัดชุดสำเร็จรูป

ภาพประกอบ 87 กระเป๋าถือสตรี

ภาพประกอบ 88 กระเป๋าถือสตรี

กระเป๋าสะพายสตรี โดยการนำผ้าทอมัดหมี่มาตัดเย็บเป็นกระเป๋าของสุภาพสตรี ลักษณะของกระเป๋าสะพายสตรี มีความประณีตกว่ากระเป๋าถือสตรี รูปทรงของกระเป๋ามีการดัดแปลงมาจากกระเป๋าหนังผ้าที่ใช้ในการตัดเย็บส่วนใหญ่เป็นผ้าฝ้าย มีสีให้เลือกและตัดเย็บที่กลุ่มทอผ้า

ภาพประกอบ 89 กระเป๋าสะพายสตรี

พวงกุญแจ โดยใช้ผ้าทอมัดหมี่มาตัดเย็บเป็นพวงกุญแจ ผ้าที่นำมาตัดเย็บส่วนใหญ่มักจะเป็นผ้าที่เหลือจากการตัดชุดสำเร็จรูป ลักษณะของพวงกุญแจประกอบด้วยกระเป๋าสตางค์เหรียญ หรือสิ่งของเล็กๆมีสีหลากหลายสี ทั้งมีลวดลายและไม่มีลวดลาย

ภาพประกอบ 90 พวงกุญแจ

รองเท้าผ้า โดยการนำผ้าทอมัดหมี่มาตัดเย็บเป็นรองเท้า ส่วนใหญ่ที่พบมักจะเป็นรองเท้าผ้าที่มีลวดลาย มีทั้งการนำเศษผ้าที่เหลือจากการตัดชุดสำเร็จรูปและจากการนำผ้าที่เป็นผืนมาทำการตัดถ้าต้องการลายที่ไม่มีเศษของผ้าเหลืออยู่

ภาพประกอบ 91 รองเท้าผ้า

จากการศึกษาการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์จากผ้าทอมัดหมี่ ของชาวไทยพวน บ้านหมี่พบว่า การแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ แบ่งกลุ่มผลิตภัณฑ์ได้ 10 กลุ่ม ได้แก่ ปลอกหมอน หมอน ผ้าพันคอ ชุดสุภาพสตรี เสื้อสุภาพบุรุษ ชุดประจำชุมชน กระเป๋าถือสตรีกระเป๋าสะพายสตรี พวงกุญแจ และรองเท้าผ้า และจากการศึกษาแหล่งทอผ้ามัดหมี่ทั้ง 3 แหล่งใหญ่จาก 3 ตำบลของ อำเภอบ้านหมี่พบว่า การแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์จะเป็นผลิตภัณฑ์ที่คล้าย ๆ กันทั้ง 3 แหล่งเป็นการ แสดงให้เห็นว่า ชาวไทยพวนบ้านหมี่มีความคิดในการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ออกมาในลักษณะ คล้าย ๆ กันและเป็นการแบ่งปันความคิดซึ่งกันและกัน ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ที่สร้างสรรค์ออกมาจึงมี ลักษณะที่คล้าย ๆ กันเป็นส่วนใหญ่

4. การถ่ายทอดภูมิปัญญา

จากการศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการทอผ้ามัดหมี่ของ ชาวไทยพวน บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรีทั้ง 3 แหล่งใหญ่จาก 3 ตำบล ได้แก่ ตำบลหินปักของกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ “บ้านพวน” ตำบลบ้านกล้วยของกลุ่มทอผ้าบ้านกล้วยและตำบลบ้านทรายของศูนย์ผ้ามัดหมี่ “บ้านรงค์” ปรากฏว่าวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญามีความคล้ายคลึงกัน

การถ่ายทอดภูมิปัญญา คือการนำความรู้ของ ชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่นและเป็น ความรู้ที่หลากหลาย ซึ่งชาวบ้านได้สั่งสมขึ้นมาจากประสบการณ์และมีการจัดประสบการณ์ให้ เป็นหมวดหมู่ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนเกิดประโยชน์ต่อวิถีชีวิตการทำมาหากิน และการดำรงชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ดังนั้นในการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านใน การทอผ้ามัดหมี่ของชาวไทยพวน บ้านหมี่ทั้ง 3 แหล่งใหญ่ จาก 3 ตำบล ได้แก่

1. กลุ่มทอผ้ามัดหมี่ “บ้านพวน” ตำบลหินปัก อำเภอบ้านหมี่ มีวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญา คือ บรรพบุรุษเป็นผู้ถ่ายทอดให้กับรุ่นลูกหลานโดยการ

1.1 สอนให้เรียนรู้โดยการฝึกหัดทดลองทำ และหัดทำจนเป็นความเคยชินจน สามารถทำได้

1.2 การคลุกคลีอยู่กับช่างจนเกิดการเข้าใจขั้นตอนในการทำ จากการเห็นอยู่ทุก ๆ วันและฝึกหัดทดลองทำจนทำได้

1.3 การช่วยเหลือหยิบจับสิ่งของต่าง ๆ ทำให้รู้ว่าอุปกรณ์อะไรใช้สำหรับทำอะไร และลองทำตามจนเข้าใจและทำได้

1.4 การเห็นการทำงานของบรรพบุรุษทุก ๆ วันจนเกิดความซึมซาบอยากทดลอง ทำและลองทำวันละนิดวันละหน่อยจนสามารถทำได้

จึงสรุปได้ว่าวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการทอผ้ามัดหมี่ของกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ “บ้านพวน” มีวิธีการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสู่รุ่นลูกหลาน โดยการสอนให้เรียนรู้โดยการฝึกหัดให้ทดลองทำส่วนหนึ่งให้ช่วยหยิบจับสิ่งของต่าง ๆ ส่วนหนึ่งและการได้พบเห็นคลุกคลีอยู่กับช่างทุก ๆ วันเห็นวิธีการทำงานขั้นตอนต่าง ๆ จนเกิดความซึมซาบและทดลองทำก็สามารถทำได้โดยระยะแรก ๆ จะเริ่มทำจากส่วนง่าย ๆ ก่อน เช่น การหัดย้อมหมี่ การมัดหมี่ การแก้มี่ จนถึงการทำผ้าค่อย ๆ ทำทีละเล็กทีละน้อยจนเกิดทักษะความชำนาญ ก็สามารถทำได้และก็มีการพัฒนา ทำให้ยากขึ้นและดัดแปลงลวดลายต่าง ๆ ตามลำดับ

2. กลุ่มทอผ้าบ้านกล้วย ตำบลบ้านกล้วย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี มีวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญา คือ การสอนให้ทำจากบรรพบุรุษ เช่น ยาย ย่าสู่รุ่นลูกจนมาถึงรุ่นหลานโดยเฉพาะมีความเชื่อว่าผู้หญิงชาวไทยพวนต้องทอผ้าได้ในยุคแรก ๆ เป็นการทอผ้าเพื่อไว้ใช้เอง และไว้สวมใส่ในวันที่มีงานประเพณีของชาวพวน อีกส่วนหนึ่งคือการได้เห็นการทอผ้าของบรรพบุรุษทุก ๆ วันจนเกิดซึมซาบแล้วทดลองทำก็สามารถทำได้และในการทดลองทำก็เริ่มจากง่าย ๆ ไปก่อนจนในที่สุดก็สามารถทำได้และทำเพื่อเป็นรายได้

จึงสรุปได้ว่า วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการทอผ้ามัดหมี่ ของกลุ่มทอผ้าบ้านกล้วยมีวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษสู่รุ่นลูกหลานโดยการสอนให้ทำ ส่วนหนึ่งการคลุกคลีอยู่กับช่างทุกวันจนเกิดการเรียนรู้ประสบการณ์จากการสังเกตและทดลองทำจนเป็นความชอบและอยากที่จะทำจนทำได้ส่วนหนึ่งและมีการทำซ้ำ ๆ กันจนเกิดทักษะสามารถดัดแปลงพัฒนาขึ้นจนทำเป็นรายได้ในที่สุด

3. ศูนย์ผ้ามัดหมี่ “ป่าณรงค์” ตำบลบ้านทราย อำเภอ บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรีมีวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญา คือ

3.1 การสอนจากรุ่นต่อรุ่น คือ พ่อ แม่ สอนให้ลูก ลูก สอนให้รุ่นหลานต่อกันมา และมักเป็นการสอนในกลุ่มของเครือญาติ เป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากเกือบทุกบ้านมีความรู้ในเรื่องการทอผ้าจึงเรียนรู้กันเอง และถ้าจะต้องสอนให้กับผู้อื่นจะเป็นในลักษณะของการเชิญไปให้ความรู้แก่ผู้สนใจแต่ก็ไม่มากนัก

3.2 การคลุกคลีอยู่กับช่างจนเกิดความซึมซาบและทดลองทำจนทำได้โดยการเริ่มหัดทำจากง่าย ๆ ไปทีละนิดบ่อย ๆ

3.3 การใช้เวลาร่วมฝึกหัดทดลองทำและเพื่อเป็นอาชีพเสริมจนเกิดความชำนาญกลายเป็นอาชีพหลักได้

จึงสรุปได้ว่า ศูนย์ผ้ามัดหมี่ “ป่าณรงค์” มีวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากการสอนจากรุ่นต่อรุ่น การคลุกคลีอยู่กับช่างจนเกิดความซึมซาบและทดลองทำจนทำได้ตลอดจนการใช้เวลาร่วมฝึกหัดทดลองทำเพื่อเป็นอาชีพเสริม

นอกจากวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาของกลุ่มทอผ้าทั้ง 3 แหล่งใหญ่จาก 3 ตำบล ที่กล่าวมาแล้วจะเห็นว่าในการถ่ายทอดภูมิปัญญาคัลยา ๆ กัน เป็นการสอนจากบรรพบุรุษรุ่นต่อรุ่นจนถึงการจัดตั้งกลุ่มรวมตัวกันเป็นกลุ่มขึ้นมาเพื่อผลิตผ้าทอมัดหมี่หรือแม่กระทั่งแบ่งงานกันทำ หรือแม้แต่การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการทอผ้าก็เป็นวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาวิธีหนึ่ง ของชาวไทยพวน บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ในการถ่ายทอดความรู้ของกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ ของชาวไทยพวน บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี มีขั้นตอนในการถ่ายทอดที่คล้าย ๆ กันโดยเริ่มจาก

1. สอนให้รู้จักลักษณะของลาย
2. สอนให้รู้จักวิธีการกรอผ้า
3. การฝีกหัดมัดหมี่
4. การย้อมหมี่
5. การทอผ้า

แต่จากการที่ได้ศึกษาการทอผ้ามัดหมี่ ของกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ทั้ง 3 แหล่งใหญ่ในด้านของการถ่ายทอดความรู้นั้นไม่มีหลักเกณฑ์ตายตัวว่าจะต้องเรียนรู้ตามที่กล่าวมาทุกขั้นตอน ส่วนใหญ่เกิดจากการคลุกคลีอยู่กับช่างรุ่นเก่าได้รู้ได้เห็นและทดลองทำก็สามารถทำได้โดยการเรียนรู้จากของจริงมากกว่าเรียนรู้จากทฤษฎี

จึงสรุปได้ว่าชาวไทยพวน บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรีจากแหล่งทอผ้าทั้ง 3 แหล่งใหญ่ จาก 3 ตำบล มีวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่คล้าย ๆ กัน คือ การถ่ายทอดจากบรรพบุรุษรุ่นต่อรุ่น เริ่มจากการสอนให้ฝีกหัดทำ การคลุกคลีอยู่กับช่าง การช่วยเหลือหยิบสิ่งของต่าง ๆ การสังเกตการณ์แนะนำ จนเกิดการทดลองทำ โดยทำจากสิ่งง่าย ๆ ใกล้เคียง ๆ ตัวต่อจากนั้นมีการรวมตัวกันจัดตั้งเป็นกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันและมีการดำเนินของกลุ่มต่อไปนอกจากนี้ยังมีการให้คำแนะนำในเรื่องการทอผ้าให้ความรู้กับผู้ที่สนใจ หรือ เมื่อมีผู้มาศึกษาหาความรู้ ณ.ที่ทำการกลุ่มก็มีการแนะนำให้กับผู้ที่สนใจตามโอกาส

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์งานหัตถกรรมผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี จากแหล่งผลิต 3 แหล่งใหญ่ จาก 3 ตำบลในเขตอำเภอบ้านหมี่ ได้แก่ กลุ่มทอผ้ามัดหมี่ “บ้านพวน” ตำบลหินปัก กลุ่มทอผ้าบ้านกล้วย ตำบลบ้านกล้วย และศูนย์ผ้ามัดหมี่ “ป่าณรงค์” ตำบลบ้านทราย จำนวนกลุ่มละ 100 ฝืน สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. กระบวนการผลิต

กระบวนการผลิตผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ประกอบด้วย 3 ปัจจัยสำคัญดังนี้

1.1 การเตรียมเส้นด้ายและการทอ สามารถแบ่งได้เป็นสองยุคคือ กระบวนการผลิตผ้าทอมัดหมี่ในอดีต และกระบวนการผลิตผ้าทอมัดหมี่ในปัจจุบัน โดยพบว่ามี ความแตกต่างกันในเรื่องของ กระบวนการ ระยะเวลา และวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิต โดยในปัจจุบันมีการลดกระบวนการลง และช่างทอไม่จำเป็นต้องทำเองทุกขั้นตอนเหมือนในอดีต กระบวนการที่ช่างทอไม่ต้องทำเองแล้วคือ การอ้อมฝ้าย การตีดฝ้าย การล่อฝ้าย การเข็นฝ้าย การเปียด้าย การทำความสะอาดเส้นด้าย การฆ่าด้าย การปั่นหลอด การคันด้าย และการหวีเครือ ส่วนขั้นตอนที่ยังคงต้องทำเองจนได้เป็นผ้าทอที่สมบูรณ์ ประกอบด้วย การสีบูก การคันหมี่ การมัดหมี่ การแก้มัดหมี่ การกรอผ้า การนำหลอดด้ายที่กรอแล้วใส่ในกระสวยตามลักษณะของลาย และการนำขึ้นกี่แล้วทอ โดยกระบวนการที่ช่างทอไม่ต้องทำเองนั้นเนื่องจากในปัจจุบันมีการแบ่งกลุ่มการทำงานเป็นขั้นตอนต่าง ๆ และจะทำหน้าที่เพียงอย่างเดียวตามที่ตนเองรับผิดชอบ ทำให้กระบวนการทอสะดวกและรวดเร็วขึ้น

1.2 วัสดุในการผลิตผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่จังหวัดลพบุรี ประกอบด้วย

1.2.1 ด้าย หรือมีชื่อเรียกในปัจจุบันว่าไหมประดิษฐ์ เป็นด้ายสำเร็จรูปหาซื้อได้จากโรงงานในกรุงเทพฯ และมีแหล่งจำหน่ายตามตัวแทนของกลุ่มทอผ้าแต่ละกลุ่ม ด้ายสำเร็จรูปที่นิยมใช้กันมากในกลุ่มทอผ้าของชาวไทยพวนบ้านหมี่คือตราแมว เพราะมีความเหนียวและคงทนขนาดของเส้นด้ายที่นิยมใช้กันมากคือ ขนาดเบอร์ 40/2

1.2.2 เชือกฟาง เป็นเชือกที่ทำมาจากใยพลาสติคใช้สำหรับมัดหมี่เพื่อจะทำการย้อมหาซื้อได้ง่ายตามท้องตลาดทั่วไปและมีสีหลายสีทนต่อความร้อนเวลานำไปต้ม

1.2.3 สีเคมีสำเร็จรูปเป็นสีที่ละลายได้โดยนำไปละลายในน้ำร้อนมีความคงทนต่อการซัก และสีไม่ตกบรจอยู่ ในของมีหลายสีใช้สำหรับย้อมผ้าเพื่อให้เกิดสีสันต่าง ๆ ตามต้องการ ปัจจุบันเป็นที่นิยมใช้มาก เพราะมีความสดใสและสีไม่ตก

1.2.4 กระจกย ใช้สำหรับทอด้ายพุ่งทำจากไม้

1.2.5 แกนด้ายทอ เป็นแกนที่ใช้สำหรับกรอด้ายเพื่อเตรียมไว้สำหรับการทอเพื่อให้เกิดเป็นผืนผ้าต่อไป

1.3 อุปกรณ์ในการผลิตผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่จังหวัดลพบุรี ได้แก่

1.3.1 หลา เป็นอุปกรณ์ใช้สำหรับปั่นด้ายและเป็นเครื่องปั่นด้ายด้วยมือทำจากไม้อายุการใช้งานใช้ได้นานในปัจจุบันมีการดัดแปลงเป็นโลหะ

1.3.2 กง ใช้สำหรับซึ่งด้ายให้ตึงทำด้วยไม้

1.3.3 รางตั้งหลอด เป็นรางตั้งหลอดใช้ในการนำหลอดด้ายมาตั้งให้อยู่ในตำแหน่งที่ตั้งเป็นแถวสำหรับเดินด้ายขึ้น

1.3.4 ฝื่อ เป็นอุปกรณ์ที่ใช้สำหรับการคันด้ายขึ้น

1.3.5 ก้อปี่ ใช้สำหรับหนีบด้าย

1.3.6 ไขว้ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าตะกรอ ใช้สำหรับเหยียบไปเหยียบมาเพื่อให้เส้นด้ายมีลักษณะการไขว้กัน

1.3.7 ฝีม ใช้สำหรับกระแทกตอนทอผ้า

1.3.8 ไม้เล่ เป็นอุปกรณ์ใช้สำหรับม้วนด้าย

1.3.9 ตะกรอ ใช้สำหรับจัดด้ายขึ้นลงสลับกันในการทอ

1.3.10 กี่กระตุก เป็นกี่ไม้ใช้สำหรับทอผ้าด้วยมือ

1.3.11 โหงหมี่ ใช้สำหรับซึ่งด้ายเพื่อทำการมัดหมี่

1.3.12 ขนหมูป่า ใช้สำหรับหวีด้ายขึ้น

2. ลวดลายและการใช้สี

จากการศึกษาลวดลายและการใช้สีผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่จังหวัดลพบุรีทั้งจากเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและช่างผู้ทำการทอผ้ามัดหมี่ทั้ง 3 แหล่งใหญ่ตามที่กล่าวมาแล้วพบว่าลวดลายผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่มีการแบ่งลวดลายออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

2.1 ลายโบราณ

ลายโบราณเป็นลวดลายที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิมในสมัยของบรรพบุรุษของผู้บุกเบิกการทอผ้า ลายโบราณเป็นลายที่มีความละเอียดประณีตในการทอ

จากการศึกษาชื่อลายของกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่จากทั้ง 3 แหล่งที่ศึกษา พบว่าชื่อลายที่จัดอยู่ในกลุ่มของลายโบราณแบ่งเป็น 19 กลุ่มได้แก่

2.1.1 ลายกระจับหรือมะจับ เกิดจากการมัดหมี่โดยการทำให้เกิดเป็นดอกกระจับและเริ่มมัดตั้งแต่ 5 ลำ 7 ลำ เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ตามขนาดของดอกหมี่

2.1.2 ลายขยุ้มตีนหมา เกิดจากการมัดหมี่เริ่มที่ 5 ลำ 7 ลำ ขยุ้มตีนหมาเป็นการตั้งชื่อโดยดูจากลักษณะของลายเหมือนกับขยุ้มตีนหมา

2.1.3 ลายขาเป๋ย เกิดจากการมัดหมี่เริ่มตั้งแต่ 5 ลำ ทำการมัดตรงกลางแล้วแยกออกไปลักษณะเหมือนนมเป๋ย

2.1.4 ลายข้าวหลามตัด เกิดจากการมัดหมี่ 13 ลำ โดยการมัดแบบเฉียง ๆ และเมื่อทอออกมาจะมีลักษณะเป็นรูปข้าวหลามตัด

2.1.5 ลายตาข่าย เป็นการทอให้เกิดลวดลายคล้ายตาข่าย มีความต่อเนื่องของลายตลอดทั้งผืนผ้า

2.1.6 ลายบัวคว่ำบัวหงายหรือหมี่บัวคู่ เกิดจากการมัดหมี่เริ่มต้นที่ 5 ลำขึ้นไปลักษณะของลายที่มัดเหมือนกับบัวคว่ำกับบัวหงายสลับกัน

2.1.7 ลายปล้องอ้อย เกิดจากการมัดหมี่เริ่มต้นที่ 3 ลำ แล้วมัดดอกใส่ประกอบให้สมบูรณ์ลักษณะคล้ายปล้องอ้อย

2.1.8 ลายหม่าตุ้ม เกิดจากการมัดหมี่เริ่มที่ 5 ลำ ลักษณะของการมัดหมี่เหมือนกับลูกตุ้มและเป็นชื่อลายที่มีมานานตั้งแต่บรรพบุรุษ

2.1.9 ลายหมี่กงหรือหมี่วง ลักษณะของการมัดหมี่เหมือนกับกง

2.1.10 ลายหมี่กล้วย ลักษณะของการมัดหมี่เหมือนกับหวีกล้วย

2.1.11 ลายหมี่ขอ เกิดจากการมัดหมี่ ในจำนวนตั้งแต่ 5 ลำ 9 ลำ 17 ลำ 25 ลำ เป็นต้น โดยการมัดให้เกิดเป็นรูปตะขอ

2.1.12 ลายหมี่คั่น เป็นผ้าทอมัดหมี่ที่มีวิธีการทอโดยทอหมี่สี่เส้นสลับด้วยทอด้วยสี่เส้น

2.1.13 ลายหมี่โคป เป็นการมัดหมี่ให้ 2 ข้างมาบรรจบเข้าหากัน

2.1.14 ลายหมี่นาค เกิดจากการมัดหมี่แบบ 5 ลำ โดยการมัดให้เกิดเป็นรูปเหมือนกับตัวนาคหรือพญานาคตามความเชื่อของช่าง

2.1.15 ลายหมี่บัวเครือหรือลายตะวันลับฟ้า เกิดจากการมัดหมี่ตั้งแต่ 5 ลำ

2.1.16 ลายหมี่เปียง เป็นผ้าทอมัดหมี่ที่มีลวดลายช่องห่างกันในแต่ละช่องหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าหมี่ห่าง จะมัดลายอะไรก็ได้แต่จะสลับด้วยการทอพื้นสีเดียวส่วนใหญ่จะมัดหมี่ 7 ลำ จำนวนหมี่แต่ละขาของหัวจะเท่ากัน

2.1.17 ลายหมี่ย้อยหรือลายหมี่หยอด เป็นผ้าทอมัดหมี่ที่ทอโดยใช้ด้ายกับหมี่พุ่งสลับไปมาติดต่อกันเต็มเนื้อผ้าเป็นผ้ามัดหมี่ที่ไม่มีการมัดจับดอกลวดลายที่ออกมาเป็นเส้นสั้น ๆ คล้ายสายฝน

2.1.18 ลายหมี่ร้ายหรือหมี่ถึเป็นผ้าทอมัดหมี่ที่ทอลวดลายติดกันโดยมีการแซมด้วยด้ายสลับระหว่างดอกหมี่

2.1.19 ลายหมี่เอี้ยสองคลอง เกิดจากการมัดหมี่เริ่มที่ 7 ลำ ต่อจากนั้นก็ขยายให้ใหญ่ขึ้น

2.2 ลายประยุกต์

ลายประยุกต์เป็นลายที่ได้ออกแบบขึ้นมาใหม่หรือดัดแปลงมาจากลายโบราณ ชื่อของลายจะตั้งตามความพอใจ ตามช่างที่เป็นผู้ออกแบบ หรือตั้งชื่อลายตามความพอใจตามที่ช่างผู้ออกแบบมองดูแล้วว่ามีลักษณะเหมือนกับสิ่งใด ลายประยุกต์จึงมีการเกิดขึ้นมากมายและเกิดขึ้นเรื่อย ๆ ตามที่มีการทอผ้าในแต่ละครั้งเพราะไม่ได้จำกัดขอบเขตไว้ตายตัวในการตั้งชื่อลาย

จากการศึกษาชื่อลายของกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่จากทั้ง 3 แหล่งที่ศึกษา พบว่าชื่อลายที่จัดอยู่ในกลุ่มของลายประยุกต์แบ่งเป็น 4 กลุ่มได้แก่

2.2.1 ลายที่ประยุกต์มาจากลายโบราณ ลายที่พบประกอบด้วย 26 ลายคือ ลายกระโจม ลายกุญแจ (ลายกุญแจลิ้นค) ลายเกี่ยวก้อยน้องนาง ลายขอเขมร ลายขอเบ็ด ลายขอพระเทพฯ ลายขุมทรัพย์ (ลายขุมทรัพย์น้อย) ลายเครื่องบิน ลายแคม่า ลายโคมตั้ง ลายแจกันแก้ว ลายเชิงเทียน ลายดอกข้าวสาร ลายดาวล้อมเดือน ลายพันเครือ ลายพันหลัก ลายพันหลักประยุกต์ ลายม่านสนธยา ลายสี่ตะกรอ ลายหน้าต่าง ลายหม่าตุ้มประยุกต์ ลายหม่ามุยประยุกต์ ลายหมี่ประยุกต์ ลายหมี่พันเครือ ลายหมี่ลิ้นค และลายเหลี่ยม

2.2.2 ลายที่ประยุกต์มาจากการนำส่วนต่างๆ ของสัตว์หรือชื่อของสัตว์มาตั้งเป็นชื่อลาย ลายที่พบประกอบด้วย 12 ลายคือ ลายก้ามปู ลายไก่ ลายเต่า ลายนกยูง ลายนกยูงลำแพน ลายหางนกยูง ลายปลาหมึก ลายผีเสื้อ ลายม้าน้ำ ลายแมงมุม ลายหงส์ และลายหอยโข่ง

2.2.3 ลายที่ประยุกต์มาจากการนำส่วนต่างๆ ของพืชหรือชื่อของพืชมาตั้งเป็นชื่อลาย ลายที่พบประกอบด้วย 5 ลายคือ ลายช่อผลกา ลายดอกทานตะวัน ลายดอกพิกุล ลายต้นสน และลายมะเฟือง

2.2.4 ลายที่นำรูปทรงเรขาคณิตมาตั้งเป็นชื่อลาย ลายที่พบประกอบด้วย 6 ลายคือ ลายกระดุก ลายขนมเปียกปูน ลายเรขาคณิต ลายสก็อต ลายสายรุ้ง และลายสาว

2.3 การเรียกชื่อลายและการใช้สีของกลุ่มทอผ้าทั้ง 3 แหล่งใหญ่จาก 3 ตำบล ของอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

2.3.1 กลุ่มทอผ้ามัดหมี่"บ้านพวน" ตำบลหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ผลการศึกษาลวดลายของผ้าทอมัดหมี่จากกลุ่มทอผ้า"บ้านพวน" จำนวน 100 ผืน พบว่าเป็นผ้าทอลายโบราณ 41 ผืน และลายประยุกต์ 59 ผืน

ลายโบราณ พบ 13 กลุ่มลาย ที่พบมากที่สุดได้แก่ ลายหมาตัวมุดและลายหมี่ลาย โดยพบลายละ 6 ผืน คิดเป็นร้อยละ 6 จากจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 14.63 จากกลุ่มลายโบราณ ลายโบราณที่พบน้อยที่สุดได้แก่ ลายปล้องอ้อย และลายหมี่อ้อย โดยพบลายละ 1 ผืน คิดเป็นร้อยละ 1 จากจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 2.44 จากกลุ่มลายโบราณ

ลายประยุกต์ พบ 4 กลุ่มลาย ประกอบด้วยลายที่ประยุกต์มาจากลายโบราณ ลายที่ประยุกต์มาจากการนำส่วนต่างๆ ของสัตว์หรือชื่อของสัตว์มาตั้งเป็นชื่อลาย ลายที่ประยุกต์มาจากการนำส่วนต่างๆ ของพืชหรือชื่อของพืชมาตั้งเป็นชื่อลาย และลายที่นำรูปทรงเรขาคณิตมาตั้งเป็นชื่อลาย ลายที่พบมากที่สุดได้แก่ ลายหมี่ประยุกต์ โดยพบ 9 ผืน คิดเป็นร้อยละ 9 จากจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 15.25 จากกลุ่มลายประยุกต์ ลายประยุกต์ที่พบน้อยที่สุดได้แก่ ลายกำมปู ลายกัญแจล็ค ลายนกยูง ลายผีเสื้อ ลายพันหลัก ลายหงส์ ลายหมี่ล็ค ลายหอยโข่ง โดยพบลายละ 1 ผืน คิดเป็นร้อยละ 1 จากจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 1.69 จากกลุ่มลายประยุกต์

การใช้สีของผ้าทอมัดหมี่ของกลุ่มทอผ้ามัดหมี่บ้านพวน สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ การใช้สีตามวรรณะ การใช้สีตามความกลมกลืน และการใช้สีตัดกัน

การใช้สีตามวรรณะของลายโบราณ พบว่ามีการใช้สีวรรณะร้อนเป็นสีหลักมากที่สุดคือ ร้อยละ 46.34 นอกจากนั้น พบว่ามีการใช้สีวรรณะร้อนเป็นสีคู่ประกอบมากกว่าร้อยละ 50 สำหรับการ ใช้สีตามวรรณะของลายประยุกต์ พบว่ามีการใช้สีวรรณะเย็นเป็นสีหลักมากที่สุดคือ ร้อยละ 51.72 นอกจากนั้น พบว่ามีการใช้สีวรรณะร้อนและเย็นเป็นสีคู่ประกอบในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน ยกเว้นในกรณีที่ใช้สีหลักเป็นสีในวรรณะร้อน สีคู่ประกอบในวรรณะเดียวกันจะได้รับความนิยมมากกว่า คือร้อยละ 52.38

การใช้สีตามความกลมกลืนของลายโบราณ พบว่าไม่มีการใช้สีที่มีความกลมกลืนกันใน เรื่องของความใกล้เคียงกันของสีหรือความกลมกลืนของสีตรงข้าม ทั้งใน ระหว่างสีหลักกับสีคู่ประกอบ และ สีคู่ประกอบกับสีคู่ประกอบโดยพบมากกว่าร้อยละ 40 สำหรับการ ใช้สีตามความกลมกลืนของ ลายประยุกต์ พบว่าการใช้สีที่ไม่มีความกลมกลืนกัน และสีที่มีความกลมกลืนแบบใกล้เคียงในสัดส่วน

ที่ใกล้เคียงกัน คือ ร้อยละ 37.93 และ 36.21 ใน ระหว่างสีหลักกับสีคู่ประกอบ ส่วนการใช้สีตามความกลมกลืนระหว่างสีคู่ประกอบกับสีคู่ประกอบ มีการใช้สีที่มีความกลมกลืนแบบใกล้เคียง โดยพบมากกว่าร้อยละ 50 ยกเว้นในกรณีทีสีหลักและสีคู่ประกอบไม่มีความกลมกลืนกันในเรื่องการใช้สี

การใช้สีตัดกันของลายโบราณ พบว่ามีการใช้สีที่ตัดกันแบบไม่ใช่คู่สีมากที่สุด ทั้งใน ระหว่างสีหลักกับสีคู่ประกอบ และ สีคู่ประกอบกับสีคู่ประกอบโดยพบมากกว่าร้อยละ 50 การใช้สีตัดกันของลายประยุกต์ พบว่าการใช้สีที่ตัดกันแบบไม่ใช่คู่สีมากที่สุด ทั้งใน ระหว่างสีหลักกับสีคู่ประกอบ และ สีคู่ประกอบกับสีคู่ประกอบโดยพบมากกว่าร้อยละ 50 เช่นเดียวกัน ยกเว้นในกรณีทีสีหลักและสีคู่ประกอบไม่มีการใช้สีที่ตัดกัน

2.3.2 กลุ่มทอผ้ามัดหมี่"บ้านกล้วย" ตำบลบ้านกล้วยอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ผลการศึกษาลวดลายของผ้าทอมัดหมี่จากกลุ่มทอผ้า"บ้านกล้วย" จำนวน 100 ผืน พบว่าเป็นผ้าทอลายโบราณ 84 ผืน และลายประยุกต์ 16 ผืน

ลายโบราณ พบ 10 กลุ่มลาย ที่พบมากที่สุดได้แก่ ลายหมาตัวม โดยพบ 26 ผืน คิดเป็นร้อยละ 26 จากจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 30.95 จากกลุ่มลายโบราณ ลายโบราณที่พบน้อยที่สุดได้แก่ ลายขลุ่ยตีหมา โดยพบ 1 ผืน คิดเป็นร้อยละ 1 จากจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 1.19 จากกลุ่มลายโบราณ

ลายประยุกต์ พบ 3 กลุ่มลาย ประกอบด้วยลายที่ประยุกต์มาจากลายโบราณ ลายที่ประยุกต์มาจากการนำส่วนต่างๆของสัตว์หรือชื่อของสัตว์มาตั้งเป็นชื่อลายและลายที่นำรูปทรงเรขาคณิตมาตั้งเป็นชื่อลาย ลายที่พบมากที่สุดได้แก่ ลายสก๊อตโดยพบ 5 ผืน คิดเป็นร้อยละ 5 จากจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 31.25 จากกลุ่มลายประยุกต์ ลายประยุกต์ที่พบน้อยที่สุดได้แก่ ลายแจกันแก้ว และลายพันหลัก โดยพบลายละ 1 ผืน คิดเป็นร้อยละ 1 จากจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 6.25 จากกลุ่มลายประยุกต์

การใช้สีของผ้าทอมัดหมี่ของกลุ่มทอผ้ามัดหมี่บ้านกล้วย สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทคือ การใช้สีตามวรรณะ การใช้สีตามความกลมกลืน และการใช้สีตัดกัน

การใช้สีตามวรรณะของลายโบราณ พบว่ามีการใช้สีวรรณะร้อนเป็นสีหลักมากที่สุด คือ ร้อยละ 51.25 นอกจากนั้น พบว่ามีการใช้สีวรรณะร้อนเป็นสีคู่ประกอบมากกว่าร้อยละ 45 ยกเว้นในกรณีทีสีหลักไม่มีการใช้สีตามวรรณะ ซึ่งสีคู่ประกอบในกลุ่มเดียวกันจะได้รับความนิยมมากกว่า คือ ร้อยละ 88.89 สำหรับการ ใช้สีตามวรรณะของลายประยุกต์ พบว่ามีการใช้สีวรรณะเย็นเป็นสีหลักมากที่สุดคือ ร้อยละ 68.75 นอกจากนั้น พบว่ามีการใช้สีวรรณะร้อนและเย็นเป็นสีคู่ประกอบในสัดส่วนที่มีทิศทางเดียวกัน คือเมื่อสีหลักเป็นสีในวรรณะเย็นสีคู่ประกอบจะเป็นสีในวรรณะร้อน หรือเมื่อสีหลักเป็นสีในวรรณะร้อนสีคู่ประกอบจะเป็นสีในวรรณะเย็น

การใช้สีตามความกลมกลืนของลายโบราณ พบว่าไม่มีการใช้สีที่มีความกลมกลืนกันในเรื่องของความใกล้เคียงกันของสีหรือความกลมกลืนของสีตรงข้าม ทั้งใน ระหว่างสีหลักกับสีคู่ประกอบ และ สีคู่ประกอบกับสีคู่ประกอบโดยพบมากกว่าร้อยละ 40 ยกเว้นในกรณีที่ใช้สีหลักกับสีคู่ประกอบมีการใช้สีที่มีความกลมกลืนแบบใกล้เคียง สำหรับการที่ใช้สีตามความกลมกลืนของ ลายประยุกต์ พบว่ามีการใช้สีที่มีความกลมกลืนแบบใกล้เคียง มากที่สุดคือ ร้อยละ 68.75 ใน ระหว่างสีหลักกับสีคู่ประกอบ ส่วนการใช้สีตามความกลมกลืนระหว่างสีคู่ประกอบกับสีคู่ประกอบ โดยพบว่าเมื่อมีการใช้สีที่สีหลักและสีคู่ประกอบไม่มีความกลมกลืนกัน สีคู่ประกอบกับสีคู่ประกอบก็ จะไม่มีความกลมกลืนกัน ส่วนกรณีที่ใช้สีหลักและสีคู่ประกอบมีความกลมกลืนแบบใกล้เคียง สีคู่ประกอบกับสีคู่ประกอบก็ จะมีความกลมกลืนมีความกลมกลืนแบบใกล้เคียง

การใช้สีตัดกันของลายโบราณและลายประยุกต์ พบว่ามีการใช้สีที่ตัดกันแบบไม่ใช้คู่สีมากที่สุด ทั้งใน ระหว่างสีหลักกับสีคู่ประกอบ และ สีคู่ประกอบกับสีคู่ประกอบโดยพบมากกว่าร้อยละ 45 ยกเว้นในกรณีที่ใช้สีหลักและสีคู่ประกอบไม่มีการใช้สีตัดกัน

2.3.3 ศูนย์ผ้ามัดหมี่บ้านรงค์ ตำบลบ้านทราย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ผลการศึกษาลวดลายของผ้าทอมัดหมี่จากศูนย์ผ้ามัดหมี่บ้านรงค์ จำนวน 100 ผืน พบว่าเป็นผ้าทอลายโบราณ 42 ผืน และลายประยุกต์ 58 ผืน

ลายโบราณ พบ 15 กลุ่มลาย ที่พบมากที่สุดได้แก่ ลายหมี่ลาย โดยพบ 11 ผืน คิดเป็นร้อยละ 11 จากจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 30.95 จากกลุ่มลายโบราณ ลายโบราณที่พบน้อยที่สุดได้แก่ ลายหมี่กง ลายหมี่คั่น ลายหมี่นาค และลายหมี่เขี้ยวสองคลอง โดยพบลายละ 1 ผืน คิดเป็นร้อยละ 1 จากจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 1.19 จากกลุ่มลายโบราณ

ลายประยุกต์ พบ 4 กลุ่มลาย ประกอบด้วยลายที่ประยุกต์มาจากลายโบราณ ลายที่ประยุกต์มาจากการนำส่วนต่างๆของสัตว์หรือชื่อของสัตว์มาตั้งเป็นชื่อลาย ลายที่ประยุกต์มาจากการนำส่วนต่างๆของพืชหรือชื่อของพืชมาตั้งเป็นชื่อลาย และลายที่นำรูปทรงเรขาคณิตมาตั้งเป็นชื่อลาย ลายที่พบมากที่สุดได้แก่ ลายเต่าโดยพบลายละ 4 ผืน คิดเป็นร้อยละ 5 จากจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 6.89 จากกลุ่มลายประยุกต์ ลายประยุกต์ที่พบน้อยที่สุดได้แก่ ลายกระโจม ลายกฤษณา ลายขอเบ็ด ลายชุมทรัพย์ ลายเครื่องบิน ลายดอกข้าวสาร ลายหน้าต่าง ลายหมี่พันเครือ ลายเหลี่ยม ลายกำมปู ลายปลาหมึก ลายม้าน้ำ ลายแมงมุม ลายมะเฟือง และลายขนมเปียกปูน โดยพบลายละ 1 ผืน คิดเป็นร้อยละ 1 จากจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 1.72 จากกลุ่มลายประยุกต์

การใช้สีของผ้าทอมัดหมี่ของกลุ่มทอผ้ามัดหมี่บ้านกล้วย สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทคือ การใช้สีตามวรรณะ การใช้สีตามความกลมกลืน และการใช้สีตัดกัน

การใช้สีตัดกันของลายโบราณ พบว่ามีการใช้สีที่ตัดกันแบบคู่สีและไม่ใช้คู่สีมากที่สุดระหว่างสีหลักกับสีคู่ประกอบ โดยพบร้อยละ 57.14 และการใช้สีตัดกันของสีคู่ประกอบกับสีคู่ประกอบ พบในทิศทางที่เมื่อสีหลักและสีคู่ประกอบมีการใช้สีตัดกันในกลุ่มใด สีคู่ประกอบและสีคู่ประกอบก็จะมีพบมากกว่าร้อยละ 45 ยกเว้นในกรณีที่มีสีหลักและสีคู่ประกอบไม่มีการใช้สีที่ตัดกัน การใช้สีตัดกันในกลุ่มนั้นเป็นหลัก โดยพบมากกว่าร้อยละ 85

จากการศึกษาพบว่าการใช้สีของผ้าทอมัดหมี่ของศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าถนรงค์ สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทคือ การใช้สีตามวรรณะ การใช้สีตามความกลมกลืน และการใช้สีตัดกัน

การใช้สีตามวรรณะของลายโบราณ พบว่ามีการใช้สีวรรณะร้อนเป็นสีหลักมากที่สุดคือ ร้อยละ 50.00 นอกจากนั้น พบว่ามีการใช้สีวรรณะเย็นเป็นสีคู่ประกอบมากกว่าร้อยละ 50 ยกเว้นในกรณีที่มีสีหลักไม่มีการใช้สีตามวรรณะ ซึ่งสีคู่ประกอบในกลุ่มเดียวกันจะได้รับความนิยมมากกว่า คือ ร้อยละ 91.67 สำหรับการใช้สีตามวรรณะของลายประยุกต์ พบว่ามีการใช้สีวรรณะเย็นเป็นสีหลักมากที่สุดคือมากกว่าร้อยละ 45 เมื่อสีหลักเป็นสีในวรรณะเย็น สีคู่ประกอบจะเป็นสีในวรรณะร้อนมากกว่าร้อยละ 55 ในกรณีที่มีสีหลักไม่มีการใช้สีตามวรรณะสีคู่ประกอบในกลุ่มเดียวกันจะได้รับความนิยมมากกว่า

การใช้สีตามความกลมกลืนของลายโบราณ พบว่ามีการใช้สีที่มีความกลมกลืนกันในเรื่องของความกลมกลืนของสีตรงข้ามมากที่สุด ในระหว่างสีหลักกับสีคู่ประกอบ โดยพบร้อยละ 57.14 ไม่พบความกลมกลืนกันของสีคู่ประกอบกับสีคู่ประกอบมากที่สุด โดยพบมากกว่าร้อยละ 55 ยกเว้นในกรณีที่มีสีหลักกับสีคู่ประกอบไม่มีการใช้สีที่มีความกลมกลืนกัน สำหรับการใช้สีตามความกลมกลืนของ ลายประยุกต์ พบว่ามีการใช้สีที่มีความกลมกลืน และไม่กลมกลืนมีความใกล้เคียงกัน

การใช้สีตัดกันของลายโบราณ พบว่ามีการใช้สีที่ตัดกันแบบคู่สีและไม่ใช้คู่สีมากที่สุดระหว่างสีหลักกับสีคู่ประกอบ โดยพบร้อยละ 57.14 และ การใช้สีตัดกันของสีคู่ประกอบกับสีคู่ประกอบ พบในทิศทางที่เมื่อสีหลักและสีคู่ประกอบมีการใช้สีตัดกันในกลุ่มใด สีคู่ประกอบและสีคู่ประกอบก็จะมีพบมากกว่าร้อยละ 45 ยกเว้นในกรณีที่มีสีหลักและสีคู่ประกอบไม่มีการใช้สีที่ตัดกัน การใช้สีตัดกันในกลุ่มนั้นเป็นหลัก โดยพบมากกว่าร้อยละ 85

ลายโบราณที่พบว่ามีการผลิตหรือใช้เรียกสายของผ้าทอทั้งในทั้ง 3 กลุ่ม ประกอบด้วย ลายข้าวหลามตัด ลายปล้องอ้อย ลายหม่าตุ้ม ลายหมี่ขอ ลายหมี่คั่น ลายหมี่นาค และลายหมี่ลายลายพัฒนาหรือลายประยุกต์ที่พบว่ามีการผลิตหรือใช้เรียกสายของผ้าทอทั้งในทั้ง 3 กลุ่ม ประกอบด้วย ลายผีเสื้อ ลายเรขาคณิตและลายสก็อต

3. การแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์

จากการศึกษาการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์จากผ้าทอมัดหมี่ ของชาวไทยพวน บ้านหมี่พบว่า การแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ แบ่งกลุ่มผลิตภัณฑ์ได้ 10 กลุ่ม ได้แก่ ปลอกหมอน หมอน ผ้าพันคอ ชุดสุขภาพสตรี เสื้อสุขภาพบุรุษ ชุดประจำชุมชน กระเป๋าถือสตรี กระเป๋าสะพายสตรี พวงกุญแจ และรองเท้าผ้า นอกจากนี้ที่กล่าวมาแล้วยังพบว่าทั้ง 3 กลุ่มทอผ้ามีการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์จะเป็นผลิตภัณฑ์ที่คล้าย ๆ กันทั้ง 3 กลุ่ม แสดงให้เห็นถึงความคิดและความเป็นอยู่ที่คล้ายกันและเป็นการแบ่งปันความคิดซึ่งกันและกันของคนในชุมชนใกล้เคียงกันในอำเภอบ้านหมี่

4. การถ่ายทอดภูมิปัญญา

จากการศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการทอผ้ามัดหมี่ของ ชาวไทยพวน บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรีทั้ง 3 กลุ่มทอผ้า ได้แก่

4.1 กลุ่มทอผ้ามัดหมี่ “บ้านพวน” ตำบลหินปัก อำเภอบ้านหมี่ มีวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญา คือ บรรพบุรุษเป็นผู้ถ่ายทอดให้กับรุ่นลูกหลานโดยการ

4.1.1 สอนให้เรียนรู้โดยการฝึกหัดทดลองทำ

4.1.2 การคลุกคลีอยู่กับช่างจนเกิดการเข้าใจ

4.1.3 การช่วยเหลือหยิบจับสิ่งของต่าง ๆ

4.1.4 การเห็นการทำงานของบรรพบุรุษทุก ๆ วันจนเกิดความซึมซาบอยากทดลองทำจนสามารถทำได้

4.2 กลุ่มทอผ้าบ้านกล้วย ตำบลบ้านกล้วย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี มีวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญา คือการสอนให้ทำจากบรรพบุรุษ เช่น ยาย ย่า สู้รุ่นลูกจนมาถึงรุ่นหลานโดยการสอนให้ทำ การคลุกคลีอยู่กับช่างทุกวันจนเกิดการเรียนรู้ประสบการณ์จากการสังเกตและทดลองทำจนสามารถทำได้

4.3 ศูนย์ผ้ามัดหมี่ “ป่าณรงค์” ตำบลบ้านทราย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

จากการศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าของศูนย์ผ้ามัดหมี่ “ป่าณรงค์” พบว่ามีวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญา คือ

4.3.1 การสอนจากรุ่นต่อกัน

4.3.2 การคลุกคลีอยู่กับช่างจนเกิดความซึมซาบ และทดลองทำจนทำได้

4.3.3 การใช้เวลาว่างฝึกหัดทดลองทำและเพื่อเป็นอาชีพเสริม

อภิปรายผล

จากการศึกษาวิเคราะห์งานหัตถกรรมผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวน จังหวัดลพบุรี 3 แหล่งใหญ่ จาก 3 ตำบล ได้แก่ กลุ่มทอผ้า “บ้านพวน” ตำบลหินปัก กลุ่มทอผ้าบ้านกล้วย ตำบลบ้านกล้วย และ ศูนย์ผ้ามัดหมี่ “ป่าณรงค์” ตำบลบ้านทรายพบว่า

1. กระบวนการผลิตผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวน บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ประกอบด้วย ปัจจัยสำคัญ 3 อย่าง คือ การเตรียมเส้นด้าย และการทอ / วัสดุ และอุปกรณ์ การเตรียมเส้นด้ายและการทอยังมีการแบ่งออกเป็น 2 ยุค คือ ในอดีต และปัจจุบัน ซึ่งมีความแตกต่างกันในเรื่องของกระบวนการ ระยะเวลา และวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิต ในอดีตช่างคนเดียว จะต้องเป็นผู้ทำเองในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การเตรียมเส้นด้ายจนถึงขั้นการทอเป็นผืนผ้า ในปัจจุบันช่างไม่ต้องทำเองในทุกขั้นตอน จะมีผู้รับผิดชอบทำตามขั้นตอนที่ตนเองถนัดจึงทำให้ผ้าที่ทอในแต่ละผืนใช้เวลาในการทอเร็วขึ้น กว่าในอดีต วัสดุ อุปกรณ์และขั้นตอนในการทอทั้ง 3 กลุ่มทอผ้าเหมือนกัน เนื่องจากเป็นแหล่งชุมชนที่ใกล้เคียงกัน วัสดุ อุปกรณ์ก็มาจากแหล่งเดียวกัน ช่างก็รู้จักคุ้นเคยกัน และในปัจจุบันช่างของแต่ละกลุ่มก็มีการแบ่งงานกันทำตามขั้นตอน เช่น ใครถนัดด้านกรอด้ายก็รับงานกรอด้ายไปทำ อย่างเดียว ใครมัดหมี่ก็มัดหมี่อย่างเดียว ใครเก็บตะกรอาก็เก็บตะกรออย่างเดียว หรือแม้แต่ใครถนัดในการทอผ้าก็รับงานด้านการทอผ้าไปทำอย่างเดียว หลังจากนั้นช่างแต่ละงานจะนำผลงานที่ตนเองทำเสร็จเรียบร้อยแล้วมาส่งไว้ที่ทำการกลุ่มที่ทำกรอกลุ่มจะเป็นศูนย์รวมทุกอย่างเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับสมาชิกในกลุ่มเหมือนกัน ในอดีตขั้นตอนในการผลิตยุ่งยาก และช่างต้องเป็นผู้ทำเองทุกอย่าง วัสดุ อุปกรณ์ ก็ทำด้วยไม้เป็นส่วนใหญ่ ปัจจุบันมีการลดขั้นตอนในการผลิตลงเพื่อสะดวกต่อการทำงาน วัสดุ อุปกรณ์ก็มีการดัดแปลงทำด้วยโลหะบ้างจึงทำให้การทอผ้าในปัจจุบันสะดวก รวดเร็วขึ้นและกระบวนการในการผลิตต่าง ๆ ก็เหมือนกันทั้ง 3 กลุ่มทอผ้า และที่ยังปรากฏให้เห็นกระบวนการผลิตที่มีอุปกรณ์และพร้อมกับการทำการผลิตจากที่ทำกรอกลุ่ม ได้แก่กลุ่มทอผ้า “บ้านพวน” สำหรับกลุ่มทอผ้าบ้านกล้วยและศูนย์ผ้ามัดหมี่ ป่าณรงค์ ช่างนำกลับไปทอที่บ้าน การผลิตด้วยมือจะเห็นว่าช่างสามารถทอผ้าได้ด้วยตนเองจนสำเร็จเป็นผืน แต่ถ้านำระบบอุตสาหกรรมเข้ามาใช้ผลเสียจะทำให้ช่างไม่สามารถทอผ้าได้จนสำเร็จเป็นผืน ช่างขาดความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าจนครบวงจร ช่างจะเร่งผลิตเพื่อการค้าขาดการสร้างสรรค์ผลงาน ด้ายสำเร็จรูปที่นำมาแทนการปั่นด้ายเอง เส้นด้ายสม่ำเสมอทอเรียบขาดเสน่ห์ของเส้นด้ายเมื่อเทียบกับที่ผลิตด้วยมือ

2. ลวดลายและการใช้สี

จากการศึกษาลวดลายผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวน บ้านหมี่จังหวัดลพบุรี 3 กลุ่มทอผ้า ได้แก่ กลุ่มทอผ้า “บ้านพวน” ตำบลหินปัก กลุ่มทอผ้าบ้านกล้วย ตำบลบ้านกล้วย และศูนย์ผ้ามัดหมี่ “ป่าณรงค์” ตำบลบ้านทราย พบว่าทั้ง 3 กลุ่มทอผ้ามีการแบ่งลักษณะของลายออกเป็น 2 ลักษณะ

คือลายโบราณ และลายประยุกต์ และในส่วนของลายประยุกต์ กลุ่มทอผ้าบ้านพวน และศูนย์ผ้ามัดหมี่ “ป่าดงรงค์” ยังแบ่งลายประยุกต์ออกเป็นลายที่ประยุกต์มาจากลายโบราณ ลายที่นำส่วนต่าง ๆ ของสัตว์หรือชื่อของสัตว์มาตั้งเป็นชื่อลาย ลายที่นำส่วนต่าง ๆ ของพืชหรือชื่อของพืชมาตั้งเป็นชื่อลาย รวมแล้วเป็น 4 กลุ่ม ส่วนกลุ่มทอผ้าบ้านกล้วย แบ่งลายประยุกต์ออกเป็นลายที่ประยุกต์มาจากลายโบราณ ลายที่ประยุกต์มาจากการนำส่วนต่าง ๆ ของสัตว์หรือชื่อของสัตว์มาตั้งเป็นชื่อลายและลายที่นำรูปทรงเรขาคณิตมาตั้งเป็นชื่อลาย รวมเป็น 3 กลุ่ม ลายโบราณ ของกลุ่มทอผ้า “บ้านพวน” ที่พบมากที่สุด คือลายหมาตุ้ม จำนวน 6 ผืน คิดเป็นร้อยละ 6.00 ของจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 14.63 ของกลุ่มลายโบราณ

ลายโบราณ ของกลุ่มทอผ้า “บ้านพวน” ที่พบน้อยที่สุด คือลายปล้องอ้อยและลายหมี่อ้อย พบจำนวนลายละ 1 ผืน คิดเป็นร้อยละ 1.00 ของจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 2.44 ของกลุ่มลายโบราณ ลายประยุกต์ของกลุ่มทอผ้า “บ้านพวน” ที่พบมากที่สุด คือลายที่ประยุกต์มาจากลายโบราณ คือลายหมี่ประยุกต์ พบจำนวน 9 ผืน คิดเป็นร้อยละ 9.00 ของจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 15.25 ของกลุ่มลายที่ประยุกต์มาจากลายโบราณ

ลายประยุกต์ของกลุ่มทอผ้า “บ้านพวน” ที่พบน้อยที่สุด คือลายที่ประยุกต์มาจากลายโบราณ คือลายกุญแจล็อก 1 ผืน ลายชุมทรัพย์ 1 ผืน ลายพันหลัก 1 ผืน ลายหมี่ล็อก 1 ผืน คิดเป็นร้อยละ 1.00 ของจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 1.69 ของกลุ่มลายที่ประยุกต์มาจากลายโบราณ ลายที่ประยุกต์มาจากลายที่นำส่วนต่าง ๆ ของสัตว์หรือชื่อของสัตว์มาตั้งเป็นลายคือลายกำมปู 1 ผืน ลายนกยูง 1 ผืน ลายผีเสื้อ 1 ผืน ลายหงส์ 1 ผืน และลายหอยโข่ง 1 ผืน คิดเป็นร้อยละ 1.00 ของจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 1.69 ของกลุ่มลายที่พัฒนามาจากการนำส่วนต่าง ๆ ของสัตว์หรือชื่อของสัตว์มาตั้งเป็นชื่อลาย

จากการสัมภาษณ์พบว่าทุกลายที่พบมากที่สุดเนื่องจากได้รับความนิยม จึงมีการผลิตในกลุ่มเป็นจำนวนมากกว่าลายอื่นๆ แต่สำหรับลายที่พบน้อยที่สุดขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น ได้รับความนิยมมาก ลูกค้าซื้อไปหมดเลยเหลือจำนวนน้อยในร้าน หรือไม่ค่อยได้รับความนิยม จึงพบเป็นจำนวนน้อย และไม่ได้ผลิตเพิ่มเติม

ลายโบราณ ของกลุ่มทอผ้าบ้านกล้วย ตำบลบ้านกล้วย ที่พบมากที่สุด คือลายหมาตุ้ม จำนวน 26 ผืน คิดเป็นร้อยละ 26.00 ของจำนวนทั้งหมดและร้อยละ 30.95 ของกลุ่มลายโบราณ ลายโบราณของกลุ่มทอผ้าบ้านกล้วยที่พบน้อยที่สุด คือ ลายขยุ้มตีนหมา จำนวน 1 ผืน คิดเป็นร้อยละ 1.00 ของจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 1.19 ของกลุ่มลายโบราณ

ลายประยุกต์ของกลุ่มทอผ้าบ้านกล้วยที่พบมากที่สุด คือลายที่นำรูปทรงเรขาคณิตมาตั้งเป็นชื่อลาย ได้แก่ ลายสก็อต จำนวน 5 ผืน คิดเป็นร้อยละ 5.00 ของจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 31.25 ของกลุ่มลายประยุกต์ ลายประยุกต์ของกลุ่มทอผ้าบ้านกล้วยที่พบน้อยที่สุด คือลายที่ประยุกต์มาจากลายโบราณ ได้แก่ ลายแจกันแก้ว 1 ผืน ลายพันหลัก 1 ผืน คิดเป็น ร้อยละ 1.00 ของจำนวนทั้งหมดและร้อยละ 6.25 ของกลุ่มลายประยุกต์

จากการสัมภาษณ์พบว่า เหตุผลของจำนวนผ้าทอในแต่ละลายที่พบมีความคล้ายคลึงกันกับกลุ่มทอผ้าบ้านพวนคือทุกลายที่พบมากที่สุดเนื่องจากได้รับความนิยม จึงมีการผลิตในกลุ่มเป็นจำนวนมากกว่าลายอื่นๆ แต่สำหรับลายที่พบน้อยที่สุดขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการเช่น ได้รับความนิยมมาก ลูกค้าซื้อไปหมดเลยเหลือจำนวนน้อยในร้าน หรือไม่ค่อยได้รับความนิยมจึงพบเป็นจำนวนน้อย และไม่ได้ผลิตเพิ่มเติม

ลายโบราณ ของศูนย์ผ้ามัดหมี่ “ป่าณรงค์” ตำบลบ้านทราย ที่พบมากที่สุดคือลายหมี่ลาย จำนวน 11 ผืน คิดเป็นร้อยละ 11.00 ของจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 26.19 ของกลุ่มลายโบราณ ลายโบราณของศูนย์ผ้ามัดหมี่ “ป่าณรงค์” ที่พบน้อยที่สุดคือลายหมี่ขอ 1 ผืน ลายหมี่คั่น 1 ผืน ลายหมี่นาค 1 ผืน ลายหมี่เอี้ยสองคลอง 1 ผืน คิดเป็นร้อยละ 1.00 ของจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 2.38 ของกลุ่มลายโบราณ

ลายประยุกต์ของศูนย์ผ้ามัดหมี่ “ป่าณรงค์” ที่พบมากที่สุดคือลายที่ประยุกต์มาจากการนำส่วนต่าง ๆ ของสัตว์และชื่อของสัตว์มาตั้งเป็นชื่อลาย ได้แก่ ลายเต่า 4 ผืน คิดเป็นร้อยละ 4.00 ของจำนวนทั้งหมด และร้อยละ 6.89 ของกลุ่มลายประยุกต์

จากการสัมภาษณ์พบว่า เหตุผลของจำนวนผ้าทอในแต่ละลายที่พบมีความคล้ายคลึงกันกับกลุ่มทอผ้าบ้านพวน และบ้านกล้วยคือทุกลายที่พบมากที่สุดเนื่องจากได้รับความนิยม จึงมีการผลิตในกลุ่มเป็นจำนวนมากกว่าลายอื่นๆ แต่สำหรับลายที่พบน้อยที่สุดขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการเช่น ได้รับความนิยมมาก ลูกค้าซื้อไปหมดเลยเหลือจำนวนน้อยในร้าน หรือไม่ค่อยได้รับความนิยมจึงพบเป็นจำนวนน้อย และไม่ได้ผลิตเพิ่มเติม

สำหรับลายโบราณ จะเห็นได้ว่ากลุ่มทอผ้าบ้านพวน และบ้านกล้วย ลายหม่าตุ้มได้รับความนิยมจากผู้บริโภคมากทำให้มีการผลิตและพบในร้านเป็นจำนวนมากซึ่งต่างจากศูนย์ผ้ามัดหมี่ “ป่าณรงค์” โดยหมี่ลายได้รับความนิยมสูงสุด สำหรับลายประยุกต์ ความนิยมในการผลิตแตกต่างกันไปใน 3 กลุ่ม โดยปัจจัยสำคัญเนื่องจากรูปแบบของลายประยุกต์ขึ้นอยู่กับช่างทอ ทำให้รูปแบบลวดลายสีสันทันและชื่อทำให้ได้รับความนิยมแตกต่างกันไป

การใช้สีผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

จากการศึกษาการใช้สีผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี 3 กลุ่มทอผ้า ได้แก่ กลุ่มทอผ้า “บ้านพวน” ตำบลหินปัก สีที่พบหลากหลายมีทั้งกลุ่มโทนสีม่วง สีสดใส คละกันไป กลุ่มทอผ้าบ้านกล้วย ตำบลบ้านกล้วย สีที่พบมีหลากหลายเช่นกัน มีทั้งกลุ่มโทนสีดำ สีน้ำตาล สีที่สดใสเช่น สีชมพู สีเหลือง สีเขียว และศูนย์ผ้ามัดหมี่ “ป่าณรงค์” ตำบลบ้านทราย สีที่พบหลากหลายมีทั้งโทนสีม่วง โทนสีน้ำตาล โทนสีเขียว ส่วนสีตัดกันเช่นเขียว แดง เหลืองม่วง และสีที่สดใสก็มีให้เห็นเช่นกันนอกจากนี้ยัง พบว่าทั้ง 3 กลุ่มทอผ้ามีการแบ่งการใช้สีผ้าทอมัดหมี่ออกเป็น 3 ลักษณะ เช่นเดียวกันคือการใช้สีตามวรรณะ การใช้สีตามความกลมกลืน และการใช้สีตัดกัน

จากผลการศึกษาทำให้พบว่าการใช้สีสำหรับลายโบราณไม่ได้เน้นที่สีขิมทิมเป็นหลัก เนื่องจากทั้ง 3 กลุ่มมีการใช้สีในวรรณะร้อนมากที่สุด

จากที่กล่าวมาแล้วสิ่งที่ควรส่งเสริมและควรอนุรักษ์ไว้ให้สืบทอดต่อไป คือช่างผู้มีฝีมือในการทอผ้ามัดหมี่ลายโบราณ ที่สามารถทำได้ทุกขั้นตอนของการทอผ้าตั้งแต่การเตรียมเส้นด้ายไปสู่การทอผ้าเป็นผืนซึ่งนับวันยิ่งหาผู้ที่มีความรู้ความสามารถยาก และเริ่มลดน้อย หายไป ถ้าไม่มีการอนุรักษ์ ความรู้ในเรื่องการทอผ้าที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านจะไม่มีให้เห็นสำหรับเยาวชนรุ่นหลัง เพราะในปัจจุบัน ความรู้การทอผ้าไม่ค่อยได้รับความสนใจจากเยาวชนเหมือนในอดีต

3. การแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์

จากการศึกษาการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์จากผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี พบว่าผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากผ้าทอมัดหมี่จะมีรูปแบบคล้าย ๆ กันโดยสามารถแยกผลิตภัณฑ์ออกเป็นกลุ่มได้ 10 กลุ่ม ได้แก่ ปลอกหมอน หมอน ผ้าพันคอ ชุดสุภาพสตรี เสื้อสุภาพบุรุษ ชุดประจำชุมชน กระเป๋าถือสตรี กระเป๋าสะพายสตรี พวงกุญแจ และรองเท้าผ้า ผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวกับ เสื้อสุภาพบุรุษ พบมากที่สุด กลุ่มทอผ้า “บ้านพวน” และศูนย์ผ้ามัดหมี่ “ป่าณรงค์” พบน้อยที่กลุ่มทอผ้าบ้านกล้วย ส่วนผลิตภัณฑ์ที่เป็นของใช้เช่น พวงกุญแจ กระเป๋าถือสตรี กระเป๋าสะพายสตรี พบมากที่สุดที่กลุ่มทอผ้าบ้านกล้วย และศูนย์ผ้ามัดหมี่ “ป่าณรงค์” พบน้อยที่กลุ่มทอผ้า “บ้านพวน” ผลิตภัณฑ์ที่เป็นชุดประจำชุมชน พบที่กลุ่มทอผ้า “บ้านพวน” นอกจากนี้ที่กล่าวมาแล้วพบว่ารูปแบบของผลิตภัณฑ์มีลักษณะคล้าย ๆ กัน แสดงให้เห็นถึงความคิดและความเป็นอยู่ที่คล้าย ๆ กัน และเป็นการแบ่งปันความคิดซึ่งกันและกันของคนในชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงกันผลิตภัณฑ์แต่ละชนิด ทำขึ้นจากผ้าทอมัดหมี่ที่ทอเสร็จเป็นผืนผ้าเรียบร้อยแล้วนำมาตัดเย็บ เป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ

4. การถ่ายทอดภูมิปัญญา

จากการศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการทอผ้ามัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี พบว่าวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญามาจากบรรพบุรุษเป็นผู้ถ่ายทอด ให้กับรุ่นลูก หลาน เหมือนกัน ทั้ง 3 กลุ่ม ทอผ้าที่ทำการศึกษา โดยการ

- 4.1 สอนให้เรียนรู้โดยการฝึกหัดทดลองทำ
- 4.2 การคลุกคลีอยู่กับช่างจนเกิดความเข้าใจ
- 4.3 การช่วยเหลือหยิบจับสิ่งของต่าง ๆ
- 4.4 เห็นการทำงานของบรรพบุรุษทุก ๆ วันจนเกิดความซึมซาบ อยากทดลองฝึกหัด ลองทำ

จนสามารถเป็นอาชีพเสริมได้

ที่กล่าวมาทั้งหมดเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการทอผ้าที่มีลักษณะเหมือน ๆ กัน ทั้ง 3 กลุ่มทอผ้า และยังมีให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. ผลจากการศึกษาวิเคราะห์งานหัตถกรรมผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวน บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี พบว่าผ้าทอของชาวไทยพวน บ้านหมี่ทั้ง 3 แหล่งใหญ่จาก 3 ตำบล ได้แก่ กลุ่มทอผ้า “บ้านพวน” ตำบลหินปัก กลุ่มทอผ้าบ้านกล้วย ตำบลบ้านกล้วย และศูนย์ผ้ามัดหมี่ “ป่าณรงค์” ตำบลบ้านทราย มีความงดงามเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาช้านาน จากรุ่นสู่รุ่น ในระบบเครือญาติเป็นความภาคภูมิใจเมื่อผลงานจากช่างที่เป็นเจ้าของผลงานและภูมิใจเมื่อผลงานของตนเองเป็นที่นิยมของผู้บริโภค ดังนั้น จึงควรช่วยกันปลูกฝังให้ชาวไทยพวน อำเภอ บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ให้รู้จักคุณค่า รักและ หวงแหนคุณค่าแห่งผลงาน ช่วยกันอนุรักษ์ฟื้นฟู ให้คงอยู่ต่อไป

2. ในด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟู ควรได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายในด้านของนักวิชาการ ควรมีการศึกษาวิจัยและเผยแพร่อย่างเป็นระบบ เพราะในปัจจุบันความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีมากมายจนอาจทำให้เสียเอกลักษณ์ของกระบวนการในการผลิตผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวน อำเภอ บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี และควรช่วยส่งเสริมในด้านการออกแบบลวดลาย การใช้สี การถ่ายทอดภูมิปัญญาและการตลาด

3. ในด้านของช่าง ควรอนุรักษ์ช่างที่มีฝีมือ สามารถสร้างผลงานตั้งแต่เริ่มต้นจนจบกระบวนการโดยเฉพาะช่างที่มีฝีมือในการทอผ้าลวดลายโบราณ และควรส่งเสริมให้มีการสืบทอดความรู้ต่อไป

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

1. ควรศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องของผีที่มีต่อลักษณะของลวดลาย
2. ควรศึกษาเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างลายโบราณกับลายประยุกต์
3. ควรศึกษาเปรียบเทียบผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวน อำเภอบ้านหมี่กับผ้าทอมัดหมี่ของจังหวัดอื่น ๆ ในประเทศไทย

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

กมลรัตน์ หนองวัง. (ม.ป.ป.). การศึกษาหัตถกรรมผ้าชาวไทยภูเขาในจังหวัดเชียงใหม่.

สืบค้นเมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2550, จาก <http://www.sacict.net/research/T345.doc>.

กรมวิชาการ. (2542). *ลพบุรีธานีแห่งอารยธรรม*. กระทรวงศึกษาธิการ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.

กรมศิลปากร. (2537). *องค์เอกอัครอุปลัทธิมรดกช่างศิลป์ไทย*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2550). *ข้อมูลท่องเที่ยวจังหวัดลพบุรี*. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 มีนาคม 255,

จาก http://www.tat.or.th/province.asp?prov_id=16.

กรุณา เดชาติวงศ์ ณ อยุธยา. (2532). *สิ่งทอไทย*. กรุงเทพฯ: บริษัท เดอะ ริเบอริแอดเจอร์ จำกัด.

โกสุม สายใจ. (ม.ป.ป.). *โครงการตำราศิลปะ*. กรุงเทพฯ: สถาบันราชภัฏสวนดุสิต.

ขนิษฐา ตันติพิมล; และวิมล สกุลเดช. (2536). *ศึกษาลายผ้าไทยในท้องถิ่นทางภาคใต้*.

รายงานวิจัย. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. ถ่ายเอกสาร.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. (2542). *วัฒนธรรม พัฒนาการทาง*

ประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดลพบุรี. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ. ถ่ายเอกสาร.

เครือจิต ศรีบุญนาค; และคนอื่นๆ. (2526). *ความเชื่อและระบบสัญลักษณ์เกี่ยวกับไหมของชาวไทยภูเขา*.

สุรินทร์: ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม จังหวัดสุรินทร์.

เครือจิต ศรีบุญนาค. (2536). *ความเชื่อและสัญลักษณ์เกี่ยวกับผ้าของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยภูเขา*.

สืบค้นเมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2550 จาก, <http://www.sacict.net/research/T057.doc>.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (ม.ป.ป.). *ภูมิปัญญาอีสาน 2*. อุบลราชธานี: ศิริธรรมออฟเซ็ท.

จารุวรรณ พุ่มพฤษ. (2550). *ชาติพันธุ์วิทยาในจังหวัดลพบุรี*. ม.ป.พ.

จินดา นัยผ่องศรี. (ม.ป.ป.). *การศึกษาเส้นใยจากต้นหญ้าขัดเพื่อหัตถกรรมงานสาน*.

พระนครศรีอยุธยา: สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.

จิรา จงกล. (2525). ศิลปะจากผ้าและการแต่งกาย. ใน *ศิลปวัตถุกรุงรัตนโกสินทร์*. หน้า 281-282.

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์มณฑล.

จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์. (2543). *รายงานการประชุมผู้ปฏิบัติงานด้านศิลปะและวัฒนธรรม*.

เอกสารเผยแพร่ของโครงการท้องถิ่นศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยนเรศวร. พิษณุโลก: พิษณุโลกดีเวลลอปเม้นต์ แอนด์ ทรากรู๊ป.

ชะลูด นิมเสมอ. (2534). *องค์ประกอบของศิลปะ*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

ชัชวาล สุคันธวิภาติ. (2539). *พวนในจังหวัดลพบุรี*. ใน *ลพบุรีศึกษา: ไทยพวน*. ลพบุรี: ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม

จังหวัดลพบุรี. ถ่ายเอกสาร.

ณรงค์ สกุดตางาม. (2550, 20 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย จริยา รอดจันทร์, ที่ บ้านเลขที่ 122 หมู่ที่ 6 ตำบลบ้านทราย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี.

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล; และแพทรีเซีย ซีสแมน. (2530). *ผ้าลานนา ยวน ลื้อ ลาว*. กรุงเทพฯ: โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล; และคณะ. (2537). *ผ้าเอเชีย : มรดกร่วมทางวัฒนธรรม*. ม.ป.พ.

ทรงพันธ์ วรรณมาศ. (2523). *ผ้าไทยลายอีสาน*. เอกสารนิเทศการศึกษา ฉบับที่ 266. หน่วยศึกษานิเทศกรรมการฝึกหัดครู. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์. ถ่ายเอกสาร.

ทวีเดช จิวบาง. (2536). *ความคิดสร้างสรรค์ศิลปะ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

ทิพวัลย์ คำคง. (2535). *ผ้ามัดหมี่ : อารยธรรมของคนไทยพวน อำเภอบ้านหมี่*. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.

เทคนิคการทอผ้า. กรุงเทพฯ: เมจิลอน. ม.ป.ป.

เทียนชัย ตั้งพรประเสริฐ. (2542). *องค์ประกอบศิลป์ 1*. กรุงเทพฯ: บริษัทเฟื่องฟ้าพรินติ้ง.

ธนพร เวทย์ศิริยานนท์; และคนอื่นๆ. (2536). *กระบวนการทอผ้ามัดหมี่สองทาง “อันปรม” ของชาวสุรินทร์*. ม.ป.พ. ถ่ายเอกสาร.

ธनिया กิตติสิทโธ. (2547). *การศึกษาหัตถกรรมจักสานเตยปาหนัน ในจังหวัดกระบี่และจังหวัดตรัง*. ปริญญาานิพนธ์ กศ.ม. (ศิลปศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

ธวัช ปุณโณทก; และคนอื่นๆ. (2532). *เที่ยวอีสาน “ขอนแก่น”*. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ธารา ซีสแมน. (2536). *ผ้าทอลาวครั้ง*. รายงานวิจัย. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. ถ่ายเอกสาร.

นันทสาร ลีสลับ; และคณะ. (2542, มกราคม-มิถุนายน). ภูมิปัญญาไทย. *ศิลปวัฒนธรรม*. 2(4): 18.

นรินทร์ รักนุ้ย. (2549). *การศึกษาเครื่องจักสานกลุ่มบ้านโพธิ์ศรี ตำบลบางปลาหมอ จังหวัดสุพรรณบุรี*. ปริญญาานิพนธ์ กศ.ม. (ศิลปศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

นิกุล อ่อนละมัย. (2550, 3 พฤษภาคม). สัมภาษณ์โดย จริยา รอดจันทร์, ที่ บ้านเลขที่ 85 หมู่ 10 ตำบลหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี.

นุกุล สุวรรณรัตน์. (2547). *ศึกษาวิเคราะห์การถ่ายทอดภูมิปัญญาศิลปะพื้นบ้านการทอผ้าพื้นเมืองภาคใต้*. ปริญญาานิพนธ์ กศ.ม. (ศิลปศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

- บรรจง บุญการี. (2533). *ผ้ามัดหมี่*. ลพบุรี: หัตถโกศลการพิมพ์.
- บุญมา บรรจงเก็บ. (2549, 20 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย จริยา รอดจันทร์, ที่ บ้านเลขที่ 106 หมู่ที่ 10 ตำบลหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี.
- ปราณี วงศ์เทศ. (2525). *ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ พื้นบ้านพื้นเมือง*. กรุงเทพฯ: เจ้าพระยา.
- ปรีดา ปรคณหนูพึ่ง. (2549). *งานการประชุมพัฒนาการอำเภอบ้านหมี่ หัวหน้ากลุ่ม*. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2550 จาก, http://cddweb.go.th/lopburi/meeting_.080206.doc
- ผ้าทอของเผ่าไทย สายใยความผูกพัน. (2535, กันยายน). *ศิลปกรรม*. 13: 88-100.
- พงศ์ศิริ นาคพงศ์. (2536). *อันเนื่องมาจากลวดลายและสีเส้นบนผืนผ้าไทยพื้นเมืองในภาคกลาง*. งานวิจัย. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. ถ่ายเอกสาร.
- พัชรานัน วัฒนชัย. (2546). *การศึกษาและวิเคราะห์ลวดลายผ้ามัดหมี่ของกลุ่มคนไทยเชื้อสายลาวครั้งในจังหวัดภาคกลางของประเทศไทย*. ปริญญาานิพนธ์ กศ.ม. (ศิลปศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- เพ็ญแข ประจงกิจ. (2549, 20 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย จริยา รอดจันทร์, ที่ ตำบลหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี.
- เพ็ญศรี รัตนถาวร. (2535, มกราคม). *ไหม มัดหมี่ และผ้ามัดหมี่*. *ศิลปวัฒนธรรม*. 13(3): 78-79.
- โพธิ์ แซ่มลำเจียก. (2537). *ตำนานไทยพวน*. กรุงเทพฯ: บริษัทสามัคคีสาร.
- มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2542). *การย้อมสีสิ่งทอที่ใช้วัสดุจากธรรมชาติ*. เชียงใหม่: ศูนย์บริการข้อมูลเทคโนโลยีที่เหมาะสมสำหรับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (RISE-AT) สถาบันวิจัยและพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มณฑา โกเฮง. (2536). *สิ่งทอเบื้องต้น*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาคหกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- มโน พิสุทธิรัตนานนท์. (2539). *รายงานการวิจัยภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ที่ปรากฏในงานช่างฝีมือ*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- เยาวลักษณ์ หวังผล. (2549, 3 พฤษภาคม). สัมภาษณ์โดย จริยา รอดจันทร์, ที่ อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2531). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- รุจิรา ทานสัมฤทธิ์. (2550, 20 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย จริยา รอดจันทร์, ที่ บ้านเลขที่ 81 หมู่ 10 ตำบลหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี.
- ละม่อม พานทอง. (2549, 3 พฤษภาคม). สัมภาษณ์โดย จริยา รอดจันทร์, ที่ บ้านเลขที่ 43 หมู่ 10 ตำบลหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี.

- วนิดา รักพรหม. (2550, 3 พฤษภาคม). สัมภาษณ์โดย จริยา รอดจันทร์, ที่ บ้านเลขที่ 82 หมู่ 10 ตำบลหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี.
- (2536). *ผ้าทอกับวิถีชีวิตชาวไทย*. งานวิจัย. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. ถ่ายเอกสาร.
- วรรณมา วุฒตะภูด; และ ยุราร์ตน์ พันธุ์ยุธา. (2537). ผ้าทอวิถีชีวิตชาวไทย ใน *ผ้าไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- วรรณิกา ณ สงขลา. (2539, มีนาคม-เมษายน). สืบโราณ. *ศิลปากร*. 31(1): 104-106.
- วิชา ทำเพียร. (2544). *หล่อทองเหลือง*. เอกสารเย็บเล่ม.
- วิเชียร วงศ์วิเศษ. (2517, 27 ตุลาคม). *ไทยพวน*. สุขุทัย: พิมพ์เป็นอนุสรณ์เนื่องในงานทอดกฐินขององค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก ณ วัดหาดเลี้ยว อำเภอสรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย.
- (2527). *ไทยพวน*. เอกสารอัดสำเนา.
- (2530). *ผ้าไทย พัฒนาการทางอุตสาหกรรมและสังคม*. กรุงเทพฯ: บริษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2533). *พวนสุพรรณบุรี บางมุมทางวัฒนธรรม*. สยามรัฐ สัปดาห์วิจารณ์. 48-49.
- (2540). *ศิลปวัฒนธรรมภูมิปัญญาไทย : โลกกรรมพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: พรินต์ติ้งเซ็นเตอร์.
- วีระพงศ์ มีสถาน. (2539). *สารานุกรมชาติพันธุ์พวน*. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- วัฒนา มีมั่งคั่ง. (2549, 20 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย จริยา รอดจันทร์, ที่ บ้านเลขที่ 80 หมู่ 1 ตำบล บ้านกล้วย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี.
- วัลภา รุ่งศิริแสงรัตน์. (2546). *จากละโว้สู่ลพบุรี*. กรุงเทพฯ: บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.
- ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเทพสตรี. (2539). *ไทยพวน*. ลพบุรีศึกษา: ม.ป.พ.
- (2544). *ผ้าทอพื้นเมืองลพบุรีสระบุรี*. กรุงเทพฯ: บริษัท พี.เอ.ลีฟวิ่ง จำกัด.
- สถาบันราชภัฏเทพสตรี ลพบุรี. (2542). *รายงานผลการดำเนินงานโครงการสำรวจผลิตภัณฑ์แปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรและหัตถกรรมพื้นบ้านจังหวัดลพบุรี พ.ศ.2542*. ลพบุรี: สถาบันราชภัฏเทพสตรี.
- สาวิตรี สุวรรณสถิต. (2533, มิถุนายน-กันยายน). ความพยายามที่จะศึกษาเปรียบเทียบประวัติลวดลายการย้อมผ้ามัดหมี่ในประเทศต่าง ๆ บนเส้นทางการค้าโบราณ. *วัฒนธรรมไทย*. 29.6 สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. 253. *ผ้าไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2544). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544)*. กรุงเทพฯ: สำนักงาน.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2537). *ผ้าไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

สิทธิชัย สมานชาติ. (ม.ป.ป.). ผ้าไทย. ใน *มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ. พระแม่เจ้าแห่งชาวไทยฉบับเฉลิมพระเกียรติ*. 124-141. ม.ป.พ.

สิทธิศักดิ์ ธีฎศรีสวัสดิ์กุล. (2529). *การออกแบบลวดลาย*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

สุภิตร อนุศาสน์. (2550). *ผ้าทอพื้นเมืองลพบุรี*. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2550, จาก <http://202.28.120.14/journal/johs/jour451/jo05.html>.

สิริวรรณ วงษ์ทัต. (2545). *ผ้าไทย*. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2550, จาก <http://www.sakulthai.com/webboard/Questionv.asp?GID=1231>

สุมาลย์ โทมัส. (2537). “ผ้าถุง” ข้อสังเกตเกี่ยวกับผ้าทอในประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน. ใน สำนักงาน คณะกรรมการการพัฒนาวัฒนธรรมแห่งชาติ. *ผ้าไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

สุวรรณ อัยยะแก้ว. (2550, 3 พฤษภาคม). สัมภาษณ์ โดย จริยา รอดจันทร์, ที่ บ้านเลขที่ 82 หมู่ 10 ตำบลหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี.

อรทัย ผลดี. (2537). *ลวดลายผ้าไทย: มรดกร่วมอันเป็นเอกลักษณ์ของผ้าไทย*. ใน *ผ้าไทย*. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. หน้า 30-58. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

อภิศักดิ์ บุญเลิศ. (2548). *การศึกษาวิเคราะห์งานหัตถกรรมหล่อทองเหลือง ชุมชนบ้านท่ากระยาง*. ปริญญาโท กศ.ม. (ศิลปศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

อโนทัย ทานสัมฤทธิ์. (2549, 3 พฤษภาคม). สัมภาษณ์โดย จริยา รอดจันทร์, ที่ อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี.

อุดม นายภู. (2550, 20 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย จริยา รอดจันทร์, ที่ บ้านเลขที่ 80 หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านกล้วย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี.

อัจฉรา ภาณุรัตน์; และคนอื่นๆ. (2536). *เทคนิคดั้งเดิมและการพัฒนาการทอและการใช้ผ้าไหมในชีวิตคนเขมร*. สุรินทร์: ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์. ถ่ายเอกสาร.

อัจฉราพร ไสละสูต. (2534). *การออกแบบลวดลายผ้าและเทคนิคการพิมพ์*. กรุงเทพฯ: สหประชาพานิช.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

ผ้าทอมัดหมี่ลายโบราณและการใช้สีที่พบจากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 41 ผืน ของกลุ่ม
ทอผ้ามัดหมี่ "บ้านพวน" ตำบลหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ลายโบราณของกลุ่มทอผ้ามัดหมี่บ้านพวน

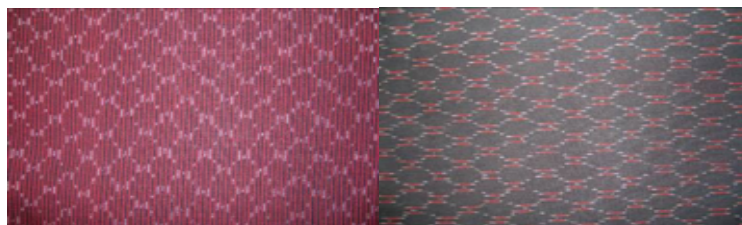
ลายกระจับหรือมะจั๊บ

ลายข้าวหลามตัด

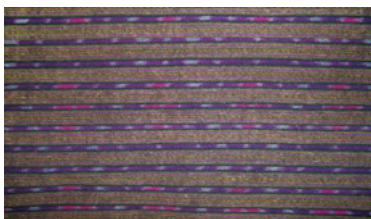
ลายตาข่าย

ลายบัวคว่ำบัวหงาย

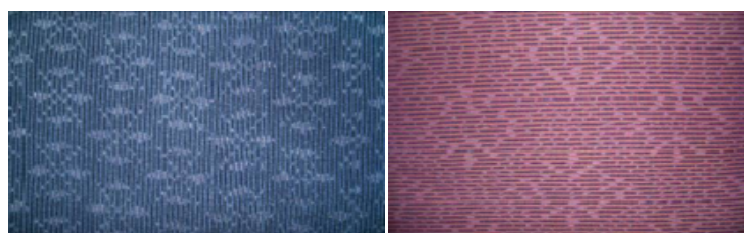
ลายปล้องอ้อย

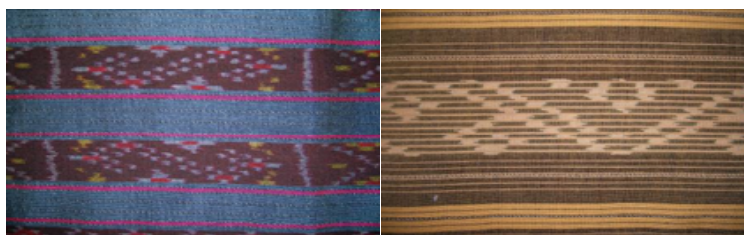
ลายหมาตุ้ม

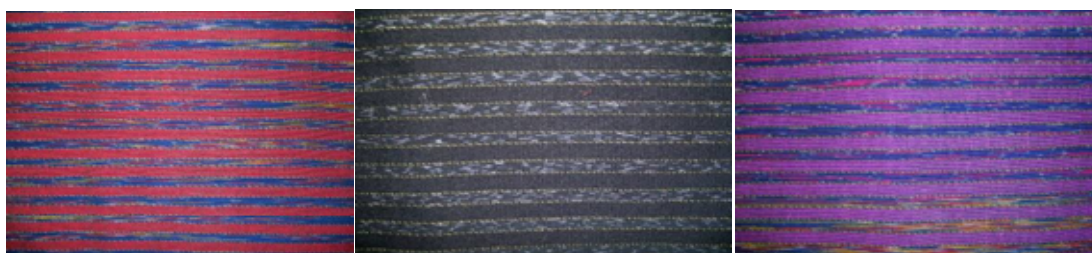
ลายหมี่กล้วย

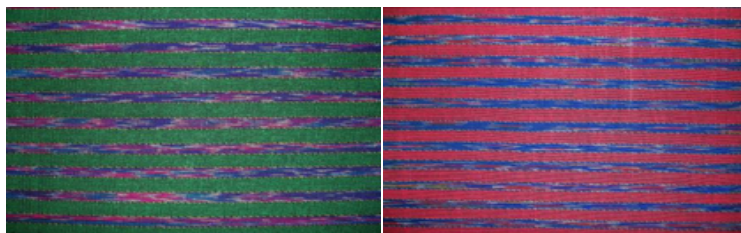
ลายหมี่ขอ

ลายหมี่คั่น

ลายหมี่คั่น

ลายหมี่นาค

ลายหมี่ข้อย

ลายหมี่ร้อย

ลายหมี่เดี่ยวสองคลอง

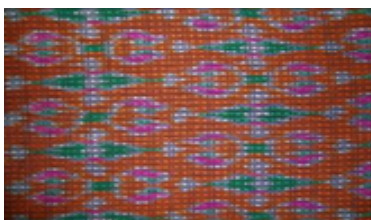
ผ้าทอมัดหมี่ลายประยุกต์และการใช้สีที่พบจากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 59 ผืน ของกลุ่ม
ทอผ้ามัดหมี่”บ้านพวน” ตำบลหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ลายประยุกต์ของกลุ่มทอผ้ามัดหมี่บ้านพวน

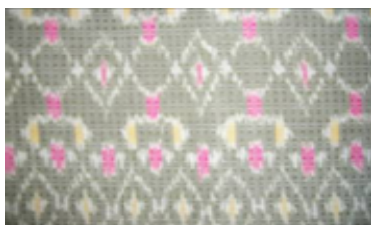
ลายกระดุก

ลายกัญแจลือค

ลายกำมปู

ลายไก่อ

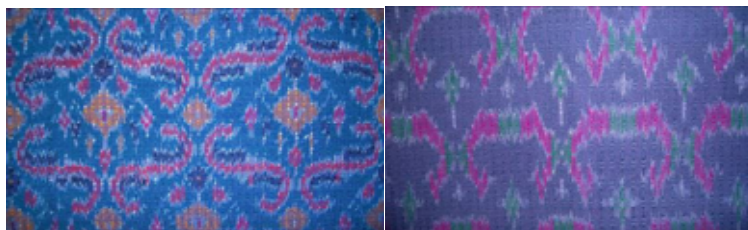
ลายไก่อ

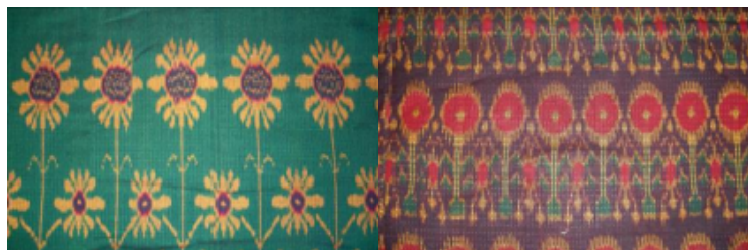
ลายขุมทรัพย์น้อย

ลายเชิงเทียน

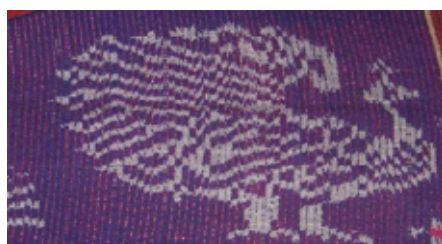
ลายดอกทานตะวัน

ลายต้นสน

ลายนกยูง

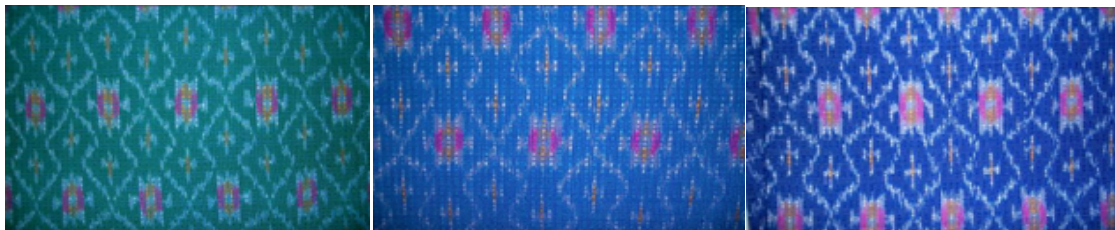
ลายนกยูงลำแพน

ลายผีเสื้อ

ลายพันเครือ

ลายพันหลัก

ลายพันหลักประยุกต์

ลายเรขาคณิต

ลายสก๊อต

ลายสายรุ้ง

ลายหงส์

ลายหมาตุ้มประยุกต์

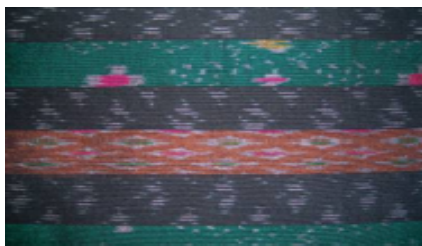
ลายหมามูยประยุกต์

ลายหมี่ประยุกต์

ลายหมี่ดัดค

ลายหอยโข่ง

ภาคผนวก ข

ผ้าทอมัดหมี่ลายโบราณและการใช้สีที่พบจากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 41 ผืน ของกลุ่มทอผ้า
มัดหมี่”บ้านกล้วย” ตำบลบ้านกล้วย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ลายโบราณของกลุ่มทอผ้ามัดหมี่บ้านกล้วย

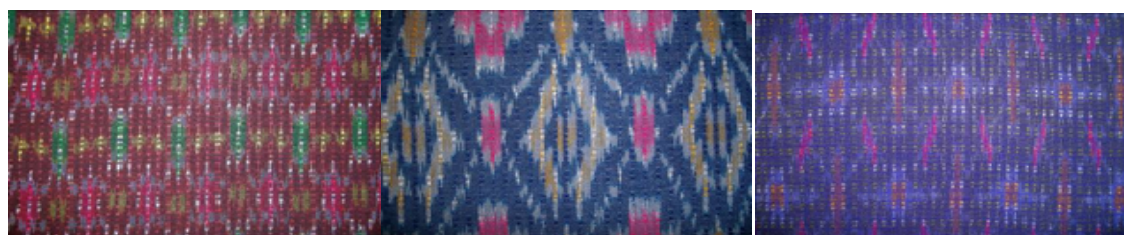
ลายขี้มตีนหมา

ลายขาเป็ย

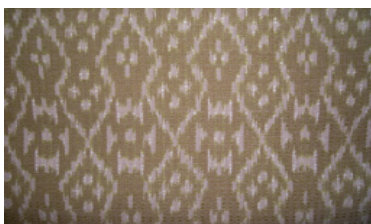
ลายขาเป็ย

ลายขาเป็ย

ลายขาเป็ย

ลายข้าวหลามตัด

ลายข้าวหลามตัด

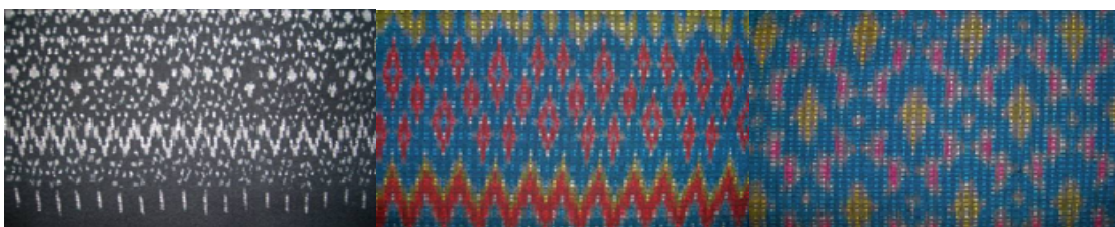
ลายตาข่าย

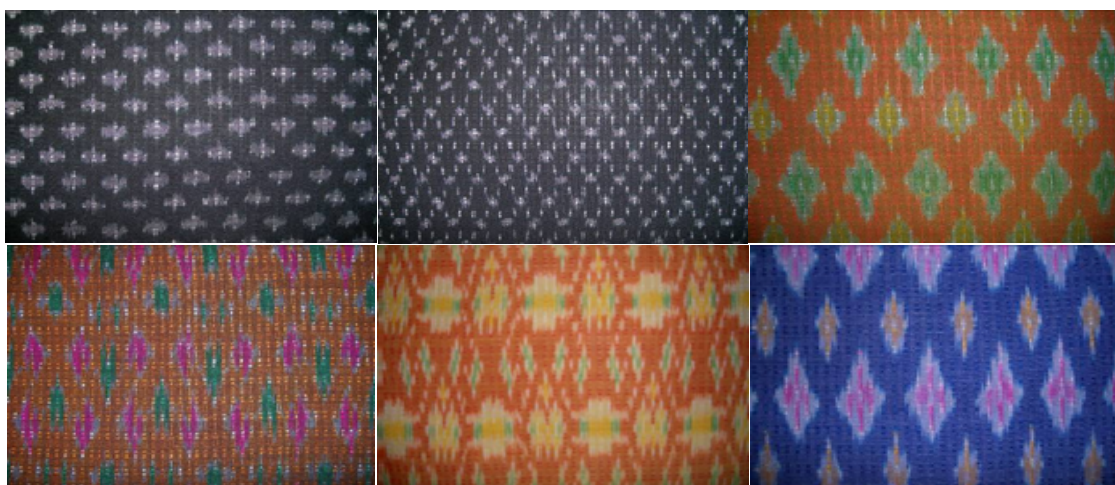
ลายปล้องอ้อย

ลายหมาตูม

ลายหมาตูม

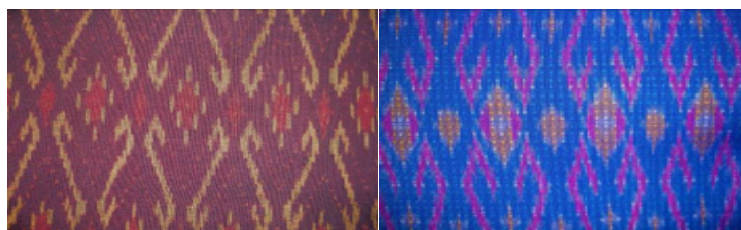
ลายหมาตุ้ม

ลายหมาตุ้ม

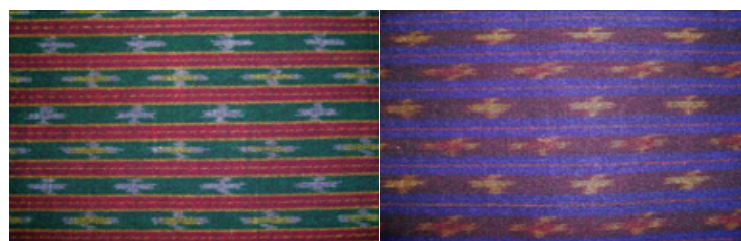
ลายหมี่ขอ

ลายหมี่คัน

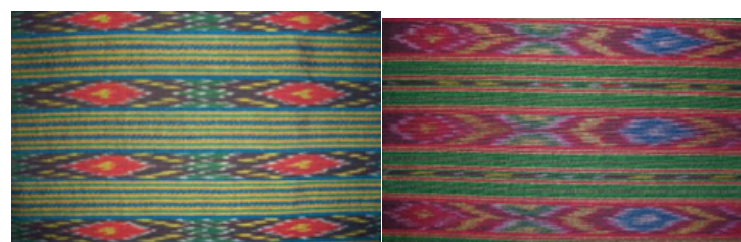
ลายหมี่คัน

ลายหมี่นาค

ลายหมี่ร้อย

ผ้าทอมัดหมี่ลายประยุกต์และการใช้สีที่พบจากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 59 ผืน ของกลุ่ม
ทอมัดหมี่”บ้านกล้วย” ตำบลบ้านกล้วย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ลายประยุกต์ของกลุ่มทอมัดหมี่บ้านกล้วย

ลายโคมตั้ง

ลายแจกันแก้ว

ลายผีเสื้อ

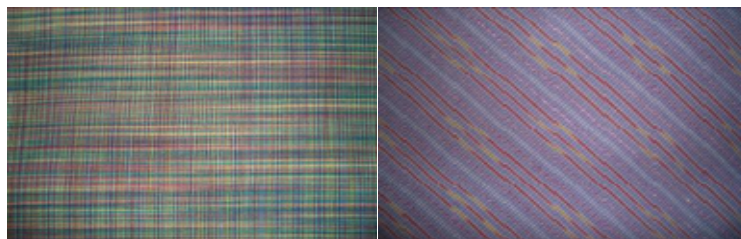
ลายพันหลัก

ลายเรขาคณิต

ลายสก๊อต

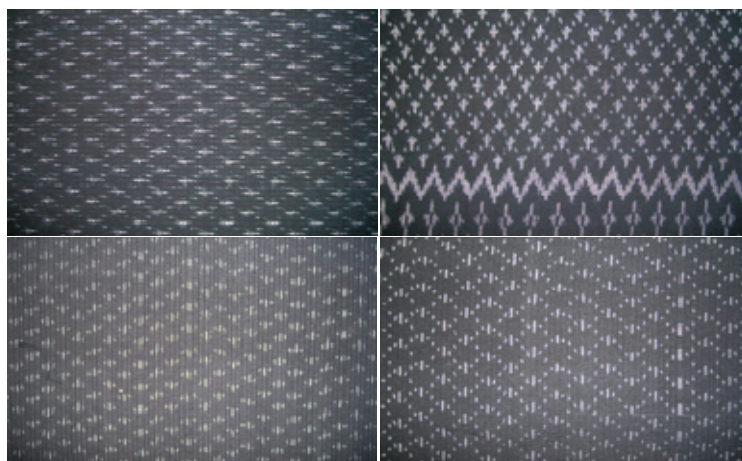

ภาคผนวก ค

ผ้าทอมัดหมี่ลายโบราณและการใช้สีที่พบจากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 42 ผืน ของศูนย์
ผ้ามัดหมี่ป่าณรงค์ ตำบลบ้านทราย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ลายโบราณของศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าณรงค์

ลายกระจับ

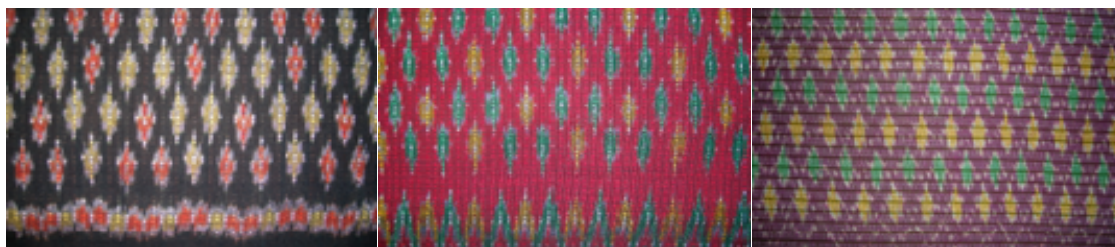
ลายข้าวหลามตัด

ลายปล้องข้อย

ลายหมาตุ้ม

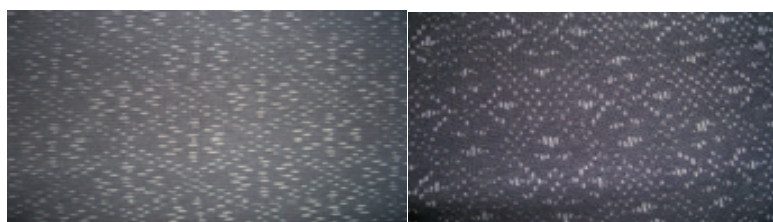
ลายหมาตุ้ม

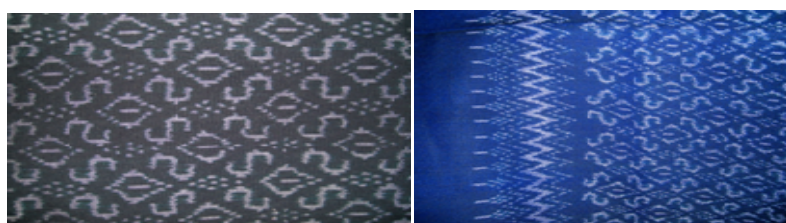
ลายหมี่กึ่ง

ลายหมี่กึ่งด้วย

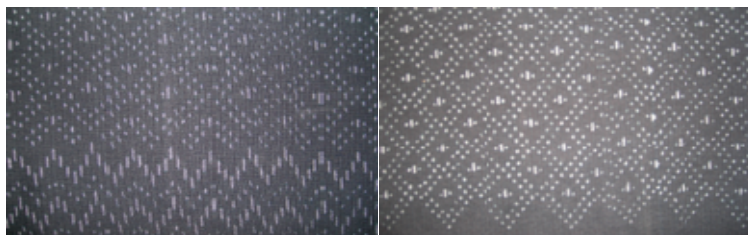
ลายหมี่ขอ

ลายหมี่คั่น

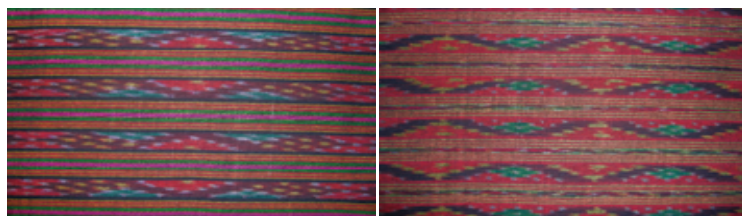
ลายหมี่โคป

ลายหมี่นาค

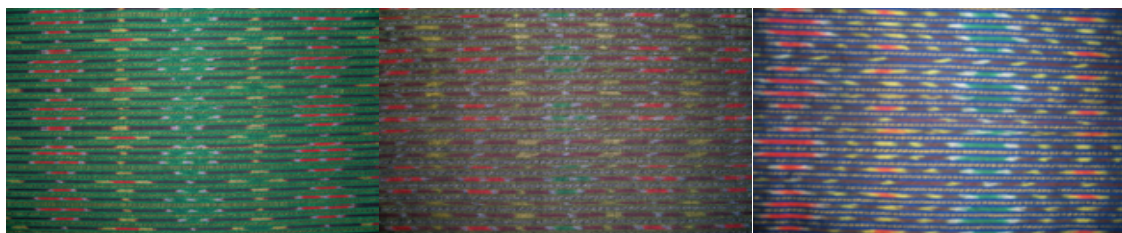
ลายหมี่บัวเครือ

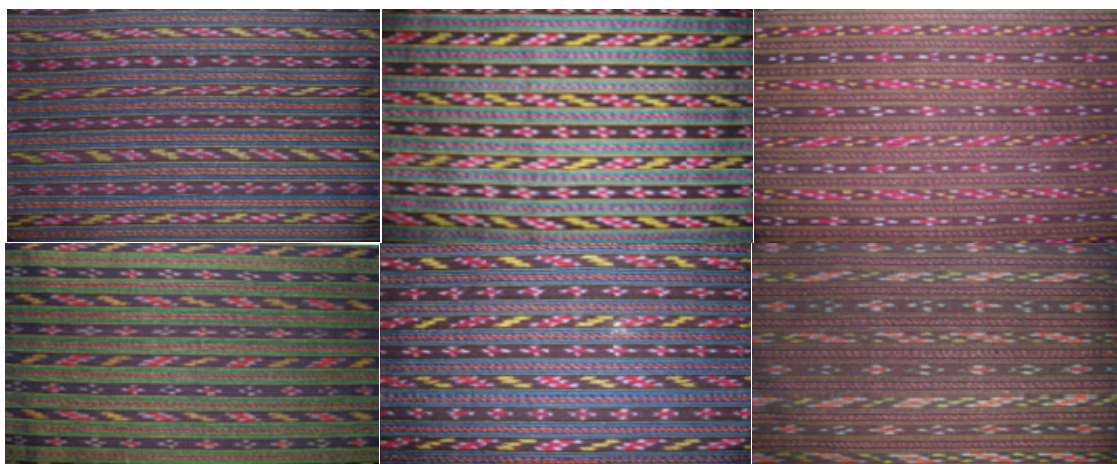
ลายหมี่เปียง

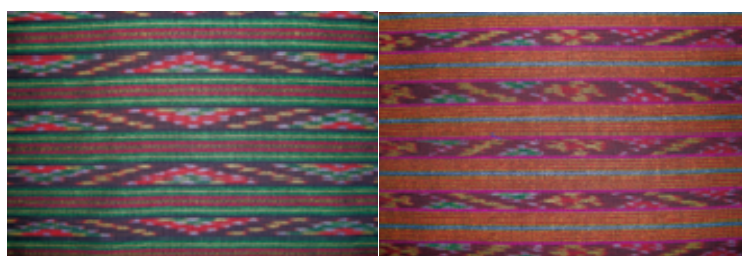
ลายหมี่ข้อย

ลายหมี่ร้อย

ลายหมี่ร้อย

ลายหมี่เอี้ยสองคลอง

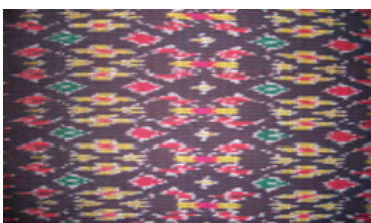
ผ้าทอมัดหมี่ลายประยุกต์และการใช้สีที่พบจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 58 ผืน ของศูนย์
ผ้ามัดหมี่ป่าฉะวรงค์ ตำบลบ้านทราย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ลายประยุกต์ของศูนย์ผ้ามัดหมี่ป่าฉะวรงค์

ลายกระโจม

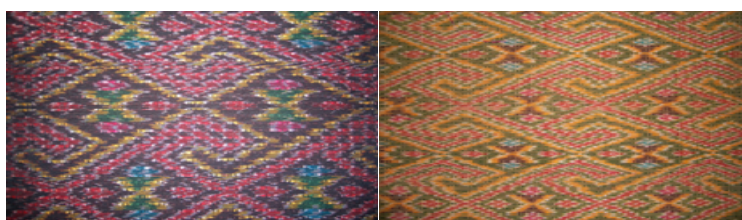
ลายกำมปู

ลายกัญแจ

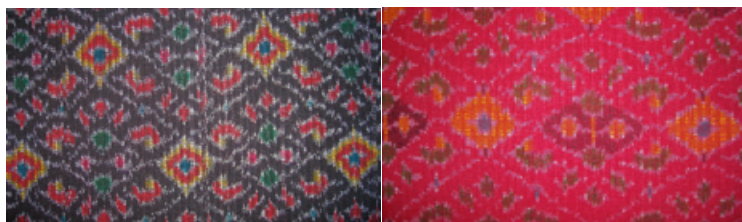
ลายเกี่ยวก้อยน้องนาง

ลายขนมเปียกปูน

ลายขอเขมร

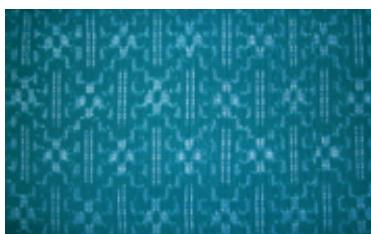
ลายขอเบ็ด

ลายขอพระเทพฯ

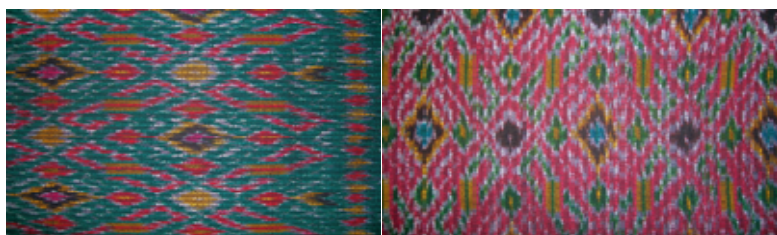
ลายขุมทรัพย์

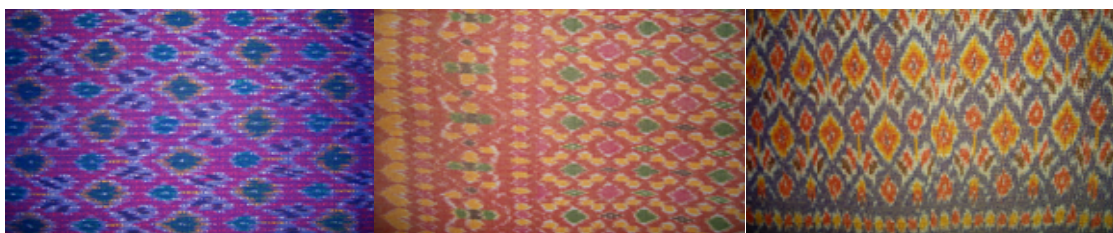
ลายเครื่องบิน

ลายแค่ม้า

ลายช่อฝก

ลายดอกข้าวสาร

ลายดอกทานตะวัน

ลายดอกพิกุล

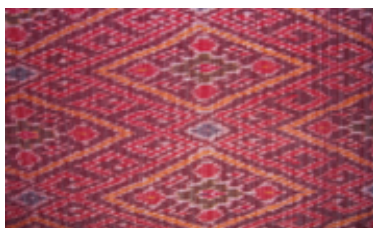
ลายดาวล้อมเดือน

ลายเต่า

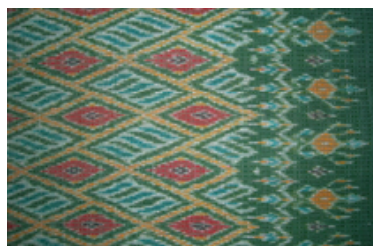
ลายปลาหมึก

ลายผีเสื้อ

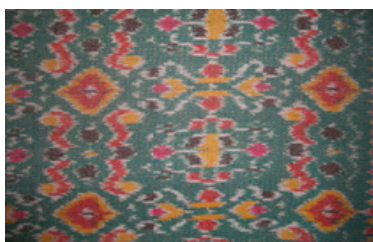
ลายมะเฟือง

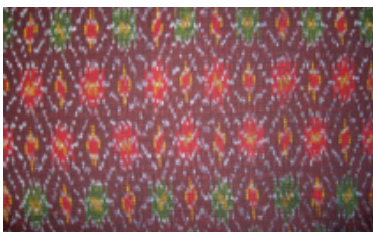
ลายม่านสนธิยา

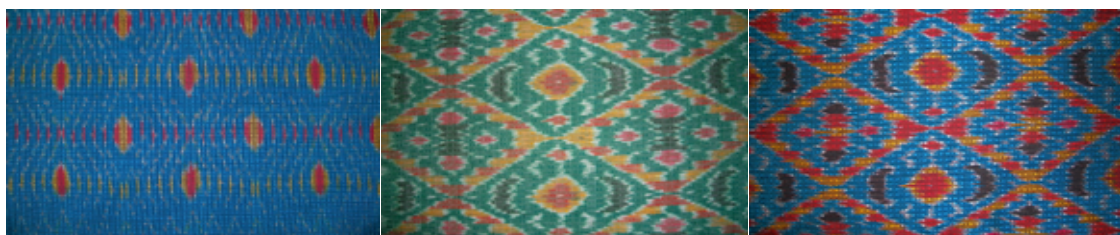
ลายม่านน้ำ

ลายแมงมุม

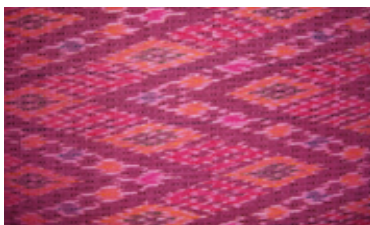
ลายเรขาคณิต

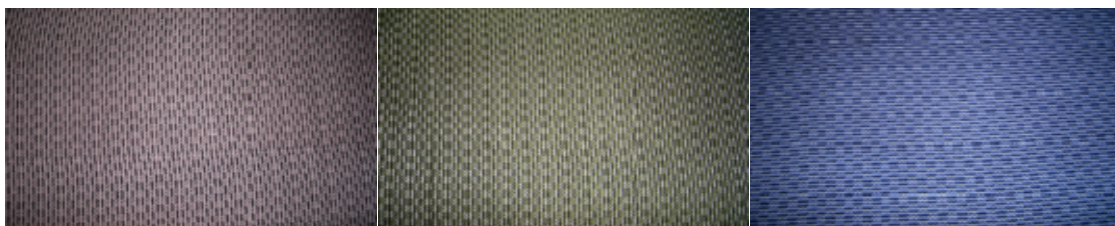
ลายสก๊อต

ลายสาว

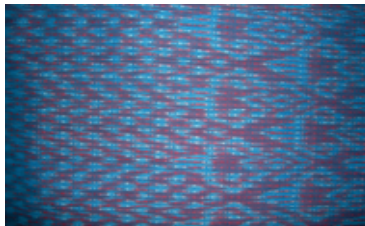
ลายสี่ตะกรอ

ลายหน้าต่าง

ลายหมาด้อมประยุกต์

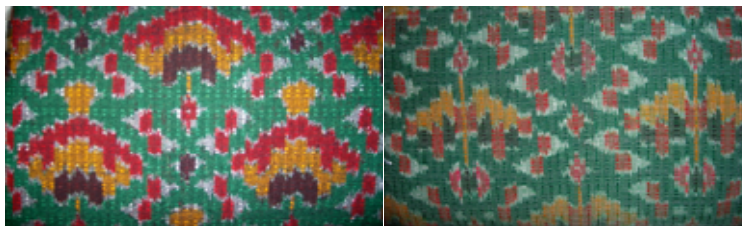
ลายหมี่พันเครือ

ลายหอยโข่ง

ลายหางนกยูง

ลายเหลี่ยม

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	นางจริยา รอดจันทร์
วันเดือนปีเกิด	28 กรกฎาคม 2502
ที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านพักครูวิทยาลัยอาชีวศึกษาพระนครศรีอยุธยา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13000
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	ครู คศ. 3
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	วิทยาลัยอาชีวศึกษาพระนครศรีอยุธยา
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2516	มัธยมศึกษาปีที่ 3 จากโรงเรียนสระบุรีวิทยาคม
พ.ศ. 2519	ปวช. (ศิลปกรรม) จากวิทยาเขตเทคนิคภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดนครราชสีมา
พ.ศ. 2521	ปวส. (ศิลปกรรม) วิทยาเขตเทคนิคภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดนครราชสีมา
พ.ศ. 2528	ศษ.บ. (ศิลปกรรม) จากวิทยาเขตเพาะช่าง
พ.ศ. 2552	กศ.ม. (ศิลปศึกษา) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ